

Almanah

JEVREJSKE ZAJEDNICE CRNE GORE

**Avugust 2017. godine/Almanah Jevrejske zajednice Crne Gore
br.5-6; izlazi na 6 mjeseci; Godina III; ISSN 2337-0157**

Član Svjetskog jevrejskog kongresa
Član Evro-azijskog jevrejskog kongresa

Dragi čitaoci,

Čestitamo vam Novu 5778.godinu – Roš Hašanu, s iskrenim željama da je provedete u miru, zdravlju i radosti.

Šana tova umetuka!

Dear readers,

*Wishing you good health, joy and a peaceful celebration of the year 5778,
Rosh Hashanah.*

L' Shanah Tovah Umetukah!

Sadržaj

Uvodna riječ.....	5
-------------------	---

U I OKO ZAJEDNICE

1. Intervju g-dina Jaše Alfandarija, predsjednika Jevrejske zajednice CG, portalu Antena M, povodom Dana jevrejske kulture.....	6
2. Aktivnosti u Jevrejskoj zajednici CG između dva Almanaha	10
3. Kako poučavati o Holokaustu.....	46
4. Žene i Holokaust	52
5. Holokaust	54
6. Ustanak u Varšavskom getu.....	56
7. Kristalna noć.....	57
8. Kultura sjećanja na Holokaust.....	58
9. Crnogorski Jevreji.....	60
10. Međuvjerski dijalog na Kosovu.....	61
11. Četvrta konferencija MAHAR	62
12. Aktivnosti Jevrejske zajednice CG sa jevrejskim organizacijama	65
13. Svjetski jevrejski kongres i kampanja „MI PAMTIMO	66
14. Između Beograda i Podgorice	67

ČITAOCI NAM ŠALJU

15. Restitucija ukratko	69
16. Uloga Jevreja u Američkom ratu za nezavisnost.....	74
17. Istorija Jevreja (Kako je Ajnštajn boravio u Albaniji)	76

TEKSTOVI NAGRAĐENI NA KONKURSU SJOS-a

18. Položaj Jevreja u Osmanskom carstvu (nastavak)	79
19. Jevrejski red esenjana i njihova mudrost u svetu.....	89

PREUZETO IZ STRANE ŠTAMPE

20. World Jewish Congress	101
---------------------------------	-----

STVARALAŠTVO

21. Rabini sa područja Balkana.....	105
22. Feliks Mendelson - Nastojanja i tragovi.....	107
23. Saša Baron Koen	111
24. Sajmon i Garfankel.....	113
25. Violinista na krovu	116
26. Danijel Dej - Luis	117

VREMEPLOV

(Tekstovi preuzeti iz Jevrejskog almanaha Saveza jevrejskih opština Jugoslavije)

27.	Čije je delo Novosadska racija	119
28.	Dr Fridrih Pops	139
29.	Jevreji u Srbiji početkom XX veka	147
30.	O radu Saveza jevrejskih opština prvih dana po oslobođenju Beograda	123

JEVREJSKA KULTURA TRADICIJA I ISTORIJA

31.	Antički Izrael u dokumentima susednih naroda i zemalja.....	158
32.	Istorija Jevreja	177
33.	Jevrejski simboli i predmeti	181
34.	Jevrejska kuhinja.....	182

Uvodna riječ

Poštovani čitaoci,

Sa zadovoljstvom predstavljamo novi broj, odnosno dvobroj magazina Almanah. Možda ste pomisliti da smo zatajili jer ste navikli na redovan izlazak ovog zapazhenog magazina, ali odmah ćemo vas razuvjeriti. Da pričamo o aktivnostima naše Zajednice i da ponavljamo da je brojčano mala i mlada ali vrijedna, ne stoji, jer je to do sada svima postalo jasno. Dovoljno je da podsjetimo da se približava konferencija „Mahar“, pa je zato sada pravi trenutak da se saberu utisci sa prethodnih okupljanja, da pomenemo aktivnosti koje su se odvijale u našoj Zajednici između dvije konferencije kako bismo svi spremno krenuli u susret novom željno očekivanom skupu.

Što se tiče samog sadržaja broja što je pred vama, činili smo sve da bude kvalitetan i ne tako čest, da odgovara tematici zbog koje je i pokrenut, sve u cilju čuvanja tradicije i tekovina našeg naroda. Svakako, posebno bi željeli da pripadnicima mlađe generacije naš magazin bude vodič ka sticanju znanja o istoriji i kulturi jevrejskog naroda, kako bi u svakom trenutku bili spremni da bezrezervno čuvaju mukotrpno stečeno nasleđe na kome počiva civilizacija naroda.

Zato, poštovani čitaoci, želimo da čitanje ovih stranica bude ugodno i jedno divno iskustvo.

Podgorica, avgust 2017. godine

Nada Radulović, urednik

U i oko Zajednice

Intervju g-dina Jaše Alfandarija, predsjednika Jevrejske zajednice Crne Gore portalu ANTENA M, povodom Dana jevrejske kulture.

Evropa danas slavi Dan jevrejske kulture. Među skoro 40 zemalja koje različitim manifestacijama obilježavaju umjetnička i naučna dostignuća, nije Crna Gora. Ipak, ovdje figurira najmanja jevrejska zajednica na svijetu, ali obrnuto srazmjerno aktivna.

Razgovarali smo s predsjednikom Jevrejske zajednice Crne Gore, Jašom Alfandarijem, kao doprinos prisjećanju na naslijeđe jevrejske religije i kulture. Alfandari za portal Antena M govori o jevrejskoj zaostavštini svijetu, ali i crnogorskoj kulturi.

Objašnjava antisemitski diskurs i stereotipe koji vjekovima kruže o Jevrejima, kao i fenomene da Izrael ima više tehnoloških start-upova nego li cijela Evropa ili zašto su Jevreji najbolji komičari:

ANTENA M: Ima li u Crnoj Gori jevrejskog naslijeđa kojeg nijesmo svjesni ili ne čuvamo na pravi način?

Mnogo ljudi u Crnoj Gori ne zna, što mi je uvijek čudno da je najpriznatiji umjetnik i fotograf u Evropi na prelazu vjekova, Rudolf Mosinger radio u Crnoj Gori. Školovao se i putovao po Beču, Parizu, Budimpešti, dobijao nagrade, a u Crnu Goru je došao 1910, da napravi slike kraljevske porodice i ovjekovječi krunisanje kralja Nikole.

Ovaj poznati jevrejski umjetnik napravio je tom prilikom i sedam albuma, koje je kralj kasnije poklonio zetovima. Mosinger je takođe napravio prvu seriju razglednica iz Crne Gore, kao i posebnu seriju poštanskih

markica. Imale su motive Luke Bar, kralja Nikole i tako dalje. U Narodnom muzeju Crne Gore stajale su markice, a nijesu znali ko ih je pravio.

Dvije glumice Nacionalnog pozorišta takođe su šezdesetih i sedamdesetih godina imale zapažene uloge na ovdašnjoj kuturnoj sceni - Beba Šarkić i Zlata Raičević. U svakom slučaju, te tri osobe jevrejskog porijekla su u relativno kratkom vremenskom intervalu – nepunih stotinu godina, ostavile veoma jak umjetnički pečat na crnogorsku kulturu.

ANTENA M: Djeluje kao da su nesrećne istorijske okolnosti učinile da zaboravimo vrijednosti jevrejske kulture, jer nam prirodno prva misao bude holokaust. Da li se Vama čini da zbog toga ili možda i stereotipa o Jevrejima, društvo nema dovoljno informacija o naslijeđu koje su Jevreji podarili čovječanstvu?

Pa i ne zbog holokausta u tolikoj mjeri, koliko zbog svjetskih teorija zavjere da Jevreji pokušavaju da unište svijet, a pogotovo slovensko-ruski živalj. Danas postoje pisci koji su se posvetili samo tome. Izdaju knjigu svake godine, uvjeravajući kako Jevreji globalni negativci i šireći neke stereotipe o jevrejskom kapitalu.

Znamo da se prosječan čovjek ne bavi istraživanjem, on za to nema vremena. Tako mu se serviraju stvari koje su pitke, čitljive i lako prihvatljive. Ko će to sad da provjerava? Čovjek jednostavno pročita samo ono što mu portali serviraju.

Internet vam ne nudi ono što nijeste tražili, a kultura se danas svela na tastaturu. Doprinos Jevreja kulturi je neizmjeran – u slikarstvu, muzici, umjetnosti, filozofiji... Ali zbog ovoga, svijet je dobio lošu predstavu, jer se sve okrene na pežorativno. A mi smo se umorili od toga da se neprekidno branimo.

ANTENA M: Ima li u Crnoj Gori dovoljno događaja koji promovišu i čuvaju jevrejsku kulturu i religiju?

Mi smo organizovali Jevrejsku zajednicu onako kako smo mislili da treba i uklopili se, rekao bih - našli svoje mjesto pod suncem. Nemamo velike pretenzije, ne bavimo se lokalnom politikom. Kao i svi drugi građani, imamo pravo i obavezu da glasamo, ali zajednica nije politički opredijeljena. Mi samo želimo da opravdamo povjerenje kao građani.

Postojimo već pet godina i mi smo Crnu Goru postavili na jevrejsku mapu svijeta. Prije šest godina sam objašnjavao gdje je Crna Gora, niko nije mogao da nas nađe. A sada organizujemo Istočnoevropsku konferenciju jevrejskih zajednica, na kojoj prisustvuje 16 država svake godine i koja je kruna našeg djelovanja.

Mi ne dovodimo investitore, nego pravimo spojeve. Na državi je da nastavi te spojeve. Najvažnije ličnosti jevrejske dijaspore smo doveli u Crnu Goru i samo da oni prenesu glas kako je ovdje lijepo, i više je nego dovoljno.

Radimo ono što je u našoj moći i proglašeni smo za najaktivniju zajednicu u Evropi. Imamo biblioteku sa nekih 6000 naslova, izdavačku djelatnost, dajemo časove hebrejskog, imamo sinagogu – malu, priručnu istina, ali je ipak imamo.

ANTENA M: Znaju li ljudi da je danas život nezamisliv bez otkrića u medicini, fizici..., koje su upravo dali Jevreji kroz istoriju? I gdje je uzrok tog neznanja?

Ljude to ne interesuje, ne žele time da se bave. Pitajte bilo kojeg Crnogorca da nameđe pet nobelovaca. Reći će Ivo Andrić, Ivo Andrić i Ivo Andrić. Eto tri. A kamoli da poznaju jevrejski doprinos, koji je ogroman. Ukupno je na primjer, trenutno u svijetu oko 16 miliona Jevreja, a više od 20 Nobelovih nagrada dobili su upravo Jevreji. Zbog tih stereotipa, međutim, čućete uglavnom: „Oni su te nagrade kupili“. Pa što ih i drugi nijesu kupili kad se to kupuje?

Danas je vidim jako aktuelna politika bojkota izraelskih proizvoda. Takozvani BDS je vrlo in sada. Ljudi ne razmišljaju da ne bi mogli da funkcionišu ako ćemo tako. Mi danas koristimo računare, lijekove i stotinu drugih stvari koje su izumi jevrejskog naroda. Eto npr. Intel, koji u sebi ima većina kompjutera na tržištu je bila izraelska firma.

Jevrejska kultura, međutim, nije bila opterećena zavjerama. Nekako je genetski oblikovana da pripada svima. Baš kao što je Stari Zavjet knjiga koja pripada svima. I upravo su najbolje komedije na svijetu djelo Jevreja, jer znaju da se šale na svoj račun. Holivudske komedije takođe rade uglavnom Jevreji, jer se smiju sami sebi, a to je najzdraviji humor, onaj koji liječi.

Koliko je kompozitora, slikara, reditelja koji su ostavili toliko pečat na svjetsku kulturu... Pa i na balkanskom nivou, odnosno na jezicima ovog regiona jevrejska kultura ostavila je dosta tragova – Kiš, Davičo, Koš. Sve se prepliće, ali to je kultura koju smo mi dali svijetu. A to što svijet ne prepoznaje, to je njihov problem.

ANTENA M: Može li se reći da je upravo često teška sudbina i rasijanost Jevreja uticala na to da se narod vitalnošću i energijom bori za svoje mjesto u zajednici, pa su odatle nastali zadivljujući rezultati?

Može, zato što su Jevreji bili prisiljeni da napuste domovinu i bili odvajkada protjerivani. Da ne zalazim previše u istorijske polemike, ali dokazano je da su Jevreji došli kao roblje u lancima, a ne zato što su htjeli da pokore Evropu. Kada su, raspadom Rimskog carstva postali slobodni ljudi, jedino su oni imali staru monoteističku religiju, dok su ostali iz paganstva prešli u hrišćanstvo, te su ostali izolovani.

Kroz istoriju je postojao čitav sistem zabrana čime sve Jevreji smiju da se bave. Nijesu smjeli da se kreću slobodno između gradova, zatvarani su u geta. Zakon nije dozvoljavao zanate, u Srbiji je i ne tako davno – 1938, bilo zabranjeno držanje fabrike hrane. Jevreji su dakle bili prisiljeni da se bave naukom, pisanjem, čitanjem, komponovanjem... Muka ih je tjerala da rade i napreduju.

Izrael je na primjer od osnivanja pod takvim pritiskom. Godine 1973. uveden je embargo, dakle nema uvoza, nema izvoza, zatim je uslijedila inflacija da maltene nema ni proizvodnje šibica. Muka ih ja natjerala od tada pa do danas da razvijaju hi-tech industriju, vojnu industriju... Stalno smo zavisili kad će neki političar u želji da se dopadne drugom, da uvede Izraelu embargo.

ANTENA M: Dan jevrejske kulture slavi se upravo kako bi se podsjetilo na doprinos jevrejske zajednice filozofiji, umjetnosti, sociologiji... Da li su Jevreji ostvarili najviše u vrijeme takozvanog španskog benevolentnog suživota dvije religije koje danas gaje animozitet?

To je bilo zlatno doba suživota sa muslimanima na jugu Španije, kada su Jevreji ostvarili sintezu opšte kulture, naučnih i filozofskih istraživanja, umjetničkog stvaralaštva, obrazovanja, teologije... To je bio Srednji vijek, a dosegnut je vrh filozofije, matematike, zdravog razmišljanja opšte uzev.

Matematika, medicina, filozofija - to je dovoljno jeres po sebi, prvi uzrok da budu protjerani i Jevreji i muslimani, dva naroda

koja su propagirala napredne ideje. Kada su se berberski narodi s Magreba povukli u Sjevernu Afriku, i dio Jevreja je pošao sa njima i bili su prihvaćeni bez ikakvih problema.

Kada pak govorimo o animozitetu naspram tog mirnog suživota, rekao bih da svijet nije samo crno-bijelo. Na primjer, krajem šezdesetih u jednom izraelskom gradu podignut je spomenik kralju Hasanu I od Maroka, a to je arapska zemlja. Takođe, na velike jevrejske praznike, član kraljevske porodice Maroka mora posjetiti jevrejsku zajednicu. Stoga, to nije opšti animozitet - ima na desetine primjera.

Osim posljednjih 25 godina, i u Turskoj (i u tu se stvari omekšavaju sada vidim, odnosno poboljšavaju), koja je islamska država, položaj Jevreja je garantovala Porta, odnosno bili su pod zaštitom Sultana. Poznata je priča iz Sarajeva iz 16. vijeka, kada je vezir odlučio da pobije Jevreje. Neko je to šapnuo Jevrejima, a oni Carigradu. Ubrzo je Sultan javio da njih ne smije dirati, tako da ih je on zaštitio od pogroma.

ANTENA M: Kad smo kod Bosne - postoje neki tekstovi koji ukazuju da su sevdah sa ovih prostora i ladino muzika jako slični, zbog tuge koju nose naši narodi iz prošlosti, a u tu grupu se svrstava i „španski sevdah – duende“ koji proizilazi iz flamenka. Ima li smisla tragati za takvim paralelama?

Vrlo je moguće. Jevreji su u Bosnu došli iz Španije direktno, dakle ne preko Afrike, Turske i slično. Oni su sa sobom u Sarajevo doveli hranu, književnost, kulturu kakvu su imali u Andaluziji. S time i instrumente. Sevdah se svakako izvodi na instrumentima koji više asociraju na sredozemlje, nego li istok, a slično su utvrdili muzikolozi i kada je posrijedi zapisivanje muzike.

Sefardi su došli sa jednog veoma visokog kulturnog i društvenog nivoa, koji smo spomenuli, u kasabu kakva je prije 450 godina bilo Sarajevo. Moguće da je tu došlo

do spoja. Ladino muzika opisuje ili tugu do smrti ili neizmerno veselje. Nema sredine. I to se vjerovatno prenijelo i u sevdah. Nijesu Jevreji to patentirali, tako da super ako su to uzeli. "Nećemo se oko toga tužiti", kaže u šali Alfandari.

Najpopularnija ladino pjevačica današnjice – Jasmin Levi

ANTENA M: Napustili ste panel o holokaustu prije nekoliko mjeseci zbog komentara predstavnika jedne nevladine organizacije o politici Izraela. Kakve ste stavove kasnije čuli u crnogorskoj zajednici; da li su Vas podržali/kritikovali?

Štampa, druge nevladine organizacije, ambasade... Svi su nas podržali i dobili smo mnogo pisama. Danima su me zvali ljudi koje uopšte ne poznajem da podrže što sam ustao i pošao – obični ljudi iz cijele Crne Gore. Nijesam htio da uplićem državne organe, izborili smo se sami. Izvinjenje od njega stvarno nijesam očekivao, jer je to osoba koja stalno vjeruje da je u pravu. Kako da se izvini, ako ne vidi da je pogriješio.

Ali, nije on partner za repliku. Zamislite osobu koji od snimka događaja napravi transkript, prekrajajući ga kako njemu odgovara. Poslao je to na adrese širom svijeta žaleći se na mene, a onda je bio iznenađen kada smo mi objavili pravi transkript, od početka razgovora, gdje se tačno vidi kako je počela prepirka. On je izbrisao prvih dvadeset rečenica, što je skandal. To su osobe koja traže brza zadovoljstva.

Skočio je kao dušebrižnik i branitelj djece i ljudi u Gazi, a da prvobitno nije ni provjerio o čemu govori. Prikazao je izraelsku djecu u vojnoj uniformi tvrdeći kako se militantna nastojanja Izraela od malena pokušavaju nametnuti, a nije znao da su posrijedi maškare. Zatim je maltene na podvalu počeo da govori nešto što nije bila tema. Ja nemam ništa protiv ni o tome da razgovaramo, ali ne u onoj prilici.

On se kasnije pitao ko je to moj šef, da mu skrene pažnju da prestanem s harangom, premda je on harangu i počeo. I time je dokazao da ne poznaje ustrojstvo jevrejske dijaspore, jer ja nemam šefa. No dobro, takvih je uvijek bilo i to je ispod nivoa i komentarisati. To vam je ono kao kada nabasate na loše društvo, ali kada shvatite nakon pet minuta da je društvo rđavo, ustanete, platite svoje piće i odete.

Ponoviću još jednom nešto što možda zvuči kontradiktorno, ali nije. U Crnoj Gori ima antisemita, ali nema antisemitizma. Antisemitizam je politika, to je bila Titova Jugoslavija na primjer, dakle ide od vrha, od države. A to što ima pojedinaca antisemita, pa dobro.... Ne volim ni ja svakog.

Podgorica, 05. Septembar 2016.

Aktivnosti Zajednice

Jelena Đurović, potpredsjednica JZ Crne Gore posjetila zajednice Jevreja u Makedoniji, Albaniji i na Kosovu

02. mart 2016

Potpredsjednica Jevrejske zajednice Crne Gore Jelena Đurović je posjetila zajednice Jevreja u Makedoniji, Albaniji i na Kosovu i tom prilikom se susrela sa predsjednicima: Bertom Romano-Nikolić, Gerontom Koretom i Votimom Demirijem. Pored razgovora o aktuelnim pitanjima i problemima, lideri su upoznati sa programom i temama naredne konferencije Mahar, koja je planirana da se održi početkom novembra 2016. godine.

O pitanju izbjegličke krize i zajedničkim međusobnim problemima gospođa Đurović je razgovarala sa predstavnicima vlada u Skoplju, Prištini i Tirani. Takođe, u Prištini, naša potpredsjednica se susrela sa članovima Odbora za međuvjerski dijalog: porodica Demiri, protojerej Srđan Stanković, (manastir Gračanica), pastor Artur Krasnići, katolički sveštenik Kastriot Idrizi I Vedat Sahiri, glavni savjetnik Velikog muftije Kosova.

PURIM 2016

24. mart 2016.

Jevrejska zajednica obilježila je praznik Purim, u spomen čudesnom spasenju Jevreja iz perzijskog ropstva, prije više od 2.400 godina.

Praznik se obilježava čitanjem starozavjetne knjige o Jestiri (Esteri) u sinagogi. Posebno se posvećuje djeci koja se obilno daruju slatkišima.

Sa vjerom i dobrim djelima otvorite put ka sreći i prosperitetu. Nek nada i radost ispune jevrejske domove širom svijeta, a mrzitelji našeg naroda nek nestanu kao prokleti Haman.

BUEN PURIM! PURIM SAMEAH!

PURIM LESIMHA!

IZLOŽBA: "PEOPLE, BOOK, LAND"

13. april 2016.

Izložba o jevrejskoj povezanosti sa Svetom zemljom, od Avrama pa sve do savremene države Izrael „Ljudi, Knjiga, Zemlja...“ otvorena je 13.aprila u Perjaničkom domu na Kruševcu. Sponzor izložbe je Ministarstvo kulture Crne Gore, a domaćin Jevrejska zajednica Crne Gore.

■ Sa otvaranja izložbe: N.J.E. ambasador SAD-a Margaret Uehara, N.J.E. ambasador Kanade Filip Pingleton, g-din B. Bix Aliu, zamjenik ambasadorke SAD-a, g-din Italy Milner, zamjenik ambasadora Izraela, g-din Jaša Alfandari, predsjednik JZCG

Izložba, čiji je autor izraelski historičar Robert Vistrič, je nastala u ko-organizaciji UNESCO-a i Centra „Simon Vizental“ pod pokroviteljstvom vlada Crne Gore i Kanade, kao i države Izrael i USA. Prvo prikazivanje ove značajne izložbe je bilo u Parizu u junu 2014, potom u američkom Kongresu, izraelskom Parlamentu, Vatikanu i na kraju u Podgorici.

■ Dr S.Samjuels iz Centra „Simon Vizental“ i J.Đurović

Izložba je svečano otvorena u prisustvu istaknutih gostiju, diplomata, zvaničnika, članova i prijatelja Zajednice. Dr Shimon Samjuels, direktor za Međunarodne odnose u Centru „Simon Vizental“ je otvorio izložbu. G-din Italy Milner, zamjenik ambasadora Izraela u Srbiji i nerezidentalnog ambasadora u Crnoj Gori, i u ime Vlade Crne Gore g-đa Ljiljana Tošković, generalna direktorica Direktorata za bilateralne odnose, su održali kratke govore.

Svaka dolina, brdo, potok u Izraelu je ispunjen istorijom. Njima su hodili praoci: Avram, Isak i Jakov. Njihova tradicija ih vodi natrag do Mojzija, koji je prije 3,000 godina sišao sa gore Sinaj donoseći Deset zapovijesti na isklesanim tablicama, do kralja Davida, koji je prije 3,000 godina postavio kamen temeljac svojoj palati, i kralja Solomona koji je podigao Prvi Hram. Pe-

ćina patrijarha u Hebronu je bila mjesto gdje su sahranjivani preci i pretkinje Jevreja. Tiberius je mjesto gdje je pisan Talmud, jevrejska knjiga zakona, prije 2.500 godina.

Tokom nekoliko hiljada godina istorije, jevrejski narod održavao je konstantno prisustvo u zemlji Izraela – gledali su kako se pojedine imperije šire i propadaju, razni osvajači dolaze i odlaze - sve do 1948.godine kada je moderna država Izrael rođena. Od tada, Jevreji su učinili da pusta zemlja procvjeta, da jezik, koji je bio na ivici izumiranja, vrata u život, a svom drevnom narodu su pružili utočište od progona koji su ih pratili vjekovima širom svijeta.

Izložba se sastoji od 24 panela, koji opisuju različite aspekte povezanosti jevrejskog naroda sa Izraelom kroz generacije. Svaki panel je sažet tako da posjetioci izložbe stiču utisak kontinuiteta jevrejskog prisustva u zemlji Izraela, jedinstvenog inteziteta duhovne, vjerske, nacionalne i tradicionalne usađenosti zemlje Izraela u jevrejskoj svijesti

Predsjednik Ruzvelt je jedanput rekao: „Što više znate o prošlosti, bićete spremniji za budućnost.“

Ova izložba vraća jevrejsku istoriju životu. Zajedno istražimo prošlost i opremimo se znanjem koje nam je potrebno da gradimo mirnu budućnost.

AMBASADORKA SAD-a POSJETILA JZCG

21. april 2016.

Ambasadorka Margaret Uehara i g-din B. Biks Aliu, zamjenik šefa Misije u Ambasadi SAD, u okviru planiranog programa saradnje sa nacionalnim manjinama, posjetili su Jevrejsku zajednicu CG. Bila je ovo prilika za srdačan razgovor sa predsjednikom Jevrejske zajednice u Crnoj Gori Jašom Alfandarijem. Istaknuta je spremnost obje strane na jačanju saradnje sa posebnim akcentom na izgradnji i njegovanju tolerancije, mira kao i poštovanju kulturnih vrijednosti različitih etničkih grupa.

■ NJ.E. ambasador SAD-a Margaret Uehara i g-din Jaša Alfandari

Ambasadorka Uehara je ovom prilikom posjetila sinagogu kao i biblioteku kada je uručila skromnu ali vrijednu donaciju knjiga.

PESAH 2016

22. april 2016

Hodočasni praznik Pesah je značajan kako u istorijskom tako i u poljoprivredni smislu. Istorijski gledano, praznik obilježava Izlazak iz Egipta i oslobađanje djece Izraela iz ropstva. Sa poljoprivredne tačke gledišta, to je praznik proljeća koji označava početak žetve ječma.

U vrijeme postojanja Hrama, cijeli Izrael je za ovaj praznik odlazio na hodočašće u Jerusalem. Pesah se obično povezuje sa pojmom slobode, sa svim njenim aspektima, posebno jevrejskim poimanjem slobode, ne slobodi „od nečega“ nego „slobodi ka nečemu“.

Jevrejstvo ima dva početka, dva berešita. Prvi berešit, Roš Hašana, slavi stvaranje fizičkog svijeta, čovječanstva. Drugi berešit, drugi početak, slavi početak jevrejske nacije, opisuje kako su Jevreji postali nacija. Pesah je rođendan jevrejskog naroda, prikazan kroz Pashalnu žrtvu (Klorban Pesah), a Seder je rođendanska proslava.

Talmudski mudraci Pesah nazivaju „Zman Ha-Cheirut“, vrijeme naše slobode.

Jevrejska zajednica Crne Gore održava Seder u restoranu Radovče u Podgorici kao jedna velika Porodica uz sjećanje, molitvu i zahvalnost Bogu za milost i obećanja.

Simbolizam, sjećanje, zahvalnost i radost su isprepleteni sa svečanim obrokom i četiri čaše vina.

Hag Pesah Kašer Ve'Sameah/ Sretan i Kašer Pesah

JEVREJSKA ZAJEDNICA IZ AMERIKE - SHA'AR COMMUNITY FORT LEE, NJU DŽERSI, POSJETILA JEVREJSKU ZAJEDNICU CRNE GORE

05. maj 2016.

■ Gosi iz Amerike sa predstavnicima JZCG

Jevrejsku zajednicu Crne Gore, 04.05.2016. godine posjetili su članovi jevrejske zajednice iz Amerike – Sha`ar Community Fort Lee, Nju Džersi. Grupa od 15 članova, predvođena rabinom Adinom Lewittes, boravi u Hrvatskoj i jučerašnji dan su namijenili upoznavanju sa našom Zajednicom. Goste je dočekao potpredsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore,

g-din Đorđe Raičević, koji je u prijateljskom razgovoru izložio istorijat o životu Jevreja u našim krajevima. Gosti su postavljajući brojna pitanja, pokazali zainteresovanost za rad i razvitak naše Zajednice. U prijatnom razgovoru proveli smo par sati nakon čega su gosti posjetili sinagogu i izrazili svoje pohvale za rad Zajednice i zadovoljstvo što smo se upoznali. Na kraju posjete, donirali su svoj lični prilog za izgradnju sinagoge u Podgorici. Ideju o izgradnji sinagoge i kulturnog centra Judaika članovi Sha`ar Community Fort Lee, Nju Džersi, će prenjeti ostalim članovima i zajednicama u svom okruženju.

Predsjednik JZCG Jaša Alfandari boravio u radnoj posjeti JZ Kosova

29. maj 2016.

Predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore Jaša Alfandari u svojstvu člana Generalnog savjeta EAJK i prof.dr Mihail Chlenov, Generalni sekretar EAJK, posjetili su Jevrejsku zajednicu Kosova. Bila je ovo prilika da predsjedniku Votimu Demiriju uruče dokument kojim se potvrđuje prijem Zajednice u ovu međunarodno priznatu organizaciju. Zahtjev za prijem je poslat prije dva mjeseca, te je nakon niza diskusija donesena odluka o prijemu JZK u svojstvu posmatrača sa pravom da učestvuje u programu pomoći malim zajednicama koje sprovodi Kongres.

U okviru ove radne posjete, upriličen je susret sa Ministrom inostranih poslova Kosova. Ministar je tokom prijateljskog razgovora istakao značaj podrške koju Jevreji sa Kosova dobijaju od JZCG i njenog predsjednika Jaše Alfandarija kao i EAJK-a i prof.dr Mihaila Členova te im se posebno zahvalio.

Posjeta je završena sa obilaskom NVO „Bet Izrael“ koja je osnovana 2005. sa ciljem uspostavljanja odnosa sa državom Izrael.

Čenik Građanske alijanse uvrijedio Jevreje

■ Panelisti

Festival tolerancije iz Zagreba je nedavno gostovao u Podgorici, u KIC-u Budo Tomović. U okviru programa organizovana je panel diskusija „Holokaust i sjećanje“. Panelisti su bili: dr Sonja Tomović-Šundić, dr Dragutin Papović, Jaša Alfandari, predsjednik JZCG, Milika Pavlović, publicista, Nataša Raonić, novinarka RTCG i Boris Raonić, predsjednik Upravnog odbora NVO Građanska Alijansa.

Govoriti o Holokaustu i nakon 70 godina budi bol i strepnju, a posebno kod onih koji su veliki dio svojih porodica izgubili u ovom do tada nezapamćenom pogromu. Izlaganje na ovu temu je teklo mirno, tonom kakav i dolikuje, sa pijetetom prema milionskim žrtvama.

Gospodin Raonić je izrazio želju da govori zadnji. Odmah nakon nekoliko rečenica u kojima je iskazao svoje mišljenje o predmetnoj temi, gdje je konstatovao da je istorija jasna i da Jevreji jesu bili najveće žrtve Holokausta, prešao je, na temu koja nije bila na programu. Dešavanje na teritoriji države Izrael protiv nekih drugih semitskih naroda je neka nova vrsta Holokausta protiv tih nekih drugih semitskih naroda, možda i najveća u ovom vijeku, bile su njegove riječi, nakon kojih, moderator, Milan Radović, nije reagovao, što mu je bila dužnost.

„Ono što palestinski narod sada proživljava u državi Izrael je nešto što svakako treba da svi kažemo, svi da pogledamo. Možda to nekom i ne prija“, bile su njegove riječi,

nakon kojih je Alfandari prokomentarisao da Raonićeva priča nije tema diskusije. „Tema je Holokaust, a ne Izrael, Palestinci i šta se dešava u Izraelu. I nećemo mijenjati jedno za drugo.“ Naučite prvo dobro temu i nemojte površno da govorite.“

Jevrejska zajednica Crne Gore je u svakom trenutku spremna da uzme učešće u razgovoru na bilo koju temu, uključujući i ovu koju je Raonić samoinicijativno pokrenuo iz samo njemu znanih razloga, u okviru teme gdje joj nije bilo mjesto i prosto jer se Holokaust ne smije i ne može miješati ni sa čim drugim.

O ovom za nas nemilom događaju obavijestene su sve relevantne institucije širom svijeta.

Prijem u Podgorici povodom Dana nezavisnosti Izraela

09. jun 2016.

■ G-din Srđan Spaić, v.d.Generalnog sekretara Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija, Nj.E.Tamara Mugoša, ambasador Crne Gore u Izraelu, g-din Nimrod Rinot, počasni konzul Crne Gore u Izraelu, Nj.E. Josif Levi, ambasador Izraela u Republici Srbiji i Crnoj Gori, g-din Igor Lukšić, ministar vanjskih poslova i g-din Jaša Alfandari, predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore

Izraelska ambasada je 9.juna priredila prijem povodom Dana nezavisnosti Izraela u hotelu Ramada u Podgorici. Obilježavajući

68.rođendan zemlje stare četri hiljade godina, Nj.E. Jozef Levi, ambasador Izraela u Srbiji i nerezidentalni ambasador u Crnoj Gori, uručio je zahvalnice zaslužnim osobama koji su dali svoj doprinos unapređenju odnosa ove dvije zemlje.

Zahvalnica izraelskog parlamenta dodijeljena je Milu Đukanoviću, premijeru za lični doprinos razvoju bliskih i prijateljskih odnosa Crne Gore i Države Izraela a povodom desetogodišnjice uspostavljanja diplomatskih odnosa dviju država.

Centar „Simon Vizental“ dodijelio je predsjedniku Vlade Crne Gore zahvalnicu za stalnu podršku izložbi „Ljudi, knjiga, zemlja: 3.500 godina odnosa izraelskog naroda sa Svetom zemljom“ koja je otvorena u UNESKO-u u Parizu, a zatim prikazana i u Podgorici. U ime Centra, zahvalnicu je uručio Jaša Alfandari, predsjednik JZCG.

U Zahvalnici se navodi da je Centar „Simon Vizental“ zahvalan Vladi Crne Gore i njenom predsjedniku lično zbog toga što su omogućili ostvarivanje izložbe koja je organizovana pod pokroviteljstvom UNESKO-a i kosponsorstvom Izraela, Kanade, Sjedinjenih Američkih Država i Države Izrael.

Priznanje je u ime premijera primio Srđan Spaić, savjetnik predsjednika Vlade za pravna pitanja.

■ g-din Jaša Alfandari, predsjednik JZCG prima priznanje od Nj.E. Josifa Levija ambasadora Izraela

Izraelska priznanja za razvijanje odnosa Države Izraela i Crne Gore dobili su i kandidat Crne Gore za generalnog sekretara Ujedinjenih nacija i bivši predsjednik Vlade Crne Gore Igor Lukšić, glavni politički savjetnik predsjednika Vlade Milan Roćen, (zahvalnicu primio Srđan Spaić, savjetnik predsjednika Vlade za pravna pitanja), ambasadorica Crne Gore u Izraelu Tamara Mugoša, predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore Jaša Alfanadiri i počasni konzul Crne Gore u Izraelu Nimrod Rinot.

Prijemu u hotelu Ramada u Podgorici povodom 68.godišnjice od osnivanja Države Izrael prisustvovali su predstavnici Vlade, diplomatskog kora, vjerskih zajednica, političkog, kulturnog i javnog života Crne Gore i članovi JZCG.

Jevrejska zajednica iz okoline Njujorka posjetila Jevrejsku zajednicu Crne Gore

U utorak 14. juna, u okviru svog turističkog boravka u Crnoj Gori, grupa od 10 članova JZ iz okoline Njujorka, Sjedinjene Američke Države, posjetila je našu Zajednicu. Goste je primio potpredsjednik JZ Đorđe Raičević, te ih je tom prilikom upoznao sa razvojem Jevrejske zajednice CG koja će ove jeseni obilježiti 5 godina postojanja. Želeći da saznaju što više o dolasku i životu Jevreja na ove prostore, pružene su im informacije o istom kroz relevantne istorijske podatke. Nakon razgovora vođenog u prijatnoj atmosferi na zadovoljstvo obje strane, posjeta je završena obilaskom sinagoge.

Iako spada među najmlađe i najmanje zajednice Jevreja u svijetu, JZCG je svojim djelovanjem postala prepoznatljiva širom svijeta što potvrđuju i sve češće posjete brojnih grupa koje turistički borave u našoj zemlji.

Biblioteka „Dr Albert Vajs“

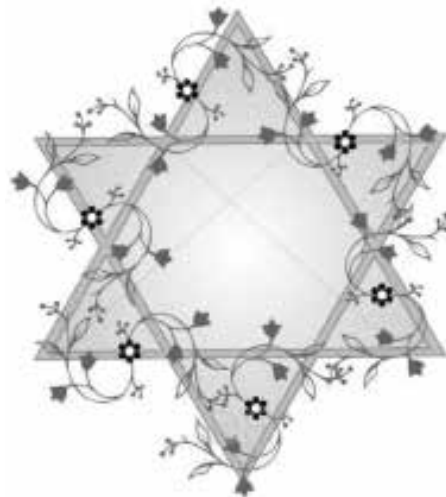
Biblioteka „Dr Albert Vajs“ Jevrejske zajednice Crne Gore, koja je otvorena prošle godine, postala je više od „zbirke knjiga“, postala je

prostor za okupljanje i organizovanje raznih tribina, razgovora, okruglih stolova. Širom otvorenih vrata, pruža gostoprimstvo ljudima koji žele da nas upoznaju, da sa nama podijele svoja znanja.

Ostavili su Jevreji djela neprocjenljive vrijednosti na polju filozofije, u prirodnim i društvenim naukama, umjetnosti i književnosti. Dali si i veliki doprinos kulturi koja se zasniva na judeo-hrišćanskoj tradiciji, kroz Sveto pismo Starog i Novog zavjeta, kao temelja hrišćanske civilizacije. Da njihovo djelo i dalje živi i traje, kao i našu želju da damo doprinos njegovanju i unapređenju dobrih odnosa među svim ljudima bez obzira na različitosti, da bolje upoznamo Drugoga, da Drugi bolje upozna nas kroz kulturu i tradiciju, da ne učimo samo o „nama“, već i o „njima“ i „sa njima, pomogli su naši dargi prijatelji, priznati stručnjaci iz svojih oblasti. Rado su se odazvali pozivu i podijelili sa nama njihova znanja, na čemu im se i ovom prilikom zahvaljujemo.

Prva tribina „Jevreji u Andrićevom književnom djelu“ je održana 26.februara 2016. Tom prilikom govorile su profesorice: mr Olga Vojičić - Komatina sa nikšićkog Filološkog fakulteta i Senka Đurović iz Srednja stručne škole u istom gradu.

Tekstove sa njihovim predavanjima objavljujemo u cjelosti:

■ Prof. Senka Đurović

Jevrejski žitelji u andrićevom hronotopu

U Andrićevom književnom prostornom miljeu sve je povezano, uklopljeno jedno u drugo, sve se podražava i međusobno nadzire. Pojedinač pazi na cjelinu i cjelina na pojedinca. Ta spona je zasnovana na nepisanim, ali dobro upamćenim pravilima, tradicijom, navikama. Sve je zajedničko, stalno i nepromjenljivo i traje duže od čovjeka. Tekovine nasljeđa se čuvaju prečutno, otimaju se zaboravu, poštuju nametljivo, jer se male zajednice u tom prostornom kodu ne mogu osloboditi spoznaje i bojazni da *manji potok u veći uvire*, ali i saznanja da kod *uvira* svoje ime ne izgubi – što je i primarni zadatak svakog od nas.

U tom duhu možemo govoriti o Jevrejima u Andrićevom književnom opusu. Daleko od izvora, u dalekoj i tuđoj zemlji oblikuju hod života, upečatljiv po trajanju, trpeljivosti, želji za opstanom, prilagodljiv u fazama promjena – vjerskih, političkih, životnih, i pri tome uvijek imajući u vidu da je hronika srećnih i mirnih godina vrlo kratka. Sve to nije bio razlog da se kod njih ugasne želja za boljim svijetom, svijetom reda i čovječnosti u kojem se pravo ide, mirno gleda i otvoreno govori. Tako Andrić oživljava i oblikuje ljudske sudbine te njihovoj pojavnosti, djelima, postupcima i karakterima daje temelj vječnosti.

Da je ljudska misao dalekosežna, oblikovana spoznajom i iskustvom, a u nekim trenucima neizreciva, jer je dovoljno dugo tavorila u zapečku uma, najbolje dokazuje lik Salomona Atijasa, mudrog i vrijednog trgovca iz romana

Travnička hronika. Istorijska dešavanja i društveni procesi nametnuli su život Jevrejima Sefardima u toj kasabi gdje se živi teško, bez časti i pravde, bez ljepote i reda, bez suda i svjedoka... Svaka seoba je mučna i teška, razgoličuje čovjekov život do u najskrovitije pojedinosti. Seobom se dobija prostorna mogućnost opstanka, životarenja i nikada se čovjek u tim novim uslovima ne može oteti utisku da je tuđin na tuđemu. Na tuđinskoj zemlji Atijasi žive preko sto pedeset godina, iz Španije prognani u Solun, iz Soluna u Travnik. O tom bolu Atijasa zbori Salomon u trenutku kada uviđa identičnu situaciju čovjeka koji takođe niti pripada njima niti tom prostornom kodu. Francuski konzul Davil se našao u nezavidnoj situaciji, ostavljen i zaboravljen od svojih, a neprihvaćen od tuđih. U duhu pravog Samarićanina, Salomon pruža riječ podrške, sredstvo spasa, duboko uvjeren da čovjek čovjeku mora pomoći. Riječi se nižu, istinski nevjesto, jer su dugo bile nadjačane silom jače riječi, ali se ne da zaboravu ni mjesto prvobitnog nastanjenja u zapečku kraja koje sunce rijetko pohodi, a kamoli ljudi. Godine naredne donose trpeljivost – radni, odani sebi i svojim, miruju i strpljivo stiču te upravo stoga Salomon i kaže da kod njih duže traje i uvijek se nađe. Međutim, nije sve u imetku, u imanju koje pruža oslonac fizičkom opstanaku. Duhovnost, poštovanje, postojanost i prihvatanje, u potpunosti su izostale, ignorisane su u tom životnom prostoru, a to je ono što leži kao kamen na duši Atijasa Salomona. Stisak prijateljske ruke je neophodan onda kada vjetrovi bezumlja šibaju po životu, a život se polako osipa i troši, ne štedeći ni obraz ni kesu. Jevreji tada postaju svjesni da su teži nameti duhovni no materijalni, a u tome i leži težina suživota. Za materijalni status travnički Jevreji Sefardi su se izborili principom skromnosti, jer se unaprijed mislilo na spasenje duše, na pomoć sebi i prijateljima. U tome se ogleda težnja za boljim svijetom – da dijele ono što imaju, da daruju bližnjima, da se misli na prijatelja u ime ljepote postojanja, u nadi da se dobro mora dobrim vratiti. Salomon je svjestan okrutnosti ljudske i to je i razlog što njegov glas gubi na jačini. Njegovu začetu misao preuzeće narator, svjestan da je junakova misao duboko smisljena i složena, oblikovana godinama trpeljivosti i straha od gubitka identiteta, vjere, duhovnosti svoje i svoga roda. U

kolijevci mu nijesu dali da glasno plače, a kamoli da glasno govori. Narator će njegovu začetu misao preusmjeriti u vapaj za spasenjem, a spas je u *priči* čiji odjeci će biti svevremenski i sveprostorni. Istina da su opstali, odoljeli zaboravu jer otimaju od zaborava i jezik i pjesme i običaje i Španiju zemlju porijekla, koja ih je maćehinski otjerala, iz koje su kao skromnu prćiju ponijeli svete principe, vjeru, molitvu, tihu i postojanu u duši svakog od njih. Istina je i da nikad ne mogu zaboraviti na činjenicu da su prognani, malobrojni, usamljeni, i taj osjećaj ne blijedi, prenosi se sa koljena na koljeno, ne da mira n i spokoj duši, a ni mogućnosti da se prilagode među onima čija je duša gruba i kruta i zadojena otporom prema različitosti. To je taj prozor u svijet – uprkos tome što su prognani i nesrećni, oni žive i traju i ne gube nadu za boljim svijetom.

Tako žive i opstaju svi Andrićevi junaci Jevreji, u nadi da će moći otvoreno da govore i postupaju u skladu sa vlastitim određenjima, da zaborave često u prinudi izgovorenu rečenicu - *...tako je i drukčije ne može da bude, ali mi nijesmo ništa rekli...* Mordo Atijas, jedan od četvorice travničkih Jevreja, živio je povučeno, bez suvično izgovorene riječi ili učinjenog postupka. *Savijeno klupko ćutanja koje niti pije kafu, niti puši duvan, niti učestvuje u čaršijskim razgovorima i šalama* – piše Andrić. Komunikacija je i u poslu svedena na minimum, jer u *njegovoj ruci je bio lijek, a u božijoj zdravlje*. Njegov jedini prozor u svijet je bio fra Luka. Sadržaj njihove priče je bio samo nima znan i dostupan, poštovanje među njima prećutno i temeljno i samo u tom ograničenom i skućenom prostoru Mordo pravo ide i mirno govori. Čak su i kasabalijske razumjele taj odnos i poštovali su prijateljstvo između Starog i Novog Zavjeta.

Za lik Rafe Atijasa se može reći da se ne uklapa u stereotip svojstven zajednici darovanoj na rođenju. Izbjegavao je rad u stričevom magazinu, više je volio da bude tumač za *ilirski jezik* nego da pretura štavljene kože. Nije shvatao Salomonovu krilaticu preuzetu iz usmenog stvaralaštva da je *gospodstvo kao vjetar, kreće se, kida i osipa* i da u temelju zajednice jeste mir, rad i želja za boljim svijetom.

Jevreji Sefardi naseljavaju višegradsku kasabu u periodu gradnje mosta, a Jevreji Aškenazi u posljednjoj četvrtini XIX vijeka. Turci, hrišćani i Jevreji, jaz postojan i prepoznatljiv sa nabojem dijeljenja jednih od drugih. Pomenuti jaz je bio prevaziđen jedino u trenucima zajedničke nesreće koja zbližava ljude i ruši sve različitosti, jer je tada jedino bitna želja za opstanom. Među višegradskim prvacima našli su se Mordo Papo i Elias Levi – jevrejski harambaša poznatiji pod imenom Hadži Liača, poznat po zdravom sudu i otvorenoj prirodi. U kontekstu karaktera ovih likova možemo se prisjetiti straha od mogućnosti gubljenja identiteta i postojanosti. To je ponajviše manifestovano kroz činjenicu koja govori o njihovoj malobrojniosti i usamljenosti. Jevrejska manjina je svjesna da im krv blijedi i čine sve da bi produžili trajanje, čak se i uzimaju između sebe. Zub vremena zaista razvodnjava krv, nasljeđe dato u amanet opstaje u mjeri koja zajednici daje za pravo da pričom objavi pobunu.

Tako će Andrić čitalačkom auditorijumu predstaviti unuka Hadži Liače, Davida Levija. Ono što nije naslijedio od svog pretka tiče se vedrine i duha. Mlad, sitan i blijed čovjek, nesiguran u izrazu i podsticaju. Rekli bismo trpeljiv, obazriv i nenametljiv. Zaključili bismo da i pored potrošenog vremena Jevreji nijesu uspjeli ni da zavole ni da zamrže narod sa kojim dijele vrijeme i prostor.

Santo Papo se pominje u posljednjoj godini hronike o kasabi. Tipičan junak zajednice koja traje i opstaje poštujući primat jačeg, domaćin u sticanju imovine, bogat u porodu. Od tradicije i utemeljenih načela udaljava se unuk Santo koji pokazuje interesovanje za umjetnost.

Osobeno mjesto u galeriji Andrićevih ženskih likova, svakako ima Lotika. Lotikino vrijeme i te kako privlači pažnju čitalaca po njenom specifičnom odnosu prema rodu, zajednici i društvu u kojem se neočekivano našla. Fizička pojavnost je u sprezi sa jakim duhom i tim spojem ona je u neprekidnom traganju za boljim svijetom i sopstvenom ulogom u njemu. Upoznajemo je kao mladu udovicu slobodnog jezika, muške određenosti u preduzimljivosti. Na svojim plećima je nosila sve obaveze i teret, a svojim bližnjima je

darovala ljubav i pažnju. U skladu sa promjenama društvenim i potrebama ličnim katkada je morala pokazati i oštrinu izgovorene riječi. I to biva novina u Andrićevom književnom opusu, jer riječ, otvorena i jasna, dolazi od žene. Njena riječ se sluša, a pravila se poštuju, iskustva primjenjuju i revnosno sprovode u djela. Prema svojim nadasve pažljiva, brižna, požrtvovana, nesebična, a znamo da je nesebičnost odvajkada bila osobina velikih ljudi. Kolo sreće se, ipak, okreće, naizmjenično se smjenjuju dobre i loše strane života. Odbacujući masku hladne i poslovne žene, Lotikino lice bi od brige i straha postajalo tvrdo, a pogled oštar i hladan. Strah je nemjerljiva kategorija kada je u pitanju opstanak zajednice, a Lotika je strahovala za svoj narod, kao i za sva njihova duhovna i materijalna dobra. Vladala je *beskrajnim plavim krugom*, a život u zajednici i za zajednicu je bio zvijezda koja je skladno treperila u svim zgodama i nezgodama. Za Lotiku je taj svijet bolji i napredniji jer u njemu leži snaga budućih dana. Tako sve do momenta kada nesreća pokuca na vrata, a znamo da ona nikada ne dolazi sama - rođenje sestrića sa anomalijama, razočarenje u rodbinu koju je godinama pomagala i podsticala svojim primjerom na darivanje od srca jer je zajednica održiva jedino ako se oslobode egoizma, škrtosti i tvrdičluka. Istina i spoznaja o uzaludnosti su razorili Lotikinu dušu, doveli je do sloma, a njenoj duši otele radost. Od žene koja je sve konce života držala u svojim rukama, postala je slomljena i skrhana žena koja ne registruje događaje oko sebe.

U romanu *Gospođica* izdvaja se lik kojeg je Andrić oblikovao sa ciljem da ukaže na moć čovjekove transformacije zasnovanoj na želji za boljim svijetom. Vječita čovjekova potreba za sticanjem je instrument kojim se potiru svi etički principi neophodni za održiv duh jedne zajednice. Rafo Konforti je u trendu modernog profita video izlaz iz siromaštva, mogućnost da zagospodari životom u kojem imanje nadvladava nemanje. Obično se tada gubi svaki osjećaj, što i uočavamo u ponašanju Rajke Radaković, ali ne i u Rafinom liku. On ne zaboravlja odakle dolazi i to je jedina mogućnost opstanka, jer čovjek ako ne zna odakle dolazi neće znati ni kuda ide. Osjetljivost na glad, fizičku i duhovnu, bijedu i životarenje po principu svojevrsnog preživ-

ljavanja jeste ono što ovog lika čini posebnim u svijetu književne baštine. U njemu nije ugasnula želja za boljim svijetom i plemenitim postupkom. Ljudi su u njemu vidjeli čovjeka koji živi od šaputavih poslova koji se niti vide niti čuju, ali o njegovoj suštini malo znaju. Ni prvi ni posljednji put da se grešniku nije dala mogućnost okajavanja grijehova. A upravo tu je razlog što ne primjećuju njegov odsutan pogled, ne opažaju štedljivost u riječima, sporost u pokretima, preciznost misli rukovođenih ratnim vihorom i spoznajom da u takvim uslovima čovjeku ne bi valjalo ukrasti dušu. Rafa je zaista pokušao da primjerom obogati ljudsku dušu, budući da je ono što je stekao na temelju složenih razgovora o prihodima i rashodima podijelio tom istom narodu kroz donacije narodnoj kuhinji i domu za siromašne. Prepoznao je želju za životom u kojem s epravo hodi i otvoreno govori.

Neshvaćena je i Rifka, junakinja kojoj je Andrić takođe namijenio život u kasabi, a obilježio tragikom ljubavi. U centru priče je čudesan splet okolnosti – na jednoj strani je pripadnost uglednoj jevrejskoj porodici u kojoj se morao poštovati red i riječ glave porodice, a na drugoj strani je emocija, čista i rođena u trenutku, ne pitajući savjest i ne poštujući obzire. Rođena je ljubav u kasabi. *Zalogaj za bogove* je predmet priče i pričanja i to je ono što za Rifku predstavlja kamen spoticanja i što je, napokon, odvodi u zagrljaj hladne Drine. Ostaje samo priča kao svjedočanstvo o ljepoti, snazi djevojačke ljubavi i želji da se ispolji sloboda duha i pravo na izbor.

Na temelju priče i pričanja Andrić je modelovao lik Jevrejina Haima iz djela *Prokleta avlija*. On pričom oživljava lik Ćamila efendije, a ujedno i Džem sultana, postajući tako njihov biograf. Pričom sebi obezbjeđuje vrlo značajno mjesto u tom romanesknom štivu.

Na kraju, pomenuli bismo profesorku Divnu Vasić iz Višegrada koja je istraživala istorijsku autentičnost likova Jevreja u Andrićevim djelima koja su povezana sa Višegradom -

- Lotikin grob sa skromnim natpisom se nalazi na brijegu Okolišta iznad Višegrada.

- Rafka, mlada Jevrejka nesrećno zaljubljena u hrišćanskog vojnika, pripadala je porodici

Rajner, a da ne bi povrijedio uglednu porodicu, Andrić joj je dao prezime Papo. Divna Vasić je utvrdila da jedan spomenik bez natpisa krije grob te mlade Jevrejke.

- David Levi je darovao zemlju na kojoj je izgrađena prva sinagoga u Višegradu.

■ Prof.dr Olga Vojičić-Komatina

Jevrejski kod u andrićevom djelu

Jedan od najpoznatijih predstavnika sovjetske strukturalno-semiotičke škole, Jurij Lotman, govorio je da svaki prostor koji u nama izaziva neke posve neprostore instance, jeste semiotički prostor. U djelu našeg nobelovca Iva Andrića, mnogo je takvih prostora. Takva je čaršija, takva je avlija, takve su sve ćuprije u njegovim djelima, a takva je i svaka bosanska kasaba koja postaje predmet njegove interpretacije. Ni čaršija, ni avlija, ni ćuprija, ni kasaba, dakle, nijesu samo i izričito to što funkcionalno označavaju, već je u njima izukrštano mnoštvo nepreglednih asocijacija. Sve što postoji u svijetu realne egzistencije, kada bude transponovano u svijet književnosti, može postati znak, ako mu se pokloni određena pažnja. A mnoštvo značenja koje neki znak, samim tim, može imati, zavisi od nas kao konzumenata književnog djela. Dakle, jedno umjetničko djelo, bilo da je iz svijeta muzike, arhitekture, slikarstva, vajarstva, filma ili književnosti, počinje svoj duhovni život onda kada je zapravo, fizički finalizovano. A pošto je broj recipijenata umjetnosti nepregledan, to je i mogućnost tumačenja i doživljavanja nepregledna, što opet znači da je broj

života umjetničkog djela beskonačan. Znači li to da su i i svi Andrićevi znakovi oduhovljeni u nama...Znači...A na koji je način Andrić uspio da trajno oduhovi ono što je nekada davno, još u bivšoj Jugoslaviji, opredmetio...Nepresušnom čarolijom priče...Bogatstvom naracije...A koja je bila funkcija priče... Spajanje...Spajanje ljudi...Spajanje različitosti... Dovođenje najrazličitijih pojava u ono čuveno, sliveno Bahtinovo susjedstvo stvari...

Sve čaršije, avlije, ćuprije i kasabe u Andrićevom stvaralaštvu, jasno je da nijesu poglavito okamenjeni hronotopi nekih tamo ljudi, junaka i antijunaka, već su to mjesta sastajanja i rastajanja tih istih ljudi zarad kojih su i nastali. A svi Andrićevi hronotopi ili preciznije, semiotički prostori, su bosanski, pa čak i onda kada su izmješteni iz same Bosne, kao na primjer što je slučaj sa carigradskom hapsanom, jer su i tu nosioci narativne instance, ali i nosioci emocionalnih procjepa, između ostalih, i Bosanci. Primarno motivacijsko izvorište Andrićevog djela jeste Bosna, sa svim svojim elementima kulture ili pak, podkulture. Zabrane, nepisana pravila, mitologija autoriteta, nedostatak urbanog i progresivnog prosuđivanja, nedostatak razumijevanja za druge i drugost, varvarstvo, nepismenost, osuđivanje različitosti u bilo kojem pogledu, tragičnost neshvaćenih jedinki, mržnja...sve su to osvjedočitelji učaurenosti kulture smještene na razmeđu drugih, različitih kultura. Međutim, takva granična kultura, iako često realizovana kao destruktivna i antifilantropska, zna demonstrirati neočekivano i bez stida i svoju posve drugačiju stranu, stranu ljudskosti, ljubavi i okrenutosti ka drugome. I u tome opet nije ništa čudno ili zastrašujuće, jer je i ljudska priroda sama, sva u oštro suprotstavljenim polaritetima...

Andrićeva jevanđelja naracije propovijedaju i pripovijedaju okretanje čovjeka ka čovjeku.... Permanentno učestvovanje ili prisustvo svih konfesionalnosti Bosne u okviru Andrićevih djela, nije slučajno. Hrišćani – pravoslavci i katolici, muslimanska raja i Jevreji, mahom španskog porijekla, egzistiraju zajedno u Andrićevim mozaicima priče. Posmatrani ponaosob, jako su diferentni, ali unutar kolektivnih istupanja, vrlo su monolitni. Među sobom se mogu i voljeti

i mrzjeti, ali kada nastupe nevolje, pošasti, kolektivna zla, traumatični svjetski događaji, onda istupaju zajedno, a razlike, vjerske, nacionalne, istorijske, društveno-političke, brišu se dok traju nevolje. Ako pokušamo da se sjetimo psiholoških stanja koje Andrićevi junaci imaju u romanu Na Drini ćuprija, dok traju velike i neobuzdane poplave, sjetićemo se da u tim danima, sve konfesije istupaju zajedno, jer je i nevolja zajednička. Ujedinjeni su bedastoćom na koju nijesu mogli uticati, ali ono na šta sigurno mogu da utiču, jeste održanje zajednice u nevolji. Jevreji, pravoslavci, katolici i muslimani postaju integralna cjelina pred strahom od jezovitih posljedica poplave. Pred prirodnim i društvenim katastrofama, svi su isti, jer tada nije vrijeme za isticanje razlika. Motiv stradanja ujedinjuje sve, a terapetska snaga priče tada dobija višedimenzionalna svojstva...Priča je ujediniteljka, utješiteljka, spasiteljka svih protagonista koji u vanrednoj situaciji imaju ponašanje rekonvalescenta. I interesantno je da računanje vremena od tada počinje u dvije dimenzije, ono prije poplave i poslije poplave. Dva temporalna toka postaju ose presijecanja svih individualnih i kolektivnih kretanja junaka. Sve od njih počinje i sve se u njih sliva. A poslije poplava ili pak ratova, nastaju i priče i pjesme čvrsto izukrštanne simbolikom zajedništva i popularnošću legende, jer je jasno da kada se od nečeg vremenski udaljimo, u stanju smo da svjesno ili nesvjesno, obmanjujemo sebe ili druge, projektovanom reaktualizacijom prošlih događaja. I interesantno je da Andrić ne osuđuje one koji nakon prilične vremenske udaljenosti od određenih događaja koji su bili inicijalne pozicije ujedinjena različitosti, počinju da kreiraju kolektivnu memoriju. Nastala kao produkt ujedinjenja, takva memorija je plemenita, duboko ljudska i prijeko potrebna. Ima svoju opravdanost i razložnost, a to što uvijek ne odgovara istorijskom fakticitetu, manje je bitno. U Andrićevom djelu Na Drini ćuprija funkcioniše i Lotikin han, koji takođe predstavlja značajan hronotop, pa i semiotički prostor, budući da valorizuje sve ono što Andrić implicitno u svojoj poetici insistira, a to je antropomorfizacija. To što je vlasnica Jevrejka slučajno nije, kao što nije slučajno ni to što se u njenom hanu ukrštaju mnogostruke ljudske karakterologije. Postupci karnevalizacije kao snažni motivacioni opravdatelji, daju se štedro u interpretaciji

raznih tipologija u ovom djelu, a sve te tipologije su nenormativne, što je u skladu sa Andrićevom koncepcijom prikazivanja posve neobičnih individualnosti. U han dolaze i odlaze, a dolaze i odlaze ljudi svih profila, profesionalnih i psiholoških, zanatlije, trgovci, putnici hodočasnici, sveštena lica, javne žene, lopovi, skitnice, sumnjičavi i povjerljivi, pravedni i krivi, spremni na podvalu i humani. Punktum njihovog spajanja i razdvajanja je Lotikin han, a ona sama je takođe netipična žena svog vremena – preduzimljiva, osebujna, adaptivna na svaku priliku i spremna na izazove.

Da li je slučajno što je epizodni, a vrlo nesvakidašnji lik iz romana Travnička hronika, Atijas, takođe Jevrejin... I da li kod Andrića uopšte išta može biti slučajno... U kasabi koja ni geografski nije podatljiva, jer počiva usječena između brda, u čaršiji koja je podložna svakovrsnom i svakodnevnom karikiranju ljudskosti, u hronotopu koji upodobljuje ogovaranja i spletकारjenja, mržnju i strah, udvorištvo i licemjerstvo, aktualizuje se lik narodnog ljekara Atijasa, koji liječi varoš od nečisti. Kroz njegove osobine, reflektovane su osobine cijelog njegovog etnikuma, a takođe je data sekundarna pripovijest o njemu i njegovom porijeklu (koja predstavlja eksplikatornu funkciju) i u skladu je sa žanrovskim određenjem romana koji je, u stvari, hronika. Rijetki su romani u kojima je u samom naslovu dat žanr kojem pripadaju, kao na primjer, Roman o Londonu, Dnevnik o Čarnojeviću ili pak, Travnička hronika, a pojedini kritičari čak takvu autorsku intenciju nazivaju incidentnom, jer posao autora nije da teorijski određuje svoje djelo. Pošto djela funkcionišu po principu ars lege, a ne po ijednoj drugoj direktivi, umjetnik ima neograničenu slobodu u konstituisanju naslova, strukture i svih drugih paradigmatskih i sintagmatskih obilježja djela. A u službi hronike o Travniku, daje se i mali traktat o usudu jevrejskog naroda. Mordo Atijas je bio izdanak španskih Jevreja koji su, gonjeni ratom i progonom, u strahu od pogroma, napustili svoju zemlju 300 godina prije opisivanih događaja, a zemlju u koju su stigli, Mordovi rođaci, prijatelji i saputnici, nijesu smatrali svojom. Svako njihovo obitavalište, postajalo je kafkijansko. Izrabljivani od svake vlasti, osuđivani bez krivice, progonjeni bez razloga,

Mordovi prijatelji su opstajali i ostajali u tuđoj zemlji, ne stapajući se sa njom. Nepovjerljivi, navikli na stradanje i eksploataciju, klonili su se svih demonstracija varvarstva, a priklanjali se preimućtvu dobrog i dobra, kad god je to bilo moguće. Zato nije začuđujuće što je upravo Mordov rođak Salomon Atijas pozajmio novac francuskom konzulu Davilu, iako je Matijasove sunarodnike svaka vlast maksimalno globila. Adaptivna moć jevrejskog naroda jeste ekstenzivna i nemjerljiva sa bilo čijom drugom prilagodljivošću zarad opstajanja, međutim, Andrić u svom djelu prikazuje i jedan čudesan disparitet, gotovo paradoks – bez obzira na to što se Jevreji priklanjaju datim okolnostima, jer samo tako čuvaju vjekovima ustoličeni poredak stvari, ipak se najmanje od svih konfesija u Andrićevom djelu, identitetski transformišu, dakle, oni najviše ostaju svoji i kada nijesu na svome. Naime, Bosna se postavlja kao hronotop tuđine za svakog onog ko u nju dolazi, milom ili silom. Ma koliko se stranac opirao primitivnom i svirepom bosanskom modusu vivendi, ipak se, prije ili kasnije, i sam mijenja i čak nesvjesno počinje usvajati gotovo tautološke opcije preživljavanja Bosne. Međutim, modifikaciji identitetske semioze, ne pripadaju Jevreji. Više nego u drugim djelima, to je istaknuto upravo u romanu Travnička hronika. Sve što potpada pod negativistički kanon življenja u travničkoj kasabi, istovremeno postaje i individualni i kolektivni presjek tragičnosti, jer prije ili kasnije, pod nemogućim uslovima života, svi postaju nesretni. I svi usvajaju, svjesno ili nesvjesno, već neki oblik bosanske kulture. Međutim, kako napomenusmo, Jevreji ne modifikuju svoje ideološke kodove. Navikli na stradanje i patnju, oni intuitivno, viševjekovno sviknuto i hipersenzitivno predosjete nesreću, a kao mehanizam odbrane koriste oprobani instrumentarij – ćutanje, strpljenje i rad. Način na koji protjeruju hibris iz svojeg istupanja, razlikuje se os istupanja svih drugih drugosti u Andrićevom djelu... Kada nastupi rat, glad, suša, ili pak kakvo krvoproliće ili sječa glava, raja se uskomeša, a konkretno u travničkoj kasabi, čaršija se zatvori. Tada se uskovitlaju sve manifestacije naturalističkih iskliznuća I ljudi pokazuju svoje mračne strane. Jevrejsa samoospoljavanja ostaju čista I dubokočvječanska, opominjuća i mnogo bliskija čak

hrišćanskim postulatima, nego što bi ijedan hrišćanin mogao to da spozna, primi i prizna. Predosjećanje svjetske kataklizme i osjećaj za nevolju drugog, imao je i Rafo Konfortije kada je nakon Sarajevskog atentata prepješačio razdaljinu od jednog do na drugi kraj Sarajeva, samo da bi Gospođici naznačio da se sada Srbima ne piše dobro te da im valja bježati ili se, makar, skriti. On, mestro novčanih transakcija, osjeća u tom trenutku istinsku brigu za drugog. S obzirom na to da ni u jednom manevru Andrićeve literarnosti, nema slučajnosti, i s obzirom na to da u svakom njegovom djelu ima uvijek Znakova pored puta koje treba čitati i tumačiti, nameće se jasno pitanje o tome da li je u Konfortijevom postupku bilo i anticipacije koja nagovještava novo potonuće koju deceniju kasnije...potonuće koje Konfortijevi sunarodnici neće moći izbjeći jer nijedan dobronamjernik neće doći u hronotop njihovog kućnog praga da im da znak da se mora bježati jer nevolja počinje...

Da li je slučajno što Rifka umire od zaljubljenosti koja se pereobražava u lucidnost i šta je Andrić htio poručiti njenom smrću...Da li je slušajno što se njen izabranik zove baš Ledenik, a decidirano je da ga istinski i suštinski nije takla ni Rifkina ljubav, ni stiješnjena kasaba u kojoj mora službovati... Pitanja su izlišna, jer je jasno da kod ovog književnika sve, pa i ime, posjeduje semantičku nosivost, trajno artificioznu i živuću kroz književnost kao drugostepeni modelativni sistem. Rifka je bila izvanredan izdanak svoje vrste, a takvo šta se nije opraštalo u kasabalijskoj osrednjost, u mjestu u kojem su svi ličili jedni na druge i svi živjeli kao oni prije njih i oni pored njih, a ako bi se po nečem i izdvojili, o tome su ćutali, jer bi bili izopšteni, trajno ukinuti i osporeni. Kroz Rifkin lik isijava čudesna fluentnost, poetičnost i hrabrost, ona je gotovo pa platonistički koncept idealizacije naturalnog. I zar takva može opstati u kasabi u kojoj je istovjetnost uniforma, a mržnja osjećanje frekventnije od ljubavi...

Haim, pričalac iz Hiljadu iz jedne noći... Bajkovito, čudesno pričanje, magija pripovijedanja, umjetnost i opčinjenost pričom... Kada komentariše Haimovu gotovo opsesivno-kompulsivnu potrebu za pričanjem, Andrić prelama lične, autorske intencije, te i tu ima Znakova pored

puta... Baš on priča o Ćamilu, baš on sve zna, naslućuje i predviđa. I BAŠ ON JE Jevrejin... Inteligentni medijum, informator, umetnuti kazivač sa najbujnijom frazeološkom pozicijom.

Druga tribina “From među nama” održana je 30.marta 2016. Na tribini je govorila Anđa Backović, psihološkinja.

U vremenu kada se društveno vrednovanje svodi na primitivnu jednačinu: imati = uspjeti, nanovo otkrivamo i prihvatamo Froma ne samo kao kritičara (nekadašnjeg) birokratskog socijalizma već i kao kritičara potrošačkog mentaliteta i života koji se zasniva na zgrtanju, stvaranju imanja na štetu humanog društva i zdravog odnosa prema životu, bivanju. Dubina njegovih misli ne gubi na aktuelnosti ni nakon četiri decenije od pojave posljednje knjige u bogatom Fromovom opusu. Zbog svega ovoga, pokušali smo da kroz ovu tribinu povučemo granicu između imati ili biti, da iscrtamo razgraničenje između biti i ne biti čovjek.

■ G-đa Anđa Backović, sa publikom, nakon predavanja

Kao društvo koje teži većoj otvorenosti, sa svim specifičnostima koje su nam svojstvene, ne ostajemo po strani uticaja globalnih promjena koje se dešavaju u savremenom svijetu. U tom okviru možemo se smatrati i dijelom „svjetskog tržišta duha“ na kojem savremeni čovjek pokušava da nađe odgovore na osnovne dileme svog postojanja. Da li čovjek gubi vlastitu vrijednost – da li stvari koje su produkt njegovog uma i njegovih ruku postaju vrijednije od njega?

Da li se relativizuju ili ruiniraju neke vrijednosti? Da li pluralizam interesa utiče i na etički relativizam? Gubim li smisao, orijentaciju – u kojem vrijednosnom okviru se krećem?

U ovom kontekstu – From jeste među nama. Neprestano sticanje stvari, površni međuljudski odnosi, nekritičnost u preuzimanju „gotovih“ stavova, pomodnost, stalna borba za sve većim društvenim pozicijama, stalno osvajanje sve veće moći nad drugima – karakteristike su stila života sve većeg broja ljudi. Osjećanje sigurnosti koje se zasniva na svim tim stvarima je, zapravo, samo iluzija – da vrijedimo onoliko koliko imamo. Orijehtacija – ja sam ono što imam pokazuje svoju pogubnost u suočavanju sa Fromovim pitanjem: „ Ako se moj osjećaj identiteta temelji na onome što imam, na posjedovanju, ako sam ja ono što imam – onda se nameće pitanje 'što sam ja ako izgubim ono što imam'?

Kao društvo koje teži većoj otvorenosti, sa svim specifičnostima koje su nam svojstvene, ne ostajemo po strani uticaja globalnih promjena koje se dešavaju u savremenom svijetu. U tom okviru možemo se smatrati i dijelom „svjetskog tržišta duha“ na kojem savremeni čovjek pokušava da nađe odgovore na osnovne dileme svog postojanja. Da li čovjek gubi vlastitu vrijednost – da li stvari koje su produkt njegovog uma i njegovih ruku postaju vrijednije od njega? Da li se relativizuju ili ruiniraju neke vrijednosti? Da li pluralizam interesa utiče i na etički relativizam? Gubim li smisao, orijentaciju – u kojem vrijednosnom okviru se krećem.

Naspram takve orijentacije ili modusa iskustva stoji čovjek, kao jedinstveno biće sa duboko ukorijenjenim potrebama da se razvija, da nadilazi sebe, da izrazi svoje potencijale i sposobnosti, da pripada i bude sa drugima, da voli, da daje, da je solidaran, sobodan i nezavisan. “Čovjekov najvažniji zadatak u životu je roditi samoga sebe”, veli From, i ne bez izvjesne deprimiranosti nastavlja da, uprkos tome, “Neki ljudi umru prije nego što se rode.” Od slobode da bude ono što može i da je koristi za dobrobit sebe i drugih – čovjek najčešće bježi.

Predavanje - radionica "Kultura sjećana na Holokaust", održano 27. aprila 2016. Predavači: mr Vanja Vuković, muzejski pedagog, i prof. Igor Radulović

Holokaust je događaj bez presedana u ljudskoj istoriji – pokušaj istrebljenja i uništenja jedne grupe ljudi, pa jedino učenjem o Holokaustu možemo doprinijeti promišljanju o zloupotrebi moći; odgovornosti pojedinca, grupa i nacija u slučajevima kršenja ljudskih prava. Pravilnim razvijanjem osjećaja za vrijednost različitosti u društvu postajemo svjesni potrebe zaštite manjina. Prepričavamo iskustva preživjelih, tražimo istorijske činjenice i pokušavamo da otrgnemo iz zaborava stradanje nedužnih milionskih žrtava. Spoznajom, sticanjem određenih znanja o težini i kompleksnosti pogroma koji je odnio milione žrtava, ne prihvatamo zaborav. Ako želimo da živimo i osiguramo siguran život potomcima, ako vjerujemo da treba da im stvorimo siguran put u budućnost, onda, na prvom mjestu, ne smijemo zaboraviti.

Mr Vanja Vuković, muzejski pedagog, je u svom predavanju istakla da kulturu sjećanja treba shvatiti kao temeljnu važnost za formiranje vlastitog i kolektivnog identiteta, odnosno poimanje sebe koliko i drugih, te stoga ima ogroman značaj za razvoj društva uopšte. Zajednička pamćenja skupine ljudi sjedinjuju se u jedno kolektivno sjećanje, što je krucijalno za formiranje međusobnog osjećaja pripadnosti, kolektivnog identiteta, pa je bavljenje ovim fenomenom zalag za tolerantniju budućnost.

Prof. Igor Radulović je naveo da razgovarati o bilo kojoj istorijskoj temi, koja uključuje masovni progon, ubijanje i sistematsko proganjanje određene religije ili nacije jeste tema kojoj treba prići sa velikim oprezom. Međutim i pored toga, ne možemo ostati imuni na činjenicu da se prije samo nešto više od pola vijeka dogodio najveći masovni zločin u istoriji čovječanstva – sistematsko proganjanje jednog naroda sa ciljem da se isti bukvalno zбриše sa lica zemlje.

Mr. Vanja Vuković i prof. Igor Radulović odzvali su se našem pozivu da pripreme tekstove

na sličnu temu o kojoj se govorilo na tribini, odnosno profesor Radulović - drugčiju istorijsku temu, o čemu možete čitati u ovom broju Almanaha.

Razgovor na temu "Šekspiri predrasude - slučaj mletačkog trgovca" je održan 13.maja 2016. Razgovor je vodio prof.dr Janko Andrijašević

Četiri vijeka nakon smrti najistaknutijeg pjesnika i dramskog pisca renesanse u Engleskoj, 23.april je datum rođenja i smrti, njegovo djelo neprestano inspiriše pronicljiva i uzbudljiva tumačenja. Kongresna biblioteka u Vašingtonu ima više od 7000 djela o njemu, a Britanska biblioteka pod odrednicom Shakespeare nudi oko 14,000 mogućnosti. 400 ozbiljnih radova o ovom književnom geniju se objavi svake godine.

Mletački trgovac, svakako najkontroverznija Šeksova drama, ne zbog pojave poslovičnog negativca (ima ih u svim njegovim dramama), već zbog toga što Šajlok (negativac) pripada jevrejskom narodu. Sam je i ponižen, upleten u kamataški zaplet sa venecijanskim hrišćanima, koji se ponose svojim antisemitskim predrasudama i nehumanošću sa religioznim pokrićem.

Na početku razgovora, prof dr. Janko Andrijašević se dotakao pojave antisemitizma u Engleskoj u starim vremenima. Nakon dužeg perioda inkubacije, antisemitizam se razvijao postepeno kroz vijekove, prvo kao obična predrasuda koja je bila izraz superiornosti jedne civilizacije nad drugom, zatim kroz stvaranje žrtvi, gdje je uobičajeno da to postanu manjinske zajednice. Jevreji su bili manjina tokom više hiljada godina, unutar raznih kultura i civilizacija tako da su se oko njih sakupljali brojni negativni stereotipi u tom dugom vremenskom periodu. Iako u Engleskoj Jevreji nijesu živjeli vijekovima, a možda Šekspir nikada nije ni upoznao nekog Jevreja, ipak je u svog Šajloka uključio odbojne anti jevrejske stereotipe.

Brojna su pitanja koja je pokrenuo prof.dr J.Andrijašević, a odgovore na njih je prodiskutovao sa

prisutnima kroz perspektivu socijalne psihologije. Zašto su venecijanski hrišćani prepuni negativnih stavova prema Šajloku: negativac je zbog toga što pripada određenom narodu ili zbog ličnih osobina koje otkriva kroz tekst? Na jednoj strani je kolektivna snaga hrišćana, a na drugoj strani je on sam, duhovni i društveni tuđin. „Ima li Jevrejini oči? Nema li Jevrejini ruke, udove, oruđe, pamet, sklonosti, strast? Istom hranom se hrani, istim oružjem povređuje“ pita se Šajlok, a on niti je komičan, ni groteskan, ni zao lik, već ponižen, ozlojađen čovjek, spreman da sklopi faustovski posao sa samim đavolom da bi povratio svoje izgubljeno dostojanstvo i samopoštovanje, ali kako, na koji način da se bori sa predrasudama.

Predavanje „Omaž Danilu Kišu“ održano 30.juna 2016. Govorila je mr Aleksandra Vuković.

Kiša smo odabrali ne zato jer je po ocu bio Jevrej, a po majci Crnogorac, te da bi ga svrstali u jednu od ove dvije grupe, niti stavili na neku drugu gomilu, on zavređuje pažnju jer je bio kosmopolit u svakom pogledu, po životu i po književnosti, od tema do stila, jedinstven. Svoju posebnost najbolje je sam definisao: „Ne volim ljude kada se izvlače iz svega kao kišne gliste. Bez ožiljaka i bez ogrebotine. Komedijaši.“

Značajan je jer spada među nekoliko najboljih i najiskrenijih pisaca srpskohrvatskog jezika druge polovine XX vijeka, međunarodno priznat i poznat. Po sopstvenom izboru je odbjegao u pisanje kako bi našao nadoknadu za život koji je još kao dijete zamišljao drugačijim od onoga koji vodio.

„Kiša sam prepoznala po mirisu, to je specifičan miris, ali nije miris ruže koja cvjeta ispod balkona. To su ruže koje se nalaze na smetlištu. To je besmrtnost mirisa ili poetika mirisa o kojoj takođe u „Bašti, pepeo“ govori Kiš. U pitanju je smrtni miris koji dolazi kao život nakon logora – kazala je Aleksandra Vuković.

Kiš je svoje jevrejstvo pretvorio u literarnost, oneobičavanje u smislu ruskih formalista. Nije bio naklonjen književnosti koja se izdaje za

manjinsku. Književnost je bila za njega jedna i nedjeljiva.

U «Gorkom talogu iskustva» pronalazio je ideje za svoje pisanje, tu humanističku akciju, kojom se osmišljava postojanje i život, pretvara u vokaciju, jedinu spasonosnu, onu koja ima maksimalne zahtjeve i čovjek njome postaje maksimum ljudskih mogućnosti - pisac.

Bilo je ovo kratko podsjećanje na čovjeka koga je jedino „bolio život“, stilski delikatnog sa savršenim detaljem u naraciji. Ostavio nam je Kiš djelo koje je odoljelo provjeri vremena, nadživjelo i prigovarače i osporavatelje svih vrsta, i zato jedino možemo da ga čuvamo od zaborava kroz razgovore koje ćemo nastaviti u septembru.

“Vrijednosti i vrline današnjeg svijeta”

Povodom Dana karaktera, koji se početkom jeseni obilježava u 120 zemalja, a kojima se pridružila i Crna Gora, u biblioteci „Dr Albert Vajs“ JZCG, 25.11.2016.g. održan je razgovor na temu „Vrijednost i vrline današnjeg svijeta“, a koji je vodila Anđa Backović, psihološkinja.

Kako da budemo karakter a ne samo ličnost, primjer drugima, hridina koja savladava bure i oluje svakodnevno, govorila je Anđa Backović, psihološkinja, istakavši da Aristotelova tvrdnja, da je bez vrlina, koje čine dobar karakter, nemoguće živjeti srećan i ispunjen život - nikada nije gubila na aktuelnosti. Dobar karakter je predušlov za sreću i dobrobit pojedinca, drugih oko njega i društva u cjelini.

Naše doba karakterišu brojne promjene, željene i neželjene, a brzina kojom se neke od njih dešavaju – često je neočekivana i zbunjujuća. To je jedan od razloga koji pokreću globalna pitanja: kakvi smo danas, kao karakteri; na kakvim karakternim osobinama je moguće graditi sutrašnji svijet, bolji od današnjeg; kakvi treba da budemo da bi gradili takav svijet?

Baveći se dugo i uspješno svojom strukom, spoznavši dobro naše podneblje, putujući i živjeći

neko vrijeme na raznim svjetskim destinacijama, altruistična i humana, Backović sa pravom ističe da „Sudeći po različitim inicijativama, pokretima i projektima, širom svijeta, a posebno u obrazovnim ustanovama, može se zaključiti da nam je svima na planeti jasno da nas fascinantan razvoj tehnologije, sam po sebi, ne može uvesti u novo i bolje doba. Tek ako takav tehnološki razvoj prati i dobar karakter pojedinca – svijet može da se kreće ka boljem.“

Definitivno empatična, hrabra, dosljedna, Backović je zaključila da „Razvoj dobrog karaktera današnje djece i mladih zahtijeva mnogo iskreniju posvećenost porodice, škole i društva tom svetom zadatku. Samo neraskidiva veza dobrog obrazovanja i dobrog karaktera vodi svijet u bolje sutra. Kao što je Martin Luter King rekao: „Inteligencija plus karakter - to je cilj prvog obrazovanja.“

Prikazan je kratki film (Making a Mensch, u prevodu - Kako se gradi čovjek), koji govori o jevrejskoj tradiciji vaspitanja, pokretu Musar i njegovim karakternim poukama – koje ne gube na aktuelnosti (<http://www.letitriple.org>).

Hanuka, praznik slobode i svjetlosti - 24.12.2016.

Večernjom molitvom i paljenjem svijeća, počelo je osmodnevno proslavljenje praznika svjetlosti, Hanuke.

Hanukkah – Hanuka je jedan od najvećih jevrejskih praznika. Ovim praznikom se obilježava događaj iz 164. prije Hrista, kada je nakon trogodišnjih borbi i progona, ponovo osvećen Hram u Jerusalimu. Helenski kralj je zabranio jevrejske obrede, što je izazvalo jevrejsku pobunu predvođenu Makabejcima. Nakon smrti Epifana, helenskog kralja, Hram je očišćen i ponovo posvećen.

Sa ovim događajem povezana je legenda o svijeći koja je gorjela u Hramu iako za nju nije bilo dovoljno ulja. Količina pronađenog ulja je bila dovoljna samo za jedan dan gorenja, ali se desilo čudo i svjetiljka je gorjela čitavih osam dana. Iz duhovnog aspekta pobjede stvorena

je svjetlost, te je Hanuka tako ostala praznik svijetla.

Svijeće se tokom ovog praznika pale posebno na osmokrakom svijećnjaku „hanukija“ tako da svake večeri upale po jednu svijeću.

Hanuka je počela u subotu, 24. decembra, a završava se prvog dana januara.

Neka svjetlost upaljenih svijeća obasja čitav svijet, napuni srca ljubavlju i razumijevanjem...

Redovan sastanak Mješovite komisije

Redovni sastanak **Mješovite komisije za praćenje sprovođenja Ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Jevrejske zajednice u Crnoj Gori**, a koji se održava dva puta godišnje, održan je **u utorak, 20. 12. 2016. godine** u prostorijama Jevrejske zajednice Crne Gore. Sjednici su prisustvovali predstavnici Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Ministarstva prosvjete i predstavnici Jevrejske zajednice Crne Gore. Predstavnik Ministarstva kulture je otkazao učešće na sastanku zbog hitnosti prisustva na drugom sastanku u isto vrijeme.

Na sastanku su razmotrena sljedeća pitanja:

- Da se imenuje predstavnik Ministarstva kulture, kao i da se izbjegava delegiranje predstavnika i smanji odsustvo, odnosno da se uvede obavezno prisustvo sastancima Mješovite komisije;
- Da se pristupi realizaciji predloga koji je još ranije usvojen - u nastavu srednjih škola uvesti Holokaust kao nastavnu metodu jedinicu, makar sa nekoliko časova, ili predčasova. Ovo treba osmisliti ne samo za srednje škole nego i za završne razrede osnovne škole;
- Da se završi postupak zaštite Tore kao kulturnog blaga Crne Gore sa Ministarstvom kulture, nadležnim za rješavanje ovog pitanja;

- Dogovoriti obilježavanje dana Holokausta;

Promovisti rad/upotrebu biblioteke Jevrejske zajednice Crne Gore, koja ima brojne naslove iz oblasti istorije, filozofije, manje iz beletristike, a ima i arhivske građe. Upoznati čak i studente sa sadržajem biblioteke, uz pomoć Ministarstva prosvete, direktnim kontaktiranjem Univerziteta CG, kao i Centralne narodne biblioteke.

„Moje priče“ dr Vera Pavićević

Molitvom - Kao što sjaje i svijetle ove svijeće, tako neka svijetle i oči onih koji se bave Torom - i upaljenim svijećama sa zalaskom sunca, označen je početak Šabata, najvećeg praznika u Jevreja, u petak večer u Jevrejskoj zajednici Crne Gore. Toplinu sinagoge koja je te večeri bila ispunjena dragim ljudima, znatno je oplemenila Ksenija, pjevajući po prvi put pjesmu „Šalom Alejhem“ – Mir s vama...

■ Dr Vera Pavićević priča svoju priču u sinagogi

I to je bio uvod u priče sjećanja dr Vere Pavićević, „Moje priče“ kako smo ih nazvali. Te priče dugo traju u njoj, kako reče „žive u meni i među mojim najbližim, a Sinagoga je pravi ambijent za moje izlagane.“

Kada se desi da neko svoj život mora oblikovati daleko od svog izvora, on svoje tekovine naslijeđa čuva, otima od zaborava, poštuje nenaometljivo. U spoznaji da manji potok u viši uvire, prisutna je bojazan ali i odlučnost, da prilikom uviranja svoje ime, nipošto ne izgubi.

Daleko od svog izvora, u našoj Crnoj Gori, svoj hod života je oblikovala i majka doktorke Vere, dr Ljubica Medigović. Sponu je zasnivala na nepisanim ali dobro upamćenim pravilima, tra-

dicijom, navikama i pokazala da različitost nije bauk već bogastvo.

„Moja majka je rođena je kao Iboja (ljubičica) Dajč u Subotici, u porodici koja je odgojila u duhu dobro vaspitane Jevrejke. Govorila je tri strana jezika: francuski, njemački i mađarski. Još kao studentkinja medicine u Beogradu, upoznaje se sa idejama NOP-a, posebno dok je živjela u kući Pavla Papa,“ tako Vera počinje priču o svojoj majci.

Sjećanja na babu i djeda, okupljanja u Subotici, veselje u kući, mami osmeh na licima prisutnih dok Vera priča, a zatim sjećanje na ono zlo vrijeme, Holokaust, patnju, vrlo brzo puni strahom i tugom srca prisutnih.

Poznanstvo sa prvim suprugom, Dejanom Mijuškovićem, odvešće Ljubicu-Ibi u Crnu Goru. Tu će doživjeti mnoge patnje, ali će pronaći i mir i psihičku stabilnost kroz svoju djecu, drugog supruga Mila, roditelje i sestru sa kojima je bila u stalnom kontaktu, a zatim i kroz posao ljekara, preko priznanja za njeno društveno-političko angažovanje. Pored niza značajnih funkcija koje je obavljala bila je i inicijator osnivanja „Doma narodnog zdravlja Bar“ – 1955.godine, i njegov direktor.

Iako joj je život bio trnovit, dr Ljubica Medigović, je humanošću, hrabrošću i mudrošću uspijevala da se poslije padova podigne kao što je to i njen jevrejski narod kroz vjekove činio.

U PROSTORIJAMA JEVREJSKE ZAJEDNICE CG obilježen Među- narodni dan sjećanja na žrtve Holokausta – 27 januar

■ Učesnici komemoracije u JZCG

Holokaust, katastrofa 20.vijeka i najveći genocid u istoriji, je izbrisao postojanje 11 miliona ljudi gdje su Jevreji platili najveći danak sa 6 miliona uništenih života. A sve je počelo prije 75 godina, tačnije 20.januara 1942.g na Konferenciji u Grosen Vanzeu, predgrađu Berlina, kada je uobličeno „Konačno rješenje“. Tada su napravljeni planovi za istrebljenje evropskih Jevreja i njihovo slanje na istok kao dio teritorijalnog rješenja. Planirano je da se Jevreji deportuju na prinudni rad do smrti ili direktno u logore.

O Holokaustu kroz istorijske činjenice, govorila je prof. Verica Vučković, profesorica u Gimnaziji „Slobodan Škerović“.

Genocid se svakodnevno događa i ponavlja širom svijeta, Holokaust se negira, prekraja se istorija. Revizionizam na našem prostoru dolazi do punog izražaja nakon 1990.godine, raspadom Jugoslavije, prećutkivanjem vlastitog antifašističkog pokreta, rušenjem i nebrigom o spomenicima NOB-a. Tako se u nekim njenim bivšim članicama vrši revizija Drugog svjetskog rata, veliča se lik Nedića, Ljotića...

“Nasa dužnost je da pamtimo žrtve Holokausta, kao i sve druge zločine. Isto tako ne smijemo

okretati glavu od dešavanja u susjednim državama. Retuširane slike prošlosti, „Sajmište“, veliko stratište jevrejskog naroda, bez obilježja. Tačno je da su logore Topovske šupe i Staro sajmište osnovale nemačke okupacione vlasti, da je Gestapo obavljao egzekucije, ali takvo detaljno čišćenje Srbije od Jevreja (stradalo je blizu 90% jevrejskog stanovništva) nije bilo moguće izvesti bez pune logističke pomoći Nedićeve vlade, njegove žandarmerije i Specijalne policije. Na nedavno održanoj Konferenciji u Briselu, između ostalog, govorili smo i na koji način da obilježimo mjesto stradanja Jevreja u centru Beograda. Svjedoka je sve manje, zato nam je cilj da edukujemo mlade generacije i uključimo ih u obilježavanje ovog datuma,” naglasio je g-din Jaša Alfandari, predsjednik JZCG.

Hirovi SS oficira i stražara u koncentracionim logorima dostizali su neopisive razmjere, a između ostalog znali su da u te krajnje nehumane uslove uvrste i muziku. Pored svih strahota koje su sprovedene u najvećem nacističkom logoru smrti, sinonimu za zlo Holokausta, Aušvic-Birkenau je bio poznat i po tome što je imao i ženski orkestar koji je svirao do smrti, a njime je dirigovala Alma Roze. Mr.Vesna Kovačević, profesorica istorije u Gimnaziji „Slobodan Škerović“ je govorila o „Koncertu smrti“ iz ženskog ugla.

Zvanična Rezolucija UN o obilježavanju Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta apeluje na sve članice Ujedinjenih naroda da poštuju sjećanje na žrtve Holokausta i ohrabruje razvoj obrazovnih programa o istoriji Holokausta, čime se želi pokazati odlučnost da se pomogne sprečavanje čina genocida u budućnosti. Obaveza nam je da mlade, nove generacije edukujemo. O mjestu Holokausta u obrazovnom programu u Crnoj Gori, govorio je Radovan Popović, dorektor Zavoda za školstvo.

“U Crnoj Gori se o istorija Holokausta uči kroz nekoliko predmeta. Namjera nam je da od iduće godine, naši đaci uče o Holokaustu u okviru jednog nastavnog predmeta,” potvrdio nam je g-din Radovan Popović, direktor Zavoda za školstvo.

Još jednom smo se podsjetili i istakli važnost sjećanja na žrtve Holokausta, jer ako zaboravimo, zlo se može ponovo dogoditi.

Purim 2017

■ članovi Zajednice Crne Gore izvode predstavu o Esteri

Purim, praznik kojim se obilježava oslobođenje jevrejskog naroda u vrijeme prognanstva u Persiju, u doba cara Ahašvera, članovi Jevrejske zajednice Crne Gore su proslavili u nedjelju, 14. Adara 5777. /12. Marta 2017. Najmlađi članovi su kroz predstavu oživjeli Esterinu priču.

Okupljeni u zajedničkoj molitvi, ujedinjeni baš kao što je Estera rekla, jedino tako se možemo boriti protiv svakog zla. Holokaust, inkvizicija, pogromi, razni teroristički napadi nijesu, niti mogu uništiti Jevreje....

Mnogo puta je svijet bio spreman da potpuno uništi jevrejski narod ali je on preživio i živjeće što je i poruka Purima.

Najvažnije je posvetiti dio svoga vremena i napa da se mladoj generaciji učvrsti odanost za sve što je sveto Jevrejima od kada su njihovi preci primili Toru na Sinajskoj gori. Samo na taj način može se obezbijediti opstanak, jer tu leži snaga protiv svih Hamana, i sigurnost pod Božijom zaštitom.

Chag Purrim Sameach!

“Usamljeni igrač na pogibeljnoj sceni”

■ Profesor Saša Brajović

U prostorijama Jevrejske zajednice Crne Gore održano je veće posvećeno Luju Daviču, u organizaciji Jevrejske zajednice Crne Gore i Udruženja boraca NOR-a i antifašista Nikšića, pod nazivom “Usamljeni igrač na pogibeljnoj sceni”.

O Luju Daviču, baletskom igraču, pedagogu, kompozitoru i učesniku Narodnooslobodilačke borbe govorila je istoričarka umjetnosti Saša Brajović, profesorica na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Ona je, kako je istakla, tokom poslednjih 20 godina pokušavala da rekonstruiše život ovog umjetnika, o kome se veoma malo zna, a čini se da je njena majka jedina živa osoba koja pamti Daviča.

„Sa mnogo ljudi sam razgovarala i ti koji su ga pamtiti, više nijesu tu, među nama. Kad je moja majka napisala tekst 'Pogibeljna scena, usamljeni igrač' pokušala sam da joj pomognem, da nešto nađe o Daviču i vrlo brzo se uspostavilo da se o njemu ne zna ništa. Postoji obilje informacija o Baletskoj školi, koja nosi njegovo ime od 1960, ali o njemu, njegovom životu, ne zna se zapravo ništa“, kazala je Brajović.

Lujo Davičo je nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije prešao u Podgoricu, gdje je pristupio narodnooslobodilačkom pokretu u junu 1942. Bombu je bacio u menzu gdje su se hranili italijanski oficiri i tom prilikom je ranjeno više oficira. Italijani su ga uhapsili i izveli pred Prijeki sud u Nikšiću, koji ga je osudio na smrt.

O prilikama u Nikšiću tokom ratnih godina govorio je Slobodan Bato Mirjačić, predsjednik Udruženje boraca NOR-a i antifašista Nikšića.

Pesah 2017

■ Sa proslave Pesaha u restoranu, u Podgorici

Proslavu praznika Pesah, koji se slavi u znak oslobođenja Jevreja iz Misirskog ropstva, članovi Jevrejske zajednice Crne Gore zajedno sa svojim prijateljima, započeli su Seder večerom u ponedjeljak večer. Kao prava porodica, kako i dolikuje ovom prazniku, članovi naše Zajednice su se okupili oko zajedničke trpeze na kojoj su postavljena jela koja simbolično podsjećaju na robovanje Izraelaca u Egiptu i na njihovo izbavljenje.

U hebrejskom jeziku Pesah se još naziva: **Hag ha-macot** (*hebr. Hag – praznik*), praznik prijesnih, beskvasnih hljebova, jer je u vrijeme praznika zabranjeno jelo s kvascem pa čak i posjedovanje bilo čega kvasnog.
- **Z'man Herutenu** (praznik naše slobode).
- **Hag Ha'aviv** (praznik proljeća, zato što uvijek pada u proljeće. Po jevrejskom lunarnom kalendaru praznik počinje 15., a završava 22. nisana).

Seder večera se sastoji od niza običaja koji se obavljaju po strogo utvrđenom redu, a svakako jedan od važnijih je onaj kada namlađi član porodice postavi pitanje:

Ma ništana ha layla ha ze (po čemu je ova noć drugačija od svih ostalih?), a otac porodice odgovara:

„Bili smo robovi faraonovi u Egiptu, ali Gospodin naš Bog izveo nas je odande snažnom rukom i ispruženom mišicom.

I da Sveti, blagoslovljen budi, nije izveo naše očeve iz Egipta, mi bismo i naša djeca i djeca naše djece još uvijek bili robovi faraonovi u Egiptu. Stoga je naša dužnost zahvaljivati, hvaliti, pohvaljivati, slaviti, uzvisivati, častiti, blagosiljati... Onoga koji je sva ova čudesa učinio za naše očeve i za nas. On nas je izveo iz ropstva na slobodu, iz žalosti u radost, iz tugovanja u proslavu, iz tame na veliko svjetlo, i iz sužanjstva u spasenje. Stoga zapjevajmo pred Njim novu pjesmu, Aleluja!“

CHAG SAMEACH!

GENERALNA SKUPŠTINA SJK

Na 15-om plenarnom zasjedanju SJK, koje je održano od nedjelje do utorka, 23 - 25. aprila, 2017, u Nju Jorku, okupilo se oko 600 predstavnika iz preko 90 zemalja iz čitavog svijeta, uključujući i predstavnike Jevrejske zajednice Crne Gore.

Pored izvještaja o situaciji u Jevrejskim zajednicama širom svijeta, na Skupštini je diskutovano o mnogim aktuelnim pitanjima, uključujući antisemitizam i uspon ekstremističkih političkih pokreta, sa posebnim akcentom na pronalazaženju i preduzimanju potrebnih mjera u cilju sprečavanja i suzbijanja takvih pojava.

Predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore gospodin Jaša Alfandari je nominovan za jednog od potpredsjednika SJK, što predstavlja veliku čast ne samo za našu Zajednicu već i za Crnu Goru.

Pored ostalih, Skupštini su se obratili i novi generalni sekretar UN-a, Antonio Gutereš, generalna direktorica UNESCO-a Irina Bokova, Niki Hejli, ambasadorica SAD-a u UN.

Ministar za ljudska i manjinska prava, sa svojim saradnicima posjetio jevrejsku zajednicu crne gore

■ G-din Jaša Alfandari, predsjednik JZCG, g-din Mehmed Zenka, ministar za ljudska i manjinska prava, g-đa Žana Filipović direktor Direktorata za odnose sa vjerskim zajednicama i g-đa Katarina Pecović, savjetnik u Ministarstvu

Predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore g-din Jaša Alfandari razgovarao je sa g-dinom Mehmedom Zenkom, ministrom za ljudska i manjinska prava. U razgovoru je istaknuto da je Crna Gora dobar primjer zajedničkog života, međuvjerske i međunacionalne tolerancije, te da je u cilju ostvarivanja jednakih prava i sloboda za sve građane naše države, neophodno ove vrijednosti čuvati i unapređivati.

Nastoji se da se predstavnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori osjećaju integrativnim dijelom društva. Shodno tome, stvaraju se i mogućnosti da im se zagarantovana prava i ostvaruju.

Razgovarano je o doprinosu Jevrejske zajednice međuvjerskom skladu u Crnoj Gori kao i o baštini Jevreja koji su dali najplodonosniji prilog duhovnoj snazi evropske kulture, tako da ne mali dio svoje mudrosti, duhovnosti, misli o dobru i zlu, društvenim zakonima...duguju upravo njima.

Svakako, akcenat je stavljen na intenziviranje saradnje resornog ministarstva i naše Zajednice. Sastanku su prisustvovali najbliži saradnici sa obje strane.

Sefer Tora – kulturno dobro od nacionalnog značaja

Sefer Tora, najsvetija od svih svetih knjiga i spisa u judaizmu, proglašena je za kulturno dobro od nacionalnog značaja. Uprava za zaštitu kulturnih dobara Ministarstva za kulturu Crne Gore, donijela je Rješenje o proglašenju 25.jula 2017.godine. Ovaj simbol postojanja jevrejskog naroda vlasništvo je JZCG.

■ Sefer Tora

Pokretno kulturno dobro “Sefer Tora” koje se čuva u sinagogi, ima veliki kulturni, istorijski i društveni značaj za razvoj naše Zajednice. “Sefer Tora”, napisana je prije 150 godina, potiče iz sjevero-istočnog dijela Mađarske, oblast Nyitra, koji sada pripada Slovačkoj. Veliki broj članova Jevrejske zajednice Hodmezovasarhely je došao sa tog područja donoseći Toru kao znak sjećanja na domovinu. U njenom centralnom dijelu nalazi se posveta darodavca na hebrejskom jeziku:

“Supruga našeg prijatelja rabina Yitzaka Grosmana, vrijedna i skromna žena gospođa Perl, darovala je Toru 1866.

Sefer Tora, kojom je počelo širenje Jevrejske zajednice Hodmezovasarhely, Jevrejska zajednica Crne Gore je dobila na poklon prije tri godine.

Rabin r. Arije Edelkopf

■ Rabin r. Edelkopf sa suprugom Hanom

U Jevrejsku zajednicu Crne Gore stigao je rabin, tumač Tore i Usmenog nauka. Budući duhovni vođe naše sinagoge i Zajednice, Rabin r. Edelkopf će voditi službe i učenje. Kako bi bili spremni da zakorače u svijet mudrosti judaizma, potrudite se i da najmlađe uvede u svijet ove religije i otkrivanje drevnih znanja.

Jevrejska zajednica Crne Gore očekuje od gospođe Hane, supruge rabina, organizovanje kurseva hebrejskog jezika.

Arije Edelkopf je odrastao u Americi. Do odlaska u Soči, grad na obali Crnog mora, kao izaslanik Habada, živio je u Izraelu. Otac je sedmoro djece.

U susret petoj konferenciji „Mahar“ 2017

Iako spada u red najmlađih i brojčano najmanjih Zajednica na svijetu, Jevrejska zajednica Crne Gore (oko 350 Jevreja živi u Crnoj Gori), donijela je prije pet godina odluku o organizovanju godišnje konferencije sa

željom da uspostavi saradnju između Jevrejskih zajednica sa područja Balkana. Pored povezivanja Jevreja koji žive na ovim prostorima, cilj je spriječiti njihovo asimiliranje. Konferencija, koja okuplja Jevreje sa područja Jugoistočne Evrope, dobila je ime po hebrejskoj riječi „Mahar“ što znači „sjutra“.

Vjerujući u uspjeh ovog projekata, Jevrejski nacionalni Fond „KKL-JNF“, pomogao je da se održi prva Konferencija u Budvi krajem novembra 2013. Sljedeće godine u isto vrijeme i na istom mjestu, ponovili smo okupljanje pod nazivom „Mahar“. Sa više od 400 gostiju, treća konferencija „Mahar“ održana je u Petrovcu. Prošle godine konferencija je održana u Budvi. Za četiri godine „Mahar“ je okupio oko 2400 gostiju, a to nam daje za pravo da kažemo da je postao naš brend koji ćemo nastaviti da održavamo i u narednim godinama. Učesnici dolaze iz raznih zemalja; iz bivših jugoslovenskih republika, Mađarske, Albanije, Rumunije, Turske, Grčke, Češke, Poljske... Poučeni iskustvom iz prethodnih godina, očekujemo da nam se pridruže nove države, tako da „Mahar“ konferencija polako prerasta u skup zajednica Jevreja iz čitave Evrope.

Teme panela tokom konferencije „Mahar“ su fokusirane na; antisemitizam, odnose između Izraela i dijaspor, bezbjednost u Jevrejskim zajednicama, na pitanja koja su posebno važna za Jevreje na Balkanu - restitucija jevrejske imovine. Učesnici konferencije su prisustvovali predavanjima i panelima velikog broja stručnjaka koji su dolazili iz sljedećih zemalja: Izraela, Rusije, SAD-a, Velike Britanije, Češke kao i iz zemalja iz regiona, uključujući: **Robert Singer**, Izvršni direktor SJK-a i potpredsjednik SJK-a, govorio je o jevrejskoj dijaspori danas i o odnosima između Izraela i dijaspor, **Jakob Finci**, predsjednik Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, **Dan Orijan**, direktor odjeljenja za Balkan u Ministarstvu spoljnih poslova Izraela i ambasador Izraela u Makedoniji; **Joel Rubinfeld**, predsjednik Belgijske lige za borbu protiv antisemitizma; **Andras Heisler**, predsjednik Federacije jevrejskih zajednica Mađarske, **Ljiljana Mizrahi**, advo-

kat, počasni predsjednik Fonda Holokaust, **Nj.E. Josef Levi**, ambasador Izraela u Srbiji i nerezidentalni ambasador u Crnoj Gori, **Dr. Šimon Samuels**, direktor Međunarodnih odnosa u Centru „Simon Vizental“; **profesor Dr Mihail Členov**, Generalni sekretar EAJK-a, **Omri Segelman**, direktor za globalnu bezbjednost SJK-a, **Nj.E. Arije Mekel**, **Jaša Alfandari**, predsjednik JZCG, **Jelena Đurović**, potpredsjednica JZCG, Gabrijela Jiraskova, konsultant u upravljanju kriznim situacijama; **Beni Davidson**, nekadašnji taoc u Entebbe-u, 1976, **Avner Avraham**, dugogodišnji visoki službenik izraelske obavještajne agencije - Mossad; **Dr Jom-Tov Samia**, General-major; **Ami Ajalon**, bivši generalni direktor izraelske tajne službe ŠIN - BET; **Šimon Šifer**, izraelski novinar i publicista; **Dr Sonja Tomović-Šundić** i **Dr Žarko Korać**, eksperti za pitanja koja se tiču pojave krajnje desničarskih političkih pokreta u bivšoj Jugoslaviji; **dr Eli Tauber**, autor knjige „Tajne sefardske kuhinje“, **Luis Flešman**, Izvršni direktor savjeta Zajednica, Jevrejska federacija Palm Bič okruga, govorio je o predstojećim izborima u Americi i usponu Trampa, **Bruks Njumark**, istraživački saradnik u Odjeljenju za politiku na Oksfordu, govorio je o trenutnim izazovima u Siriji te zašto je Velika Britanija glasala za Bregzit.

„Mahar“ 2017, trodnevni događaj, obilježiti će predavanja koja će se fokusirati na trenutne političke i socijalne događaje u Evropi, pod nazivom:

Kuda ide jevrejska dijaspora?

Predavači, panelisti i sagovornici su profesionalci i eksperti raznih oblasti koje se odnose na Jevreje, uključujući: Rabin **Menahem Margolin**, direktor Rabinskog centra Evrope. Ajhman – hapšenje i suđenje – je na programu ovogodišnjeg „Mahara“:

Operacija finale: hapšenje Ajhmana od strane Mosada u maju 1960.- **Avner Avraham**; „Hapšenje Ajhmana“: **Miki Goldman**, visoki oficir, bio je Ajhmanov islednik kao i jedan od prisutnih na pogubljenju ovog nacističkog zločinca; **Noemi Yitzhar**, izraelska historičarka.

Eitan-Ben Eliahu – General – major; **Marko Popović**, pisac, historičar i publicista, **Dr Rakel Šeli Levi Drumer**, **Nj.E. Dan Orijan**, ambasador Izraela u Makedoniji, **Daniel Atar**, Predsjednik svjetskog borda direktora KKL-JNF-a.

Ove godine na ovom važnom skupu biće prikazan film „Ben Gurion, epilog“, posvećen jednom od najvećih lidera cionističkog pokreta u savremenoj istoriji. U program „Mahar“ konferencije 2017, uvrštene su i tri izložbe: „Jevreji u Splitu“, koju je priredila **Ana Lebl**, predsjednica JZ Split, „Učešće Jevreja u razvoju dobrovoljnog vatrogastva u Zemunu“, **Nenada Fogela**, predsjednika JZ Zemuna; „Dijaspora“ **Gorana Levija**, predsjednika Jevrejske zajednice Novi Sad.

Održavanje „Mahar“ konferencije, za sada najbrojnijeg okupljanja Jevreja u regionu, podržali su: Svjetski jevrejski kongres, Evro-Azijski jevrejski kongres, „Keren Kayemet Lelsrael – Jewish National Fund“ i vlade Crne Gore i Izraela.

Ljiljana Vuković, upravnik biblioteke JZCG

The activities within the Community in the time between last two „Almanac“ magazine releases

Jelena Djurovic, Vice-President of the Montenegrin Jewish Community visited communities of Macedonia, Albania and Kosovo

2 March 2016

Jelena Djurović, Vice-President of the Jewish Community of Montenegro visited Jewish communities of Macedonia, Albania and Kosovo. She met with Presidents of the Communities: Berta Romano Nikolic (Macedonia), Geront Koreta (Albania) and Votim Demiri. Besides the conversation of common issues and concerns Jewish leaders were informed of the themes that will be addressed on the upcoming „Mahar“ Conference, scheduled for the first week of November 2016.

During the visit she also met with some government officials in Skopje, Pristina and Tirana and exchanged views on refugee crisis and shared mutual concerns. Also, in Pristina, our Vice-President met with members of interfaith dialogue board: family Demiri, archpriest Srdjan Stankovic (Gracanica Monastery), pastor Artur Krasniqi, Catholic priest Kastriot Idrizi and Vedet Sahiri, principal adviser of the Grand Mufti of Kosovo.

Purim

24 March 2016

Purim is celebrated in the Jewish Community of Montenegro. This festive commemorates the special deliverance of the Jewish people from Persian slavery more than 2400 years ago.

The first religious ceremony ordained for the celebration of Purim is the reading of the Book of Esther in the synagogye. It is celebrate as a festival with particular regard to children giving them sweets as gift.

May your path be open to hapiness and prosperity with faith and good deal. May hope and joy fulfill Jewish homes worldwide. May the haters of our people disappear like the damn Haman.

BUEN PURIM! PURIM SAMEAH! PURIM LESIMHA!

“People, Book, Land” Exhibition

13 April 2016

■ From the exhibition opening: “People, Book, Land”: H.E. Margaret Uyehara, US Ambassador to Montenegro, H.E. Philip Pennington, Ambassador of Canada to Montenegro, Mr. B. Bix Aliu, the Deputy chief of Mission of the U.S. Emdassy, Mr. Italy Milner, Israeli deputy Ambassador to Montenegro, Mr. Jasha Alfandari, the President of the Jewish Community of Montenegro.

The exhibit, entitled „People, Book, Land“, about the relationship of the Jewish People to the Holy Land from Abraham until the modern State of Israel, was unveiled on April 13th in the Perjanic home gallery in Krusevac, Podgorica. Sponsored by Montenegro’s Ministry of Culture, Jewish Community of Montenegro was hosting the exhibit.

The exhibition was opened in the presence of dignitaries, diplomats, members and friends of the Community. Dr. Shimon Samuels, SWC International Relation Director opened the exhibition. The guests were adressed by the deputy of Israeli ambassador to Serbia and nonresidential ambassador to Montenegro as well as

by Ljiljana Toskovic of the Montenegrin Ministry of Foreign Affairs.

The exhibition was authored by Israeli historian Professor Robert Wistrich. It was co-organized by UNESCO and the Simon Wiesenthal Center. The event was sponsored by the government of Montenegro, Canada, Israel and the United States. The exhibit was first shown at the UNESCO headquarters in Paris, in June 2014, then was presented in New York, the United States Congress, the Israeli Knesset, Vatican and Podgorica.

In Israel, every corner of the land is filled with history where forefathers - Abraham, Isaac and Jacob – travelled. They trace their tradition back to Moses, who three thousand years ago came down from Mount Sinai and delivered the world's first presentation from a handheld tablet to the time of King David who laid the cornerstone for his palace over 3,000 years ago and to King Solomon's time who constructed the First Temple. The Cave of the Patriarchs in Hebron is the place where our forefathers and foremothers were buried. Tiberius is the site where Jewish scholars wrote the Talmud, our Jewish law books over 2,500 years ago.

For thousands of years, the Jewish people had been maintaining a constant presence in the land of Israel – watching empires rise and fall and conquerors come and go - until 1948 when the modern State of Israel was reborn. Since then, the Jews have taken a desolate land and made it flourish; they took a language on the verge of extinction and brought it back to life; and, they took an ancient people and gave them refuge from the persecutions that plagued them across the centuries and across the globe.

The exhibition consists of 24 panels, detailing various aspects of the Jewish people's connection to Israel Jews throughout the generations. Each panel is a very succinct slice so the viewers come away with a strong sense of continuity of the Jewish presence in the Land of Israel, the unique intensity of the spiritual, religious, national, historical and traditional centrality of the land of Israel in the Jewish consciousness.

President Theodore Roosevelt once said, "The

more you know about the past, the better you are prepared for the future."

The exhibit brings Jewish history to life. Together let us explore the past and equip ourselves with the knowledge we need to build a more peaceful future.

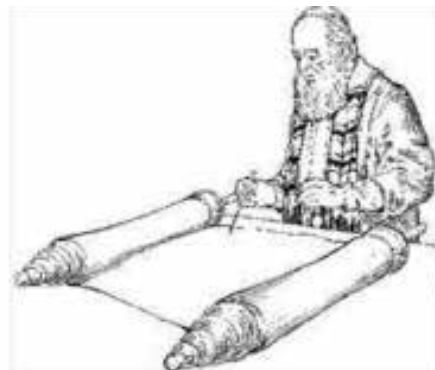
The ambassador of the United States to Montenegro paid a visit to the Jewish Community of Montenegro

21 April 2016

Under the corporation programme with focus on minorities H.E Margaret Uyehara, US Ambassador to Montenegro and Mr. B.Bix Aliu, the Deputy Chief of Mission in Montenegro, visited the Jewish Community of Montenegro. On this occasion Ambassador Uyehara and Mr. Alfandary discussed the history of the Jewish Community in Montenegro, and the challenges this community faces.

Both sides emphasized the importance of strengthening the cooperation and fostering tolerance, peace and respect of the cultural values among the diverse ethnic groups.

The Ambassador also visited the synagogue and donated books for our library.

Passover 2016

22 April 2016

Pesach, the pilgrimage festival is an important both in historical and agricultural terms.

Historically, Feast of Passover commemorates the liberation of the Children of Israel. From the agricultural point of view, it is a spring festival that marks the beginning of barley harvest.

During the existence of the Temple, the entire population of Israel make pilgrimage to Jerusalem. Pesach is closely connected with freedom, with all its aspects, particularly with Jewish interpretation of freedom, „freedom“ from (act of self- preservation and self-affirmation) and freedom to, (act of self-discovery and self-transformation).

Judaism has two beginnings, two bereshit. The first bereshit, Rosh Hashanah, commemorates the creation of world, mankind. The second bereshit, second beginning commemorates the creation of the Jewish nation, the beginning of Jewish national history, describes the birth of Jewish nation. Pesach is the birthday of Jewish people, showed through Pesach's sacrifice (Klorban Pesah) while the Seder is the birthday celebration.

The Talmud sages refers to the holiday of Passover as “Zman chay'roo'tay'noo”, the time of our freedom.

Filled with remembrance and gratitude to God for mercy, united as a big family the Jewish Community of Montenegro celebrated Seder dinner in the restaurant Radivče in Podgorica.

Symbolism, memories, gratitude and joy were interwoven with festive meal and four glass of wine.

Hag Pesah Kašer Ve'Sameah/ Sretan i Kašer Pesah

The Jewish Community from America - SHA'AR COMMUNITY FORT LEE, New Jersey, visited The Jewish Community of Montenegro

5 May 2017

The members of The Jewish Community from United States of America Sha'ar **Community Fort Lee, New Jersey** visited the Jewish Community of Montenegro on May 5th 2017. The fifteen members group led by rabbi Adi Lewitters, is staying in Croatia and yesterday was the day they intended to meet with our Community.

The guests were welcomed by Vice- President of The Jewish Community of Montenegro, Mr. Djordje Raicevic, he exposed the Jewish history in our region within a friendly conversation. A number of questions were set by the guests showing the interest for the work and development of JCMN. Upon the couple of hours spent in pleasant conversation the guests visited the synagogue. The group is supported the construction of a synagogue in Podgorica by modest financial contribution. Expressing their praise for the work of the Community, they will convey the idea of building the synagogue and cultural center of Judaica to other members of their community and beyond.

The Jewish Community of Montenegro president Jasha Alfandari paid a working visit to JC of Kosovo

29 May 2016

Jasha Alfandari, President of the Jewish Community of Montenegro in the capacity as a member of the EAJC General Council, along with Michael Chlenov, Secretary General of the Euro-Asian Jewish Congress, visited Jewish Community of Kosovo. On this occasion Votim Demiri, the president of JC of Kosovo handed the confirmation document for admission of Kosovo's JC to this International recognized organization. The admission request were sent two months ago, and after having considered a

number of facts, the EAJC reached a decision about accession of Jewish Community of Kosovo as an observer with the right to participate in the small communities support programme implemented by Congress.

During this working visit, they met with the Minister of Foreign Affairs of Kosovo. Minister expressed his gratitude to the JCMN and president Alfandari as well as to the EAJC in the person of its Secretary General for their support of the Jewish Community in Kosovo.

They also visited the office of the „Beit Yisrael“ non-governmental organization, which was founded in 2005. with the goal to establish relations with the State of Israel.

The Civil Alliance leader has offended the Jews

Under the program of „Festival of Tolerance“ from Zagreb the panel discussion titled „Holocaust and remembrance“ was recently held in Podgorica, in Cultural and Information Center „Budo Tomović. The panelist were: Prof Sonja Tomović, PhD, the Counselor to the president of Montenegro for minority issues, Dragutin Papović, PhD, Director General of the Directorate for Relations with Religious Communities in the Ministry for Human and Minority, Jaša Alfandari, the president of Jewish Community of Montenegro, Milika Pavlović, the publicist, Boris Raonić, NGO Civil Alliance; Nataša Baranin, journalist in TVMN.

Even after 70 years the story about Holocaust sparks off the pain and anxieties especially for those who lost the most members of family in the atrocious pogrom. Panel discussion run smoothly, maintained in an appropriate tone with respect and remembrance of millions victims.

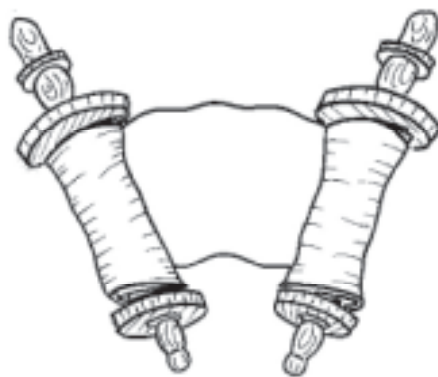
Mr Raonić desired to speak as the last participant. Immediately after he expressed his opinion on the subject matter in a few sentences and noted that the history was clear and that the Jews were the greatest victims of Holocaust, not abiding the theme he changed the

topic. The events in the territory of the State of Israel against some other Semitic nations is a new form of Holocaust, where according to Mr Raonić's words, Holocaust of the Palestinian people in the Middle East is greater than Holocaust occurred during The Second World War. Upon this, Mr Milan Radović, moderator, did not react even it was his duty.

„It is our moral duty to say openly about the suffering of Palestinian in the State of Israel. That is possible even if some does not like that, were his words, after which Alfandari commented that Raonić's story was not a topic for discussion. „The topic is Holocaust, not Israel, The Palestinians and what happens in Israel. We will not mix two different things.“ First learn good the topic and do not speak superficially.“

The Jewish Community of Montenegro is ready to take part in discussion on given topic –including the one that Raonić initiated for his own reasons within the theme where it doesn't belong. It is unacceptable to mix up the Holocaust with anything else.

The relevant organization in Montenegro and abroad informed about this incident.

Reception in Podgorica to celebrate Israel's Independence Day

9 June 2016

■ Mr. Srđan Spaić, Acting Secretary general of the Ministry of foreign affairs and EU integration, H.E. Tamara Mugoša, non-resident Ambassador of Montenegro to the State of Israel, Mr. Nimrod Rinot, Honorary Consul of Montenegro to the State of Israel, H.E. Josif Levi, Ambassador of the State of Israel to the Republic of Serbia and non-resident Ambassador to Montenegro, Mr. Igor Lukšić, Minister of foreign affairs and Mr. Jasa Alfandari, President of the Jewish Community of Montenegro.

The Embassy of Israel hosted the reception on the occasion of Israel's 68th Independence Day. This year's reception was held at the hotel „Ramada“ in Podgorica. Marking 68th anniversary of the country 4000 years old, H.E. Joseph Levi, Israeli ambassador to Serbia who also holds non-residential accreditation for Montenegro presented certificates of appreciation to the dignitaries for their contribution to the development of close relations between these two countries.

Appreciation of the Israeli Parliament - the Knesset is assigned to the Prime Minister for his personal contribution to the development of close and friendly relations between Montenegro and the State of Israel on the occasion of the tenth anniversary of the establishment of diplomatic relations between the two countries.

Simon Wiesenthal Center awarded the Prime Minister with certificate of appreciation for the

constant support to the exhibition „People, Book, Land: The 3,500 Year Relationship of the Jewish People with the Holy Land“, which is held first at UNESCO in Paris and then in Podgorica. Jasha Alfandari, the President of the Jewish Community of Montenegro presented certificate of appreciation on behalf of Simon Wiesenthal Center.

Certificate states Simon Wiesenthal Center's appreciation to the Government of Montenegro for making this exhibition possible. The exhibition is organized under the auspices UNESCO and it is co-sponsored by Israel, Canada, the United States and Montenegro.

Adviser to the Prime Minister for Legal Affairs Srđan Spaić, received certificate in PM's name.

Montenegrin candidate for the role of UN Secretary - General and former Prime Minister Igor Luksic, PM's Chief Political Adviser Milan Roćen, non-residential ambassador of Montenegro to Israel Tamara Mugoša, President of the Jewish Community of Montenegro Jasha Alfandari and honorary Consul of Montenegro to Israel Nimrod Rinot also received Israeli recognition for the development of relations between State of Israel and Montenegro.

On the occasion of Israeli 48th establishment anniversary of the State of Israel, among the many present on the reception in Podgorica were Members of Government, Diplomats, Religious Communities and the members of our Community.

The Jewish Community from the vicinity of New York visited the Jewish Community of Montenegro

A group of 10 members of Jewish Community from the vicinity of New York, United States, visited our Community on Tuesday, June 4th as a part of their tourist tour. In our Community they met with Vice - President Djordje Raicevic who presented them with the development of the Jewish Community of Montenegro which will mark the 5th anniversary this autumn.

Wanting to find out more of the Jewish life and their first traces on this region, they were informed through relevant historical data. Upon the friendly conversation, in pleasant atmosphere to the satisfaction on both sides, they visited the synagogue.

Although one of the youngest and least Jewish communities in the world, the Jewish Community of Montenegro has become recognized by its activities worldwide, that confirm the many more tourists' groups.

The library „Dr Albert Vajs“

The library „Dr Albert Vajs“ of the Jewish Community of Montenegro, founded a year ago, has become far more than „books collection“, it is a place to bring together people and organize various presentations in the form of panel discussions, workshop, round tables or interactive experiences. The library's open hearted goodwill provides hospitality to people who want to meet community and also to share the knowledge with us.

The Jewish people have given the precious inheritance in the field of philosophy, in natural and social sciences, art and literature. They have also made fundamental contributions within the culture based on the Judeo – Christian tradition, through Old and New Testament as the foundation of Christian civilization. To this end and to keep their heritage alive and last, as well as to contribute in fostering and promoting good relations among all people, regardless of diversity, in order to get to know the „Others“ better, to make the „Others“ well acquainted with us through culture and tradition, not to learn only of „us“, but also about „them“ and „with them“, our dear friends, reputable professors with broad expertise in relevant subjects accepted an invitation to take part in the lectures and share their knowledge with us. On this occasion, we would like to thank them for all they did in order to make our events successful.

The first panel: „The Jews in Andric's literature“ was held on February 26th, 2016.

The lecture was well organised and delivered by professors: mr Olga Vojičić – Komatina from the Niksic Faculty of Philology and Senka Djurović from the Secondary Vocational school from the same city.

The second lecture: „From among us“ was held on March 30th, 2016.

Andja Backovic, psychologist, spoke at the panel.

At the time when the social evaluation is reduced to a primitive equation: - to have = to succeed -, we have discovered and accepted Fromm not only as a critic of buerocratic socialism, but also as a critics of the consumer mentality and life concentrate on unlimmited material possession at the expense of a human society and healthy relation with life, „to be“ mode. The depth of his thoughts does not lose its actuality even after four decades of the book publication. For all of this, we have tried to make distinction between having and being. As a society that strives for a greater openness, with all special characteristic, we do not remain out of the influences of the global changes that happening in modern world. In this context we can also be considered as a part of „world market of spirit“ where a modern man is trying to find answers to the crucial dilemmas of his existence. Does a person lose his own validity – does the things as a product of his mind as well as his hands become more valuable than him? Are some values relativized or ruined? Does pluralism of interest also afect ethnical relativism? Do I lose my sense, orientation – Which is the value field we move in?

Within this context – Fromm is among us. For many people life style salient traits are continuous acquisition of things, pretty superficial interpersonal relations, uncritical assumption of

„ready-made“ attitudes, constant struggle for a higher social positions, constant need for increasing power over the others. Based on it the security sense is in fact an illusion – how much we value depends of how much we possess. Orientation – I am what I possess shows the vanity in dealing with Fromm issues:“ If my sense of identity is based on what I have, on my possession, if I can say „I am what I have“ than the question is „what am I if I lose what I have?“

„Man’s main task in life is to give birth to himself, to become what he potentially is. The most important product of his effort is his own personality,“ said Fromm.

The third panel: „The Culture of Memories on Holocaust“ was held on April 27th, 2016,

delivered by: mr Vanja Vuković, museum pedagogue and prof. Igor Radulović.

The Holocaust is an unprecedented event of Jewish history – an attempt to exterminate and destroy the Jews. Only by education about the Holocaust we can contribute to fathom the full extent of the abuse of power, the responsibilities of individuals, groups and nationals in cases of violations of human rights. Developing properly the sense of the diversity values in society, we become aware that the minority are in need of protection. We have retell the survivors’ experiences, looking for historical facts and trying to keep from oblivion the millions of innocent victims. By acquiring certain knowledge on the complexity and gravity of the millions victims extermination, we do not accept oblivion. If we want to live and to ensure a secure life for our offspring, if we believe that we need to create a safe path to the future, then, we will not forget.

Mr Vanja Vukovic, pedagogue in the Museum, emphasized in his lecture that the culture of memory should be considered as a fundamental importance to form collective and severally identity. Keeping yourself safe and others as well has enormous significance for the development of society in general.

Prof. Igor Radulovic has stated that talking about any historical event, that involves mass persecution, killing and systematic annihilation of particular region or nation is a topic that should be dealt with very carefully. However, despite this, we cannot overlook the facts that the greatest mass crime occurred in the history of mankind just over half a century ago - the systematic persecution of one nation in order to wipe off them from the face of earth.

The discussion on the topic „Shakespeare and prejudices – the case of the Venetian merchant“ was held on May 13th, 2016.

The discussion was conducted by Prof Ph.D Janko Andrijašević.

Even four centuries after the death of the most prominent poet and the greatest playwright of Renaissance in England, April 23rd was the date of his birth and death, his work continually inspired intriguing and exciting interpretations. The Washington Convention Library has more than 7,000 works of Shakespeare, and the British Library formed one of the greatest Shakespearean collections anywhere. Nearly 400 serious works about Shakespeare are published every year.

The Merchant of Venice is Shakespeare’s **most controversial** play, not only because of a villain of the piece but due to the fact that he belongs to Jewish people. He is alone and humiliated, entangled in a camouflaged plot with Venetian Christians, who are proud of their anti-Semitic prejudices and disloyalty with religious cover. At the lecture commencement prof Andrijašević talked about the appearance of antisemitism in England in the course of old times.

Upon the long period of incubation, antisemitism is gradually evolved over centuries as a common prejudice where one nation is superior to another, than through the creation of victims confined primarily on minority communities. The Jews were minority for thousands of years, within various cultures and civilisations, so

a number of negative stereotypes were created in their vicinity over the long period of time. Although, the Jews have not lived in England for centuries and perhaps Shakespeare have never met a Jew, nevertheless he included repulsive anti-Jewish stereotypes in his Shylock.

Prof. Andrijašević launched a number of questions and the responses were discussed with participants through the perspective of social psychology. Why are Venetian Christians filled with negative attitudes towards Shylock: he is negative due to the fact that he belongs to a particular nation or because of personal traits that it reveals through the text? The collective power of Christians is on one side, but on the other he stands alone, a spiritual and social stranger. Has not a Jew eyes? Has not a Jew hands, organs. Dimensions, senses, affections, passion? Fed with the same food, hurt with the same weapons, asked Shylock. And he is neither a comic, nor a grotesque, nor an evil character, but humiliated, disgruntled man, is poised to build a Faustian job with the devil to regain his lost dignity and self-esteem, but how, how to fight prejudice.

The lecture „Homage to Danilo Kiš“ was held on June 30th,

Mr Aleksandra Vuković spoke about Kiš.

We decided to talk about Kis neither because he was a son of a Hungarian Jewish father and a Montenegrin mother, nor to put him in one of these two groups or on another pile, he deserve attention because he was a cosmopolitan in a true sense of word, by life and literature, from themes to style, unique. He has defined his speciality: “I don’t like the people when they got out of everything like rainworms. No scars, no scratches. Comedians.”

Kiš is one of the best and most honest writers of the Serbo-Croatian language of the second half of the 20th century, internationally recognized and famous. By his own choice he has escaped to writing to compensate for life he was dreaming about as a child but different from the one he was living.

“I recognized Kiš by scent, it it a specific scent, but not the smell of roses bloom under the balcony. These roses are on the dump. It is the immortality of the scent or poetics of smell about what Kiš wrote in “Garden, Ashes”. It’s a deadly smell that emerge after the concentration camp, pointed out Vukovic.

He turned the Judaism into literature, the non-standardized work in the sense of Russian formalists. He was not in favour of literature regarding as a minority. From his point of view the literature was unique and indivisible.

He has found the ideas for writing in the “Bitter drag of the Experiences”, the humanistic action which conceives the existence and life, turns into unique saving vocation with maximum demands making the man becomes maximum of human possibilities - the writer.

It was a short reminder of a man who had just one pain, it was his life, stylishly delicate with the perfect detail in narration. He left us deeds which overlived the time also survived the complainers and adversaries of all kinds. Due to this we only can keep him from oblivion through conversations that we will continue in September.

„The value and the virtue within modern society today

The lecture „The value and the virtue within modern society today“ was held in the library „Dr Albert Vajs“ on Friday 25th November. Andja Backovic, psychologist, spoke about the topic.

How we can be a character and not just a person, paragon to others, a cliff that prevailed the tempests and storms daily, spoke Andja Backović., psychologist, pointing out that Aristotel ‘s claim „It is impossible to live a happy and fulfilled life without having ethical virtues“ – always is current. Good character is a prerequisite for the human individual’s own personal happiness and well being as well as for the society in general.

The era in which we live is characterized by a number of desired and undesired changes as

well, but the speed at which some of them happen is unexpected and confused. The global questions are triggered by these reasons: What kind of persons are we today, as characters; On which kind of characteristic is it possible to raise a better future; What the person we are supposed to be in order to build that better world?

Having worked long and successful her profession, familiar with our mentality, traveling and living in various destination for some time, altruistic and humane, Backovic rightly points out „Judging by various initiatives, movements and projects worldwide and particularly in educational institutions, the conclusion for all of us over the globe is that we can't be involved into the new and better world by the fascinating technology development. The technological development only in conjunction with good character of an individual can cause the world's trend towards the better.“

Definitely emphatic, courageous and consistent, Backovic concluded: „The development of the good character of children and youths as well, requires the honest commitment of family, school and society to this sacred task.

The short film (Making a Mensch), that talks about the Jewish tradition of upbringing, the Mussar movement, and its characteristic lessons is shown.

Hanukkah, the festival of freedom and light

24 December 2016

The celebration of Hanukkah the festival of lights started with evening prayer and by kindling the light.

Hanuka is one of the greatest Jewish festivals. This holiday commemorates the event from the 164 th before Christ, when after 3 years of fighting and persecution, The Holy Temple rededicated in Jerusalem. The Hellenic king banned the Jewish rituals, which caused the Jewish rebellion led by the Maccabees. After the death of

Epiphanes, the king of Helen, the Temple was cleaned and re-dedicated.

This event is related to the legend of a candle burning in the Temple, although there was not enough oil for it. The quantity of oil found was sufficient only for one day of burning, but a miracle happened and the lamp burned over the entire eight days. From the spiritual aspect of victory, light has been created, and Hanuka has thus remained a feast of light.

During this holiday, the candles lit especially on an eight-pointed candlestick "hanuki" so that each night burn one candle.

Hanukkah has begun on Saturday, December 24, and ends on the first day of January.

Regular meeting of the Mixed Commission

The regular meeting of the Mixed Commission for Monitoring the Implementation of the Agreement on the Regulation of Relations of Common Interest between the Government of Montenegro and the Jewish Community in Montenegro, holds twice a year, was held on Tuesday, December 20, 2016 at the premises of the Jewish Community of Montenegro. The session was attended by representatives of the Ministry of Human and Minority Rights and Ministry of Education and representatives of the Jewish Community of Montenegro. A representative of the Ministry of Culture didn't attend the meeting due to the urgent presence to the second meeting at the same time.

The following issues were considered at the meeting:

- To appoint a representative of the Ministry of Culture, and avoid the delegating of the representatives also to and reduce the absence, respectively to require the compulsory attendance at the meetings of the Mixed Commission;
- To approach the implementation of a proposal adopted earlier - to introduce the edu-

cation of Holocaust as a teaching subject. This should be conceived not only for high schools but also for elementary school.

- To complete the process of protecting Torah as a cultural asset of Montenegro with the Ministry of Culture, that is in charge for resolving this issue;
- To arrange the commemoration of Holocaust;
- To promote the work / use of the library of the Jewish Community of Montenegro, which has numerous titles in the field of history, philosophy, also has archival materials. It is necessary to introduce the students and pupils with the contents of the library, with the support of the Ministry of Education as well as through the direct contact with the University of Montenegro, and the Central National Library.

„My stories“ Dr Vera Pavićević

The prayer – As the lights of these candles shine and bright, May the eyes of those who deal with Tora be bright, as well as the candles lit up with the sunset, commenced the Shabbat, the greatest Jewish holiday, on Friday at the premises of the Jewish Community of Montenegro. The warmth of the synagogue jam-packed with dear guests was enchanted by Ksenija, who was singing for the first time the song „Shalom Alejhem - Peace be upon you-.

It was the overture of Vera's memories „My stories“ as we titled it. These stories are deeply inside her for a long time, as she said „the memories live into my soul and among my dearest, so the Synagogue is the right ambience for my presentation.“

Sometimes it happens that someone has to shape its life far away from the source, than the he keeps the attainment of his heritage, far away from oblivion. Aware of the fact that a smaller stream flows into a larger one, there is a fear, but also a strong determination that during the joining of these two streams, no one lose its name.

In our Montenegro, far away from her source, Vera's mother, Dr. Ljubica Medigovic, has shaped her lifestyle. The ties with her homeland based on unwritten but well-remembered rules, traditions, habits. She considered diversity not as bias but as wealth.

My mother was born as Iboja (violet) Dajč in Subotica, in a family that was upbringing her in the spirit of a well-educated Jew. She fluently spoke three languages: French, German and Hungarian. As a student of Medicine in Belgrade she become closer to the ideas of the National Liberation Movement, especially while she lived in the house of Pavle Papo,“ Vera commenced the story of her mother.

Memories of her grandparents, their gatherings in Subotica, the house fulfilled with hapiness, brought the smile at faces of audiences. Then the memories of the evil time, Holocaust and the suffering puts the fear and sorrow in our hearts.

The acquaintance with her first husband, Dejan Mijuškovic, will take Ljubica to Montenegro. She experienced sufferings, but also here in Montenegro she has found peace and psychological stability through her children and second husband, also her parents and sister, as well as through the work as a doctor and recognition for her socio-political engagement. Apart from many important function she performed, she was the initiator of the establishment of National Health Center of Bar in 1955, and the first director.

International Day of Remembrance for the Victims of Holocaust – 27 January, commemorated in the premises of The Jewish Community of Montenegro

The Holocaust, catastrophe of the 20th century and the biggest genocide in history, has erased the existence of 11million people where the Jews paid the highest price resulted in the death of estimated 6 million people. All it began 75

years ago, at the Grosen Wannsee Conference, held in the Berlin suburb of Wannsee on the 20th January 1942, when the "Final Solution" was created. Plans were made to exterminate European Jews, and send them to the east as a part of the territorial solution. The plan was to deport them for forced labor to death or directly to extermination camps.

About the Holocaust through historical facts, spoke prof. Verica Vučković, professor at the „Slobodan Škerović“ Gymnasium.

Genocide is still committed and repeats in the world as well as Holocaust denial and history distortion. Revisionism in our territory comes to full expression after 1990, upon the break-up of ex-Yugoslavia, by keeping silence of its own anti-fascist movement, the demolition and neglect of the monuments of the National Liberation War. Thus, in some of its former republics the revision of the Second World War is occurring, Nedić, Ljotić are glorified.

It is our duty to remember Holocaust, as well as other crimes. Also we shouldn't turn our head from the happenings in neighbouring countries. Distorted images of the past, than „The old Fair“ the great scaffold of the Jewish people, is still unmarked. It is true that the camps „The Poplar's Forest“ and „The old Fair“ were established by the German occupying authorities, as well as the executions were performed by Gestapo, but such cleaning up of Serbia from Jews (nearly 90 of Jewish people was killed) could not be possible without full logistic support of Nedić's government, its gendamerie and the Special Police. "We have talked about the camps and also of our obligation to mark the place of Jewish suffering in the center of Belgrade at the Conference held in Brussels recently. The number of witnesses are getting smaller, so our goal is to educate young generations and include them in commemoration of this day," said Jasha Alfandari, President of the Jewish Community of Montenegro.

The caprices of SS officers and guards at the concentration camps reached indescribable proportions. Among the others they have often included music into these extremely inhumane

conditions. In addition to all the horrors carried out in the largest Nazi death camp, that was a synonym for Holocaust evil, Auschwitz-Birkenau was also known for a female orchestra who played until the death. The orchestra was conducted by Alma Roze. Mr. Vesna Kovačević, a history professor at the Gymnasium „Slobodan Škerović“ spoke about the „Death Concert“ through a female perspective.

The UN Resolution of commemorating 27 January as International Holocaust Remembrance Day urges every member nation of the U.N. to honor the memory of Holocaust victims, and encourages the development of educational programs about Holocaust history to help prevent future acts of genocide. Our obligation is to educate young generations. About the Holocaust in the educational curriculum in Montenegro spoke Radovan Popović, the director of the Institute for Education.

„In Montenegro, the history of Holocaust is taught through several subjects. We are intended to educate our students about Holocaust in one subject from next year.“

Once more, we recalled and emphasized the importance of remembering the Holocaust victims, the world must remember so that the Holocaust could never be allowed to happen again.

Purim

Purim, the holiday that commemorates the savings of the Jewish people during the exile in Persia, during the rule of king Ahasuerus, the members of the Jewish Community of Montenegro celebrated on Sunday, 14 Adar 5777./ on March 12th, 2017. The Esther's story were revived through performance of the youngest members.

Only united in joint prayer just as Esther said, we can fight against every evil. The Holocaust, the Inquisition, pogroms, various terrorists attacks have not destroyed nor can exterminate Jews. For many times the world was poised to destroy the Jewish people but they weathered and have lived in accordance with the message of Purim.

The imperative is to dedicate the part of time and take efforts in order to strengthen the young generations loyalty towards the Jews sacred issues from the period when they ancestors received the Sefer Tora in the Mount of Sinai. It is the only way for secured survival along with the forces undernourished in against all Haman and security under God's protection.

Chag Purrim Sameah!

„The lonely dancer in a deadly scene“

The eve under the headings „The lonely dancer in the deadly scene“ dedicated to Lujo Davičo, were held in the premises of the Jewish Community of Montenegro in organization of the Jewish Community of Montenegro and the Association of Anti-Fascists of the National Liberation War and Anti – fascists of Niksic as well.

Sasa Brajovic, professor at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade, spoke about Lujo Davičo, ballet player, pedagogue, composer and the participant of the National Liberation War. As she pointed out, she has been trying to reconstruct the life of this artist over the course of last 20 years, about whom little is known so it seems that her mother is the only living person who can remember Davičo.

„I talked with a lot of people, and those who remembered him are no longer among us any more. When my mother wrote the text „The Dadly scene, a lonely player“, I have tried to help her, to find something about Davico, but it turned out that nothing about him was known. There is a plethora information about the Ballet School, who bear his name since 1960. But nothing really is known about him and his life,“ Brajović said.

Upon the capitulation of the Kingdom of Yugoslavia, Davičo came to Podgorica and joined the National Liberation War. He threw the bomb into the canteen where the Italian officers were feeding and on that occasion several officers were wounded. The Italians took him into custody and Court sentenced him to death.

Bato Mirjačić, the president of the Association of fighters of the National Liberation War and Anti – Fascists of Niksic spoke about the situation in Niksic over the course of the Second World War.

Passover

12 April 2017

■ The Passover Seder at the restaurant “Radovče” in Podgorica

The celebration of Passover or Pasha, which commemorates the deliverance of the Jews from slavery in ancient Egypt, the members of the Jewish Community of Montenegro along with their friends, commenced with Seder dinner on Monday evening. By custom just like the Family, the members of our Community gathered around the common table on which were set meals that simbollically recall the Israelities on enslavement in Egypt and their deliverance from bondage.

In Hebrew, the Passover is also called:

- Hag ha-mcot (Hag - holiday), a feast of unleavened breads, because during the holiday it is forbidden to eat leaven even the possession of anything leavened.

- **Z'man Herutenu** (the holiday of our freedom)

- Hag Ha'aviv (spring holiday, because it always falls in spring. According to the Jewish lunar calendar holiday starts 15th and finishes 22nd of Nisan).

Seder dinner consists of series of customs because the meal is done in a certain order. Also, the important part of Seder is when the questions are asked by the youngest person at the table:

Ma ništana ha layla ha ze (Why is this night different from all other nights?), and father answers:

„We were Pharaoh’s slave in Egypt, but Lord our God brought us out with a mighty hand and outstretched arm. If the Holy One, blessed be He, had not taken our fathers out of Egypt, then we, our children and our children’s children would have remained enslaved to Pharaoh in Egypt. Thus it is our duty to thank, to laud, to praise, to glorify, to exalt, to adore, to bless, to elevate and to honor the One who did all these miracles for our fathers and for us. He brought us from slavery to freedom, from grief to joy, from mourning to festival days, from darkness to great light, and from bondage to salvation. Let us sing unto the Lord a new song, Hallelujah.“

CHAG SAMEACH!

WJC 15th Plenary Assembly in New York

23 April 2017

600 Jewish community representatives from more than 90 countries worldwide, gathered in New York, through Sunday to Tuesday, from 23 to 25 April 2017, for their 15th Plenary Assembly, including the representatives from the Jewish Community of Montenegro.

Out of the reports about the situation of Jewish communities worldwide, the Plenary Assembly discussed major issues, including anti-Semitism and the rise of the extremist political movements. The policies to combat such phenomena were discussed.

Jasha Alfandari, the president of the Jewish Community of Montenegro is nominated for one of the Vice - president of WJC, that means

a great honor not only for our Community but for Montenegro as a whole.

Among the others, the speakers at the event include; United Nations Secretary General, Antonio Guterres, UNESCO Director – General Irina Bokova, US Ambassador to the United Nations Nikki Haley.

Minister for Human and Minority Rights paid a visit to the Jewish Community of Montenegro

16 June 2017

■ Mr. Jasha Alfandari, the President of the Jewish Community of Montenegro, Mr. Mehmed Zenka, Minister for Human and Minorities Rights, Ms. Žana Filipović, Director – General for Relation with religious communities, and Ms. Katarina Pecović, an Adviser to the Ministry

The President of the Jewish Community of Montenegro spoke with Mr. Mehmed Zenka, Ministry for Human and Minority Rights of Montenegro. Pointing out that Montenegro is a good example of harmonious coexistence, interreligious and inter-ethnic tolerance, in seeks to achieve equal rights and freedom for all citizens of our country, imperative is to preserve and improve overall values.

The drive is to make the members of minorities and other minority national communities in Montenegro feel as integrated part of the society. Consequently, the opportunities for guaranteed civil rights are created and realized.

They discussed of Jewish Community’s contribution to interfaith harmony in Montenegro, as

well as of the heritage of Jews, and the most fruitful contribution of these people to the spiritual achievements of European culture, so much credit we owe the brilliant minds of Jews, for their wisdom, spirituality, thoughts of good and evil, social laws.

Certainly, the emphasis is on strengthening communications through direct access and dialogue between our Community and relevant Ministry.

The meeting was attended by close associates on both sides.

Sefer Torah – a cultural property of national significance

Sefer Torah – the holiest among the books and manuscripts in Judaism, is declared to be a cultural property of national significance. The Administration for the protection of cultural property, Ministry of Culture of Montenegro, passed the Decision on Torah's establishing of the status of a cultural property, on July 25th, 2017. This symbol of existence of Jewish people is owned by Jewish Community of Montenegro.

Stored within a synagogue, a movable cultural property "Sefer Torah" has an enormous cultural, historical and social significance for the developing of our Community. Sefer Torah, about 150 years-old, originated from north-east part of Hungary, from county Nyitra – the territory belongs to Slovakia now. The majority of present Hodmezovasarhely Jewish Community settled from that part and took this Torah as a memory of their homeland. There is an inscription of the contributor to be found in Torah's central part:

Torah crown

The important and modest women

Mrs. Perl, wife of our friend

Rabbi Yitzhak Grossman

Contributed

In the year 1866

Sefer Torah which marked the experience of positive developing and increasing of the Jewish Community of Hodmezovasarhely, was bestowed upon the Jewish Community of Montenegro three years ago.

Rabbi Aryeh Edelkopf

23rd August 2017

The interpreter of Tora and Oral Science has arrived to become the rabbi of the Jewish Community of Montenegro. The future spiritual leader of our synagogue and Community, Rabbi r. Edelkopf will deliver sermons and teaching. The strive is to ensure that the young generations set foot into the world of the wisdom of Judaism. He will try to bring them into the world of this religion and the discovery of ancient knowledge as well.

The Jewish Community of Montenegro will be expected of Mrs. Hanna to devote her time in organizing the Hebrew language courses.

Ari Edelkopf grew up in the United States and lived in Israel before settling in the Black Sea resort city of Sochi as Chabad's envoy there. He is a father of seven.

■ Edelkopf and wife Hanna in 2009 in Sochi, Russia (Courtesy of Federation of JC)

Coming up: The fifth “Mahar” conference 2017, in Budva

■ Ahead of the „Mahar“ 2016 Conference opening: Mr. Jasha Alfandari, the President of the Jewish Community of Montenegro, Mr. Filip Vujanović, the President of Montenegro, Mr. John Malkinson, Chief Operating Officer WJC, H.E. Alona Fisher-Kamm, Israeli Ambassador to the Republic of Serbia and non-resident Ambassador to Montenegro, H.E. Dan Oryan, Israeli Ambassador to Macedonia and the Director of Balkan Department, Ministry of the foreign Affairs of Israel, prof.dr Mihail Chlenov, EAJC Secretary General, WJC Vice-President.

Even one of the youngest and smallest communities in the world, the Jewish Community of Montenegro (there are roughly 350 Jews in Montenegro) decided to host an annual conference in 2012, to bring together and establish cooperation between the Jewish communities in the Balkans region. This conference is aimed at preventing the assimilation of the Jews in the region as well as to establish cooperation between the region’s Jewish communities. “Mahar” is a transliteration of the Hebrew word “Tomorrow” and was the name given to a conference between the Jewish communities in south east Europe five years ago.

Truly believing that the project will be something of enormous value, Jewish National Fund, KKL-JNF, supported the first Conference that was held in Budva, at the end of November 2013. Next year, at the same time and in the same place, we repeated gathering under the name of „MAHAR“. The third „Mahar“ took place

in Petrovac with more than four hundred people in attendance. Last year, the „Mahar“ was held in Budva. For four years “Mahar” gathered approximately 2400 guests, so we freely can say it become our brand, since we keep going with the same event in the ensuing years. The participants coming from different communities, from ex-Yu, Hungary, Albania, Rumunia, Turkey, Greece, Czech Republic, Poland... and as it happened in previous years, we expect new communities to join us, so the „Mahar“ conference is slowly will becoming the gathering of the Jewish communities of Europe.

Discussion topics over the course of the event focused on anti-Semitism, Israel-Diaspora relations and security concerns in Jewish communities, as well as issues specific to the Balkan communities, such as restitution of Jewish-owned property. The delegates attended lectures and panels with a diverse range of experts, coming from different countries, such as: Israel, Russia, USA, UK, Czech Republic and from all countries in the Region, including: **MSc Robert Singer**, World Jewish Congress CEO and WJC Executive Vice-President spoke about Jewish Diaspora nowadays in general-relationship between Diaspora and State of Israel, **Mr. Jakob Finci**, President of the Jewish Community of Bosnia and Herzegovina, **Mr. Dan Oryan-Balkan**, Department Director in Ministry of Foreign Affairs of Israel and current Ambassador of Israel in Republic of Macedonia, **Mr. Joel Rubinfeld**, President of the Belgian League Against Anti-Semitism, spoke about Anti-Semitism, **Mr. Andras Heisler**, the President of The Federation of Hungarian Jewish Communities, **Ljiljana Mizrahi**, Attorney at law and a honorary President of the Holocaust fund in Skopje, H.E. **Yossef Levy**, Ambassador of the State of Israel to the Republic of Serbia & non-resident Ambassador to Montenegro, **Dr Shimon Samuels**, International Relation Director of the Simon Wiesenthal Center, Professor **Dr Michael Chlenov**, Secretary General of the Euro Asian Jewish Congress, **Mr. Omri Segelman**, Director, Global Jewish Security, H.E. **Arye Mekel**, **Mr. Jasa Alfandari**, President of the Jewish Community of Montenegro, **Mrs. Jelena Djurovic**, Vice-President of the Jewish Community of Montenegro, **Mrs. Gabriela Ji-**

raskova, Mr. Segelman's assistant on Crisis Management, **Benny Davidson**, who was among the hostages in Entebbe in 1976, and **Avner Avraham**, a former high-ranking officer in the Mossad; **Dr. Yom-Tov Samia**, Major General (Res), he was head of the Israeli Defence Forces' Southern Command; **Ami Ayalon**, the former director general of the Shin Bet; Israeli journalist **Shimon Shiffer**; **Dr. Sonja Tomovic and Dr. Zarko Korac**, experts on the rise of far-right political movements in the former Yugoslavia; **Dr. Eli Tauber**, author of the book "Secrets of the Sephardic Kitchen." **Dr Louis Fleischman** who talked about the forthcoming US Election and the rise of Trump and **Brooks Newmark**, Research Associate in the Politics Department at St Antony's College Oxford, spoke on the current challenges in Syria and why the UK voted for Brexit.

„**MAHAR**“ 2017, the three-days event will feature lectures focusing on the current political and social events in Europe under the heading:

Whither will Jewish Diaspora go -

The lecturers, panelists and interlocutors are high professionals and experts in different fields related to the Jews, including: Rabbi **Me-nachem Margolin**, the head of the Rabbinical Centre of Europe. Also, the „MAHAR“ 2017, will include in program: **Eichmann- the capture and the trial**: Operation Finale: the capture of Eichmann by the Mossad on May, 1960. **Avner Avraham**; **The Eichmann trial**: **Miki Goldman**, police officer, one of the Eichmann's interrogators and assistant to the prosecutor; **Noemi Yitzhar**, Israeli historian; **Mr. Eitan Ben – Eliahu**, Major – General (Ret); **Mr. Marko Popovic**, writer, historian and publicist, **Dr Rachel Shelly Levy Drummer**, **HE Dan Oryan** the Israeli Ambassador to Macedonia, Director of Balkan Department, Ministry of Foreign Affairs of Israel. **Mr. Danny Atar**, **KKL-JNF** World Chairman.

This year, „Mahar“ 2017, programme will include the film presentation **“Ben - Gurion epilogue”**, documentary retrospective analysis, of one of modern history's greatest leaders- David Ben-Gurion, of the Zionist enterprise. Also, the programme of the „Mahar“ includes three spe-

cial exhibitions: Jews in Split”, ” by **Mrs. Ana Lebl**, President of the Jewish Community of Split, “The Jews' participation in the development of voluntary firefighting in Zemun”, by **Mr. Nenad Fogel**, President of the Jewish Community of Zemun; “DIASPORA” relating to European Days of Jewish Culture, by **Mr. Goran Levy**, President of the Jewish Community of Novi Sad.

So far the most numerous meetings of Jews in the region, „Mahar“ conference wouldn't be possible without help of donors: World Jewish Congress, Euro-Asian Jewish Congress, “Keren Kayemet LeIsrael-Jewish National Fund“ and the Governments of Montenegro and the State of Israel.

Translated by: **Ms. Ljiljana Vuković**, professor of the English language and literature,- Head of the library of the JCMNE

KAKO POUČAVATI O HOLOKAUSTU

Nastavnik možda ne može da učini mnogo u naporima da se genocid ne ponovi, ali i ono malo što može mnogo je više od ništa.

■ Jerusalem

Izrael. Čudna zemlja, stara, mlada, neobična. Sveta zemlja. Zemlja kontrasta, suprotnosti i paradoksa. Zemlja gde mirišu četinari, cvetaju oleanderi, pomorandže i nar, sazrevaju banane, a vode niotkuda. Vazduh suv i topao. Pustinja. Čim ugledaše

velike stajaće vode, od sreće, nazvaše ih morima – i Mrtvo more i Galilejsko more su jezera.

Izrael. Čudna zemlja. Jerusalim, neobičan grad. Podeljen na (ili sastavljen od) četiri dela – jevrejski, islamski, hrišćanski i jermenski. Mogu se videti ortodoksni Jevreji prilikom molitve na Zidu plača kako klanjaju uz zvuke sa minareta. Zid islamski sa suprotne strane deo je dvorišta koje okružuje centralnu džamiju. Da li im to smeta, da li to doživljavaju kao provokaciju? Ne, rekoše nam. To je tako. Mi smo tu, i oni su tu. U Crkvi Svetog Groba katolička misa i pravoslavna liturgija smenjuju se u par minuta, koliko da sveštenici uđu, ili izađu. Na Maslinovoj gori – mnoštvo različitih manastira, staro jevrejsko groblje i – Crkva svih religija!

Sinagoge, džamije, pravoslavne crkve, katoličke crkve, jermenske crkve – sve zajedno, na malom prostoru, jedne do drugih. Najveće svetinje svetskih religija, isto tako, jedne do drugih. A u neposrednoj blizini, u zbijenim uličicama starog grada – najveća rasprodaja vere, običaja i simbola. Deset, petnaest, šezdeset šekela. Za svačiji džep. Kupi i nosi. Ponesi sa sobom, stavi u kofer, deo svetinje, komadić religije...

Na svakom koraku mladići i devojke sa oružjem na ramenu; dečak naslonjen na semafor, čeka zeleno svetlo, puškomitraljez mu dotiče članak. Na ulasku u tržni centar ili na autobusku stanicu rendgen kontrole, skeniranje torbi. Da li smo se osećali nebezbedno? Da, možda, prvog dana. Ali ništa nije omelo naše večernje šetnje, vožnju gradskim autobusima, fotografisanje na centralnim ulicama i trgovima, razgovor sa meštanima. Da li smo se osećali bezbedno? Da, u svakom trenutku.

Poslednji kontrast, možda najsnažniji, dotakao je svakoga ponaosob. Jad Vašem nas suočava sa najtragičnijim istorijskim događajima, sa monstruoznim zločinom protiv ljudskosti, protiv razuma i savesti. A opet, mi u pauzama pijemo kafu, šetamo, razgledamo, ponašamo se kao turisti, neobavezno ćaskamo i – smejemo se. Ovaj lični, emotivni kontrast izazvao je u meni zbnjenost koja me nije napuštala.

* * *

Iako kratak, boravak u Izraelu predstavlja jedno od najznačajnijih iskustava u mom profesionalnom razvoju. Put je bio pažljivo isplaniran, do tačnina osmišljen, a raspored aktivnosti tako zgrusnut i sadržajan – da bi i samo nabranje svega što sam videla i saznala predstavljalo stanoviti problem. Pogled na agendu i pregled fotografija i beležaka pokazao se neophodan da bih se svega prisetila. Izuzetno dobar i brižljivo sačinjen je bio izbor mesta predviđenih za obilazak i izbor ljudi predviđenih za razgovor. Sam taj izbor omogućio mi je sagledavanje jednog društva i jedne drugačije kulture sa više različitih aspekata i to kako u kulturološkom, religijskom, kulturno-istorijskom, socijalnom, urbanističkom, političkom, pravnom – tako i u stručnom, pedagoško-didaktičkom i humanističkom smislu, što mislim da predstavlja samu esenciju i svrhu naše posete.

Šta je to što sam ponela kao poruku, kao suštinu, kao predanje? Život iznad svega, život kao najviša vrednost; ljudsko dostojanstvo i kultura sećanja!

Jad Vašem je svetski komemorativni, dokumentacioni, istraživački i edukativni centar o tragediji Holokausta. Osnovan 1953. godine, bazira svoj rad na istraživanju, komemoraciji i podučavanju. To je veliki kompleks koji, na površini od 45 hektara, u specifičnom arhitektonskom i botaničkom okruženju, povezuje objekte različite namene. Pored najobimnije arhive i biblioteke, tu je zgrada administracije i istraživanja, Istorijski muzej Holokausta, Dvorana imena, Muzej umetnosti nastale tokom Holokausta, Izložbeni paviljon, Vizuelni centar, Centar za učenje, sinagoga, Dvorana sećanja, Dečiji muzej, Dolina zajednica, Zid sećanja, Internacionalna škola za izučavanje Holokausta, kao i mnoštvo pojedinačnih skulptura i spomenika. Ovom memorijalnom kompleksu je poveren zadatak obeležavanja uspomene na šest miliona Jevreja koje su ubili nacisti i njihovi saradnici, očuvanja nasleđa hiljada uništenih jevrejskih zajednica, kao i poštovanja *pravednika* širom sveta koji su rizikovali svoje živote da bi spasavali Jevreje.

Holokaust je naziv za sistematski državni progon i poseban genocid nad Jevrejima (u širem smislu, nad različitim etničkim, verskim i političkim grupama ljudi) tokom Drugog svetskog rata koje su

izvršili nacistička Nemačka i njeni saradnici. Razvio se u upotrebu odreda smrti i koncentracionih logora sa masovnim i centralno organizovanim pokušajima da se usmrti svaki mogući pripadnik jevrejskog naroda. Prvi put u istoriji korišćene su industrijske metode za masovno uništenje celog naroda. Osim Jevreja, sistematski su istrebljivani Romi, Sloveni, kao i različite društvene grupe: homoseksualci, duševni bolesnici, politički protivnici, poljski i sovjetski ratni zarobljenici... Jevreji nisu bili jedine žrtve Hitlerovog režima, ali su bili jedini koje su nacisti nastojali da unište u celini.

Kako podučavati o Holokaustu? Seminar za edukatore nam je pružio model, praksu, teoriju i materijal. Koncipiran je tako da obuhvata sve značajne teme, otvara ključna pitanja, pobuđuje sopstveno preispitivanje. Ta svojevrsna škola je istovremeno i podsećanje i opomena. Budi emocije i uspavanu savest, pokreće lična pitanja, jer svako ima svoju priču. Svaka država treba da nauči kako da postupa sa žrtvama (sa žrtvama Holokausta, ali i sa žrtvama svih drugih ratova i ratnih zločina) i – kako da postupa sa učinocima zločina. Jedno je posao Prosvete, drugo Istorijske nauke, a treće – Države, Pravosuđa i Pravde. Jedni bez drugih ne mogu.

Kako podučavati o Holokaustu, kako učenicima govoriti o ratnom zločinu? Kako izbeći greške koje smo, možda iz neznanja, do sada činili? Kako učiniti đake osetljivim na probleme diskriminacije, mržnje i progona u današnjem svetu? Kako poučavati za budućnost, kroz putovanje u prošlost – da se zločin ne ponovi? Principi pedagoške filozofije Jad Vašema su dragoceni i, ujedno, primenljivi na temu drugih masovih zločina nad nedužnim ljudima čija je jedina krivica – njihova različitost. Pokušaću da ih ukratko koncipiram:

Kada želite da đacima govorite o Holokaustu, ne počinjte odmah sa Holokaustom. Započnite pričom o jevrejskom narodu, o običajima Jevreja, o njihovom životu pre rata.

Nemojte se plašiti da pristupite ovoj temi – o Holokaustu se može uspešno učiti.

Kada želite da govorite o strahotama logora, ne bavite se time kako je 6 miliona ljudi umrlo, nego kako je 40.000 ljudi preživelo.

Ne navodite načine umiranja, već načine preživljavanja i života u haosu. Treba gledati život (proces), a ne smrt (rezultat).

Ne pokazujte stravične fotografije mrtvih tela, to je pornografija Holokausta koja izaziva šok, traumu, gađenje i distancu. Prikažite đacima slike lica ljudi, slike iz života.

Ne tražite od đaka da izmisle priču na osnovu dokumentarne fotografije. Postavite im jednostavna pitanja: kako je obučena ova žena, kakav znak ima na rukavu, kakav je izraz njenog lica, šta piše na klupi (samo za Jevreje), zašto ona sedi na toj klupi, kako se oseća, kako bi se ti osećala?

Ne govorite o žrtvama kao o brojevima, dajte im imena i lica, pročitajte pisma iz logora, autentična svedočanstva, upoznajte žrtve kao ljudska bića, to je važna tačka za empatiju.

Ne počinjte čas pričom o svetskoj istoriji i o Drugom svetskom ratu. Promenite redosled: pojedinac – porodica – zajednica – istorija. Krenite od imena, od lične priče, pratite šta se dogodilo toj porodici, zatim šta se događalo u državi, i na kraju dosegnite opšti kontekst, svetsku istoriju.

Ne prihvatajte pitanje – zašto su to činili Jevrejima, šta nije u redu sa njima? Postavite pitanje drugačije – Šta nije u redu sa nacistima, kad su mogli to da učine?

Nemojte dozvoliti da vaši đaci steknu mišljenje da su svi Nemci bili nacisti, niti da je ceo nemački narod bio sklon genocidu.

Izbegavajte korišćenje izraza koje su koristili učinioci zločina, jer oni odražavaju njihove stavove. Izrazi kao *konačno rešenje* moraju biti stavljani pod navodnike i kritički analizirani.

Nemojte osuđivati, već učenicima postavljajte važna, suštinska pitanja. Učite o vrednostima. Podučavajte za empatiju, a ne za osudu.

Nemojte izmišljati događaje, priče i svedočenja. Na raspolaganju imate dovoljno dokumenata, svedočanstava i pisama, koristite obilje postojeće dokumentacije.

Nemojte preterano pojednostavljivati stvari. Otvorite problem moralne dileme, ona uvek postoji.

Jevrejski lekari su ostavili svedočenja o dilemi - kome dati insulin u logoru, kada ga nema dovoljno?

Ne morate imati odgovor na svako pitanje. Postoje stvari koje je teško razumeti, a još teže objasniti drugome. *Ja sam posetio Aušvic, video sam krematorijume, sada znam.* Greška. Mi - ne znamo.

Ne nudite previše optimistična rešenja. Preživeli nisu doživeli *happy end*. Bili su oslobođeni, ali ne i slobodni.

Naglasite da se Holokaust mogao izbeći. Holokaust se dogodio jer su pojedinci, grupe i narodi odlučili da postupe ili da ne postupe na određeni način.

Nemojte podsticati stereotipe o nečoveštvu i opisivati izvršioce zločina kao neljudske monstrume. Holokaust je događaj koji je prouzrokovao i počinio čovek. Zlo više ne može poslužiti kao dovoljno objašnjenje za zločin. Teže je pitanje – kako je bilo moguće da obični muškarci i žene mogu učestvovati u ubijanju nedužnih, običnih, muškaraca, žena i dece.

Nemojte koristiti simulacije u kojima će se učenici poistovećivati sa žrtvama ili sa zločincima.

Izbegavajte opravdanja za poricanje događaja iz prošlosti. Poricanje Holokausta je ideološki motivisano. Namera onih koji osporavaju istinitost događaja je da unesu sumnju namernim iskrivljavanjem i pogrešnim tumačenjem istorijskih dokaza.

Pokažite razumevanje za zabrinutost vaših đaka. Neki od njih, koji osećaju da se patnjama njihovog naroda ili grupe nije posvetilo dovoljno pažnje, mogu pružiti otpor učenju o progonu i ubistvima drugih. Važno je proučavati i druge oblike masovnih zločina (rasizam, ropstvo, progon, kolonijalizam) koji se posebno odnose na sastav vaših učenika.

Podstičite svoje đake da razmišljaju o nacionalnim i lokalnim tradicijama obeležavanja godišnjica i komemoracija. Diskutujte o tome kako se, pod uticajem kulture, oblikuju uspomene i sećanja; kako se različite grupe izdvajaju iz opšte istorije i stvaraju svoje sopstvene priče; bavi li se njihov narod teškim aspektima svoje nacionalne

istorije.

Nemojte se plašiti da ispitajte mogućnost organizovanja opravdanih i miroljubivih akcija koje bi bile vezane za one probleme za koje su zainteresovani vaši đaci.

Nemojte upoređivati patnje bilo koje grupe ljudi sa patnjama drugih grupa. Nema hijerarhije patnji, ni u sklopu istorije nacizma, niti između Holokausta i drugih genocida. Treba istinski razumeti opštu poruku. Kao što nije moguće objasniti masovno ubistvo Jevreja izvan konteksta Drugog svetskog rata, tako je nemoguće izučavati ovaj događaj izdvojeno iz konteksta drugih grupa ljudi, drugih žrtava.

Mnogi autori su, nastojeći da Holokaust dovedu do razumevanja „ukazivali na (ne)mogućnost življenja, mišljenja i pevanja u senci jednog neuporedivog *istorijskog pada*, sa bremenom jednog *stečaja civilizacije*, sa svešću da je Aušvic bio ili da opet može biti moguć.“⁽¹⁾ To pokreće pitanje sa kojim smo i mi suočeni, pitanje na koje nismo dobili odgovor: Može li edukacija biti prevencija genocida, može li se obrazovanjem i vaspitanjem sprečiti zločin?

I pored svega, na svakih 10 godina, negde u svetu (ili negde kod nas) dogodi se novi genocid. Prema Adornu, zahtev da Aušvic ne sme da se ponovi, odnosi se pre svega na vaspitanje. Učenje o Holokaustu je značajno, jer *doprinosi stvaranju duhovne, kulturne i društvene klime koja ne dopušta ponavljanje. Svaka debata o idealima vaspitanja je ništavna i bezvredna ukoliko ne govori o tome da Aušvic ne sme da se ponovi.*

(1) Predrag Krstić, Posle Aušvica, Treći program br. 127-128, III-IV, RTS, Treći program Radio Beograda i Filip Višnjić, Beograd 2005.

Nada Banjanin Đuričić, Danas,
Filozofski magazin

■ Mr Vesna Kovačević

ŽENE I HOLOKAUST

(KONCERT SMRTI)

U državi Vagnera i Getea, afirmisana je jedna ideologija, ideologija koja govori o odbačanim, superiornoj rasi, gdje su najviše stradali Jevreji, ali i drugi kojima pripadaju i slovenski narodi, kojima je jedini usud bio "konačno rješenje" tačnije konačno uništenje.

Ništa nije slučajno, pa se sve pažljivo osmislilo, detaljno isplaniralo i znalo što znače pojmovi „obrađeni subjekti,.. Tako je i najveći logor smrti „Aušvic,, funkcionisao. Sve je bilo osmišljeno, pa i detalji vezani za muziku. Zamislite postojao je orkestar koji je morao svirati melodije kada su zarobljeni vođeni „na kupanje,,-pogubljenje, gdje bi im kroz otvore puštali otrovni gas.

Jedna kulminacija zla, i jedna monstruozno jeziva priča.

Ženski logor, postrojene zatvorenice izbrijanih glava, u prugastoj odjeći, kreću na prisilni rad. Oko njih laju razdraženi psi, a tu, na blatnjavom zbornom mjestu, sjedi čudna grupa i – svira valcer, koračnica... sasvim nadrealna scena. Sablasno mršave sjenke drže instrumente i preplašenih očiju sviraju. Imaju i dirigenticu.

Žena koja igra tu nevjerovatno bizarnu ulogu, dirigentica jedinog ženskog orkestra u nacističkom logoru smrti, zvala se Alma

Roze. Violinistkinja, rođena 1906. godine u Beču, od oca Arnolda, punih pedeset godina koncert-majstora Bečke Filharmonije, i majke Justine, sestre čuvenog kompozitora Gustava Malera.

U logorima smrti, a posebno u Aušvicu, bila je nevjerovatna koncentracija još nevjerovatnijih likova, sadista pred kojima Fromova "Anatomija ljudske destruktivnosti" skoro da izgleda kao slikovnica, a jedan od projekata im je bio da pronađu zatvorenike koji znaju da sviraju neki instrument ili da pjevaju, pa bi njihove talente koristili pri svojim hirovima. Svakodnevno su ih tjerali da sviraju zatvorenici koji idu na rad ili pogubljenje. Jedan od zadataka su bili i "koncerti" na koje bi dolazili nacisti, da se "odmore", nakon "napornog rada" pri selekciji novopridošlih nesrećnika od kojih je većina uglavnom ubrzo završavala u gasnim komorama.

Tako bi, "umorni", upadali u baraku "orkestra" i tražili da im se svira i pjeva po želja, a to su :

* Dr Jozef Mengele - "Doktor Sotona" kako su ga zvali zatvorenici, zbog njegovih zaprepašujuće brutalnih eksperimenata nad logorašima,

*Marija Mandel- "Ljubitelj muzike" zvana "Zvijer", komandantica ženskog logora i odgovorna samo komandantu cijelog logora, Rudolfu Hesu, i

*Irma Greze- spodoba kojoj je palo na pamet formiranje orkestra od logorašica, inače, zvana "Hijena iz Aušvica", miljenica Mandelove koja je na dolasku u Aušvic 1942. godine imala devetnaest godina, a tri više kad je pogubljena kao ratni zločinac. Sve monstrum do monstruma, dolazili su u baraku kao u koncertnu dvoranu gdje je orkestar funkcionisao kao užasni džuboks.

Nadrealna scena, zločinci koji dolaze da slušaju muziku kao da nekoliko minuta prije toga nijesu u smrt poslali na desetine staraca, žena, djece. Razgovaraju, razmjenjuju šale, komentarišu, a "orkestar" ne diše. Jer može, da se izvođenje ne svidi ili prosto

da nekom padne na pamet da ih se riješi. A onda... stepenicama koje vode pod zemlju, na "tuširanje" otrovom- ciklonom B, pa u pepeo koji vjetar raznosi po logoru i okolini. Naravno, hirovi nacista nijesu bili jedini način da se umre u logoru: bolesti, glad i iscrpljenost su svakodnevno odnosili živote onih koji više nijesu imali snage.

Kloparanje, škripanje, ispadanje iz tempa, drhtavi glasovi, orkestar iz nečije monstruozne mašte i još monstruozniji slušalac u sred neopisivog pakla, prizor koji zdrav razum ne bi mogao da smisli ni da se upinje sto godina.

Tako se, kažu, jednom tokom perioda najžešćeg "rada" logora kad su novopridošli direktno išli u gasne komore, pogotovo djeca, desila jedna vrlo neočekivana situacija. Dok je orkestar bio prisiljen da svira marševe onima koji su izlazili na rad, nedaleko od rampe sa zatvorenica koji su izlazili iz stočnih vagona pred Mengelea i njegov prst koji je, zavisno od strane na koju je pokazivao, značio život ili smrt, Mariji Mandel se za suknu uhvatio dječak od dvije-tri godine i, na opšte iznenađenje prisutnih, umjesto da ga šutne kao što bi to inače uradila, uzela ga je u naručje i poljubila ga.

Okrenula se i otišla s dječakom u rukama, dok je njegova majka urlala njegovo ime i pokušavala da se otrgne iz ruku koje su je sprječavale da ne bude ubijena na licu mjesta. Sjutradan se Mandelova pojavila sa dječakom obučenim kao dijete iz bogate porodice. Vodila ga je svuda sa sobom i svaki dan, sedmicu dana, oblačila u drugu odjeću, uzetu iz skladišta u kojem su stvari onih kojima više nijesu trebale. Onda je jednom, u sred noći, upala blijeđa i uznemirena u baraku orkestra i tražila da joj se otpjeva jedan duet koji joj se sviđao. Kad se djelo završilo, bez riječi je otišla. Žene iz orkestra su par dana kasnije saznale da je prije dolaska na "koncert" odvela dječaka za ruku u gasnu komoru. Nije smjelo biti odstupanja od pravila, pa ni ona nije mogla biti izuzetak. Jevrejin je predodređen za gasnu komoru, bio on odrastao čovjek ili dijete.

Dirigentica Alma Roze je davala sve od sebe da bi orkestar zvučao što bolje. Ne samo da bi njegova bolesna publika htjela još i njegovi članovi doživjeli još jedan dan, sedmicu, mjesec, nego i zbog sebe i djela koje su svirali – ona je rođena i rasla u bogatom umjetničkom naslijeđu i trenutak stvaranja muzike(kakve god da su okolnosti) za nju je bio svetinja. Uvijek najbolje što može, jer gazeći svoj standard, gazi sebe. Nacisti su je zvali "Frau Alma", nezamislivo za Jevrejku strpanu u logor. Nerijetko bi uzela violinu i odsvirala neki solo, svojim talentom zadivila sve i time "kupila" neki maleni ustupak svom orkestru.

Dok je ona bila na čelu orkestra, nijedna žena iz njega nije završila u gasnoj komori, a one koje su bile bolesne imale su, za razliku od ostalih jevrejki u logoru, pravo na tretman u bolnici, koliko god on bio bijedan. Ona sama nije uspjela da se spasi: umrla je 04. aprila 1944. godine, po jednoj verziji od trovanja hranom, po drugoj od tifusa, po trećoj od meningitisa. Ostalo je zapamćeno da je Mandelova omogućila članicama orkestra da se oproste od Alme i odaju joj počast, a, bizarnost i apsurd su tako bili sasvim kompletni.

Kakva ironija, kakva igra sudbine. Dok joj je ujak ušao u nasljeđe čovječanstva kao tvorac muzike - svemira, kao neprikosnoveni i nenadmašni dirigent Bečke Opere i Filharmonije, čovjek pred kojim je kulturna elita stajala mirno, ona je držala palicu u užasu smrti, Aska pred vukom, da bi živjela, još jedan čas, dan, sedmicu, mjesec. Na groblju Grincing u Beču, ne mnogo daleko od njenog ujaka, leže njeni roditelji, a na njihovoj nadgrobnoj ploči nalazi se i njeno ime.

Mr Vesna Kovačević, profesorica istorije u gimnaziji „Slobodan Škerović“ u Podgorici

Profesorica Veronika Vučković

HOLOKAUST

Holokaust (istrebljenje) sa prizvukom antičke jezičke terminologije (grčki -olokausten : "potpuno spaljen"), hebrejski – šoa (nevolja, nesreća) ta se riječ prvi put pojavila u jednom novinskom članku na hebrejskom jeziku ,objavljenom u Jerusalimu 1940.godine. 1) Država Izrael je 1951 .godine,uvela praznik Jom ha-šoa kao Dan sjećanja na sve žrtve holokausta) a savremena terminologija označava genocid nad Jevrejima koji je počinio Treći Rajh i njihovi saveznici od 1933.godine-1945 .godine.

Po međunarodnom pravu, masovno istrebljenje naroda naziva se genocid, a Jevreji su to nazvali HOLOKAUST.

Nasuprot sistemu parlamentarne demokratije, u Evropi između dva rata razvili su se oblici diktature koji su svoje korijene vukli iz nacionalizma i imperijalizma XIX vijeka.

Odmah po završetku Prvog svjetskog rata razvio se politički pokret čiji je cilj bio stvaranje snažne homogene nacionalne države, s autoritetima „čvrste ruke“. Podrazumijevao je neprikosnoveno jedinstvo nacije,bespogovorno slijeđenje akcije čiji je cilj izdizan na najveći pijedestal nacionalnog i državnog dostojanstva. Sredstva korišćena u promociji takvih vrijednosti bila su: nacionalistička dogmatizovana ideologija i fizička sila. Ovi pokreti se prepoznaju po svojim uniformisanim,militarističkim i paravojnim formacijama koje služe kao produžena batina ideologije.

Nacizam se pojavio iz Nacionalsocijalističke stranke,odnosno Njemačke radničke partije ,koja je postala primjetna u političkom životu Vajmarske Republike ,tek od pojave Adolfa Hitlera. Program je bio: **rasistički ,nacionalistički** s idejom Velike Njemačke („Svi Njemci u jednoj državi“),**revizionistički** u smislu traženja poništenja svih mirovnih ugovora i **imperijalistički** u smislu stvaranja životnog prostora za njemački narod.

Samo“rasno čisti Njemci“imali bi ista prava i obaveze ,dok useljenike i svo nenjemačko stanovništvo ,a posebno Jevreje ,treba iseliti iz Njemačke. Osnove takvoj državi su postavljene Nirnberškim rasnim zakonima iz 1935.godine po kojima su za građanina Rajha proglašeni samo oni njemačke ili srodne krvi. Zakonima je bio zabranjen brak između Jevreja i državljana Njemačke. Jevrejima je oduzeta mogućnost da budu državljani Rajha i oni su postali objekat najvećeg progona. Za nižu rasu su proglašeni Sloveni,Romi,kao i svi Njemci sa urođenim teškim psihofizičkim manama.

Dvadeseti vijek se s pravom naziva vijekom ratova . Drugi svjetski rat je najstrašniji: sveobuhvatan ,najsuroviji ,najsvirepiji. Trajao je od 01.septembra 1939.do 02.septembra 1945. godine. Rat je obuhvatio gotovo cijeli svijet, 61 državu ,odnosno 96% svjetskog stanovništva .

Osnovne karakteristike rata bile su “blic-krig „(munjeviti rat) i koncentracioni logori, poznati kao fabrike smrti. U Drugom svjetskom ratu postojale su dvije vrste logora:

- 1.internirski i
- 2.koncentracioni logori.

Internirski logori ,odnosno lageri,bili su namijenjeni vojnicima zarobljenim za vrijeme njemačke agresije na njihove države.

Koncentracioni logori su praktično bili van zakona. To su zapravo bili logori smrti,u kojima su bili zatvoreni politički protivnici,komunisti,ustanici iz svih evropskih država i većinom Jevreji iz Njemačke,Poljske i drugih okupiranih država. Do početka Drugog svjetskog rata u Njemačkoj su postojala tri veća logora: Dahau,Buhen-

vald i Zehenhauzen. Tokom rata njihov se broj u Njemačkoj i okupiranim državama povećao na preko osamdeset. Ozloglašeni među njima bili su: Aušvic, Mathauzen, Majdanek, Sobibor, Helmo, Belzec, Treblinka. Kroz koncentracione logore prošlo je 26 miliona ljudi. U njima su vršena istrebljenja, po nacističkim mjerilima "manje vrijednih rasa" u prvom redu Jevreja.

„Antisemitizam je najdublji, najstrašniji oblik mržnje koji čovječanstvo poznaje. To je bio nesumnjivo najveći nacistički zločin u čitavom periodu njihove okrutne vladavine.

U oktobru 1938.godine 15.000 Jevreja poljskog porijekla protjerano je iz Njemačke i iskrcano na poljskoj granici. Desničarska antisemitska poljska vlada, koja je govorila o vlastitom „jevrejskom pitanju“, odbila ih je primiti. Njih oko 5,000 ostalo je na ničijoj teritoriji. U znak osvete 17-godišnji dječak (Herschel Grunspan), kojem su protjerali roditelje, izvršio je 07.novembra atentat na konzula Njemačkog veleposlanstva u Parizu, ubivši ga hicima iz pištolja. Nacistička je stranka to proglasila dijelom svjetske jevrejske zavjere i u noći između 09.i 10. novembra organizovani su „spontani“ protijevrejski neredi, gdje su oskrnavljena jevrejska groblja, spaljeno 177 sinagoga, ubijeno oko 100 Jevreja, 30,000 ih je uhvaćeno i odvedeno u koncentracione logore a u historiografiji je taj događaj poznat kao „Kristalna noć.“

Smatra se da je u koncentracionim logorima, koji su bili razmješteni u Njemačkoj, Poljskoj, Norveškoj i drugim okupiranim državama, umoreno 11 miliona ljudi. Većina je ubijana u plinskim komorama, drugi su bili ubijani izgladnjivanjem, prisilnim radom, manjkom higijene i medicinskim eksperimentima.

Na okupiranim teritorijama nacisti su sprovodili rasističku politiku. Glavni cilj je bio istrebljenje JEVREJA, SLOVENA, ROMA. U januaru 1942. godine u Berlinu je održan sastanak na kome su nacisti odlučili da sprovedu politiku „Konačnog rješenja“, što je značilo potpunu likvidaciju Jevreja u Evropi, ili Holokaust. Taj zadatak je dobio Hajnrih Himle, šef SS-a odreda. U koncentracionim logorima nacisti su u gasnim

komorama, streljštima i krematorijumima ubili i spalili oko šest miliona Jevreja (tri miliona iz Poljske), blizu tri miliona sovjetskih zarobljenika, oko dva miliona Poljaka, blizu pola miliona Roma i još pola miliona ostalih etničkih grupa. Prije nego što bi ih ubili, logoraši su žigosani, izgladnjivani, mučeni, živjeli su u hladnoći i u ritama, nad njima su vršili razne medicinske eksperimente i koristili ih kao robove u industriji.

Dana 27. januara 1945.godine Sovjetski vojnici su oslobodili malo poljsko mjesto Osvešćin (njemački Aušvic). U njemu se nalazio najveći koncentracioni logor koji je postao simbol Holokausta. U trenutku oslobođenja, Sovjeti su pronašli nekoliko hiljada izgladnjelih logoraša. Na slično stanje naišle su i američke trupe, koje su oslobodile logore smrti: Mathauzen, Buhenvald i Dahau, a Britanci u Bergen-Belsenu.

Holokaust je bio i ostao arhetipski transformativni događaj u istoriji zapadne civilizacije koji je donio ono što nijedan genocidni događaj prije njega nikada nije, a to su gnusne zločine masovnog uništenja ljudskih života, i to, zahvaljujući jedinstvenosti ideologije i politike ubistava, od dobro organizovane države, izvanredno naprednih ljudi i civilizacije koja je od najboljih sredstava i tehnologije počinila plansko istrebljenje ljudskih bića.

Najpoznatije poslijeratno krivično suđenje za kršenje međunarodnog prava (za zločine protiv mira, zločin protiv čovječanstva i ratne zločine) bilo je suđenje „glavnim nacističkim zločincima“ u Palati pravde u njemačkom gradu Nirnbergu od 14.novembra 1945.godine do 01.oktobra 1946.godine.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je, jednoglasno usvojenom Rezolucijom, broj 60/7, od 01.novembra 2005.godine, označila 27.januar Međunarodnim danom sjećanja na žrtve Holokausta.

Albert Anštajn je rekao: „Svijet neće biti uništen od onih koji čine zlo, nego od onih koji to mirno posmatraju.“

Veronika Vučković, profesorica istorije u gimnaziji „Slobodan Škerović“ u Podgorici

Ustanak u Varšavskom getu

■ Spomenik herojima Geta

Varšavski geto je bio jedan od najvećih u koje su na okupiranim teritorijama njemački fašisti tokom Drugog svjetskog rata satjerivali Jevreje, gdje je u neljudskim uslovima živjelo preko 400.000 ljudi. 1942. godine nacističke vlasti su počele sa sprovođenjem "Velike akcije – Varšava" kojom su planirali deportaciju kompletne populacije geta u najbliži koncentracioni kamp Treblinka. Pod izgovorom da idu na prisilno naseljavanje na okupirane prostore Sovjetskog Saveza, Jevreji su okupljeni na željezničkoj stanici odmah pored geta i odatle odvođeni u Treblinku. Za nekoliko mjeseci nacisti su deportovali najmanje 260.000 Jevreja iz Varšavskog geta, a kada je postalo jasno da ih ne čeka ništa drugo do smrt, u getu su počeli tajno da se naoružavaju i osnivaju partizanske odrede. Među njima bilo je i žena. Prvi oružani otpor u Getu bio je već u januaru 1943. Poslije toga kontrolu u Getu preuzimaju ŻOB (jevrejska borbena organizacija) i ŻZW (jevrejska vojna unija) i počinju sa pripremom ustanka i likvidacijom kolaboracionista i špijuna.

Naoružanje kojim su raspolagali jevrejski ustanici bilo je oskudno većinom dopremljeno od strane Poljskog pokreta otpora AK (Armia Krajowa - najveća organizacija u Poljskoj koja se borila protiv okupatora) i GL (Gwardia Ludowa - organizacija komunističke partije), kao i ono napravljeno u radionicama u podrumima geta. Pomoć od spolja je bila ograničena s obzirom da je geto bio opasan zidom. Za vrijeme ustanka pojedini pripadnici AK i GL su napadali njemačke patrole izvan zidina geta kako bi dopremili nešto oružija ustanicima ali bez većeg uspjeha. ŻOB i ŻZW su

imali oko 1.000 pripadnika ukupno u getu i oni su činili glavnu okosnicu ustanka.

Kada su Njemci upali u geto 19. aprila 1943 godine dočekali su ih dobro organizovani, ali slabo naoružani, ustanici. Njemačke snage su, za upad u geto i savlađivanje otpora, raspolagale sa 2100 pripadnika oružanih snaga. Na raspolaganju im je bila i lokalna policija kojoj je naređeno da čuva zidine geta.

U beznadežnoj, očajničkoj, ali upornoj borbi, ustanici su istrajavali i usporavali Njemce skoro mjesec dana. Nakon odbijanja Strupovog ultimatumu od strane ustanika, Njemci su počeli sa sistematskim paljenjem svake zgrade i tada je stradalo 6000 ljudi. Tokom ustanka ubijeno je još 7000 Jevreja. Mordechai Anielewicz i skoro sve ostale vođe ustanka su poginuli ... organizovani otpor je ugušen. Strup je zvanično okončao ustanak rušenjem Velike varšavske sinagoge, 16. maja 1943. godine.

Jurgen Strup SS general koji je rukovodio akcijama protiv ustanika u Varšavskom getu, zarobljen je, poslije rata, od strane američke vojske koja mu je sudila za ratne zločine. Kako su poljske vlasti tražile njegovo izručenje, zbog zločina protiv čovječnosti, Strup je 1947. deportovan u Poljsku, gdje je i pogubljen 1952 godine.

Marek Edelman je jedini preživjeli od vođa ustanka, umro je 2009, u svom domu u Poljskoj.

Istorija je zapamtila da su Jevreji bili, uglavnom, prepušteni sami sebi. Vlada Poljske u egzilu, slala je apele saveznicima, za pomoć ustanicima u Varšavskom getu, ali uzalud. Član Vlade, Šmul Zigelbojm, čiji su žena i sin ubijeni u Varšavi, izvršio je samoubistvo, u znak protesta protiv ravnodušnosti svijeta. U oproštajnom pismu je napisao: 'Svojom smrću želim da uložim poslednji protest protiv pasivnosti koju je svijet pokazao, gledajući sa strane dok se jevrejski narod istrebljuje.'

Bilo je ravnodušnosti i od strane Poljaka, ali bilo je i solidarnosti, sakrivanje Jevreja, herojske pomoći. Umjetnosti je, kao i uvijek, ostavljena humana uloga, da približi, izmiri razdvojene strane.

Prije nekoliko godina napravljen je film "Hrabro srce Irene Slender" o poljakinji koja je tokom rata uspjela da spasi 2.500 jevrejske djece. Kao socijalni radnik, imala je pristup Varšavskom getu, što je omogućilo da prokrijumčari djecu, u kolima hitne pomoći, kovčezima, zatim da ih smjesti u sigurne domove, u manastire, farme, da im pribavi drugi identitet. Rizikovala je svoj život i bila je uhvaćena i brutalno mučena. Od likvidacije su je spasili prijatelji iz ilegalne mreže sa kojom je saradivala u spašavanju jevrejske djece. Umrula je u Poljskoj u 98. godini.

Film "U sumrak", režiserke Agnieszka Holland posvećen je inspektoru kanalizacije - Leopolda Soche iz Lwiwa, koji je za pruženu pomoć u sakrivanju Jevreja u kanalizaciji, uzimao novac. Međutim kasnije, kada oni nisu imali više ništa, štiti ih je iako je bio u životnoj opasnosti.

Nobelovac, Česlav Miloš, pisac, pjesnik, koji je za vrijeme rata živio u Varšavi, još 1943 godine, napisao je svoje strašne stihove, pod neposrednim utiskom stradanja Jevreja, u Varšavskom getu.

Herojski otpor Jevreja u Vašavskom getu predstavlja najveći jevrejski ustanak tokom rata. Često se poistovjećuje sa Varšavskim ustanom, koji je bio godinu gada kasnije i u kojem su učestvovali i malobrojni preživjeli ustanici iz Varšavskog geta. Varšavski ustanak je organizovan od strane Poljskog pokreta otpora sa ciljem da se Varšava oslobodi njemačke okupacije. Trajao je dva mjeseca, a nakon što je ugušen, Hitler je naredio da se Varšava sravni sa zemljom.

Na mjestu bivšeg Varšavskog geta, 2013 godine, otvoren je Muzej istorije poljskih Jevreja, a preko puta njega nalazi se Spomenik herojima geta koji je postavljen 1948. godine na mjestu na kojem je ustanak počeo. Fotografija Spomenika uzeta je za ilustraciju ovog teksta.

Pripremila: **Nada Radulović**, sekretar JZCG

Kristalna noć

Tridesetih godina prošlog vijeka brojni Jevreji poljskog porijekla su živjeli u Njemačkoj. 28. oktobra, 1938.g. usred noći njih 17.000 je bez upozorenja okupljeno i deportovano u Poljsku. Većina ih je skoro čitav svoj život provela u Njemačkoj, neki su čak bili odlikovani veterani iz Prvog svjetskog rata.

■ Kristalna noć; zapaljene sinagoge i razbijeni izlozi prodavnica

Pošto poljska vlada odbija da primi prognane, oni su se bezuspješno povlačili između dvije granice, dok konačno Njemačka nije ubijedila Poljsku da im odobri ulazak u zemlju.

O nesreći koja ih je zadesla, porodica Grinšpan obavještava pismom svog sedamnaestogodišnjeg sina, koji je pobjegao u Francusku. Ogorčen zbog stradanja svoje porodice i sunarodnika, Heršel Fajbel Grinšpan, 7. novembra je usmrtio Ernesta fon Rata, trećeg sekretara njemačke ambasade u Parizu, koji je dva dana kasnije preminuo u bolnici.

Ime ovog događaja je unekoliko kontroverzno. Nazivan je imenom Kristallnacht (njem. kristalna noć) od strane mnogih ljudi zbog polomljenih izloga prodavnica čiji su vlasnici uglavnom bili Jevreji. Postoje dva objašnjenja za ovaj termin:

Dr. Valter H. Pele, historičar specijalizovan za modernu Njemačku je tvrdio da direktan prevod nije prihvatljiv jer je njegova originalna na-

mjera bila da cinično propagira nasilje kao nešto metaforički „sjajno i blistavo“ za Njemačku.

U terminu Reichskristallnacht, prefiks “Reichs-” je prisvojni pridjev imenice “Rajh”, što znači „carstvo“. Obje forme ove riječi su široko korišćene u Njemačkoj vladinoj propagandi tokom nacističkog perioda, i u ovom slučaju bi se istaklo kako se radi o događaju od značaja za cijelu naciju, a ne samo o skupu lokalnih događaja čiji se značaj ograničava na te zajednice.

Ovaj događaj je poslužio nacistima da organizuju pogrom usmjeren protiv jevrejskih građana širom Njemačke i Austrije u noći 9. novembra 1938. Planirano je da napad izgleda kao spontan čin, ali ga je u stvari organizovala njemačka vlada. Kada je Hitler saznao za smrt Fon Rata rekao je: „Dajte slobodne ruke jurišnim odredima.“ (Jevrejski pregled, br 9-12, str. 1-2.) Stvarni uzrok ovog masakra bio je neuspjeh nacista da opljačkaju i protjeraju Jevreje iz Njemačke (650.000 ili 0,8% stanovništva). U pogromu je uništeno oko 267 sinagoga (skoro sve koje su postojale u Njemačkoj), mnoga jevrejska groblja, više od 7.000 jevrejskih radnji. Oko 26.000 Jevreja je uhapšeno i odvedeno u logore. Tokom dva dana nemira procjenjuje se da je bilo od 36 do 200 ubijenih.

Herman Gering, čovjek broj 2. Trećeg rajha i zakonski naslijednik Hitlera, je nakon „noći pogroma“ pozvao na sastanak Gebelsa, Hajdriha i druge i saopštio da se jevrejsko pitanje ne rješava na taj način, jer Jevreji za štetu dobijaju basnoslovne sume od osiguravajućih zavoda, pošto su im radnje bile osigurane i dodao: „Ako želimo pljačkati, onda pljačkajmo na veliko.“ I dao je recept. Ukloňte Jevreje iz privrednog života i preuzeti im imovinu. (Poltorak, Str. 234-241)

Kristalna noć je izazvala ogorčenje u čitavom svijetu pa su mnoge novine osudile ovaj pogrom koji su neki uporedili sa ubilačkim pogromima u carskoj Rusiji tokom 1880-ih. U znak protesta mnoge zemlje su prekinule diplomatske odnose sa Njemačkom, dok su SAD povukle ambasadora ali nijesu prekinule diplomatske odnose.

Pored progona i ekonomske štete, Jevreji su bili primorani da plate i kolektivnu kaznu od 1

milijarde nacističkoj vladi. Forma kolektivnog kažnjavanja je kasnije zabranjena Ženevskom konvencijom.

Najavljujući prisilnu naplatu kazne, Herman Gering, vrhovni nacistički zvaničnik, poznat po zalaganju za mjere protiv Jevreja, omaškom je opisao teške uslove koji su nakon Kristalne noći teško pogodili Jevreje: „Njemačko jevrejstvo će kao kaznu za njihove grusne zločine morati da da doprinos od jedne milijarde maraka. Svinja neće počinuti novo ubistvo. Uzgred, moram primetiti da ja ne bih voleo da budem Jevrej u Njemačkoj.“

Sa Kristalnom noći je otpočela nova faza u anti-semitskim aktivnostima nacističke partije i državnih aparata koje će odvesti do deportacija i konačnog uništenja većine Jevreja koji su živjeli u Njemačkoj. Ovo je bio i prvi korak u sistematskom progonu i masovnim ubistvima Jevreja širom Evrope a vodio je ka konačnom rješenju zvanom Holokaust.

Pripremila: **Ljiljana Vuković**, upravnik biblioteke JZCG

■ Mr Vanja Vuković, Muzejski pedagog u JU Muzeji i Galerije Podgorice

KULTURA SJEĆANJA NA HOLOKAUST

Zajednička pamćenja skupine ljudi sjedinjuju se u jedno kolektivno sjećanje, što je ključalno za pravilno formiranje ličnosti, formiranja međusobnog osjećaja pripadnosti, kolektivnog identiteta

– nacije, te je bavljenje kulturom sjećanja zalog za tolerantiju budućnost. Sjećanje kao oblik nematerijalne baštine utiče na formiranje vlastitog i kolektivnog identiteta, poimanja sebe i drugih i tolerisanja različitosti, stoga ovom fenomenu treba posvetiti dužno poštovanje i integrisati ga u obrazovanje i vaspitanje mladih kako bi uspješno izgradili pravilan i human odnos prema sadašnjosti ali i budućnosti. Društveni značaj ovog fenomena utoliko je veći ukoliko ga promatramo kroz čuvenu Platonovu misao da:

„Država neće mnogo izgubiti ako obučar ne zna svoj zanat, osim što će Atinjani biti loše obuveni, ali ako vaspitači rđavo rade svoj posao stvorice se generacije neukih i poročnih ljudi koji će zasigurno upropastiti budućnost svoje države“. Nastavnim planovima i programima istorije u Crnoj Gori je između ostalog predviđeno da učenici treba da kritički istraže istoriju i ovladaju određenim znanjima, ali je *sjećanje* na određene događaje u prošlosti od ključne važnosti za duže pamćenje odabranih prikaza iz istorije, odnosno, za izdvajanje bitnog od nebitnog i humanog od nehumanog. Za kulturno pamćenje, „nije bitno činjenično, već upamćeno znanje“, stoga ključna pitanja za školsku istoriju postaju: Što treba pamtiti, a što prepustiti zaboravu?

Holokaust kao tema u okviru obrade Drugog svjetskog rata zastupljena je u udžbenicima istorije IX razreda osnovne škole ili IV razreda gimnazije. No, ukoliko su udžbenici istorije, kojeg čine selektivni prikazi istorijskih događaja određenog perioda, jedini izvor saznanja istorije tokom školovanja, postavlja se pitanje da li se samo njihovom upotrebom na pravi način može prikazati Holokaust? Na koji način Holokaust treba prikazati a da to ne bude faktografsko nabranje mjesta i žrtava, već kulturna izgradnja i nadogradnja saznanja putem sjećanja kojim obezbjeđujemo trajnije memorisanje? Ukoliko je cilj da nam djeca pamte duže i izvlače pouke iz istorije to svakako neće uraditi samo udžbenik istorije. Osim udžbenika istorije, koji su selektivni prikazi istorijskih znanja, neophodan je i dodatan didaktički materijal u nastavi društvene grupe predmeta, poput istorijskih čitanki, radnih svesaka ili pak, za niži učenički uzrast odgovarajući almanah. Za temu Holokaust, neophodan je i istorijski almanah kao dodatno didaktičko sredstvo u nastavi društvene grupe predmeta, kojim bi

se na najbolji mogući pedagoški način uticalo da djeca od najranije školske dobi spoznaju, prvenstveno - što je dobro a što loše. Stradanje Jevreja tokom Drugog svjetskog rata bilo bi promatrano u širem kontekstu - utemeljeno na istoriji ali i sjećanju, koje kao oblik nematerijalne baštine posjeduje emotivni naboj, te učenika navodi na kritičko razmišljanje i prosuđivanje. Istovremeno, sjećanje je lišeno faktografije, koja se ionako brzo zaboravlja.

Upravo zato, jer udžbenici istorije ne smiju biti jedini izvor saznanja prošlosti, Savjet Evrope je između ostalog u *Preporukama* datim svim zemljama Jugoistočne Evrope, koje su ušle u period tranzicije 2001. godine svesrdno preporučio kreiranje dodatnog didaktičkog materijala kojim bi se poboljšalo razumijevanje među ljudima, državama, manjinom i većinom. „*Junak* istorije treba da bude čovjek, građanin, te u tu svrhu treba bogatim didaktičkim materijalom akcentovati prikaz običnog čovjeka u određenim istorijskim periodima.“ Takva istorija uči i njeguje kulturu sjećanja, formira humanog tolerantnog mladog čovjeka i na kraju stvara i takvo društvo. Ovakvim pristupom utemeljuju se prave vrijednosti buduće ličnosti koje su potrebne crnogorskom društvu i demokratiji.

Zemlje stabilnih demokratija ovaj fenomen odavno su implementirale u obrazovanju i vaspitanju mladih, te se kroz obrazovanje, naročito u nastavi istorije, njeguju kultura sjećanja na Holokaust. No, zemlje koje su u procesu tranzicije, poput Crne Gore, na putu ka konsolidovanoj demokratiji, tek trebaju da izgrade ovakav pristup. Ipak, kao profesorica istorije i neko ko se bavi metodikom pisanja udžbenika istorije moram naglasiti da svako sjećanje ili skupina sjećanja ne mora nužno biti i vjeran prikaz onoga što se dogodilo. Sjećanje i istorija su u međusobnoj korelaciji, no nikako nisu jedan te isti pojam. Stoga je veoma važno ponuditi naučna i metodička rješenja kako bi fenomen kulture sjećanja postao vrlina, učenikova vještina, na koncu i tradicija našeg društva. Zato je potrebna saradnja i podrška Jevrejskoj zajednici u Crnoj Gori od strane Ministarstva prosvjete i Ministarstva kulture Crne Gore, kako bi se ideja kreiranja almanaha kao dodatnog didaktičkog sredstva u nastavi društvene grupe predmeta i realizovala.

Crnogorsko društvo može da se pohvali istorijom dobrih multikulturalnih i multinacionalnih odnosa,

te danas na putu evroatlanskih inegracija naročito prepoznaje ideje kojim se baštini

različitost, interkulturalnost i poštovanje među kulturama i vjerama. Stoga vjerujem da će se ovakva ideja uskoro i realizovati.

LITERATURA:

Assman, Jan, *Kulturno pamćenje*, Vrijeme, Zenica, 2005.

Dimou, Augusta, *Transition and Politics of History. Education in Southeast Europe*, V&R Unipress, Gottingen, 2009.

Stradling, Robert, *Nastava Europske povijesti 20. vijeka*, Srednja Europa, Zagreb, 2003.

Tarčis, Danijel, *Savjet Evrope i učenje istorije*, Matica, časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu, Matica crnogorska, Cetinje, Podgorica, 2001.

Pingel, Falk, *Priručnik za proučavanje i reviziju udžbenika*, Platoneum, Novi Sad, 2005.

Vuković, Vanja, *Evropa u crnogorskim udžbenicima istorije 1945-2012*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2015.

Mr Vanja Vuković,
Muzejski pedagog u JU Muzeji i Galerije
Podgorice

Crnogorski Jevreji

Od svih država bivše Jugoslavije, u Crnoj Gori živi najmanje Jevreja ... gotovo prema zadnjem popisu stanovništva svega 12 ... Neko bi rekao kao 12 velikih Izraelskih plemena – bratstava ... Realnost je ipak malo drugačija, ima malo više Jevreja u ovoj brdovitoj zemlji, po mojoj procjeni oko 80-tak. U ovu brojku ne ubrajam jevreje iz Rusije, Izraela, Francuske, Belgije, SAD-a koji borave poslom ili su tu na odmoru.

U samoj povijesti Crna Gora nije imala previše zajedničkih crta sa Jevrejskim narodom, jednim dijelom zbog toga što u većini je ona bila samo 4 nahije i baš na tim prostorima nije bilo ili veoma malo Jevreja koji su prolazili i veoma kratko se zadržavali. Jevreja je bilo na primorju, osobito u onom dijelu

gdje je bila Venecija, Austrija, Francuska ... ili na krajnjem jugu koji je pripadao Albaniji. Na sjeveru također bilježimo nekoliko jevrejskih porodica, ali taj dio Crne Gore je pripadao Sandžaku ... Ne želim biti maliciozan ali Crna Gora i Jevreji su apsolutna nepoznanica ... gotovo da se nisu susretali i nemaju zajedničku istoriju na ovim prostorima.

Danas u velikoj Crnoj Gori od mora do planina, živi Jevrejski narod koji je sada okupljen unutar Jevrejske Zajednice Crne Gore i pokušava se vratiti koliko koliko vjeri svojih slavni predaka ... Međutim ko su Jevreji Crne Gore, ko su ti ljudi koji dolaze u Zajednicu na proslave Rosha shane, Hanuke, Pesaha itd. Ako gledamo striktno ortodoksnu terminologiju od tih 80-tak Jevreja, u Crnoj Gori živi svega nekoliko Jevreja, veoma malo – nedovoljno. Ja lično nisam pristalica prebrojavanja i uvijek se zalažem da sve ljude koji žele biti Jevreji treba prihvatiti i sa njima razvijati prijateljstvo i nadasve Zajednicu ... Rođenih Jevreja u Crnoj Gori možemo prebrojati na jednoj ruci, ali globalizacijom se na ovim prostorima doselio jedan broj jevrejskih porodica koje su ostale do danas na ovim prostorima ...

U Boki Kotorskoj i Budvi su od 18 vijeka živjeli mnogi jevrejski trgovci koji su stvarali porodice, miješali se sa lokalnim stanovništvom i gotovo prije I Svjetskog rata isčezli kao Jevreji. Danas te porodice žive na ovim prostorima ali ne pripadaju Jevrejima, danas su to pripadnici rimokatoličke ili pravoslavne vjere. Neki od njih znaju svoju prošlost, neki neće da prihvate istu i negiraju, neki jednostavno nisu zainteresirani ... Gross, Mayer, Gotesgreber, Hirsch, Homen, Verona, Bergam, Klajn, Šenk, Farkaš su samo neka od prezimena porodica, koje su po dolasku u Boku i Budvu bila jevrejske.

U posljednjih 5 godina sam upoznao mnogo ljudi koji za sebe kažu da su Jevreji, bili smo svi u novoj Zajednici, radovali se novim projektima i nekim novim radosnijim vremenima ... Međutim vrijeme najbolje pokazuje svačije lice i namjere pa tako i unutar malobrojne Zajednice. Inače za Balkan važi pravilo da se svi u sve mješaju ali kada treba raditi tada nema dobrovoljaca ... Svugdje ista priča, ali ova crnogorska je specifična. Zašto?

Eto jedan od razloga je sabotiranje uspješnih ljudi koji su ovu Zajednicu vinuli doslovce u nebesa, dovoljno je reći da Jevrejska Zajednica Crne Gore je

član svih Jevrejskih Institucija Svijeta, jedan od vodećih članova Evro-Azijskog Jevrejskog Kongresa. U Evropi važi za najdinamičniju nakon Francuske, Mađarske i Njemačke Zajednice ...

Godišnja konferencija MAHAR koju organizuje ova malena Zajednica je „must visit and attend“ u svim Jevrejskim krugovima od New Yorka, Parisa, Moskve pa do Jeruzalema. Toliko ovu Zajednicu hvale na svim poljima da je prosto nevjerovatno da Jevreji Crne Gore nisu zadovoljni radom, postignutim uspjesima ... Znam da je Jevreje veoma teško zadovoljiti u bilo kojoj situaciji, jednostavno takvi smo ali nije jasno da u Zajednici koja je u 5 godina postala jedna od 10 najuticajnijih i za koju većina Jevrejskih umova ima samo riječi pohvale (ovdje ne računam one sa Balkana jer ipak rivalitet je toliki da ljubomora mora biti), članovi te Zajednice ne priznaju ništa od navedenog, veoma jasno i uvredljivo rade protiv interesa „male Zajednice“, optužuju vodeće članove, iznose netačne i lažne informacije. Sve je to život i ide u životni staž.

Veoma je hrabro ne raditi ništa a imati petlje pame-tovati što bi trebalo, kako bi trebalo ... I opet kažem Jevreji su poznati negativci i najveći kritičari ... ali opet ali ... ne razumijem... iskreno.

Ko su Jevreji Crne Gore, onih 5 koji nešto rade za ovu Zajednicu i svih onih koji bi radili bolje (vjero-vatno smatraju da bi preko Zajednice razvili i unapredili svoj biznis ...). To su obični ljudi, nadasve obični ljudi koji su prihvatili da budu Jevreji (e sada neko iz srca i ljubavi, neko radi koristi, neko jer je to možda popularno), ljudi koji imaju veoma malo saznanja o jevrejskoj vjeri, o običajima, o samoj istoriji jevrejskog naroda ... Ambicije čine čuda, ali isto tako ambicije razaraju sve pred sobom. Ljubomora i zavist su najveća bolest novog globaliziranog svijeta, pa tako i ovog našeg.

Ne želim i nemam pravo nikoga osuđivati ili nekome prigovarati, ali moram istaći da Zajednica u Crnoj Gori postoji, osnovana je od ljudi koji žele biti Jevreji i svi oni koji ne vide sebe unutar nje treba da je napuste (građani drugih zemalja svakako ne mogu biti članovi Zajednice, oni mogu biti prijatelji i dati svoj doprinos). Upravo ti Jevreji a ima ih mnogo, njih ima i preko 100, žele nešto drugo, žele Zajednicu koja će biti podređena njihovim biznis i poslovnim igricama, žele političko-ekonomsku

organizaciju kojom će ostvarivati sebi veći profit. Užasno zar ne (toliko teksta napisanog prije ovoga, a suština problema ako ga ima su upravo ti Jevreji ... kažu mi ima takvih u svakoj Zajednici). Ja im želim svaki uspijeh ali daleko od naše Zajednice da budu, neka se sastaju po restoranima, hotelima, druženje je uvijek dobro i pozitivno ... samo da budu daleko ... daleko ... daleko od Jevreja Crne Gore).

Pomenuo sam Boku i Budvu, bilo je Jevrejskih porodica, danas više ne, došli su neki novi, samo se nadam da neće svojim djelima i nedjelima doživjeti istu sudbinu ... zaboravljanje korjena ... zaboravljanje tradicije ... Asimilacija je nikad veća, opasnost od gubitka savjesti je ogromna posebno u vremenima kada novac diriguje karakternim osobinama čovjeka.

Ono što sigurno znam jeste da će Zajednica i Jevreji Crne Gore vrijedno raditi i čuvati svoja dostignuća, možda se za koju godinu i izgradi Sinagoga (za one Jevreje od srca i za one od koristi), MAHAR će biti sve bolji i posjećeniji ... bićemo Jevreji u ovim opasnim vremenima ... živjećemo u Crnoj Gori.

Mr. Sc. **Slaven Radimiri Levi**,
predsjednik Skupštine Jevrejske
zajednice Crne Gore

MEĐUVJERSKI DIJALOG NA KOSOVU

■ Konferencija

Krajem maja u Prištini je održan jedan od najvećih susreta međuvjerskog dijaloga u Evropi. Na konferenciji "Interfaith Kosovo" učešće je uzelo preko

300 učesnika iz 50 zemalja širom sveta, uključujući i mnoge od onih koje nisu priznale nezavisnost Kosova. Tokom tri dana kako se razgovaralo o ulozi žena u borbi protiv ekstremizma, u Prištinu su stigle nobelistkinje Shirin Ebadi (Iran) i Tawakool Karman (Jemen).

Jevrejsku zajednicu Crne Gore na konferenciji je predstavljala potpredsednica Jelena Đurović, a svojim prisustvom ovaj skup je uveličao i vrhovni rabin Hrvatske i Crne Gore Lucijano Moše Prelević.

Na konferenciji je govorio i gospodin Suad Numanović, Ministar za ljudska i manjinska prava Crne Gore.

Priština je po peti put bila domaćin ovog velikog skupa. Učešće na ovogodišnjoj konferenciji su uzeli mnogi predstavnici, uključujući i verske lidere iz Argentine, Jemena, Amerike, Kube, Tajlanda, Nigerije i preko 45 zemalja širom sveta.

Konferencija se naziva "Uloga žene u promovisanju međuverškog dijaloga i borbe protiv ekstremizma" i organizuje se od nekoliko organizacija koje promovišu dijalog kao što je Međunarodni institut za međuverški dijalog, Toni Blair Faith Foundation, pod podrškom Ministarstva inostranih poslova, Skupštine Kosova, Ambasade SAD, Kanadske ambasade, Norveške ambasade i Organizacije Ujedinjenih nacija.

Učesnici su participirali u različitim panelima koji su posvećeni temama vezanim za porodicu, ulogu žene, zatim o govoru mržnje u društvenim mrežama. Konferencija Kosovo Interfaith Kosovo je dodelila Nagradu Kosova za međuverški dijalog, dobitnici su; gradonačelnik Londona Sadik Khan i monsinjor Vincenzo Paglia, osnivač zajednice Sant'Egidio.

Jelena Đurović, potpredsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore

ČETVRTA KONFERENCIJA MAHAR

Četvrta po redu konferencija MAHAR 2016 održana je u Budvi u hotelu "Avala" od 03. zaključno sa 06. novembrom. Konferencija je okupila predstavnike zemalja iz regiona: Srbija, Bosna i Hercegovina,

Hrvatska, Makedonija i Crna Gora. Ove godine Konferencija je proširena na učesnike sa Balkana: Rumunija, Albanija, Grčka i Turska, a učestvovali su i predstavnici Mađarskih jevrejskih organizacija.

Pored toga imali smo goste predavače-paneliste iz Amerike, Izraela i Velike Britanije, kao i predstavnike Svjetskog jevrejskog kongresa i Evro-azijskog jevrejskog kongresa, koji su bili sponzori i ovogodišnje konferencije. Tako, možemo reći da je MAHAR 2016 bio jevrejski svijet u malom. To pokazuje značaj naše ideje o okupljanju na ovakav način, razmjeni informacija, predloga, mišljenja, sticanju saznanja itd. S pravom se konferencija MAHAR smatra najvažnijim jevrejskim forumom Jugoistočne Evrope.

Konferenciju je otvorio g-din Jaša Alfandari, predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore i g-din Filip Vujanović, predsjednik Crne Gore. Učesnike je preko video linka pozdravio i premijer Izraela g-din Benjamin Netanjahu, čije pozdrave prenosimo u ovom tekstu. Generalni sekretar Evro-azijskog jevrejskog kongresa profesor dr Mihail Členov je govorio u ime EAJK, kojom prilikom je i prenio pozdrave od predsjednika EAJK, g-dina Julijusa Mainla. U ime Svjetskog jevrejskog kongresa prisutnima se obratio g-din Džon Malkinson, koji je pročitao pozdravno pismo g-dina Roberta S. Laudera, predsjednika ove krovne organizacije, u organizacionoj strukturi jevrejskih zajednica. Poseban pozdrav Konferencija je dobila od Andraša Hajzlera, predsjednika Federacije mađarskih Jevreja, organizacije koja je podržavala JZCG od samog osnivanja. Pohvale za dobru organizaciju iskazala je i N.J.E. Alona Fišer-Kam, nerezidentni ambasador Izraela u Crnoj Gori. Na završnici ceremonije otvaranja, učesnike je pozdravio i vrhovni rabin Crne Gore, Moše Prelević.

- G-din Jaša Alfandari, predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore, g-din Filip Vujanović, predsjednik Crne Gore, g-din Džon Malkinson, direktor operativnih poslova Svjetskog jevrejskog kongresa, N.J.E. Alona Fišer-Kam, ambasador Izraela u Republici Srbiji i Crnoj Gori, N.J.E. Dan Orijan, direktor Odjeljenja za Balkan Ministarstva inostranih poslova Izraela i profesor dr Mihail Členov, generalni sekretar Evro-azijskog jevrejskog kongresa i potpredsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa, uoči otvaranja Konferencije MAHAR 2016.

Ovdje vam prenosimo sadržaj pisma premijera Izraela g-dina Benjamina Netanjahua sa prevodom:

Dragi prijatelji,

26.oktobar, 2016.

Šaljem srdačan pozdrav Mahar konferenciji 2016, iz Jerusalima.

Živjeći na Balkanu vjekovima, Jevreji su prevazilazili mnoge teškoće da bi postali ponosni i aktivni članovi svojih zajednica. Holokaust je desetkovao balkanske Jevreje, a sada se novi i opaki talas anti-semitizma i terorizma širi po Evropi. Uprkos svemu, Jevreji u Crnoj Gori su izgradili dinamičnu i uspješnu Zajednicu – koja je svjedočanstvo nade i snage našeg naroda.

Upućujem sve čestitke Jevrejskoj zajednici Crne Gore za trud koji ulaže kako bi se međusobno povezali sa Jevrejskim zajednicama iz okruženja. Jevreji širom svijeta dijele zajedničku budućnost, a kako bi je osigurali, svi, zajedno, moramo djelovati u tom pravcu.

Iskreno,

Benjamin Netanjahu,

Predsjednik vlade Izraela

ראש הממשלה
PRIME MINISTER

October 26, 2016

Dear Friends,

I send warm greetings from Jerusalem to the MAHAR Conference 2016.

Jews have lived in the Balkans for centuries and overcame many hardships to become proud and active members of their communities. The Holocaust decimated Balkan Jewry and a new and virulent wave of anti-Semitism and terrorism is sweeping across Europe. Nevertheless, the Jews of Montenegro have proven resilient and built a vibrant and thriving community – a testament to the hope and strength of our people.

I commend the Jewish Community of Montenegro for your ongoing efforts to forge ties with neighboring Jewish communities. Jews around the world share a common future and we must all work together to ensure it.

Sincerely,

Benjamin Netanyahu

Panel diskusije i predavanja održavali su se u udobnom ambijentu „kristalne“ sale hotela Avala. Zanimljive teme, predavanja i panel diskusije kao i vrhunski predavači/izlagači stalno su imali svoju publiku i punili su „kristalnu“ salu hotela Avala. Zbog značaja i da se upamte, ovdje ćemo ih nabrojati:

Tema: “Bar Micva u Entebbe-u”, predavači: Beni Davidson, nekadašnji taoc u Entebbe-u i Avner Avraham, dugogodišnji visoki službenik Izraelske

obavještajne agencije – Mosad. Predavanju je prethodilo otvaranje izložbe pod nazivom: “Četrdesetogodišnjica Operacije Entebbe-a”.

Tema: „Izrael je čudo, ali...“, predavač dr Jom-Tov Samia, general – major, doktor sociologije i političkih nauka. U svojoj dugoj karijeri bio je zapovjednik Južnog sektora izraelskih odbrambenih snaga.

Panelista Nj.E. Dan Orijan, ambasador Izraela u Makedoniji, direktor Odsjeka za Balkan u Ministarstvu vanjskih poslova Izraela.

Moderator je bio vodeći izraelski novinar i publicista g-din Šimon Šifer. G-din Šifer je bio zadužen i za razgovor sa g-dinom Ami Ajalom, bivšim generalnim direktorom izraelske tajne službe ŠIN-BET.

Tema: „Rezultat neintervenisanja u Siriji“, g-din Bruks Njumark, jedan od najboljih poznavaca prilika u Siriji i na Bliskom istoku, kao i dugogodišnji član britanskog parlamenta.

Tema: “Uspon krajnje desničarskih političkih pokreta u bivšoj Jugoslaviji i kako je do toga došlo”. Panelisti: Dr Sonja Tomovic – Šundic i Dr Žarko Korać. Moderator: g-đa. Jelena Đurović.

Na ovogodišnjoj MAHAR konferenciji promovisana je i knjiga “Jevrejski kuvar - tajna Sefardske kuhinje”, dr Eli Taubera. Dr Tauber je zaposlen kao naučni saradnik, istraživač Holokausta, na Univerzitetu u Sarajevu.

Tema: „Izbori u Sjedinjenim Američkim Državama: Posledice spoljne politike Sjedinjenih američkih država prema Srednjem istoku i Evropi”, govorio je Dr Luis Flešman, izvršni direktor savjeta Zajednica, Jevrejska federacija Palm Bič okruga.

Na marginama Konferencije održan je i godišnji radni sastanak predsjednika Jevrejskih zajednica Jugo-istočne i Centralne Evrope.

Pored pomenute izložbe, otvorene su još dvije: “Sinagoge u Vojvodini kojih više nema” u organizaciji predsjednika Jevrejske zajednice Novi Sad, g-dina Gorana Levija. Izložba: “Ljudi, Knjiga, Zemlja: 3500 godina povezanosti jevrejskog naroda sa Svetom zemljom”, koja govori o istoriji jevrejskog naroda, od samih početaka, od prvog Jevrejina Avrama do savremene države Izrael. Izložba je rađena u ko-organizaciji UNESCO-a i “Centra Simon Vizental”.

Za dobro raspoloženje i zabavu učesnika pobrinuo se klezmer bend iz Maribora.

Ovo je bio osvrt na sada već prošlogodišnju MAHAR konferenciju, a jubilara – peta po redu čeka nas ove godine, krajem oktobra, a sa time i veća odgovornost da budemo još bolji i privučemo veći broj učesnika iz većeg broja zemalja. Za jubilaru petu po redu Konferenciju MAHAR, pripremamo i

novine u sadržaju, a iznad svega imamo kapacitete da kreiramo posebna iskustva, jer već smo dokazali da smo prepoznati u regionu i šire po načinu i kvalitetu našeg rada i rezultatima koje postižemo.

Pored pomenutih pokrovitelja, četvrta konferencija MAHAR održana je pod pokroviteljstvom i Vlade Crne Gore.

Pripremila: **N.R.**

Aktivnosti Jevrejske zajednice Crne Gore sa jevrejskim organizacijama

Tokom jeseni a posle konferencije MAHAR, obavljeni su i mnogi značajni sastanci sa liderima svetskih jevrejskih organizacija.

Sredinom novembra u Barseloni održan je drugi samit “Building Resilient Communities” u organizaciji JDC (Joint) i European Council of Jewish Communities (ECJC). Samitu su prisustvovali i predsednik Jevrejske zajednice Crne Gore Jaša Alfandari kao i potpredsednica Jelena Đurović.

Tokom ovog događaja održan je niz značajnih susreta gospodina Alfandarija od kojih se izdvaja sastanak sa gospodinom Diegom Ornikeom, direktorom JDC za Evropu. Prilikom susreta koji je bio pre svega otvoren i prijateljski postavljen je novi temelj za saradnju između JDC i Jevrejske zajednice Crne Gore. Ova saradnja je otpočela ubrzo posle sastanka, i nadamo se sve boljoj i boljoj kolaboraciji.

Takođe, gospodin Alfandari je u Barseloni ponovo potvrdio izuzetne relacije sa gospodinom Benjaminom Albalasom, predsednikom ECJC, koji je bio jedan od naših gostiju na konferenciji MAHAR. U nizu korisnih i prijateljskih susreta Albalas je ponovio koliko je oduševljen svime što radi Jevrejska zajednica Crne Gore, potvrdio učešće Grčke na sledećem MAHAR-u i dao punu podršku budućim nastojanjima gospodina Alfandarija i njegovog tima.

Krajem novembra u Dablinu, potpredsednica Jelena Đurović prisustvovala je sastanku direktora Jevrejskih zajednica (NCDF), događaju koji već treću godinu organizuje WJC (Svetski jevrejski

kongres). O značaju ovog samita govori prisustvo više od šezdeset predstavnika zajednica iz celog sveta, ali to da mu prisustvuje i kompletan bord direktora Kongresa kao i to da sastanak vodi Robert Singer, direktor WJC.

Akcentat je ove godine stavljen na bezbednost zajednica, rastući antisemitizam u Evropi a tokom trodnevne intenzivne konferencije Đurović je imala prilike da razmeni iskustva sa kolegama kako iz regiona tako i sa ostalih kontinenata.

Na samom kraju Crna Gora je predložena kao jedno od potencijalnih mesta za organizaciju sledeće direktorske konferencije. Rezultati ovog predloga će biti poznati uskoro.

■ G-din Jaša Alfandari, g-din Haris Dajč i g-din Robert Sabadoš na Konferenciji Jevrejskih lidera u Briselu

U januaru je u Briselu održana Jewish Leaders Conference u organizaciji EJA (European Jewish Association). Uz lično zalaganje generalnog direktora EJA Rabina Menahema Margolina, konferenciji je prisustvovao predsednik JZCG Jaša Alfandari kao i potpredsednica Đurović i kolege iz Srbije, Haris Dajč (potpredsednik Jevrejske opštine Beograd) i Robert Sabadoš (predsednik Jevrejske opštine Subotica).

Niz sastanaka koji je usledio posle konferencije ticao se prvenstveno Memorijala "Sajmište" i načinu na koji će biti obeleženo ovo mesto stradanja Jevreja u centru Beograda. Na ovu temu su gospodin Alfandari i gospodin Dajč razgovarali kako

sa rabinom Margolinom tako i sa članovima Evropskog parlamenta, ali i jevrejskim liderima iz Rusije.

Na istu temu usledio je i sastanak u centrali Svet-skog jevrejskog kongresa u Briselu kome su prisustvovali Džon Malkinson (izvršni direktor za protokol i komunikacije) i Mirijam Glikerman (direktorka za odnose sa zajednicama).

Jelena Đurović

SVJETSKI JEVREJSKI KONGRES kampanjom „ MI PAMTIMO“ obilježava 27 januar – Međunarodni dan sjećanja na žrtve Holokausta

Krovna jevrejska organizacija – Svjetski jevrejski kongres, početkom januara 2017. otpočela je kampanju za obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta - 27 januar, tako što je uputila poziv svim posjetiocima društvenih mreža kao i svim svojim članicama direktno, da sa natpisom „WE REMEMBER“ (mi pamtimo) pošalju fotografije na date adrese u Kongres ili na društvene mreže. Na fotografiji su mogli da budu i Jevreji i ne-Jevreji, članovi zajednica i oni koji to nisu, prijatelji, komšije, sve generacije, sve nacije, bez obzira na vjeru, pol, jezik koji govore, visoko obrazovani i savim prosječni – svi oni koji iskazuju poštovanje prema žrtvama Holokausta.

Poziv je bio upućen uz naznaku: „ Da nikada ne zaboravimo – Zajednički želimo da podsetimo svijet na Holokaust i da obezbjedimo bolje „sjutra“ nego što je bilo „juče“. Pomozite nam da to uradimo.“ Dalje, ističu se razlozi zašto se ova kampanja sprovodi sada u 2017.: jer je antisemitizam ponovo u usponu; jer se smanjuje broj preživjelih među nama; jer oni koji negiraju Holokaust su uporni u tome; jer se genocidi još uvijek dešavaju; i zato što je važno da obrazujemo sledeće generacije.

Odaziv je bio -250.000 učesnika, čije su fotografije, pored društvenih mreža i zvaničnog sajta Svjetskog jevrejskog kongresa bile izložene na ekranu u muzeju Aušvic-Birkenau, 24., 25. i 26. januara. "Live stream" se mogao pratiti preko fejsbuk stranice Svjetskog jevrejskog kongresa. O ovoj mogućnosti obavjestili smo škole preko Ministarstva

prosvete Crne Gore, od kojih smo inače dobili podršku u vidu fotografija đaka iz osnovne i srednje podgoričke škole.

Iz Jevrejske zajednice Crne Gore poslate su brojne fotografije za naznakom „WE REMEMBER“, čime smo dali doprinos najvećoj komemoraciji žrtvama Holokausta na globalnom nivou. Dajemo pregled nekoliko fotografija, koje su upućene sa naše adrese:

Ovu kampanju pratilo je 120 miliona ljudi. Kako je rekao izvršni direktor Svjetskog jevrejskog kongresa, g-din Robert Singer: „Cilj je da se probudi svijest o Holokaustu, da se dosegne do onih koji ne znaju mnogo o tome ili bi mogli podpasti pod uticaj negatora Holokausta, kao i da se podsjeti svijet da bi se takva strahota mogla ponoviti. Nadamo se da ćemo, korišćenjem društvenih mreža, uključiti sledeću generaciju, jer će, ubrzo, biti njihova obaveza da pričaju priču i obezbjede da čovječanstvo nikada ne zaboravi“.

Pipremila: **N.R.**

IZMEĐU BEOGRADA I PODGORICE

Jelena Đurović se bori za ljudska prava i protiv istorijskog zaborava

Kao jedanaestogodišnjakinja Jelena je, kao obaveznu lektiru u školi, morala da pročita knjigu jugosovenskog pisca Ive Andrića “Na Drini Čuprija”. Jedan od upečatljivih likova u knjizi za koju je Andrić dobio Nobelovu nagradu, Lotika Celermajer, Jelenina je čukunbaba. Kada je od svoje majke to saznala, postala je svesna svog jevrejskog porekla.

Trideset i jednu godinu kasnije, aktivistkinja za ljudska prava, radio novinar kao i potpredsednica Jevrejske zajednice Crne Gore sedi u jednom kafeu u beogradskom kraju Dorćol. Ovde je nekada bio centar Jevrejskog života, a danas o tome svedoči ime Jevrejske ulice.

Od rođenja, Đurović živi u starom centru grada. Dobro se uklapa u popularni kraj; puno se i rado smeje, ali se i naglo uozbilji kada joj neka tema posebno leži na srcu. Đurović pripada onoj grupi ljudi koja budućnost zemlje vidi na zapadu, koja želi da se suoči sa ratnim zločinima i koja se zalaže za ljudska prava seksualnih manjina. Nasuprot je onima koji Vladimira Putina dižu u nebesa, koji liberalizam i prava manjima smatraju dekadentnom propagandom zapada – ona za to nema razumevanja.

Na svoje jevrejsko poreklo je ponosna. Kada joj Davidova zvezda koju nosi oko vrata sklizne ispod bluze, brzo je izvuče napolje.

DETINJSTVO

Objašnjava zašto jevrejsko poreklo u njenom detinjstvu nije imalo nikakvu ulogu: »moja baka je kroz mnogo toga morala da prođe da bi ona i njena porodica preživeli. jedan deo porodice ubijen je koncentracionom logoru dahau. de-da-ujak je 1941. ubijen na starom sajmištu.

»Moja baka je na vreme pribavila dokumenta na kojima je pisalo kako je pravoslavne vere, ali njeni roditelji takve papire nisu imali pa su bili prinuđeni da se kriju u podrumu u jednom selu.»

Jelenina baka je čitavog svog života imala strah da će se nacista jednoga dana vratiti. Ponekad je ustajala noću sanjajući vojničke korake. To je bio razlog zbog kog je dugo vremena insistirala da njena unuka ne sazna ništa o jevrejskim korenima. »Pretila je da će napustiti kuću ukoliko mi neko kaže da sam Jevrejka.«

U početku, kaže Jelena, nije znala šta bi sa "svim tim jevrejstvom". Potom se zainteresovala za jevrejsku istoriju. »Postoji mnogo načina na koji neko može "biti Jevrejin", religija je samo jedan. »Naravno da znam puno o jevrejskoj veri i tradiciji, ali za mene je to pre svega stvar pristupa životu, kulture i politike a ne religije. Svako mora sam da odluči na koji način želi biti Jevrejin.«

AKTIVIZAM

Danas se Jelena Đurović bori protiv prisvajanja njene pretkinje Lotike Celermajer od strane nacionalističkog režisera Emira Kusturice, koji je svoju kompaniju i kafić pre nekoliko godina nazvao po njenom imenu. Često čujemo komentare da je Kusturica napravio sjajne filmove. Na to kaže: »Njegovo me delo ne zanima. I Leni Rifenštal je pravila dobre filmove, i? Politički, ti ljudi su nemogući. Ja ne mogu da gledam te filmove a da zaboravim da je ona bila bliska sa Hitlerom a da je on apologeta ratnih zločinaca...»

Đurović sa strepnjom posmatra kako se Srbija ophodi prema prošlosti: Već neko vreme je u toku sudski proces za rehabilitaciju Milana Nedića, nacističkog kolaboratora i predsednika kvinslinške marionetske vlade u Srbiji. Pored toga, od 1996. u Beogradu se otpočelo sa promenom imena ulica, kako bi se imena partizana i antifašista sklonila iz istorije i sećanja. Na sve to, posebno uzrujava što je osvedočeni antisemita Nikolaj Velimirović 2003. kanonizovan od strane Srpske pravoslavne crkve, dok je rehabilitovan i četnički vođa Dragoljub Mihailović. Đurović ovo veoma uznemirava: »Ovo je sve samo početak. Proces rehabilitacije Milana Nedića je otrovni "šlag" na sramnoj torti. Baš ovde, na Dorćolu, su Nedićevi ljudi popisivali Jevreje koji su na kraju odvedeni na Staro sajmište.

JUGOSLAVIJA

Jevrejstvo u detinjstvu, u Titovoj Jugoslaviji, Đurović opisuje kao prijatno. Antisemitizam nikada nije osećala. »Problem je bio što nismo imali diplomatske odnose sa Izraelom, ali to nije bio antisemitizam već politička odluka. «

Pre nekoliko godina, kada je živela u Londonu, primila je poziv od gospodina Jaše Alfandarija iz Crne Gore. Želeo je da osnuje jevrejsku zajednicu. U to vreme u Crnoj Gori nije postojao "jevrejski život", a on je saznao za njenu porodičnu vezu sa Lotikom Zellermeier. »Danas je Jaša predsednik, a ja potpredsednica Jevrejske zajednice Crne Gore koja sada postoji već više od četiri godine.

U Crnoj Gori živio oko 500 Jevreja. Većinom obitavaju u povećim gradovima na obali, ali i u glavnom gradu Podgorici, koja je Jelena u poslednje vreme drugo mesto prebivališta. »Mismo jedna mala zajednica«, kaže ona, ali svake godine oko 3000 jevrejskih turista dođe u Crnu Goru. »I s obzirom na to da ne postoji izraelska ambasada u Crnoj Gori, često nas pozivaju kada imaju problem ili urgenciju a mi smo tu da im se nađemo. «

U planu je izgradnja sinagoge u Podgorici, uz kuturni centar Judaika i košer restoran. Trenutno je u toku skupljanje priloga za ovaj veliki projekat. Povremeno je pitaju da li je sve to neophodno maloj zajednici. Ona međutim jasno odgovara: »Projekat će dodatno povezati Jevreje koji žive u Crnoj Gori i one koji ovde borave privremeno, važan je za naše društvo u celini. Verujem i da izgradnjom ovog centra naša zajednica može samo dodatno da se proširi i osnaži.«

IZVOR: JUDISCHE ALLGEMEINE

AUTOR: KRSTO LAZAREVIĆ

PREVOD: OLIVERA PAPESTIJEVIĆ

Foto: Nils Broe

ČITAOCI NAM ŠALJU

■ Advokat Ljiljana Mizrahi,

Restitucija ukratko

Holokaust je u Makedoniji napravio stravičan masakr. Ono malo preživelih, većinom spašenih priključivanjem antifašističkoj borbi krajem 1944. su obnovili opštine u Skoplju i Bitolju. 1948. najveći deo njih je otišao u Izrael i ostala je samo opština Skoplje u sklopu Saveza Jevrejskih opština Jugoslavije do njenog raspada devedesetih godina prošlog veka. Život u zajednici je počivao na zajedničkim Shabatima i praznicima, komemoraciji u pomenu žrtvama Holokausta svakog 11. marta, kao i druženjima sa ostalim zajednicama u Jugoslaviji u organizaciji Saveza koji je bio glavni odlučujući faktor za sva važnija pitanja života i rada opština. Od osmog septembra 1990. Republika Makedonija je proglasila nezavisnost i Jevrejska opština Skoplje je ostala izvan ingerencija saveza, iako je njen opstanak bio suštinski vezan za njega još par godina kasnije.

Izlaz je bio u konstituiranju samostalne jevrejske zajednice, kao verske zajednice, pa je donesen nov statut i sproveden postupak registracije u policijskom registru saglasno tadašnjim zakonima Republike Makedonije, a 1996/1997. sa promenom zakona i sudska registracija. Zajednica je produžila sa životom i radom uz otežane

uslove zbog nedostatka finansijskih sredstava uz podršku jevrejskih asocijacija i rentanjem prvog sprata zgrade. Bio je to težak period. Još je Ustavni zakon od 1990, koji je prethodio Ustavu Republike Makedonije, predviđao donošenje Zakona o denacionalizaciji zbog prisilnog oduzimanja imovine (nacionalizacije, konfiskacije i sl.) i ispravljanja istorijskih nepravda u periodu jednodomlja posle 1944. godine. Od samog osamostaljenja se konstatovalo da se ne raspolaže sa starom arhivom. Počelo je strvaranje nove arhivske građe.

2.

Kažu da se Balkan prevodi kao "krv i med". Posle Balkanskih ratova, Otomanci su se povukli i odneli sa sobom arhivsku građu vođenu po vinatiskim načelima kao i tapijske podatke uvedene u tapijski sistem. Vardarski deo Makedonije je ušao u Kraljstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevina Jugoslavija, sve do Drugog svetskog rata, kao Vardarska banovina. Kapitulacijom Jugoslavije aprila 1941. arhivska građa je najvećim delom "izašla" iz Makedonije. U periodu između dva svetska rata matična evidencija se još uvek vodila u knjigama sinagoga, crkvama, manastirima, džamijama ..., a nekretna imovina se umesto otomanskog tapijskog sistema počela evidentirati u tada novoformirani katastarski sistem.

Sa okupacijom bugarske fašističke snage su posle 06. aprila 1941. donele u Makedoniju i uspostavile svoj pravni sistem i svoje zakone među kojima i Zakon o državljanstvu, Zakon o trgovačkim društvima i glavno Zakon o zaštiti nacije (koji je stupio na snagu u Bugarskoj još januara 1941.). Na osnovu tog zakona u Sofiji je bio formiran "Visoki komesarijat za jevrejska pitanja", čiji su predstavnici bukvalno ušli u jevrejske opštine u Makedoniji i preuzeli celosnu kontrolu nad njima u najgrubljem značenju reči.

Tadašnji članovi zajednice su imali obavezu da popune posebne formulare (danačne prijave) u kojima su morali da evidentiraju sve članove svoje porodice i svu nepokretnu i pokretnu imovinu do bizarnih ličnih predmeta i da odrede vrednost.

Komesarijat je "proveravao" upisanu vrednost i "utvrđivao" nekoliko puta veću, kao i osnovicu za jednokratni danak na imovinu od 10 % (po Zakonu o zaštiti nacije), koju su Jevreji morali da plate odjednom, sa čime su im u stvari bili oduzeti novci ili druge vrednosti. Sa nepokretnom imovinom Jevreji nisu smeli da raspolažu, a kapital u firmama su morali da odstupe. 11. marta 1943. u najvećoj tajnosti je sprovedena prethodno organizovana policajska akcija u kojoj su jevrejske mahale bile blokirane sa policijskim snagama, ljudi su vođeni iz svojih domova sa nešto malo ličnih predmeta sa "pričom" da će biti internirani i da daju ključeve od kuća prijateljima ne-Jevrejima po svom izboru, da im ih čuvaju. Morbidne ludačke, pravno dobro sačinjene pravilnike za sabirni kamp "Monopol" u Skoplju koji su važili za Jevreje je jezivo čitati. Ako se uzme u obzir da je kroz Monopol prošlo oko 11.500 ljudi od koje su više od polovine bila deca, ona među drugima najmonstruoznija je zabrana o virenju kroz prozore, trčanju i pevanju. Tuga. "Putne karte" za stočne vagone za put bez povratka su sami plaćali, a pre samog transporta svaki je, glava porodice, dobijao koverat da u njega svojeručno popiše i stavi vredne stvari (skupocenosti i novce), da budu "bezbedni" pri putovanju, do odredišta gde će im "biti vraćeni". Bugarska fašistička policija bi potom lepila i zatvarala kovertu službenim pečatom. Transporti u Treblinku su "završavali" jednim delom sa ubeđivanjem da se posle silaska iz vagona deca daju da ih pregleda lekar u baraci sa "crvenim krstom" (gde su streljana) a odrasli na "tuširanje", a delom u samim vagonima, sa ubacivanjem izduvnih gasova od tenkova ili kamiona. Krematorijuma nije bilo. Tela su spaljivana na lomačama, a plamen i dim se video na kilometre. Jos pre kretanje kompozicija okupacione snage su ušle i preuzele nekretnine, naprvaile popis, vredne stvari odnele, ostalo prodavale, kovertu ispraznile, a sredstva su bila prenesena na poseban konto u Sofiji. Svim čuvarima "kuća i ključeva" pretila je zakonska kazna za suprotstavljanje. Posle kapitulacije Bugarske, ničega, pa ni arhivske građe više nije bilo u opštinskim prostorijama niti u postojnim sinagogama.

3.

Arhivski materijal opština revitalizovanih posle 1944, je uglavnom bio centralizovano arhiviran u Savezu sve do 1990. Jedan deo arhivske građe od perioda posle 1944. (koji je kao duplikat ostajao u Opštini Skoplje), je negde krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog veka od tadašnjeg rukovodstva zajednice i nekih članova, pohranjen u Arhivu grada Skoplja, a jedan manji deo u Arhivu u Bitolju.

Posle 1945. formirana je državna matična evidencija, a sve verske knjige su skupljene u državni Arhiv. Ujedno, napravljen je popis stanovništva i katastarska revizija nekretnina. Tako je deo imovine Jevreja, žrtava holokausta, nacionalizovan kao imovina bez vlasnika, po sili zakona. 1962. godine Skoplje je zadesila velika poplava, a 1963. katastrofalni zemljotres. Pri raščišćavanju ruševina zgrade nekadašnje Narodne banke, u trezorima je pronađen primerak spiska bugarskih fašističkih vlasti iz Monopola sa podacima o vrednosnim predmetima i nekoliko originalnih koverta, od kojih su u jednom pronađena dva zlatna zuba i dečija narukvica. Taj je spisak Narodna banka Makedonija dala Jevrejskoj zajednici i preračunala revalorizovanu vrednost oduzetih predmeta i novca još 1997. godine. Mali deo arhive, opšta prepiska, zapisi, odluke, pisma, knjigovodstvo za period 1944/1990. je podignut iz saveza negde početkom 1994.godine.

4.

Prvi zakon o denacionalizaciji je donesen maja 1998. Pokraj brojnih konsultacija, razgovora sa političkim činiocima i pravnim ekspertima i traženja rešenja, u zakonu nije bilo reči o verskim zajednicama, niti o žrtvama Holokausta. Zakon nije zaživeo. Parvilnici o njegovom sprovođenju nisu doneseni.

Već 1999. godine pokrenuto je pitanje za izmenu i dopunu Zakona o denacionalizaciji, a rukovodstvo zajednice je ponovo krenulo sa razgovorima sa ekspertima angažovanim na ovom pitanju, političkim činiocima i sa podrškom međunarodnih jevrejskih asocijacija sa glavnom podrškom AJC - izvršni direktor David Haris, Rabbi Andrew Bacher i JOINT Yechiel

Bar- Haim). Politička odluka je pala u Mavrovu početkom 2000. na konsultacijama u vezi zakona. Izmene su sadržavale prava verskih zajednica na denacionalizaciju oduzete imovine, a kao posebno poglavlje kompromisno rešenje je nađeno u formiranju Fonda Holokausta Jevreja Makedonije, koje se formira po sili Zakona, odlukom Vlade, kao pravno lice, koje ima svoj Statut i program rada, sa osnovnim ciljem izgradnje Spomen doma - Memorijalnog Centra. Fondom rukovodi upravni odbor imenovan odlukom Vlade sasatvljen od tri predstavnka predložena od Jevrejske zajednice i tri predstavnika Vlade. Denacionalizaciju sprovodi po službenoj dužnošću Ministarstvo finansija od imovine Jevreja bez pravnih naslednika, a ukoliko se pojavi naslednik, njegova prava su po pravilima Zakona za denacionalizaciju. U maju 2000. na snagu je stupio Zakon, koji je dobio sve pohvale i podršku na NATO konferenciji u Bukureštu iste godine kao isključivo zakonsko rešenje.

5.

Aprila 2002. donesena je vladina odluka o formiranju fonda i počeo je postupak izrade statuta i ostalih akata i same sudske registracije i anuliranje mogućnosti da fond dobije tretman kao državni fondovi za zdravstveno, socijalno ili penzisko osiguranje. Radilo se i u radno i van radnog vremena, sa neopisivim entuzijazmom svih članova upravnog odbora fonda i jevrejske zajednice, svako u svom domenu i mogućnosti. Sva pitanja povezana sa primenom prava, procedura i akata, nekako prirodno su bili moje zaduženje. Konačno dobilo se sudsko rešenje o registarciji, fond se smestio u jednoj od dve kancelarije Jevrejske zajednice. Novca ni od kud. Zajednica je dala svog sekretara, jedan radni sto i jedan plakar, koristio se njen kompjuter, telefon i faks, (troškove je fond namirio posle dve godine) i počeo je mega projekt u kome su bila postavljene sledeći mega ciljevi za ostvarenje:

- stvaranje tekstualnog dela za sadržaj idućeg Memorijalnog Centra, za što je bilo potrebno istraživanje i dokumentovanje života Jevreja u Makedoniji od sinagoge u antičkom gradu Stobi

kod Velesa, preko Vizantije, Otomanskog Carstva, Balkasnih ratova, Prvog svetskog rata, Holokausta i posle njega.

- denacionalizacija lokacije - nekadašnja Jevrejska Mahala u Skoplju gde je na licu mesta bila smeštena međugradska stanica i koja lokacija je bila urbanistički "napadnuta" sa planom Opštine Centar od 1997. godine i gde se uspešno na vreme inetrvenirati u jednom delu.

- obezbeđenje projekta za gradnju;

- dislokacija međugradske autobuske stanice;

- pomoć Ministarstvu finansija u pronalaženju jevrejske imovine, glavno na teritoriji Skoplja, Bitolja i Štipa, kako bi mogla da se sprovede denacionalizacija i obezbede finansiska sredstva za gradnju.

6.

Za početna istraživanja života Jevreja iz Makedonije (još 1992/1994), pretraga u Arhivu grada Skoplja gde je bio predat deo arhive zajednice od perioda 1944-1970. se pokazala kao utopistički poduhvat. Traži se prvo po glavnoj knjizi, pa se odabere dokument po nazivu, pa vam ga donesu da ga vidite i shvatite da je neka opšta prepiska, pa ga vratite, pa ponovo odaberete drugi dokument, pa posle desetog vam se pojavi nekakva veza sa nekim prethodnim dokumentom i tako nekoliko meseciJedan istraživač je mogao potražiti i dobiti prepis od maksimum 150 dokumenta, a svaki prepis je koštao ... a novca nije bilo. Sa donošenjem zakona krenulo se da se traži način da se arhive preuzmu. Rad na tome se intenzivirao posle 2002. Savez je učinio fantastičan gest i našao se način da se dobije 31 kutija opšte prepiske i dokumentacije iz Makedonije, od kojih je najstariji bio od 1916. godine. Neprocenljiva je bila pomoć Vašingtonskog Memorijalnog Centra, koji je u saradnji sa Arhivom Makedonije donirao mikrofilmovan materijal jevreskih opština Makedonije i delom materijal od Visokog komesarijata jevrejskih pitanja za vreme Holokausta.

Od Arhiva Makedonije dobijen je CD materijal sa više od 4500 fotografija Jevreja iz Makedonije, od kojih najveći deo su fotografije napravljene od Bugarskih okupacionih snaga pre transporta pri pravljenu knjige za evidenciju, a koju knjigu je negde 1964. zajedno sa još nekim dokumentima, tadašnji direktor Arhiva Bitola za sreću donirao u Jad Vašem i tako je spasena. Za romaniotski period je pribavljena od Jevrejskog Muzeja u Beogradu replika stuba od sinagoge u Stobiju. Za vizantiski period nije bilo podataka, a osnove su se našle u knjizi Jevreji Makedonije od prof. Matkovskog. Za otomanski period napravljen je bio kontakt sa arhivima u Turskoj, ali to se trebalo istraživati (tekstovi neselektirani za potrebne teritorije, na staroturkom ili starojevrejskim za koje ima malo eksperta u svetu). Tada je Institut za nacionalnu istoriju i Arhiv počeo prevode turskih deftera, što je davalo nadu da se može pretraživati prevedeni materijal. Svakako materijala nikad dosta. Jedan deo materijala o štipskim Jevrejima je pronađen na web strani Jad Vashema. Potrebni su bili istraživači pribavljenog materijala, ali i poznavalac ladina.

Uporedno sa time počela je glavna pretraga tačnog broja, imena i prezimena žrtava Holokausta. Bitolj je imao podatke o žrtvama od fašizma i to se koristilo u istraživanju. Od neprocenjive pomoći je bila zbirka dokumenata izdata iz MANU-a 1984. godine, gde su skupljeni spiskovi odvedenih u Treblinku.

Počela je i pretraga imovine žrtava i u katastru je pronađen posedovni list za Skoplje, sačinjen negde posle rata, kada su katastarski i državni službenici išli iz kuće u kuću i konstatovali da određen broj objekata nema svoje vlasnike, pa kao takvi su nacionalizovani i upisani kao opštenarodna imovina. Taj dokaz je tražio dopunske dokaze.....Ujedno na poklon je dobijena mapa Jevrejske mahale u Skoplju od 1922/1929. godine, (nešto kasnije i mapa iz Bitolja) na kojima su se pojavili podaci o katastarskim parcelama, što je bila osnova za nove podatke iz katastarske evidencije. Pretraživale su se i tapijske knjige iz suda zbog uporedbe.

28. avgusta 2002. ispred celog diplomatskog kora promoviran je Fond Holokausta i uruče-

no je prvo rešenje za izdavanje obveznica, a marta 2003. i prvi realni imetak radnja u staroj čaršiji. 2004. godine broj predmeta je porastao na više od 200 i jednostvano nije fizički bilo izvodljivo da se prati ceo postupak pa kako je fond već imao nešto sredstava angažirani su mladi advokati- istraživači (Ljupka, Silvana i Ivica) koji su prihvatili da istražuju žrtve i njihovu nekretnu imovinu koja je nacionalizovana za Skoplje, Bitolj i Štip, za bezmalo simboličan honorar, pod našom kontrolom.

7.

2005. godine prilikom otvaranja novog dela u Jad Vašemu, promovirano je postavljanje kamen temeljca za Memorijalni centar u Skoplju za 02.09.2005, u situaciji da lokacija još nije bila rešena, stara međugradska stanica je još bila na terenu sa milion suvlasničkih problema oko autobusa i prava na prevoz tada aktuelne kompanije koja je koristila stanicu. Januara 2005. je počela denacionalizacija lokacije, u maju je već bio pri kraju koncepcijski i projektni deo gradnje, novca od denacionalizacija za komunalije nije bilo dovoljno, još manje za gradnju, autobuska stanica nije dislocirana, a šalju se pozivnice kroz ceo svet i organizuje se događaj. U avgustu je krenula dislokacija međugradske sa protestima, blokada suda, gradskog veća i saobraćajnica, ali do 02. septembra sve je bilo gotovo. Dobijena je dozvola za gradnju, postavljen kamen temeljac i počela izgradnja faze 1 - muzejska zgrada. Od završenih predmeta su prikupljena sredstva za karabinu koja je bila gotova 2006. godine i dalje se nije moglo, pa se počelo rasmišljati da se upariče vraćeni objekti u Bitolju, sa pomoću eksperta iz Ministarstva i Uprave za javne prihode, ukoliko bi to bilo dovoljno. Rešenje je bilo ažuriranje postupaka u denacionalizaciji, za što je vlada dala saglasnost da se formira posebna komisija za verske zajednice i fond, zbog obima posla i fakta da su službenici ove zadatke zvršavali posle redovnih dnevnih radnih obaveza. Radovi na objektu su stajali, nije se moglo dalje, a sredstva koja je imao fond su se čuvala za konzervaciju, ako se stvari ne reše brzo. Tražilo se izlazno rešenje i našlo se zahvaljujući angažmanima iznutra i iz vana, a svakako izlaskom

u susret Vlade. Zakonska mogućnost dogovornog "poravnjanja" je prihvaćena kao model i krenulo je stanpedo sa prikupljanjem dokumenata koja se pokazivala imovinu jervrejke populacije u Makedoniji. Glavna potporna tačka u istraživanjima pokraj već prikupljenih materijala, bila je postavljena na pronađenih nekoliko stotina popisnih lista iz 1941/1942. sačinjenim od bugarskih okupacionih snaga sa imovinom skopskih Jevreja. Sve se to moralo u jezivo kratkom roku prevesti sa starobugarskog (pre toga naći ovlašćenog prevodioca za tako nešto), notarski overiti, pretražiti katastar i arhiv u potkrepi...Nekako u to vreme se osposobljavala i denacionalizovana zgrada Hana, kako bi se stvorio fizički prostor za rad na dokumentima u improvizovanim uslovima sa samo jednim zaposlenim, dva mlada pravnik koji su ostali sa nama do kraja i dva mlada volontera. Sa službama i specijalnom komisijom ministarstva finansija i njenim podkomisijama radi koordinacije i dobijanja u vremenu, kontakt je bio i u elektronskoj formi danju i do kasno u noć. Tako su formirani nekoliko desetina prepunih klasera i predati ministarstvu finansija i državnom pravobranioocu, gde su isto tako bile angažovane cele ekipe. Sa posredstvom međunarodnih jevrejskih asocijacija i vlade, startno je određena vrednost od dopunskih 12.000.000 eura, a u toku pregovaranja postigla se saglasnost na 17.500.000 eura. Sporazumno poravnanje je potpisano krajem decembra 2007. sa čim se celosno završio postupak restitucije. Zbog specifične situacije i zaštita fonda u samom tekstu sporazuma pokraj direktnih zakonskih odredba, stavljen je poseban član, da ukoliko se pojavi naslednik na neku nekretninu, fond nema odgovornost i ne može da trpi pasivnu legitimiranost, a svako ko smatra da ima neko pravo na imovinu može da ga ostvaruje ispred države saglasno zakonima Republike Makedonije. Brojne međunarodne jevrejske asocijacije i jevrejske zajednice su izrazile podršku i hvale zbog završavanja postupka restitucije.

Već 2008. produžila je izgradnja drugog dela - Art centra, potom je formiran međunarodni bord, sa kojim predsedava Rabby Andrew Bacher, angažovan je Dr. Majkl Berenbaum sa njegovom ekipom da izradi storiju za Memo Centar i projekt za prvovremenu i trajnu muzejsku postavku, produžilo se prikupljanje materijala za to, raščišća-

vali su se problemi na terenu i 10. marta 2011. otvoren je Memorijalni centar Holokausta Jevreja Makedonije u kome je garda vojske Makedonije prenela pepeo donet iz Treblinke 1967. i sa tim činom je izvršena sahrana onih 7144 Jevreja iz Skoplja, Bitolja i Štipa koji 70 godina nusu imali grob. Deo misije fonda je sa tim završen, ali ostajo je dalji rad u kome je glavni cilj edukacija mladih generacija šta može da donese pomraćeni um nacizma, rasne, nacionalne i verske netrpeljivosti.

8.

Ovaj tekst je napisan u Mavrovu, po sećanju, sasvim nakratko u situaciji da nemam kod sebe dokumenta za konkretizovanje podataka i nije deo knjige koju pripremam, kao zamena onima koji su bili pozvani, a verovatno nemaju vremena ili U svakom slučaju moram da napomenem da je na ovom mega projektu rađeno više od 20 godina, da se treba zahvaliti delom članova jevrejske zajednice Makedonije, Državi Izrael, brojnim međunarodnim jevrejskim asocijacijama i zajednicama, Republici Makedoniji i njenim institucijama, članovima upravnog odbora fonda, brojnim dokazanim prijateljima iz zemlje i izvan nje i svim dobronamernim ljudima koji su u granicama svojih mogućnosti pomagali.

Izgradnjom Memorijalnog centra realizovao se poriv i životni cilj Viktora Mizrahija koji je sa svojim radom, autoritetom, optimizmom i entuzijazmom bio glavna pokretačka snaga od ideje do realizacije, otvarač svih vrata, odstranjivač prepreka, čovek koji mi je dao snage za rad, preneo mi ljubav prema jevrejstvu i žarku potrebu da se kaže istina o pogromu svih Rahamina, Rashela, Hana, Solomona, Haima, Naomi, Rebeka, Davida, Alberta, Matilda, Jakova, Reina,iz Makedonije 1943. samo zato što su bili Jevreji. Ne ponovilo se i nezaboravilo se...

Sa velikim poštovanjem rada Jevrejske zajednice Crne Gore i predsednika g-dina Jaše Alfandarija i srdačnim pozdravima za sve čitaoce,

Ljiljana Mizrahi, advokat, počasni predsednik
Upravnog Odbora Fonda Holokausta Jevreja
Makedonije

■ Profesor Igor Radulović

Uloga Jevreja u američkom ratu za nezavisnost

Nezavisno od toga iz kojega ugla posmatramo taj događaj, činjenica je da je Američki rat za nezavisnost jedan od najznačajnijih događaja u svjetskoj historiji modernog doba. Možemo slobodno reći da je upravo ovaj rat pokrenuo talas revolucija koji je zahvatio Evropu krajem XVIII i početkom XIX vijeka. Čak je i laicima vjerovatno poznata činjenica da se u ovom ratu nisu borile samo Velika Britanija i njeni kolonisti u Americi, već da su se u rat umiješale i mnoge evropske države, poput Francuske, koja je pomagala kolonistima i njemačkih država, koje su obezbjeđivale Britancima plaćeničke trupe. Ono što je manje poznato jeste da su u ovome ratu aktivno učestvovali i pripadnici jevrejskog naroda. U kojoj mjeri, pokušaćemo da objasnimo u nastavku.

Najprije treba naglasiti da su prvi Jevreji stigli na američki kontinent još 1492. godine sa Kolumbom, a zanimljivo je da su mnogi Jevreji, koji su bili preobraćeni u hrišćane stigli sa Korteom 1519. u Meksiko. Prvi Jevreji koji su stigli na prostor Sjeverne Amerike su bile izbjeglice iz Brazila, njih 23, koji su 1654. godine stigli u Novi Amsterdam (današnji Njujork).

U predvečerje Revolucije, smatra se da je na prostoru 13 britanskih kolonija u Americi živjelo između 2 000 i 2 500 Jevreja. Taj broj je varirao od kolonije do kolonije, pa se navodi da je u Džordžiji 1771. godine živjelo tek četrdesetak jevrejskih porodica. Doduše, treba naglasiti da

su Jevreji bili među prvima koji su naselili ovu koloniju 1733. godine. Takođe se zna da je jedan od prvih naseljenika Filadelfije bio Jevrejin Ajzak Miranda, kojemu se ne zna mjesto i godina rođenja, ali je zapisano da je preminuo u Lankasteru 1733. godine. Njegovo ime se često pominje u arhivima ove kolonije i zna se da je bio veoma imućan, ali i ugledan građanin. Sve ovo navodi da su pripadnici jevrejskog naroda imali značajan položaj u okviru američkih kolonija.

Međutim, i pored toga što je njihov položaj bio suštinski gledano bolji nego položaj većine kolonista, zanimljivo je da se najveći dio Jevreja u ovom ratu borio protiv britanske vlade. Na primjer, u Čarlstonu, Južna Karolina, praktično svi odrasli Jevreji su učestvovali u borbi, dok je u Džordžiji prvi borac koji je pao u borbi bio Francis Salvador, takođe Jevrejin, koji je poginuo 1. avgusta 1776. godine. Sveukupno gledano, smatra se da je u borbi za nezavisnost aktivno učestvovalo oko 100 Jevreja, a izvještaji o njihovom junačkom držanju i želji da polože svoje živote za državu su ostali zapisani u američkoj historiji za sva vremena. Od tog broja čak 15 njih je imalo oficirski položaj u okviru vojske koju je predvodio general Džordž Vašington.

Naravno, nisu svi pripadnici jevrejske zajednice u Americi zdušno podržavali ideju nezavisnosti, već je dio njih ostao privržen Britanskoj Imperiji. To je stvorilo određeni jaz unutar jevrejske zajednice u Americi, ali čak i do određenih migracija u okviru kolonija. Treba naglasiti da je čak i određen broj Jevreja stigao u Ameriku za vrijeme trajanja samog rata. To su najvećim dijelom bili hesenski vojnici, koje je britanski kralj Džordž III unajmio da se bore u ovom ratu. Dio tih vojnika je čak i nakon završetka rata ostao da živi u novostvorenim Sjedinjenim Državama. Najveći dio njih se naselio u južnim kolonijama, gdje su naišli na podijeljenu reakciju jevrejskog življa, koje je već naseljavalo to područje. Ove migracije su doduše imale i pozitivne strane, koje se prije svega ogledaju u tome da su Jevreji naselili područja, na kojima ih do tada nije bilo, a samim time su širili trgovinu i ostale djelatnosti kojima su se bavili.

Od svih Jevreja koji su se borili u američkoj revoluciji u istorijskim knjigama se najčešće pominje i nameće ime Mordekai Šeftal, koji je učestvovao u odbrani Savane. Nakon što su Britanci zauzeli Savanu, glavnokomandujući britanski general Hou je ponudio oprost svima koji bi obnovili vjernost britanskoj kruni, ali pukovnik Šeftal je bio među prvima koji je to odbio. Ali nije samo Šeftal zaslužio da njegovo ime bude upisano u istorijskim knjigama, već su veliku slavu u toku ovoga rata doživjeli i Filip Mozes Rasel, Mordekai Abrams, Ajzak Franks i mnogi drugi.

Sa druge strane, najveći dio Jevreja koji je podržavao britanskog kralja se nalazio u luci Njuport, koja je bila veliki jevrejski centar i prije izbijanja same revolucije. Kada je Njuport zauzet od strane vojske generala Vašingtona, od 50 imena koja su se nalazila na spisku lojalista, čak osam njih su bili Jevreji.

Osim aktivnog učešća u borbama možda najveći doprinos pobjedi Jevreji su dali kroz novčane pozajmice američkom Kongresu. Opšte je poznato da je najveći problem američke vojske bio nedostatak namirnica, pa je i sam vojni vrh, na čelu sa Vašingtonom više puta naglašavao da američka vojska može izgubiti u ratu jedino usljed nedostatka lošeg snadbijevanja vojnom opremom i namirnicima.

Među najvećim finansijerima bio je Haim Solomon, poljski Jevrejin, koji je emigrirao u Ameriku za vrijeme trajanja samog rata. Solomon je konstantno pomagao "američku stvar", ali i pored toga posljednju pozajmicu u iznosu od 200 000 dolara mu američki Kongres nikada nije vratio, a on sam je umro u siromaštvu. Naravno, nije Solomon jedini na ovaj način podupirao borbu Amerikanaca za nezavisnost, već su mnogi pratili njegov primjer.

Pomoć koju su Jevreji pružili u toku samog rata nije ostala nezapažena, pa je i prvi američki predsjednik Džordž Vašington prilikom otvaranja sinagoge u Njuportu 1790. godine poslao pismo sljedeće sadržine:

"Neka Abrahamova djeca koja žive u ovoj zemlji nastave da uživaju u naklonosti ostalih stanovnika. Neka svi oni uživaju u hladu svoje

vinove loze i smokvinog drveta u kojima ih niko neće ometati."

Nakon što je rat završen pristupilo se donošenju novih zakona, kojima su bili obuhvaćeni i pripadnici jevrejskog naroda. Svi zakoni koji su doneseni u tom periodu, uključujući i američki Ustav, su garantovali vjerske slobode pripadnicima svih religija, pa su Jevreji zajedno sa svojim hrišćanskim susjedima zajedno proslavljali donošenje istih.

Sve ovo navodi na zaključak da je učešće Jevreja u Američkom ratu za nezavisnost bilo od mnogo većeg značaja nego što se to inače potencira u istorijskim knjigama i udžbenicima, ali otvara prostor za diskutovanje o njihovom učešću u sličnim istorijskim događajima.

Ne treba naravno ni zanemarati uticaj koji je Američki rat za nezavisnost izvršio na jevrejski narod, jer kako je napisao Džejkob Markus, profesor Istorije američkih Jevreja i direktor Američkog Jevrejskog arhiva:

"Sa jedne strane Američka revolucija je bila najznačajniji događaj u istoriji Jevreja još od trećeg vijeka. Car Karakala je 212. godine nove ere odobrio rimsko državljanstvo svim slobodnim stanovnicima Carstva. Nakon toga dana jevrejski narod je preživio niz progona, koji su bili praćeni društvenim i zakonskim normama koje su ih snizile na nivo drugostepenih građana ili još gore, izgnanika. Potom je došla Američka revolucija, sa svojim velikim obećanjima unutar Deklaracije nezavisnosti, da su svi ljudi stvoreni jednaki i da uživaju određena neotuđiva prava. Jevreji su interpretirali život, slobodu i potragu za srećom kao političku, društvenu i ekonomsku mogućnost, ali i kao vjersku jednakost."

Igor Radulović, profesor istorije u OŠ „Štampar Makarije“ u Podgorici

Istorija Jevreja

Uvod

“Kakav bi bio svijet ako bi se svi ponašali kao Albanci?”

John L Withers II

Jevreji su spašeni od svakog ko ih je susreo, od svakog koji im je, čim bi zakucali, otvorio vrata, od svakog albanskog službenika koji se bavio njihovim papirima, od svakog državnog činovnika koji je imao njihove spiskove, od svakog koji nije ostao indiferentan prema njima u ona kobna vremena.

Albanija je bila brod spasa za prognane Jevreje, gdje je dio njih ostao tu do završetka Drugog svjetskog rata, dok je jedan dio otišao dalje ka drugim zemljama. Svugdje u Jugoistočnoj Evropi, Albanci su se trudili i spasili Jevreje koji su ostali pored njih. Tragovi spašavanja nalaze se u gradovima i selim Mitrovice, Prištine, Gnjilana, Dečana, Peći, Đakovice, Skadra, Tirane, Berata, Kruje, Drača, Elbasana, Libražda, Korče, Debra, Burelja, Fiera, Ljušnje, Valone, Delvine, Permeta, Đirokastre i dr. Jevreji su se uputili ka Albaniji i albanskim zemljama, jer su znali da tu, kao od strane naroda, tako i od vlade nema njihovog proganjanja, nije bilo prijemnih kvota, nije bilo vjerskog ili nacionalnog omalovažavanja, nije bilo genocida prema drugim nacijama. Oni su znali da Albanci imaju svoju „besu“, da svakome otvaraju vrata, prijatelju i bilo kome koji je u nevolji, da njihova vlada želi napredak zemlje i ekonomije, i da su domaći Jevreji živjeli kao svi ostali.

Prema popisu stanovništva iz 1931. godine, Albanija je imala 200 Jevreja. Prema dokumentima, Kosovo je prije Drugog svjetskog rata imalo oko 600 domaćih Jevreja koji su se spasili nastanjujući se u Srednjoj Albaniji.

Pitanje spašavanja svih Jevreja u Albaniji je sada postalo veoma poznato i institucija Yad Vashem u Jerusalimu do sada je dokumentovala i službeno priznala 70 Albanaca kao „Plemeniti“ za spašavanje Jevreja tokom Holokausta. Ovo priznanje kao unutar albanskog ambijenta tako i u svijetu, došlo je zahvaljujući neprekidnom radu historičara, djelatnika alban-

skog pitanja i građanskih društava, proučavaca, novinara, političara, prijatelja i raznih dobronamjnika.

Jedno saznanje sastavljeno od dva dijela koji dopunjavaju jedan-drugog u vezi sa spašenim Jevrejima u Albaniji dolazi nam od historičara Apostola Kotanija i Šabana Sinanija. Šaban Sinani je istraživao u moru dokumenata arhiviranih u Albaniji i sazeo ih u knjizi „Jevreji u Albaniji: prisustvo i spašavanje, 2009.“ Iz sjedinjavanja podrobnih spiskova i naimenično iz ovih knjiga proizilazi da je u Albaniju do kraja Drugog svjetskog rata spašavano najmanje 2.741 Jevrejin. Ovaj broj obuhvaća samo Jevreje ovih dvaju spiskova koji su ostavili tragove kod ljudi i po dokumentima. U ovaj broj ne ulaze Jevreji koji su ušli netačnim (lažnim) pasošima ili drugim imenima, oni koji su ušli tajno, oni koji mogu biti na drugim spiskovima, kao i oni za koje se još ne zna. Iz knjige Apostola Kotanija, ovom broju se dodaju još 53 drugih sa nepotpunim podacima.

Takođe iz knjige Šabana Sinanija, ovom broju se dodaju još 370 neregistrovanih članova porodica kao posebna imena, koja zajedno sa glavom njihove porodice (upisanih u dokumentima i na velikom spisku) povukli se sa Kosova prema Srednjoj Albaniji 1942. godine. Kao zaključak, broj spašenih Jevreja u Albaniji dostiže najmanje 3.164 lica.

Albanci su spašavali Jevreje bez i najmanjeg interesa, bez najmanjeg uslova, bez najmanje dobiti ili nagrade, i uvijek sačuvali njihove uspomene. Ovi Jevreji koji su spašeni bili su ti koji su preživjeli Holokaust preko albanske pomoći, koji su se vjenčali, porodili i nastavili njihov tok života u Albaniju i drugim mjestima. Jevreji koji su ostali u Albaniji nakon završetka Drugog svjetskog rata ostavili su tragove u raznim oblastima albanskog življenja i sjećaju se sa poštovanjem.

Po prvi i poslednji put 1929-1931. godine, izvršen je popis Jevreja u Albaniji, što nikada ranije nije urađeno ni u Evropi. Njima je omogućeno da subotom odmaraju kao i da se mole u njihovim bogomoljama.

Projekti Kraljevine Albanije

Godine 1933-1934. su godine pokušaja Kraljevine Albanije sa savjetnikom G. Mehmetom Konicom i američkim ambasadorom G. Hermanom Bersteinom o obezbjeđivanju Jevreja. Kraljevina Albanija i austrijske vlasti 1930. godine skinuli su vize na osnovu obostranog sporazuma. Ovo je olakšalo Jevrejima iz Austrije da dođu u Albaniju. Ovaj ugovor je još uvijek na snazi.

Do februara 1939. godine vodili su se poslednji razgovori da bi se postigao sporazum sa britanskom vladom da bi se omogućio transfer Jevreja koliko ih je bilo u Palestinu.

Godine 1930. službeni fotograf kraljevskog dvora bio je Izraelac (Vaisman). Bilo je 15 Vaismana koji su se nastanili u Albaniju i pripadaju istoj porodici izraelskog predsjednika Vaismana.

Ljekar majke kraljice Geraldine bio je Jevrejin (Overnofski). 7 ili 8 specijalista kraljevskog dvora bili su Jevreji.

Broj Jevreja koji su ušli u Albaniju od 1931-1939. godine bio je 1.200 sa pravim imenima i ispravama, ne računajući ovdje one koji su bili sa nepotpunim dokumentima i drugačijim imenima.

Istorija Jevreja u Albaniji od I vijeka

Bilo je tri dolaska Jevreja u Albaniji. Jevreji su dolazili u prostorima Albanije kada su bili u opasnosti.

- a. U I vijeku poslije Hrista 3.000 Jevreja je došlo u Albaniju, Jevreji Romanioti.
- b. U XV vijeku, 1492-1496 za vrijeme katoličke inkvizicije u Španiji i Portugalu bio je veliki broj Jevreja koji su došli u Albaniju tako što su 60% stanovnika Valone, „Aviron“ bili Jevreji, ovi su bili Jevreji Sefardi. Postoje činjenice koje ovo potvrđuju, a među njima je profesor Bogumil Rabah. U Istoriji Albanije iz 1959. godine spominje se ova činjenica da su 60% stanovnika Valone bili Jevreji.

- c. U XVII vijeku, nakon neuspjeha pobune Sabataia Zevia 1666. godine on je bio prognan iz Osmanske Imperije u Albaniju zajedno sa 3.000 Jevreja i sa njegovim imenom se nalaze četiri groba u tvrđavi „Balša“, Ucinj, Valona, Berat (Uznova), Ftere (Saranda). Ovi su bili takozvani Jevreji Sabatejci. Jevreji Sabataia Zevia stvorili su sektu Donme i prešli u Bektašije.
- d. Godine 1926. Savez naroda donio je odluku o njihovom tranzitnom prolazu preko Albanije.

Planovi Kraljevine i neostvarene investicije:

- a. Bonifikacija Muzejejskog polja da bi se omogućilo nastanjanje pridošlih Jevreja i da bi tu osnovali svoja naselja.
- b. Disciplinovanje rijeke Bojane i Drima, izgradnja Bušatske hidrocentrale i krčenje zemljišta za pridošle Jevreje.
- c. Prelaženje i snabdijevanje albanskim pasošem Alberta Ajnštajna. Osim ove veoma poznate ličnosti bilo je i mnogo drugih poznatih Jevreja koji su dolazili u Albaniju kao: Stanislav Žubert (otac Geologije), koji je došao 1929. godine i otkrio trougao naftnog polja Patos - Marins - Kučova, Norbert Jokl (jedan od tri očeva Albanologije).
- d. Milan Šufilai je došao 1930. godine i držao govor u Albanskom parlamentu toga vremena na albanskom jeziku. Kralj Zogu mu je tražio da uradi „Spise i diplome“ kao i istoriju Albanije, a G. Šufilai je tražio honorar, jedan od najskupljih u ono vrijeme, 75.000 zlatnih franaka, što je kralj Zog i odobrio. G. Šufilai je ubijen mjesec dana kasnije tako da je objavljena samo knjiga „Spisi i diplome“, dok je „Biologija albanskog plemena“ ostala na pola.

Da li su postojali antijevrejski zakoni u Albaniju

Ovo je jedno pitanje koje se tretira, ali odgovor na ovo pitanje jeste da od 1933. godine sve evropske zemlje su izrađivali antijevrejske zakone. Takve je sastavila i Italija, koja je čak vršila pritisak na Albaniju da sastavi antijevrejske zakone, ali koji nisu nikada prihvaćeni od strane Kraljevine Albanije.

Godine 1943. kralj Zogu je vodio razgovore sa britanskom vladom da nakon završetka rata i uspostavljanja mira, u Albaniju se mogu nastaniti 25.000 Jevreja. Ovo je bilo prije stvaranja države Izrael.

Mnoge zemlje su se potrudile da demoliraju Kosovo kao jednu zemlju koja je istjerala Jevreje i da je 800 Jevreja poslato u koncentracione logore. Na osnovu činjenica 800 lica koja su poslana u koncentracione logore bili su Albanci, Crnogorci, Makedonci i da ih je samo 32 bilo Jevreja, čak ni za ovo 32 nema dokaza da je žrtvovano.

Albert Ajnštajn, činjenice jedne legende:

Što se tiče slučaja fizičara Alberta Ajnštajna, koji je iskoristio mogućnost snabdijevanja albanskim dokumentom za otputovanje u SAD, imamo svjedočenje kraljice Geraldine. U mnogim intervjuima Kraljica je svjedočila o tajnoj posjeti Ajnštajna Albaniji od 48 sati i njegov susret sa kraljem Zoguom. Prelaz Ajnštajna kroz Albaniju je potvrđen u nekoliko pravaca: od bivšeg direktora Instituta za fiziku iz onog vremena, G. Skendera Kojua, koji ga je susreo, od službenika banke Ajeta Bege (Albert Ajnštajn je otišao u Albansku Banku, u Tirani, 9. aprila 1931. godine), a isto tako doktor Jano Bašo, koji je služio kao posrednik u administrativnim poslovima oko dobijanja putnih dokumenata, sačekao je fizičara kada je on stigao u Drač.

Na žalost većina dokumenata koja su vezana za prijelaz Ajnštajna kroz Albaniju zapaljeno je 1945. godine, kada je klinika doktora Bašoa bila pretrčena i otimana od partizana. Ipak, postoji u albanskim nacionalnim arhivama jedna bilješka koja potvrđuje da je Albert Ajnštajn

prenoćio u Pogradecu 10. aprila 1931. godine, datum kada je on od doktora Bašoa dobio albanski pasoš izdatim ličnom intervencijom kralja Zogua.

Albanska Besa

Kôd gostoprimstva, (besa), je činio svoje, on se vidno manifestovalo. Albanci su prihvatili kao zadatak da brane i sakriju Jevreje koji su bježali od gonjenja, u doba kada su ih velike evropske nacije proganjali. U Albaniju ne postoji nijedan spisak koji je predat fašistima niti ijedan progon. Broj spašenih Jevreja je procijenjen na više od 3.000. Godine 2005. „Memorial Museum of The Holocaust“ je registrovao 2.640.

Zaključak

Postoji niz izvora koji se prije mogu zvati štampom, nego arhivom, pa štampana akta, dodaci „Službenom listu“, koji sadrže službene spise koji su kružili u širim krugovima, mada „za unutrašnju upotrebu“, kao kružno pismo, kao uput, zapovijest, kao regulatorna akata službenog ponašanja sa Jevrejima. Ovi izvori su jedine evidencije koje postoje o Jevrejima u Albaniji i na Kosovu.

Ova epizoda istorije Albanaca, najbolje pokazuje vrijednosti naše nacionalne hrabrosti i gostoprimstva. Sve što sam gore iznio, bazirano na arhivskim dokumentima ili raznim knjigama, najbolje pokazuje ono što je učinio kralj Zogu I, vlada koju je on vodio i albanski narod u zaštiti i odbrani Jevreja.

Diplomski rad 2010., Međunarodni odnosi i diplomatija, (tekst nije potpun) UNI. M. Ilirija

Od: Princa Leka II Zogu

Sa albanskog preveo **Qazim Muja**

ТЕКСТОВИ НАГРАЂЕНИ НА КОНКУРСУ SJOS-a

Положај Јевреја у османском царству (наставак)

I Верска организација

Верска организација једне етничко – конфесионалне мањине у некој држави, пре свега, зависила је од закона, боље речено верских ставова доминантне религије према другима. Што се тиче самог ислама, он је верске мањине делио на „народе књиге“ (ар. *ahl al-kitab*) и на пагане. Ови други нису имали никаква права, тако да су могли да бирају између смрти и примања ислама. Што се пак народа књиге тиче, њихова права су утврђена уговором из Неџрана, чиме су они постали „штићеници“ (ар. *dimma*, тур. *zimma*) ислама, уз поштовање одређених верско-законских мерила и плаћање пореза. Тако им је живот у Османском царству био условљен овим. Толерантнији став долази од Мехмеда Фатиха и његовог схватања ислама након освајања Цариграда (1453). Он је на себе гледао као на легитимног наследника византијског царства, где ислам нема пресудан значај. Заступао је хетеродоксна учења у оквирима ислама.¹ Такав дух се пренео и на његове наследнике, мада, положај немуслимана је варирао током периода рата и мира.

У јеврејској традицији није постојала институција, функција врховног рабина, али су Османлије, тежећи бољој организацији, бољој контроли свих, а пре свега због уредног убирања пореза, захтевали и увели функцију врховног рабина (тур. *hahambaşi* хебр. *rav ha-kolel*)². Први је на то место ступио Мозес Капсали (1420-1495?), Романиот из Цариграда, који је уживао Султанов углед поред великог муфтије и цариградског патријарха.

1 Е. Миљковић, Мехмед II Освајач и питања верске толеранције у османској држави, Свети цар Константин и хришћанство: Међународни научни скуп поводом 1700. годишњице Миланског едикта 31.мај-2.јун 2013. Том I/ уредник Драгиша Бојовић – Ниш: Центар за црквене студије, Ниш, 2013, 648.

2 D. Tanasković, *nav. delo*, 99.

То поверење код Фатиха стекао је својим поштењем, мудрошћу, али и редовним сакупљањем пореза међу Јеврејима. Имао је неограничену власт у унутрашњим стварима јеврејске заједнице. Под његовим утицајем многи су се населили у Османско царство, али је такође и избегао многе из ропства пирата, када би ухватили неког од њих.³⁴ Након смрти Капсалија долази Елијах Мизрахи, такође Романиот...³

Заједно са Грцима, Јерменима и муслиманима чинили су један од четири главна милета у Османском царству (милет – систем верских заједница у Царству са широким степеном аутономије).⁴

Треба рећи и то да је прва штампарија у Цариграду отворена 1493. године од стране Јевреја. Два брата, сефарда, Давид и Самуел Бен Нахмиас су добили дозволу за рад под условом да не штампају књиге на арапском језику.⁵

■ Хахам баши -1790? (слика преузета из R.Porter, S. Harel-Hoshen, *Odyssey of the Exiles – The Sephardi Jews 1492-1992*)

3 Encyclopedia Judaica, 1547.

4 Е. Миљковић, *нав. дело*, 647

5 D. Tanasković, *нав. дело*, 97.

Охрабрени повратком у Свету Земљу, Јевреји су се још јаче окретали својој вери. Веома брзо је економски јак Сафед прерастао у духовни центар Јевреја у Османском царству, па и шире. Тамо се у XVI веку доселило доста шпанских Сефарда и Марана, а придружило им се пуно следбеника мистицизма. Развиле су се многе јешиве и друштва која су изучавала Тору (Свето Писмо). Све то било је изводљиво захваљујући обилатој новчаној подршци богатих Јевреја расутих по целој Европи, али и добростојећих Јевреја из Царства, нарочито из Цариграда. Податак неког Јеврејина, досељеника из Чешке, из 1563. године говори да није могао да се начуди да у Сафеду постоји 18 јешива, 21 синагога, бесплатна јавна школа са 400 ученика који су изучавали Библију и Талмуд, као и близу 300 рабина.⁶

Због тога и не чуди што је управо одатле, из Сафеда, покушано са обновом врховног представништва нације, синедрионом. Покретач ове идеје био је рабин Јаков Бирав. Он је у симболичном обреду рукополагања видео пут ка избављењу и обнављању синедриона, а и појави Месије. То је касније довело до навале лажних Месија и многих разочарања, попут оног са Сабетај Зевијем⁷, чему је кумовало и Хааријево учење. Мислилац који је у корену изменио то јеврејско мистичко учење био је Исак Лури Ашкенази, а народ га је прозвао „Свети Лав“ (хебр. *Haari hakadosh*). Умро је са 37 година (1572), али је оставио велики траг који су следили многи. Пошто су његови следбеници углавном били они који су преживели прогон и уточиште нашли у османској држави, тежили су ка томе да се коначно избаве и окончају са овоземањским мукама. Основу за то су нашли у Хааријевој мистичној кабали која је била прожета мистичним и месијанским учењем.⁸

Међутим, учење Бирава није условило само појаву месијанских покрета, већ је директно утицало и на неке његове ученике који су написали чувена дела, попут Јосефа Кароа

(1488-1575), шпанског Јеврејина који се 1525. доселио у Сафед и 1552. издао своје чувено дело Шулхан арух (Постављен сто). То је био зборник јеврејских закона и подробан верски кодекс, који је оставио велики утицај на живот Јевреја широм света. Међутим, јерусалимски мислиоци су се успротивили овој идеји Бирава за обнову синедриона, тако да је та ствар пропала.⁹

У Сафеду је живео и радио песник Шломо Алкабец, творац литургијске химне „Леха дођи“, којом се до дана данашњег поздравља долазак Суботе у свим синагогама.¹⁰

Верско пробудење у овом галилејском граду било је толико велико, да се Реч Божија проучавала свуда, у сваком дому и до дубоко у ноћ.¹¹

Свака јеврејска конгрегација имала је своју сопствену организацију, поготово у великим градовима. Иако је свака конгрегација деловала посебно, у Солуну је постојало једно централно верско тело, које је бринуло о теолошким стварима *marbitzei Torah* (у преводу пропагатори Торе). Поред овог тела деловао је и *bet din* (суд рабина), и он је имао ингеренције над свим конгрегацијама у граду. Суд је заседао у синагогама и није имао физичког значења и надлежности су му зависиле од договора са локалним кадијом и утицајем самих судија. Јевреји су се веома често обраћали муслиманским судовима, без обзира на ком пољу су претходно биле донесене пресуде, и неретко су обарали одлуке рабинског суда.¹²

Солун као центар у Румелији, са толиким бројем Јевреја свих конгрегација, био је чувен и по Великој Талмуд Тори, школи отвореној за сву јеврејску децу.¹³

Несумњиво је да су новопридошли Јевреји, нарочито Сефарди (не треба потценити Ашкеназе, али је утицај првих био знатно већи), извршили велики утицај на домицијалне

6 Š. Etinger, nav. delo, 264.

7 P. Мантран, нав. дело, 407.

8 Исто, 267.

9 Исто, 265.

10 Исто.

11 Исто.

12 R. Porter, nav. delo, 102.

13 Исто, 106.

Јевреје и наметнули се својим образовањем и предузимљивошћу. Њиховим доласком, Османско царство у XVI и XVII веку постаје средиште учених Јевреја. Један део њих је своје корене изводио од Давида до њихових времена, те су своје обичаје и говор сматрали изворним. Већина јеврејских верских и других књига штампано је управо овде. А писци су углавном били Сефарди, док су рабини из Италије и северне Африке били у мањини. Списак ових схоларика је импозантан.¹⁴

Град Сафед је постао и центар Кабале. Ту је написано и чувено дело, из ове етичке литературе, рабина Елијаха де Видаса „*Reshit Hokhmah*” (Прво установљено). Праћено низом правних и етичких радова, као и писања рабина Мозеса Кордовера и рабина Јосифа Кара. И ово учење и литература су, поред Хаарија, послужили Сабетејцима као инспирација.¹⁵

■ Синагога у Јерусалиму (слика преузета из R.Porter, S. Harel-Hoshen, *Odyssey of the Exiles – The Sephardi Jews 1492-1992*)

II Јевреји на нашим просторима

Прве податке о досељавању Јевреја на балкански простор налазимо после разарања јерусалимског храма од стране вавилонског цара Навуходоносора (587. године пре Христа).¹⁶

Јеврејски историчар С.Росенес тврди да су Јевреји пратили освајања персијског цара Дарија у VI веку, и да су се тада неке групе доселиле на Балкан, пре свега у Мезију (данашња Србија и Бугарска).¹⁷

Податке о Јеврејима на Балкану, тачније у Грчкој, налазимо и код апостола Павла у Светом Писму још у I веку.¹⁸

Несумњиво је да је највећи број дошао на Балкан после две јеврејске буне под римском влашћу (70. и 135.године), поготово после ове друге, тзв. Бар Кохбине буне (135) о чему је већ писано на почетку рада.

Византијски цар Теодосије I (379-395) спомиње Романиоте, Јевреје који су живели у византијском царству. Овде се конкретно ради о онима који су живели у Једрену, а које је Теодосије насилно покрштавао.¹⁹

У Цариграду се спомињу у V веку, а касније у XII веку у неколико градова Грчке и Македоније као занатлије и земљорадници. У XIII веку их налазимо у Великом Трнову, као и на оним територијама које су Срби освојили од Византије.²⁰

Треба напоменути да их спомиње и Душанов законик, хрисовуља из 1345. године и Повеља Богородичином манастиру у Ликусаиди из Трикале 1348. године. Чак и код Душановог наследника Уроша налазимо податак о њима (1361).²¹ Осим горе поменутих података, пре османских освајања се мало зна о Јеврејима на Балкану

16 Ž. Lebl, nav. delo, 1.

17 Mr.Pavle Dželetović, *Jevreji Kosova i Metohije*, Beograd, 1988, 19.

18 Дела апостолска 16, 11.12; 17, 1-5.

19 Mr.P.Dželetović, nav. delo, 19.

20 Исто, 19.

21 Исто, 26.

14 Исто, 118.

15 Исто.

Места за која сигурно знамо су Цариград, Једрене, Трново, Видин, Београд, Ново Брдо и Солун. Нарочито је Солун играо велику улогу у даљем насељавању на Балкан, јер су из Солуна Јевреји даље одлазили у Велес, Скопље, Дојран, Прилеп, Охрид, Штип, а нарочито Битољ.²² Управо су и најстарије заједнице из Битоља, Скопља, Добруна и Новог Брда.

Доста њих дошло је из Угарске, после протеривања од стране краља Лајоша (1376). Они углавном насељавају бугарске градове: Видин, Никопол, Плевен и Софију. Ту затичу нешто мало Романиота.²³

Османилије су у Београду, после његовог освајања (1521), затекле мали број Јевреја. Али су ипак имали две општине, сефардску и ашкенаску. Велики број њих се досељава на Балкан, из Цариграда и осталих турских градова, у време Мурата III (после 1574).²⁴

Треба споменути јак сефардски центар у Битољу, који је дуго био трговачки центар на овим просторима.²⁵ У том граду су постојале чак две јеврејске општине, једна се звала Арагон, а друга Португал, што говори о пореклу тих Јевреја.

Спас, између осталог, на територији под османском окупацијом потражили су и Јевреји из Дубровника (1502-1515). Турци су се залагали за бољи положај Јевреја код Дубровчана, после чега су се тамо и вратили (1532), да би након доста проблема заувек били протерани (1622).²⁶

О присуству Јевреја на простору Балкана имамо чврсте материјалне доказе, све три етничке групе: оријенталне (романиотске), сефардске и ашкенаске. Највећи талас досељавања на Балкан, десио се у XVII веку, после свих погрома које су доживели широм Европе и Русије.²⁷

Ту није био крај премештања становништва. Доласком на престо Мурата III (1574) мења се

ситуација, тј. однос према Јеврејима у Царству, тако да се из Цариграда и Мале Азије селе у Бугарску, а из Солуна у Македонију, Србију и даље до Босне.

Што се Смедеревског санцака тиче, први пут су уписани у попису Рудника 1516. године.²⁸ Ову малу јеврејску заједницу од свега две куће чинили су Арверови синови, Моша и Арслан, и били су ослобођени плаћања испенце.²⁹

Након освајања Београда 1521, Османлије у граду затичу две мале јеврејске општине: сефардску и ашкенаску, да би већ средином XVII века број јеврејских породица нарастао на 800 породица. До XIX века тај број је повећан на 1000 породица. После аустријског освајања Београда уследило је протеривање Јевреја, што је проузроковало једновековну паузу у њиховом досељавању у тај град. Обновљене су обе општине после 1739, али се до поновног повратка чекало до успостављања српске власти, за време кнеза Милоша, доказаног пријатеља Јевреја. Разлог томе је одмазда Топал-паше 1791. године над Јеврејима јер се нису повукли са њима после аустријског освајања града.³⁰

Велика популација и велико насељавање забележено је и у Сарајеву, где први долазе сефарди 1565. Имамо податак за Сарајево из 1779. године где је било преко 1000 Јевреја.³¹

Бузбек, изасланик Светог римског царства, путовао је 1555. године за Цариград (коњском запрегом). У караван-сарају у Нишу, где је одсео и са којим није био нешто задовољан, ипак хвали посебне одаје које су могли да користе сви, било хришћани или Јевреји, што указује на јеврејско присуство у овом граду. У прилог овоме јесте и тврдња Енглеза Хенрија Бланта који је пишући о историји и обичајима Јевреја о томе много разговарао са неколико рабина за време прославе Суботе у Нишу.³²

28 Е. Миљковић Бојанић, Смедеревски санцак 1476-1560. Земља. Насеља. Становништво, Београд, 2004, 271.

29 Основни порез који су плаћали сељаци хришћани

30 Исто, 28.

31 Исто, 29.

32 Ž. Lebl, nav. delo, 9. и Е. Миљковић Бојанић, нав. дело, 210, 211.

22 Исто, 22.

23 Ž. Lebl, nav. delo, 2.

24 Mr. P. Dželetović, nav. delo, 28.

25 Исто, 22.

26 Исто, 26.

27 Исто, 23.

На територији Војводине се први пут помињу у Петроварадину 1697. године, а у Новом Саду (некада Неопланти) 1699. године. Било их је и у Банату у другој половини XVIII века, нарочито у Белој Цркви која је у то време била војни и административни центар ове области. После пораза Аустрије од Османске државе (1739) број Јевреја у Банату се повећао, а долазили су углавном из Београда.³³

Што се Косова и Метохије тиче, од како је престало да буде погранично подручје између Србије и Византије, добило је на важности. Посебно због престоница српских краљева и царева, али и због јаког рударства. Те се у првој половини XV века у Приштини спомиње један Јеврејин као закупац и извозник сребра. У попису из 1498. године налазимо шест јеврејских кућа у Новом Брду. И Призрен постаје важан привредни центар у XVI веку, па је разумљиво да и овде налазимо Јевреје као пословне људе. Овде се по имену спомиње Матија Мената, који је добио дозволу да преко лука Љеша, Валоне и Дубровника као закупац и извозник извози своју робу за Анкону.³⁴

Дефтери за Ново Брдо из 1569. године бележе Јевреје који су плаћали цизу по свом имовном стању (од 45 до 68 акчи). Задње спомињање Јевреја у Новом Брду је забележено 1610. године када рударство и трговина у овом, некада јаком, месту почињу да опадају. Из Новог Брда одлазе за Приштину, Сарајево, Битољ...³⁵

Београдска махала

Након османског освајања Београда, они Јевреји који нису пресељени у Цариград своју махалу премештају са обале Саве на Јалију (обалу) Дунава и око Дорћола. Да би били ближи пристаништу, трговачком центру и касарнама, где је увек могло да се заради нешто. Јалија је тада била нижа него данас, те је често плавлена и нису помагали никакви радови око насипа и одбране од поплава. И поред тога, Јевреји

су волели своју махалу. Треба напоменути да су у Београду живели и други народи (Срби, Јермени, Грци, Цинцари, Дубровчани, Арнаути) и свако је имао своју махалу.³⁶

Бољи односи Османлија према Јеврејима, у односу на претходну угарску власт, као и одређене привилегије које су добијали, утицали су на то да се Јевреји задрже у Београду и развију свој посао и своју махалу. Ту су се осећали безбедно, путовали су са Османлијама, пословали, тражили заштиту кад год је било нужно, а по шеријатском закону чак могли и тужити-парничити са муслиманима, Турцима. Слично томе, на свом суду су могли доносити изјаве Турака, као доказ у некој парници.

За почетак изградње београдске махале узимају се тридесете године XVI века. О изгледу махале, двориштима, двориштима у двориштима и животу у њима, може се доста видети из разних спорова који су Јевреји из Београда упућивали у то време. Куће су биле приземне и на спрат, углавном покреивене црепом и са верандама. Скоро свака кућа имала је своју башту, а кроз унутрашње двориште се могло прећи у суседно унутрашње двориште и тако се обићи цела махала без потребе изласка на улицу. Са спољне стране, која је излазила на улицу, налазиле су се радњице. Поједини становници махале имали су и више кућа и радњи. Из једног спора упућеног из Београда 1610. године извесног Рубена са својим суседом Шимоном (Симон) сазнајемо да је Рубен имао двоспратну кућу покривену црепом и да је била подигнута пре 50 година, „од старих времена, кад је подигнуто то цело јеврејско двориште“. Претходни власник куће добио је право не само на кућу већ и на „ваздух до небеса“, што је значило да је могао зидати у вис колико је хтео. Тако је Рубен изградио дрвени додаток лакат и по изнад Шимонове куће, а имао је и неку цев за ваздух која је штрчала око два лакта. А у том дограђеном делу Рубенове куће био је и један прозор. Када је Шимон хтео да подигне кућу у вис, сметала му је она цев, па је тражио да је Рубен уклони, али се овај успротивио, не толико због цеви, већ због тога што би му

33 Mr. P. Dželetović, nav. delo, 30.

34 Mr. P. Dželetović, nav. delo, 33.

35 Исто, 34.

36 Ž. Lebl, nav. delo, 7.

Шимонова кућа заклонила прозор и било би мрачно у тој просторији. Спор је упућен у Солун, а тамошњи рабин им је у одговору написао да спор морају решити према локалним законима и обичајима града.³⁷

Интересантно је то да се Рубен и Шимон помињу више пута, у разним споровима, а један је чак стигао и до цариградског рабина Моше Бенвениестиа, који је као и његов колега из Солуна пресудио да поступи по локалним законима и обичајима.

Једно питање из XVIII даје нам опис заједничких дворишта: „ У граду Београду налази се двориште у коме станује нешто више од 15 кућевласника Јевреја. Осим две главне улазне капије којима се обично служе, на једној страни дворишта је ред кућа и свака од њих има отворене капије према поменутом дворишту. Осим тога, свака кућа са те стране има мале вратнице која воде из куће на пијаци, а и дућани су отворени према пијаци“. После овог описа дворишта следи питање: „да ли разведена жена мора да напусти то двориште ако се преуда, чак и ако се између бивших супружника налазе три зграде?“³⁸

Нема много података путописаца из XVI и XVII века који су писали о Београду, а и оно што је било писано углавном је штуро, површно и већ познато.

Средином XVI века кроз Београд је прошао Јаков Бецек и записао да у граду „има много трговаца Турака, Дубровчана, хришћана и Јевреја“.³⁹

Сигуран податак о Јеврејима налазимо у попису београдске вароши из 1560. године, где је забележено пет потпуних и два самачка домаћинства. У овом попису се не наводе никакве дажбине, па се да закључити да их није ни било, тј. да су били ослобођени намета.⁴⁰

Марк Антонио Пигафета, племић и члан изасланства Антуна Вранчића, са којим је

1567. године кренуо у Цариград, о Београду пише: „ Ниже поменутог брежуљка, према истоку, има изван градских зидина много кућа турских, јеврејских и српских, много дућана дубровачких и других трговаца... У тој вароши Мехмед (јер хоће да сагради безистав, каравансерај и друге грађевине) даде порушити три хришћанске цркве српске и синагоге јеврејске.“⁴¹

Шест година касније 1573. године Давид Унгнад, посланик цара Максимилијана II, пролазио је кроз Београд и са собом водио протестанског свештеника Штефана Герлаха, који је у свом дневнику забележио да је Београд лепши од Будима када су куће и вртови у питању, те и да је турски цар наредио да се изграде лепе зграде, а улице калдрмишу. О становништву је записао да га чине: Турци, Јевреји, Срби и Дубровчани (који имају најлепше дућане). Пет година касније Герлах поново пролазећи кроз Београд пише да „ту има прилично много немачких, шпанских и италијанских Јевреја. Сви они имају једну школу.“⁴²

Из XVII века, тачније 1620. године имамо запис енглеског путника Питера Маднија, код кога стоји: „ Пошли смо да разгледамо град који лежи на месту где река Сава утиче у Дунав... У граду има 2000 домаћинства, од који 60 до 70 јеврејских, док су остала хришћанска или турска.“⁴³

Чувени османски путописац Евлија Челебија (Евлија Мехмед Зивли ибн Дервиш) боравио је 1660. године у Београду и прецизно бележи број становника, пореских обвезника, имена махала, број кућа, колико соба имају. Пише да су куће лепе, са вртовима, баштама и доклатима, док су кровови покривени ћерамидама и ређе даскама те и да поред тврђаве станују Јевреји.⁴⁴

Аустријски племић, барон Хајнрих Отендорф, члан аустријског посланства које је преговарало са Османлијама, оставио је 1663. године кратак, али садржајан податак о Старом и Новом граду и додаје за предграђе да тамо

37 Исто, 17.

38 Исто, 19.

39 Исто, 8.

40 Е. Миљковић Бојанић, нав. дело, 271.

41 Исто, 9.

42 Исто.

43 Исто.

44 Исто, 10.

станују „најотменији Турци, сви хришћани и Јевреји и да тамо имају одличну трговину, робу и дућане...“.⁶⁶ Бележи и да Јевреји имају своју улицу у којој излажу и продају робу, као и да близу Дунава, код скеле за Темишвар, живе у огромној двоспратној кући њих око 800 (што је тешко поверовати), па и да ту имају своје школе. Занимљиво је и то да се у време посете Отендорфа градио мост на Сави и да су се Јевреји откупили од кулука за 1000 дуката.

Две деценије касније, тачније 1680. године, италијански картограф и историчар Фердинандо Марсилџи пише да у Београду има 170 Јевреја, да имају синагогу и да плаћају 500 реала пореза.

Пуно архивске грађе о Јеврејима у Београду налази се у дубровачком архиву, а то је веома подробно истражио и обрадио 1937. године наш историчар Јорџо Тадић. Међу првим подацима о Јеврејима у Београду, после османског освајања 1521. године, постоји и тај да су Саламун из Београда и његов друг Јуда Калдерон замолили маја 1542. године дубровачку владу, позивајући се на повластице из 1532. године, да поново буду изједначени са фирентинским трговцима на још десет година и да су спремни да тргују само преко Дубровника.⁴⁵

Према попису Турчина Бали Мустафе, из 1570. године, који је радио за више српских градова, у Београду је избројао 100 Јевреја (исте године у Смедереву их је било 80). Треба напоменути да су Османлије пописивали само пореске обвезнике, без жена и деце.⁴⁶

И чувена Дона Грација Мендес-Наси имала је додира са Београдом. Лично султан Сулејман Законодавац је 20. јануара 1565. године наредио смедеревском бегу и београдском кадији да испитају убиство шесторице Јевреја ну служби Доне Грације. Ови Јевреји су путовали у Београд по њеном налогу да би обавили послове за њу, а по обављеном су се укрцали у брод за Видин. Претходно су се уписали у судски оверен списак како би избегли непријатне ситуације од капетана

45 Исто, 11.

46 Исто, 13.

брода или сапутника. Нажалост, ово им није помогло, јер су на пола пута до Видина опљачкани и убијени на палуби брода.⁴⁷

Управо у овим извештајима имамо главни извор за свакодневни живот Јевреја и јеврејских заједница широм Европе.

Такође, доста података о Јеврејима, чиме су се они бавили, како су живели и све друго можемо наћи и у тзв. везаницама, које су писане и издаване јеврејским женама у случају да су остале удовице. Ове везанице нам казују ко је, где и на који начин умро, те се жена тог покојника ослобађа и може поново преудати (ако жели), наследити имовину...

■ Изглед унутрашњег дворишта јеврејске куће (слика преузета из R.Porter, S. Harel-Hoshen, Odyssey of the Exiles – The Sephardi Jews 1492-1992)

III Знаменити Јевреји у Османском царству

Историја Османског царства пуна је људи који су дали допринос држави, или су остали упамћени по ономе што су радили, стварали, били или у једном тренутку скренули пажњу на себе неком својом особеношћу, а нису припадали муслиманском – турском миљеу.

47 Исто, 22.

Међу таквим људима налазимо доста Јевреја, који се спомињу у Царству у свим вековима његовог постојања, а остаће упамћени по добром или лошем.

Било је ту: привредника, пословних људи, дипломата, државника, научника, рабина, учитеља, теолога, мистика, наводних месија, лажних пророка итд.

У наредним страницама овог рада ћемо споменути само неке од ових Јевреја, јер би набрајање и писање о свима одузело доста простора, а и није нам циљ бавити се само личностима, већ сагледати целокупан статус јеврејске заједнице, успут спомињући само оне најзначајније. Тако да ћемо кроз живот и дело неколико особа, различитих интересовања, занимања, различитог социјалног статуса, употпунити слику о Јеврејима у овом периоду и овој великој држави.

Сабетај Зеви

Период XVII века остаће, поред свега другог, упамћен и по Сабетају Зевију (јеврејски изговор његовог имена био би Шабетај Цви).

Реч је о Јеврејину рођеном у Смирни (Измиру) 1626. године. У својој младости био је под великим утицајем рабина те је стекао јеврејско образовање, да би затим интензивирао учење кабале и почео водити аскетски живот. Пошто се, по традиционалном веровању, мистичко савршенство постизало само у Светој Земљи, Сабетај Зеви је отпутовао на Левант, тј. у Свету Земљу. Путовао је преко Египта, где је застао да се одмори и ту је упознао ашкенаску сиротицу по имену Сара, која је преживела покољ од стране козака 1648. и успела да се домогне Египта, за разлику од својих родитеља који су страдали у том покољу. Говорила је да је васпитавана као хришћанка и да је тек касније сазнала да је пореклом Јеврејка. Дуго је лутала јеврејским општинама и приповедала је како је предодређена да постане Месијина невеста. Оженивши је, Сабетај је са њом отпутовао у Свету Земљу,

у коју стиже 1662. После две године (1664) послат је у Египат са нарочитим задатком.⁴⁸

Неуравнотежен као особа био је подложен различитим утицајима. Аскета, убеђен у свој узвишени позив, поготово после женидбе са Саром, којој је у потпуности веровао, оно што је и сама приповедала, да је предодређена да буде невеста Месије. У палестинској области Гази, на југу Леванта, срео је Аврама - Натана Ашкеназија, младог мистичара, доброг познаваоца Талмуда који је поседовао велика знања из области кабале. Натан је знао каткад, обузет божанским надахнућем, да пророкује и оглашава „реч Божју”, због чега је касније и назван „пророком Натаном”. Упознавши Сабетаја, Натан се уверио да је овај Месија, те је постао његов ревностни апостол.⁴⁹

О јеврејском празнику шавоуту, 31. маја 1665. године, Натан је Сабетаја јавно прогласио Месијом.⁵⁰ Харизматски вођа, са учењаком кабалистом, веома брзо подстакли су бујање сабатијанског покрета, који се у наредне две године (1665-1666) снажно проширио на све земље где је било Јевреја, од Јемена до Амстердама, од Туниса и Марока до Хамбурга и Прага, од Лвова до Лондона; те су Јевреји свих сталежа, звања и имовинског статуса одушевљено прихватили и поздравили ову дуго очекивану вест.⁵¹ Толико је било велико јеврејско усхићење, да су широм Европе излазили на улице, плесали и своју радост делили са хришћанским суседима, честитајући долазак Месије и обнову Царства. Богати трговци у Немачкој припремали су у великим бачвама намирнице неопходне за пут у Свету Земљу. Мало њих сумњало је у његово месијанство, а ако их је и било, тај свој став нису се усуђивали да изнесу у јавност. Они коју су веровали да је Сабетај Зеви Месија, били су спремни да прогањају оне који би то оспорили.⁵²

Верујући да је он „цар Месија”, Сабетај се запутио у Цариград (1666) да се сретне са султаном, али и да га свргне. На путу до

48 Š. Etinger, nav. delo, 267.

49 Исто, 267.

50 Исто.

51 Јов, 19, 25-27; Исаја 7, 14; 11; 13, 9.10;

52 Š. Etinger, nav. delo, 268.

престонице, у Смирни, дочекали су га одушевљено, тим пре што је ту рођен. У Цариграду су га локални Јевреји такође одушевљено поздравили.⁵³

Османске властине суделилe то одушевљење, па су, да би спречиле политичке последице овог „месијанског“ заноса, одмах ухапсиле Сабетаја Зевија и затвориле га у галипољску кулу Абидос. Поткупљивањем стражара, од стране Сабетајевих присталица, он је у тој кули живео као племић, а саму кулу је назвао „*Migdal - Oz*“ (Кула моћи). Одатле је појединце из свог окружења крунисао господарима одређених области, за шта су они веровали да ће се тим пре испунити и ступити на обећане престоле. Ишао је толико далеко да је увео чак и неке верске новине, те је прогласио девети ав (једанаести месец јеврејског календара) за свенародни празник. Овај дан се код Јевреја обележавао као дан поста и жалости због разорења јерусалимског Храма, и Првог и Другог. По веровању, тог дана је требало да се роди Месија, што је стварно и био дан рођења Сабетаја Зевија. То је по његовом дубоком убеђењу и био један од битних показатеља да је он Месија, те је његово рођење разлог славља, а не жалости.⁵⁴

У својој кули он је примао представнике Јевреја из свих земаља. Главни рабин из Лвова и предводник пољских Јевреја, Давид Халеви, човек у поодмаклим годинама, послао му је свог сина и зета са поздравима. Сабетај му је обећао одмазду за све побијене Јевреје у Пољској и послао му је кошуљу као симбол дуговечности.⁵⁵

Један од Сабетајевих следбеника, посумњававши у искреност и месијанство свог сународника, обавестио је Османлије о свему што се дешавало у кули Абидос. Турци су одмах пред Зевија ставили две могућности: прелазак на ислам или смрт. Колебљив и слабић, Сабетај Зеви је одабрао оно прв; промена вере! Због тога су га Османлије наградили турским именом, титулом и државном пензијом.⁵⁶ Овакав

след догађаја, тј. прелазак Сабетаја у ислам и повластице које је добио, Османлијама су ишле у прилог. Није им требао народ чији је изабраник умро мученичком смрћу. Најмање што су желели је да од верних и корисних поданика направе вечите непријатеље.

Ово је дубоко погодило целокупну јеврејску заједницу. За Јевреје је лажни Месија, који није испунио очекивано, а страдао је, мање зло од Месије - вероломника. За веома кратко време, од оног кога су силно величали и о коме су одушевљено причали, постао је најомраженија личност међу Јеврејима. Био је неко кога су хтели што пре да забораве, а ако је могуће и избришу из историје, као да није ни постојао. Ишло се дотле да су поред спаљивања списа са којима је имао везе, спаљивали и све оно где је он спомињан, у било ком контексту.⁵⁷

Након пуно извештаја у којима се Сабетај Зеви оптужује да, иако је примио ислам и даље практикује јеврејске обичаје, те како би га удаљили од његових следбеника, Османлије су га послале у Улцињ. До своје смрти, на Дан покајања 1676. године, понашао се све чудније и чудније, презрен од свих осталих. Његов „пророк“ Натан је до сопствене смрти 1680. године тврдио да „Месија“ није умро, већ да се прикрио у свом божанском свету.⁵⁸

Међутим, било је и оних који нису одустајали од идеје месијанства Сабетаја Зевија, као ни његовог пророка Натана. Један део њих, убеђен да је то неопходно, пошао је стопама свог узора и променио веру у ислам. Једна, већа, група његових неуморних следбеника, није мењала веру, већ је још ревносније тежила аскетизму и проучавању његових списа, као и текстова у којима су тражили утеху и оправдање за своју веру. Открили су временом нове изворе верског надахнућа које више није тражило особног Месију, већ је само у себи имало елементе месијанства.⁵⁹

53 Исто.

54 Исто.

55 Исто.

56 Д. Џ. Голдберг, нав. дело, 130.

57 Š. Etinger, nav. delo, 268.

58 S. Dubnov, *Kratka istorija jevrejskog naroda*, Beograd, 171.

59 Š. Etinger, nav. delo, 268.

Део оних који се нису одрекли учења Сабетаја наставило је да практикује стару веру, сматрали су да је „Месија“ ипак изабрао правилан пут и да само треба одбаци-ти уобичајене форме богослужења.⁶⁰

Умерени сабатијевци који нису одступили од верске традиције, али нису ни одбацили идеју месијанства, решили су да се масовно преселе у Свету Земљу и да обнове своје духовно средиште са центром у Јерусалиму. На челу ове групе стао је Јехуда Хасид, чији су следбеници били простога народног порекла, а неки од њих су припадали и сабатејским скупинама, од којих многи нису хтели да одрекну идеје скорог спаса. Напустивши своје домове у Пољској, Моравској, Немачкој и Аустрији, упутили су се у Свету Земљу преко територија које су контролисале Османлије, али их је већина дошла воденим путем преко Млетака 1700. године. Од њих 1500, колико их је било у почетку, до Јерусалима је стигло свега 800. Пошто је убрзо умро Јехуда Хасид, али и због невоља које су их задесиле приликом насељавања, део њих је ипак напустио Свету Земљу, мада је већина остала.⁶¹

У Солуну је група Јевреја, предвођена његовом последњом супругом, основала секту „Донме“ која је јавно исповедала ислам, док су у свом храму практиковали један јеретички облик јудаизма.⁶²

Ту није био крај утицаја Сабетаја Зевија на јеврејску историју. У Пољској се група његових присталица окупила око Јакуба Франка (1726-1791), који је одржавао блиске контакте са донме и представљао се као духовни наследник и реинкарнација Зевија. Он је, под утицајем католичке цркве педесетих година XVIII века, са неколико стотина својих присталица прешао у хришћанство. Откривено је да су он и његове присталице наставиле да практикују неке своје обичаје и да следе Франка као „Месију

који је дошао“, те га пољске власти хапсе и бацају у тамницу. Руси га ослобађају 1772, а након његове смрти улогу Франка наставља његова ћерка Ева, која 1817. године умире у сиромаштву, иако су многи преобраћеници франкисти постали истакнути пољски племићи.⁶³

Дона Грација Мендес

Дона Грација Мендес рођена је у Португалији 1510. године, а умрла је у Цариграду у својој 58. години. Удала се за португалског марана из породице Наси, чији надимак је био Франциско Мендес, чувеног банкара широм Француске и Фландрије. Моћни цар Карло V и много других владара пословало је са његовим братом који је имао седиште у Антверпену.⁶⁴

Франциско је умро 1534. тако да је Грација са 25. година постала удовица. У то време у Португалији инквизиција је поштрила став према маранима, тако да је она због своје безбедности одлучила да напусти земљу. Одлази са млађом сестром, ћерком Реином и сестрићем Жуаном Микезом. Одлучила је да отпутује у Антверпен код њеног девера, чији је углед био велики. У Антверпену је помагала својим верницима који су пролазили кроз тешке тренутке у Португалији да се избаве.

После неколико година проведених у Антверпену није била задовољна тамошњим животом, поготово што је била приморана да живи и понаша се као хришћанка иако је у себи и даље била у својој старој религији. Чак јој ни њен велики углед није помогао у томе. Тражила је од свог девера, за кога је у међувремену удала своју млађу сестру, да са својим богатством отпутује у неку земљу толерантнију према Јеврејима.

Нажалост, њен девер умире, а наследник његовог имања постаје његова ћерка *Gracia la chica* (мала Грација). То је задао додатне муке Грацијиним напорима да

60 Исто, 269.

61 Исто.

62 Видети: Ј. Димитријевић, Писма из Солуна, Лозница, 2008. и С. Sisman, *The Burden of silence: Sabbatai Sevi and the Evolution of the Ottoman-Turkish Donmes*, Oxford, 2015.

63 Д. Џ. Голдберг, нав. дело, 132.

64 М. Franco, *L'Historie des Israelites de l'empire Ottoman*, Paris, 1897, 53.

напусти земљу јер је грамзиви Карло бацио око на њихово богатство под изговором да је Диего живео као јеретик. За власт она је и даље тајно живела као јудаиста и штитила је непријатеље инквизиције. Конфискацију своје имовине спречила је слањем знатне своте Карлу V и на тај начин убедила званичнике.⁶⁵

Две године касније успела је да се докопа Венеције са свом својом имовином. Њена сестра, удова Диега Мендеза је тражила своју половину наследства, али је дона Грација као тотор мале Грације успела да задржи сав новац на окупу, тј. одбила је да се држи тестаментa.

Венецијанске власти ухапсиле су Дона Грацију, више из похлепе него из верских разлога као и њену сестру која је, такође, била осуђена за јерес.

Дон Жуан Микуез, сестрић дона Грације, у Османском царству познатији као Дон Јосиф Наси, успео је да задобије пажњу и помоћ султана Сулејмана Законодавца и избави своју тетку и доведе је у Цариград.⁶⁶

■ Дона Грација (слика преузета са http://dashinvaine.co.uk/galleries/drawings/images/Dona_Gracia_Mendez_Nasi_by_dashinvaine.jpg)

Srđan Veselinović,
završni dio u sledećem broju

65 Исто, 54.
66 Исто, 55.

Jevrejski red esenjana i njihova mudrost u svetu

(Из награђеног рукописа на 59. конкурсy Saveza jevrejskih opština Srbije)

Oko 150 godina pre Hrista postojale su u Palestini tri jevrejske sekte: farisejska, sadukejska i esenjanska koja je osnovana u trećem veku.

Esenjani (Eseji, Eseni, Isijim) su sačinjavali jedan zatvoren red u kojem su bili samo muškarci. Imali su svoje naseobe na obalama Mrtvog mora i po selima. Nazivani su i lekari i oni koji se skrivaju i oni koji se kupaju. Podatke o njima nalazimo u zapisima Filona Aleksandrijskog, rimskog pisca Plinija Starijeg, grčkog filozofa Diona Hrizostoma i Josifa Flavija.

Bavili su se zemljoradnjom, stočarstvom i zanatstvom. Međusobno se nisu bavili trgovinom. Živeli su u strogo zatvorenim zajednicama. Novi članovi su pre ulaska u ovaj red morali da polažu zakletvu na ćutanje i pokornost propisima o čistoti života i pripremanju za besmrtnost duše. Svako ko je hteo da bude član mogao je postati tek za tri godine. Svaka zajednica imala je svoje sveštenike i sudije koja je propisivala kazne za prestupe u vidu posta, nadoknade štete, proterivanje iz zajednice ili smrt zbog uvrede Boga. Lična svojina je bila zabranjena. Imali su zajedničku kasu iz koje su plaćani izdaci. Voleli su da rade, odricali se svih zemaljskih radosti i vršili svoje obrede u dubokom ćutanju. Propisi reda su se strogo poštovali. Govorili su samo ono što je neophodno i bili su blage prirode. Nosili su uvek belu odeću kao simbol unutrašnje čistote i imali su jednu haljinu za letnje a drugu za zimsko doba. Ujutru, pre izlaska sunca, izgovarali su molitve Suncu. Pre zajedničkog obeda ujutru i uveče su se kupali i zbog toga su nazvali „Tovle šahrit“ (kupači).

Posle Boga, esenjani su najviše obožavali Mojsija i njegove propise. Praznovali su subotu kao najrevnosniji Mojsijevi vernici ali nisu prinostili na žrtvu životinje. Zbog toga im je bio zabranjen ulazak u hram. Njihovi propisi zabranjivali su ubijanje životinja i korišćenje mesa za ishranu.

Nisu se ženili jer su smatrali da nijedna žena nije verna jednom mužu.

Živeli su kao asketi odvojeni od sveta u grupama u kojima je sve bilo zajedničko. Nisu bili ničiji robovi i nisu imali robove. Esenjani su bili krajnje ispravni i moralni. Činili su samo dobra dela. Odlikovali su se fanatičnom istinitošću. Njihova reč bila je dovoljna za potvrđivanje istine. Zbog svoje čistote i ljubavi prema istini i pobožnosti bili su ne samo u Judeji nego i u drugim pokrajinama veoma poštovani. Iako su nastupali kao pacifisti u ratu Jevreja protiv Rimljana borili su se u prvim redovima.

Među najpoznatijim esenjanima su čuveni proroci Juda i Menahem. Proslavili su se kao lekari, kako tela tako i duše. Proučavali su lekovite biljke i minerale.

„Esenjani su imali doktrinu o sinu Božjem. Čovek je stvoren po obrazu ali je vrhovno biće u čoveku rastureno. U izvesnim vremenima pojavljuje se čovek koji je pravi izraz božje misli i on spasava ljude od duhovne propasti. Sva događanja su sveli na božju volju i predodređenost. Pretpostavljali su dualizam: pored Boga koji je prouzročio dobro postoji i princip zla. Duša je besmrtna i privučena telesnom ljubavlju pada u telo koje je njena tamnica. Posle smrti duše dobrih idu u vazdušni prostor, dok se duše zlih muče u hladnom podzemnom svetu.

Verovali su u anđele i njihova imena su čuvali kao najveću tajnu. Prilikom polaganja strahovite zakletve novih članova morali su obećati da neće odavati imena anđela čijim je prizivanjem vršeno izazivanje natprirodnog dejstva. Iščekivali su dvojicu mesija: Aronovog Mesiju (Mesija sveštenika) i Davidovog mesiju (Mesija kralja).

Članovi esenjskoga reda, koji je prestao da postoji posle razaranja Jerusalmiskog hrama, ostvarili su u malome idealistički socijalizam na spiritualističkoj podlozi, koji je ideal budućnosti. U svakom slučaju esenjani su potvrdili svoje visoke ezoterne, eshatološke, etičke i socijalne sposobnosti a stvorili su uzvišena učenja koje su doslovno sproveli u život.

Radivoje Davidović

PREUZETO IZ STRANE ŠTAMPE

Svjetski jevrejski kongres, osnovan 1936, obilježava osamdeset godina postojanja

WJC/3.avgust 2016.

Ronald S.Lauder: „Osnivanjem Svjetskog jevrejskog kongresa, interese jevrejskog naroda postavili smo na mapu međunarodne diplomatije“

Njujork – Dok se Svjetski jevrejski kongres priprema da obilježi 80-u godinu postojanja, predsjednik Ronald S.Lauder naglašava da je potreba za budnošću, odlučnim i hrabrim koracima, potreba da se brane Jevreji i brine o opstanaku jevrejskih zajednica, ista danas kao što je bila i 1936, dodajući da Svjetski jevrejski kongres, međunarodna jevrejska krovna organizacija, postoji da bi štitio interese Jevreja širom svijeta te sprečava pogoršanje opšteg stanja na nivo pre-Holokausta u Njemačkoj.

Ronald S.Lauder je rekao:

„Te 1936.godine, osnivači, naši očevi i majke su se okupili u Švajcarskoj da se ujedine protiv rastuće prijatnje nacističke Njemačke, da stradanje jevrejskog naroda predoče čitavom svijetu. Danas, stav svijeta prema Jevrejima može i dalje biti neprijateljski, ali dvije bitne stvari su se svakako promijenile. Prvo, mi smo se promijenili. Vrijeme mirnog Jevrejina, plašljivog Jevrejina, geto Jevrejina, je odavno prošlo. Lideri koji su osnovali Svjetski jevrejski kongres prije 80 godina, „sahranili“ su tog Jevrejina – i on se ne vraća.

Drugo, tu je država Izrael, jedina jevrejska država na svijetu. Svjetski jevrejski kongres brani Izrael i njegov narod na međunarodnoj sceni, i nadamo se da doprinosimo postizanju mira i stabilnosti na Bliskom istoku.

Osnivanjem Svjetskog jevrejskog kongresa, interesi jevrejskog naroda su stavljeni na mapu međunarodne diplomatije po prvi put. Siguran sam da bi osnivači Svjetskog jevrejskog kongresa, koji nijesu mogli da spriječe Holokaust, ali koji su puno uradili da pomognu Jevrejima za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata, bili ponosni na ono što su Svjetski jevrejski kon-

gres i Izrael postigli poslednjih decenija.

Puno toga treba da se uradi u borbi protiv antisemitizma i drugih oblika netrpeljivosti, ali ako se osvrnemo unazad u poslednjih osamdeset godina, jasno je da bi svijet bio čak mnogo opasnije mjesto za Jevreje da Svjetski jevrejski kongres nije osnovan kao reprezentativni glas i diplomatsko oružje sjetskog jevrejstva.“

8-15 Avgust 1936: Osnivačka skupština Svjetskog jevrejskog kongresa u Ženevi

Svjetski jevrejski kongres je zvanično osnovan u Žanevi, Švajcarska, na plenarnoj sjednici uz prisustvo 230 izabраниh predstavnika jevrejskih zajednica iz 32 zemlje, da kao krovno tijelo zastupa jevrejska prava pred vladama i međunarodnim tijelima i da se angažuje u stvaranju jevrejskog doma na mjestu gdje je tada bio Britanski mandat u Palestini.

Danas, Svjetski jevrejski kongres ima pridružene članice u preko 100 zemalja i teritorija, što ga čini jedinom istinskom globalnom jevrejskom krovnom organizacijom.

8.avgust 1942: Riegner telegramom upozorava svijet na Holokaust

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, SJK osniva poseban organ sa ciljem da pomogne prognanim Jevrejima u Evropi i upozorava svijet na Holokaust. Predstavnik SJK iz Ženeve je 8.avgusta 1942., poslao poznati telegram u kome je po prvi put obavijestio SAD o nacističkom „Konačnom rješenju jevrejskog pitanja“, planu za istrebljenje Jevreja na teritorijama okupiranim od strane Njemačke. Riegner je ovu informaciju dobio od njemačkog industrijalca Eduarda Schulte.

Tokom rata, Svjetski jevrejski kongres je lobi-
rao savezničke vlade da odobre vize jevrejskim izbjeglicama. Uprkos protivljenju američkog Stejt departmenta, Svjetski jevrejski kongres je dobio dozvolu od odjeljenja američkog Državnog trezora, na čijem je čelu bio Henri Morgen-

tau, da se sredstva potrebna za spasavanje i pomoć prognanim Jevrejima, prenesu u Evropu. Prema Riegnerovom izvještaju, ova sredstva su pomogla da se djeca, njih 1350, prebace iz okupiranih zemalja u Švajcarsku i 70-oro u Španiju.

9.avgust 1944: SJK poziva SAD da bombarduje Aušvic

Dana 9.avgusta 1944. šef Službe za spasavanje pri SJK, Arie Leon Kubovitzki, je poslao pismo američkom podsekretaru rata Johnu Mc Clou, u kome mu prenosi poruku od Ernesta Friscera iz čehoslovačkog Državnog savjeta, pozivajući ga da unište gasne komore i krematorijume u Aušvicu-Birkenau i bombarduju željezničku infrastrukturu u ovoj oblasti.

Dana 14.avgusta 1944. McCloy je odgovorio Kubovitzkom da odbijaju takvu ideju, govoreći da bi „takva operacija mogla biti izvedena jedino uz pomoć odgovarajuće vazdušne podrške koja je presudna za uspjeh naših snaga koje su sada angažovane u odlučujućim operacijama na raznim stranama i u svakom slučaju to ne bi bilo efikasno, pa stoga ne dozvoljavamo korišćenje naših resursa.“

U aprilu 1945. SJK je uspio da oslobodi 4500 zarobljenika iz ženskog koncentracionog logora Ravensbrik, putem direktnih pregovora sa Hajnrihom Himlerom, jednim od vodećih nacističkih lidera.

Poslijeratna obnova

U periodu poslije Drugog svjetskog rata, SJK ulaže napore da obnovi jevrejske zajednice u Evropi, pruža pomoć raseljenim licima i preživjelim iz Holokausta, nastoji da obezbijedi obeštećenje žrtvama od strane Njemačke, zalaže se za kažnjavanje nacističkih lidera koji su počinili zločine protiv čovječnosti.

Predsjedik SJK Nahum Goldman je osnovao Konferenciju za jevrejska materijalna potraživanja protiv Njemačke 1951.g., sa zadatkom

da upravlja jevrejskim zahtjevima za odštetu.

SJK je, takođe, uspješno lobirao UN i vlade da podrže osnivanje države Izrael. Nakon 1948. SJK je svoju pažnju usmjerio na patnje jevrejskih izbjeglica u arapskim zemljama, takođe, skrenuo je međunarodnu pažnju na težak položaj Jevreja u Sovjetskom Savezu, koji su na kraju dobili dozvolu da se isele u Izrael ili da ostanu u njihovim zajednicama.

Tokom 1980., SJK je uspješno lobirao za restituciju imovine žrtava Holokausta, koja je držana na takozvanim „neaktivnim“ bankovnim računima u Švajcarskoj i drugdje, osigurao je da se vrati pravim naslijednicima, ili da adekvatna nadoknada bude plaćena. Komisije su formirane u 17 zemalja sa zadatkom da ispitaju porijeklo imovine u vrijeme Holokausta, uključujući i opljačkane umjetničke predmete, sredstva za oporavak se koriste za podršku brojnim programima širom svijeta.

SJK se zalaže za prava radnika – Jevreja i ne - Jevreja – čija agonija teškog rada bez ikakve nadoknade traje decenijama, rezultat je osnivanje fonda od \$ 5 miliona od strane Njemačke 2001.

Jedan od najvažnijih ciljeva SJK je bolje razumijevanje sa drugim religijama, posebno sa katoličkom crkvom. SJK je imao odlučujuću ulogu u uspostavljanju diplomatskih odnosa između Izraela i Svete Stolice 1993.

■ Prva plenarna sjednica Svjetskog jevrejskog kongresa

Alžir: Jevrejski grobovi su oskrnavljeni, kosti prenijeti u kosturnicu

WJC/Arutz SHEVA 7 – Israelnationalnews.com

31. avgust, 2016.

Alžir planira da izvrši prenos kostiju Jevreja sa 31 groblja širom zemlje, neidentifikovane ostatke pohraniti u zajedničku grobnicu

■ Napušteno jevrejsko groblje

U narednih nekoliko mjeseci, Alžir planira da izmjesti nekoliko hiljada jevrejskih grobova, smještenih na 31-om jevrejskom groblju širom zemlje. Zemljište će koristiti za već isplanirane svrhe. Neidentifikovane ostatke će pohraniti u zajedničku kosturnicu.

Zbog velikih troškova održavanja, vandalizma i odlaganja smeća na groblju, francuska i alžirska vlast su donijele odluku da se evropska groblja izmjeste u kosturnicu nakon šestomjesečnog odlaganja zbog odluke da se članovima porodica dozvoli da organizuju prenos ostataka svojih predaka u Francusku.

Pomenuta groblja su u Alžiru poznata kao „Evropska groblja“ pošto pripadaju Francuskoj, dok je Alžir bio u sastavu Francuske republike, prije sticanja nezavisnosti 1962. Svi ti grobovi koji su označeni da se prenesu, pripadaju francuskim državljanima, čije su porodice uglavnom napustile Alžir prije 1962.

Jevrejski religijski lideri širom svijeta su bijesni, jer organizatori čitavog ovog poduhvata priznaju da je njihov „glavni razlog da smanje troš-

kove.“ Prema jevrejskom zakonu, grobovi se mogu pomjerati jedino u slučaju potrebe spasavanja života, ili da bi se spriječilo nepoštovanje mrtvih.

Oni, takođe, navode da će plan rezultirati sknavljenjem više od 1000 jevrejskih grobova koji više nemaju nadgrobnih spomenika. Mnogi nadgrobnici su uklonjeni posljednjih decenija sa „Evropskog groblja“.

„Kada se nekoliko grobova sa nadgrobnim spomenicima ukloni sa groblja, mnogo više će ih ostati u zemlji, a kada lokalni radnici počnu da kopaju temelje za novu zgradu, kako su planirali Alžirci, sknavljenje je neizostavno. To je neprihvatljivo,“ napisali su francuski Jevreji, u peticiji, napisanoj u namjeri da se spriječi sprovođenje tog plana.

„Jevreji su bili prisutni u Alžiru mnogo prije nego što su ga Arapi osvojili, pa zato jevrejsko naslijeđe, koje seže mnogo dalje od 1962, zaslužuje minimum poštovanja,“ napisao je Arik Delouya, potpisnik peticije, rođen u Maroku, a živi u Parizu.

Na nedavno održanoj komemorativnoj konferenciji u Poljskoj (sjećanje na Holokaust), upravnik Aterat Israel Ješive u Jerusalemu, rabin Baruh Mordehai Ezrahi, je pozvao sve ljude koji bi mogli uticati na lokalnu vlast Alžira, da se zaustavi prljanje mrtvih.

„Užasna odluka...lebditi nad mnogim jevrejskim grobljima u Francuskoj i Alžiru, gdje vlade žele da isprazne groblja i spale kosti,“ vikao je dok je govorio u sinagogi iz 16.vijek, veliki poznavac Tore, rabin Moše Iserlis (Rama) autor Aškenazi verzije Kodeksa jevrejskog zakona, u Poljskoj.

Rabin Ezrahi je nastavio, „Od onoga što sam čuo, ova materija nije tako dobro poznata, a velike vođe Tore Izraela će upotrebiti svu svoju snagu i energiju, razmotrajući i dan i noć, na sve moguće načine, kako da spriječe ovu užasnu odluku.“

„Ono što možemo uraditi,“ objašnjava rabin Mizrahi, „je da protestujemo...i da se molimo Svevišnjem da promijeni njihovo mišljenje na

bolje. Mi se molimo da pokojnici počivaju u svojim grobovima u miru. Pošto smo upoznati sa ovom odlukom, moramo znati i koji je pravi način da se izborimo protiv njenog sprovođenja.“

Jevrejska osvetnička pravda nemilosrdna prema nacistima nakon Drugog svjetskog rata

WJC/ By Associated Press

31.avgust, 2016.

Tel Aviv, Israel – Sedamdeset godina nakon najsmjelijeg pokušaja preživjelih Jevreja, da se osvete svojim mučiteljima, vođa osvetnika žali samo zbog jednog – što nije uspio da ubije nijednog nacistu.

Josef Harmatz je jedan od nekoliko još živih „Osvetnika“ koji je učestvovao u pokušaju masovnog trovanje bivših SS-ovaca u američkom poslije-ratnom logoru 1946. što je dovelo da razbolijevanja više od 2,200 Njemaca, ali na kraju nije bilo smrtnih slučajeva. Nedavno otkriveni U.S. vojni izvještaj preko Associated Pressa, ostavlja samo jednu misteriju, zašto ova smjela operacija nije ubila naciste, jer se pokazalo da je količina upotrijebljenog arsénika trebala da bude fatalna za nekoliko desetina hiljada.

■ Josef Harmatz, u svom domu u Tel Avivu, maj ove godine, za vrijeme intervjua za Associated Press

„Nijsmo željeli da se vratimo (prije formiranja države Izrael) a da nešto ne uradimo, eto zato smo bili nestrplivi“, saopštava Harmatz promuklim, tihim glasom, iz svog stana u Tel Avivu.

Uprkos iskonskoj želji za osvetom, veći broj preživjelih iz Holokausta je bio u prilično lošem stanju, slabi i nemoćni da bi ozbiljnije razmatrali ovaj plan, nakon što je njihov svijet bio razbijen i 6 miliona Jevreja ubijeno za vrijeme Drugog svjetskog rata. Za većinu, obnova svojih života i stvarnje novih porodica je bila dovoljna osveta protiv nacističkog režima koji je htio da ih potpuno uništi. Za druge, fizička kazana je u suprotnosti sa jevrejskim moralom i tradicijom. A za neke čak, čitav koncept odmazde je izgledao besmisleno s obzirom na obim genocida.

Ali grupa od nekih 50-ak, većinom mladih ljudi i žena koji su se već borili u otporu, nijesu mogli da puste da zločini ostanu ne kažnjeni i aktivno su tražili da pruže barem malu mjeru osvete. U Nirnbergu su procesuirani neki od vodećih naciista, ali Jevreji nijesu imali formalne predstavnike. Najdublji smisao pravde je odbijen, pošto je velika većina naciista uronila u poslijeratnu obnovljenu Njemačku.

Iako je bilo nekoliko izdvojenih djela Jevreja, koji su na neki način nanijeli neku vrstu štete pojedinim nacistima nakon rata, grupa, pod radnim nazivom Nakam, hebrejski „za osvetom“, je tražila cjelovitiji oblik kazne.

„Nijesmo razumjeli zašto da ne plate za ono što su nam učinili,“ kaže Harmatz, koji je izgubio skoro čitavu porodicu u Holokaustu. Tako je grupa počela sa jednostavnom misijom.

„Ubij Njemce,“ kaže Hermatz otvoreno.

Koliko?

„Koliko je moguće,“ brzo odgovara.

Prvi dio plana koji je Harmatz opisao je bio smio. Inicirali su ga pripadnici pokreta otpora i poznati izraelski pjesnik Abba Kovner. Ideja je bila da zatruju vodu u Nirnbergu, zavjera koja bi potencijalno mogla da ubije stotine hiljada. Ali postojala je rezervisanost čak i među članovima Osvetnika, pošto su smatrali da bi ovakva operacija mogla ubiti nevine

Njemce i podrijeti međunarodnu podršku za osnivanje Izraela. U svakom slučaju, uplovljavajući u Evropu sa otrovom, Kovner je izazvao sumnju britanskih vlasti, te je bio primoran da ga baci u more, prije nego ga uhapsu.

Nakon ovog neuspjeha, pažnju skreću na plan B, mnogo skromnija operacija, usmjerena isključivo na najgore nacističke počiniocce. Tajni članovi grupe su pronašli posao u pekari koja je snadbijevala Stalag 13POW logor u Langvaseru, blizu Nirnberga, čekajući šansu da udare na esesovce koje su tamo držali Amerikanci.

To se desilo 13.maja 1946. Koristeći otrov koji su nabavili od jednog Kovnerovog saradnika, tri člana grupe su provela dva sata ubacujući arsenik u vekne hljeba, dijeleći ih na 4 porcije. Cilj je bio da se ubije 12,000 esesovaca, a Harmatz je nadgledao operaciju izvan pekare. Pošto su smatrali da bi masovna smrt izazvana realizacijom plana A, bila katastrofalna za Jevreje, ovaj drugi plan je bilo lakše prihvatiti, jer im je cilj bio da unište esesovce, njihove mučitelje, kaže Dina Porat, glavna istoričarka Spomen Memorijala Jad Vašem u Izraelu.

Ona je napisala Kovnerovu biografiju, a uskoro će objaviti još jednu knjigu o Osvetnicima. Strašna tragedija je skoro zaboravljena, a ako se neko ne kazni za počinjeno djelo, počinioce drugo,“ objasnila je. „To je ono što ih je pokretalo, ne samo pravda, već upozorenje, upozorenje svijetu da ne možete povrijediti Jevreje na takav način i izvući se bez kazne.“

Čak iako nijesu na kraju uspjeli, kaže ona, akt Osvetnika je bio prožet simbolikom za procvat države Izrael, da se bori za svoj opstanak u neprijateljskom okruženju.

„Šta je Cionizam? Cionizam znači da su Jevreji uzeli svoju sudbinu u sopstvene ruke, ne dozvoljavajući da im drugi upravlja životima“, rekla je ona. „To je ono što su željeli da pokažu. Ne mogu nacisti da se izvuku bez kazne sa takvim strašnim djelima.“

Po nejmačkim propisima, vlasti u Nirnbergu su kasnije ispitivale Harmatza i Leipkea Distala, koji su radili tajno u pekari mjesecima. Dokumentarni film se pojavio 1999. i otkrio detalje operacije. Tužiocci, u neprijatnoj situaciji, pošto su morali da ispituju preživjele iz Holokausta koji su pokušali da

ubiju Njemce, na kraju su zaključili, iako je postojao pokušaj ubistva, oni neće podnijeti prijavu zbog „vanrednih okolnosti.“

Prema ranije klasifikovanim dokumentima Vojne kontraobavještajne službe, koja je ispitivala incident iz 1946. tužioci iz Nirnberga nijesu imali uvid u ista, količina arsenika koji je upotrijebljen je bila dovoljna za ogroman broj smrtnih slučajeva. Dokumenta je dobio Associated Press, koristeći pravo slobodnog pristupa informacijama, zahtjev je poslat Nacionalnom arhivu.

U jednom dopisu iz 1947.g. sa pečatom „povjerljivo“, istražitelji su napisali da su u pekari pronašli „tri prazne flaše za toplu vodu i jutanu torbu sa četiri flaše napunjene toplom vodom.“ Analizom sadržaja „otkriveno je da sadrže dovoljno arsenika pomiješanog sa lijepkom i vodom, da može da ubije oko 60000 ljudi.“

Još jedan povjerljiv izvještaj potvrđuje da je hemičar, koga su pozvali da pomogne u istrazi, potvrdio da „je bilo prisutno 10 kg čistog arsenika, pomiješanog sa vodom, i lijepak za nanošenje arsenika na hljeb.“

Laboratorijskom analizom je pronađeno da se arsenik nalazio na dnu, vrhu i na stranama hljeba, a doktori su u izvještaju rekli da su esesovci imali simptome „slične koleri, praćene povraćanjem, dijarejom i osipom na koži.“ U izvještaju se navodi da se količina arsenika pronađena na veknama hljeba, kretala u rasponu od 0,1-0,3gr, što bi u većini slučajeva bilo smrtonosno.

Do dana današnjeg, ostaje misterija zašto otrov nije ubio esesovce. Preovladava teorija da su zavjerenici u žurbi nanijeli otrov previše tanko. Druga teorija je da su Njemci – zatvorenici, odmah osjetili miris koji nije mogao pripadati hljebu, i stoga ga niko nije unio u većim količinama u organizam, što bi izazvalo njihovu smrt.

Poslije napada, Harmatz, i ostali su morali brzo da pobjegnu. Na granici Čehoslovačke, sreli su se sa Jehudom Maimonom, preživjelim zatvorenikom logora Aušvic, koji je izgubio roditelje u logoru pa je zato odlučio da se pridruži Nakamu, ubrzo nakon što je preživio marš smrti. On je bio odgovoran za bezbjedno krijumčarenje grupe i podmićivanje službenika na granici.

Odatle, prešli su u Italiju, prije nego su preselili u Svetu zemlju.

Iz svog doma, koji se nalazi van Tel Aviva, gdje ga unuci često posjećuju, ovaj devedesedvogodišnji Maimon, poznat po nadimku Poldek, fiksira čelični pogled svojim prodornim plavim očima. Sa zadovoljstvom gleda na obavljanje „dužnosti“ za osvetom prije osnivanja Izraela.

„Bilo je neophodno formirati ovu grupu. Ako sam na nešto ponosan to je što sam pripadao ovoj grupi,“ rekao je. „Bože sačuvaj da smo se poslije rata vratili rutini, a da ne razmišljamo kako da ta „kopilad“ plate. Bilo bi užasno da se ne reaguje na te životinje.“

Pet ljubavnih priča koje će vam zagrijati srca na Tu B'Av, jevrejski praznik Ljubavi

WJC/18.avgust, 2016.

Slijede priče o pet jevrejskih parova. Velika ljubav i odnos kakav su oni njegovali, trebali bi biti cilj svih koji odluče da provedu život zajedno. Srećan Tu B'Av, praznik ljubavi!

1. Jakov and Rahela

Sreli su se kraj izvora u polju dok je on napajao svoje stado. Međutim, dugo su morali čekati na zajednički život. Rahelin otac je Jakovu odre-

dio 7 godina da radi za njega, tako da je tek tada mogao dobiti ruku njegove kćeri. Po isteku naznačenog vremena, otac udaje svoju stariju kćer Leu za Jakova. Ova prevara ga ipak nije obeshrabrila. Rado je nastavio da radi još 7 godina, da bi konačno mogao oženiti ženu koja je njegovo srce istinski ljubilo. Ako ovo nije velika ljubav, onda ne znamo šta je.

2. David i Paula Ben-Gurion

David Ben-Gurion je mogao biti premijer Izraela, ali je Paula bila osoba koja je čvrstom rukom vodila njihovo domaćinstvo. Nakon sklapanja braka 1917. ova odlučna žena nije imala problem da traži od svog supruga da opere suđe ili da mu otvoreno kaže šta misli o njegovim intenzivnim joga vježbama. Paula je umrla 1968, ali su sada opet zajedno, sahranjeni jedno kraj drugoga u Kibutzu Sde Boker.

3. Mark Šagall and Bella Rosenfeld

„Njena tišina je moja, moje su i njene oči. To je kao da ona sve zna o mom djetinjstvu, mom sadašnjem životu, mojoj budućnosti, kao da može da vidi kroz mene.“ Šagalova osjećanja prema voljenoj supruzi odjekuju punoćom, tako da ih mogu prepoznati jedino oni koji su ikada istinski voljeli. Otvoreno se divio svojoj supruzi koja ga je obožavala. Bela je bila Šagalova muza, vizija iza njegovih iskonskih slika na kojima likovi plutaju u blaženom stanju. Silno želeći da impresionira voljene roditelje, nesebično je svoju dušu izlio da bi to postigao. Sigurni smo da su bili zaista ponosni!

4. Hanka and Sigi Siegreich

„Prelijepi par očiju je gledao u mene sa osmijehom kakav nikada ranije nijesam vidio.“ O, Sigi! Bila je to ljubav na prvi pogled za Sigiju i Hanku kada su otvorili oči jedne novogodišnje noći. Ali biti zajedno nije bilo tako jednostavno: bila je to 1944.g., oboje su bili zatvorenici u logorima u Čehoslovačkoj i Poljskoj. Nema sumnje da su to željeli: 18 dana kasnije, nakon što je radni logor oslobođen, oni su se vjenčali. Danas, posle 7 decenija, još uvijek jedno drugom izazovu klecanje koljena!

5. Iris and Carl Apfel

Tajna uspješnog braka Apfelovih dugog 67 godina? „Smisao za humor i uzajamno poštovanje.“ Iris, modna ikona, i Karl su se sreli 1947, a vjenčali naredne godine. Šta je oborilo s nogu? „Smatrala sam da je kul, bio je umiljat i kuvao je kineska jela.“ Karl je umro prošle godine, navršivši 100 godina. Velika ljubav je ključni činilac koji ih je spajao. Zavidimo im na tome.

Protjerivanje srednjovjekovnih Jevreja iz Evrope oštetilo je privredu...posljedice su i danas vidljive: u regionima iz kojih su protjerani manji je bruto domaći proizvod (GDP) nego u onim odakle nijesu istjerani

WJC/11.03.2016.

Jevrejske zajednice su protjerane iz gradova na jugu Italije 1503.

Vodeći ekonomista tvrdi da su posljedice toga vidljive i danas

Jevreji su obezbijedili priliv kredita u sjevernim gradovima što je dovelo do prvih banaka

Ovo je dovelo do razlike u prihodu od 10 procenta između sjevera i juga Italije

Jevreji su vjekovima progonjeni, a iz nekih djelova srednjovjekovne Evrope su potpuno prognani. Gradovi koji su tolerisali i dozvolili Jevrejima da se razvijaju i danas imaju korist od toga, prema novim istraživanjima. U njima se tvrdi da su Jevrejske zajednice bile instrument u uspostavljanju nekih ranih banaka u vrijeme renesanse, a njihovi efekti su i danas primijetni u modernim ekonomijama.

Profesor Luigi Pascali, ekonomista na Univerzitetu Varvik i Univerzitetu Pompeu Fabra u Barseloni, tvrdi da je samo prisustvo jevrejskih zajmodavaca i brokera tokom 1500. omogućilo da opštinama više kredita bude dostupno.

Protok novca je omogućio porast produktivnosti i prihoda.

Govoreći na MailOnlinu, Profesor Pascoli je rekao: „Tvrdim da gradovi, u kojima je Jevrejska zajednica tokom 1500.g. uzrokovala rani razvoj bankarskog sektora, imaju više banaka danas, i baš zbog toga su i razvijeniji.

Rast bankarstva u Lombardiji

Uspješni gradovi sjeverne italijanske regije Lombardije su postali sinonim za tip bankarstva koji je izrastao iz cijenjenog stila zalagaonica koje su potekle sa ovog područja.

Odlukom pape Leona Velikog zabranjeno je naplaćivanje kamate na zajam koja se zasnivala na dobiti na novcu, jer je smatrano da je novac dobijen bez rada bio grešan.

Međutim, Talmud dozvoljava da se kredit pretvori u investicije tako da se interes može ostvariti iz njih.

Iako Jevrejima nije dozvoljeno da posjeduju zemlju, oni su mogli da trguju usjevima.

Bilo im je dozvoljeno da farmerima daju usjeve na svojim poljima u protiv vrijednosti.

Kako su vještine potrebne za biznis prenošene

u jevrejskim porodicama s koljena na koljeno, oni su bili sposobni da ovu trgovinu zadrže unutar zajednice.

Ovo je dovelo do osnivanja trgovačkih banaka i do stvaranja moćnih bankarskih porodica.

Lombardske banke su se brzo proširile na druge gradove u sjevernoj Italiji, pa čak i do Papске države.

„Razvoj lokalnog bankarstva ima veliki uzročni uticaj na ekonomski razvitak.

„Posebno, koristeći podatke na nivou firme, pokazuje se da veća gustina lokalnih banaka povećava ukupnu produktivnost u proizvodnom sektoru, dodjelom sredstava najproduktivnijim firmama.

Ovo je glavni kanal kroz koji lokalne banke imaju uticaj na ekonomski razvoj.

U svom radu, objavljenom u „Ekonomskom i Statističkom pregledu“ profesor Pascali odjašnjava prisustvo jevrejskih zajednica u italijanskim gradovima u vrijeme renesanse.

Veliki dio juga Italije, uključujući i Kraljevinu Napulja, je pao pod kontrolu španske krune 1503.g. koja je donijela dekret da se svi Jevreji pokatoliče ili da se protjeraju sa tih područja.

Međutim, na sjeveru zemlje, koji je ostao pod francuskom kontrolom ili kao nezavisna građanska država, Jevreji su mogli da ostanu.

Ovdje oni počinju sa osnivanjem službi za kreditne usluge nakon što je katolička crkva, kroz nekoliko Crkvenih savjeta, zabranila praksu pozajmljivanja da bi dobijali profit među hrišćanima.

Profesor Pascali kaže: „Neki Jevreji u centralnoj Italiji koji su bili angažovani u trgovini u srednjem vijeku su akumulirali znatno bogatstvo pa su imali i kapital i znanje da postanu zajmodavci.

„Iako je postojala katolička zabrana kreditiranja, ipak nije spriječila nastanak nove klase katoličkih trgovačkih bankara, ali su Jevreji više od jednog vijeka uživali monopol kreditiranja siromašne i srednje klase.

„Početkom 15. vijeka geografska ekspanzija jevrejskog kreditiranja je završena, a oni su postali opšti ekonomski fenomen u svim dijelovima Italije.“

Jevreji su počeli da osnivaju zalagaonice u mnogim gradovima sjeverne Italije, što je dovelo do stvaranja dobrotvornih kreditnih banaka, koje su se zvale Monti di Pieta, u pokušaju da ih potisnu sa tržišta.

To je značilo da su i siromašni mogli dobiti kredit ako im je bio potreban, ove institucije postoje i danas.

Iako postoje mnogi koji tvrde da je protjerivanje Jevreja iz južne Italije imalo negativan uticaj na prosperitet regiona u to vrijeme, Profesor Pascali tvrdi da se to može vidjeti i danas.

Španska kruna je 1492. naredila protjerivanje Jevreja iz njihove kraljevine i teritorije, što je dovelo do istjerivanja iz Napulja i centralne Italije 1500. (na mapi je prikazano istjerivanje Jevreja iz Evrope). Za razliku od toga, jevrejske zajednice su ostale na sjeveru Italije

Posmatrajući prisustvo Jevreja tokom renesanse i ekonomsku moć tih gradova danas, on tvrdi da postoji snažna korelacija.

Prema njegovoj studiji, procjenjuje da Jevreji nijesu protjerani iz Španije, GDP u južnoj Italiji bi bio za oko 7% veći. Protjerivanjem Jevreja se može objasniti najmanje 10% razlike u prihodu koji je trenutno vidljiv u sjevernoj i južnoj Italiji.

Profesor Pascali kaže: „Iako su jevrejske zalogonice vremenom nestale, Monti di Pieta su preživjele do danas i dale su značajan udio savremenim italijanskim bankama.

„Rezultati mog istraživanja potvrđuju da nivo lokalnog razvoja u vrijeme renesanse (odgovara zamjena za prisustvo Monti di Pieta ili jevrejska zalogaonica) ima jake uzročno-posledične efekte na trenutne raspoloživosti kredita u italijanskim opštinama.“

On je dodao da trendovi slični ovima koji se javljaju u Italiji će se vjerovatno javljati i u drugim zemljama Evrope gdje su jevrejske zajednice u srednjem vijeku bile protjerane.

U Ahambra dekretu, koji je donijela Španska kruna 1492, stoji da svi Jevreji moraju preći u hrišćanstvo ili će biti protjerani sa teritorije Španije. Profesor Pascali tvrdi da je to dovelo do pada u napretku u mnogim zemljama Evrope odakle su istjerani.

Njemački sud osudio 87-godišnju ženu, zbog poricanja Holokausta

WJC/ 05.septembar, 2016.

87-godišnja Njemica, koju su njemački mediji nazvali „nacistička baka“, osuđena je na zatvorsku kaznu u trajanju od osam mjeseci zbog poricanja Holokausta i podsticanja na mržnju.

Haverbeck je u februaru napisala pismo gradonačelniku Detmolda, grada, gdje je bivšem čuvaru iz logora Aušvic, suđeno, u kome navodi da je nacistički logor smrti bio samo radni logor, a preživjele iz logora je nazvala „navodni svjedoci“.

U novembru, Haverbeckovoj je sud u Hamburgu izrekao kaznu zatvora u trajanju od 10 mjeseci, nakon izjave na televiziji da je Holokaust bio „najveća i najodrživija laž u istoriji.“

Haverbeckova je prijateljica Gudrun Burwitz, najstarije kćerke Hajnriha Himlera, jednog od glavnih nacističkih vođa.

Ona je trenutno na slobodi, ali je uložila žalbu na ovu presudu.

Haverbeckova već ima kriminalni dosije: dvije novčane kazne i uslovnu kaznu za pobunu. Na suđenju u Hamburgu prošle godine, Haverbeck je navela da je već bila osuđivana, na šta joj je sudija odgovorio: „Ja ne moram da vam dokazujem da je Holokaust postojao isto kao što ne moram da vam dokazujem da je zemlje okrugla. Beskorisno je raspravljati o činjenicama sa ljudima kao što ste vi. Lopov koji krade istu stvar više puta, biće opet kažnjen.“

U Njemačkoj, svako ko javno negira Holokaust, podržava ili podcjenjuje istrebljenje Jevreja za vrijeme Hitlerovog režima može biti osuđen na maksimalnu kaznu zatvora u trajanju od 5 godina.

Katolik, francuski grof spasio jevrejsku porodicu od nacista

WJC/ 05.septembar, 2016

U svom zamku, u ruralnom dijelu Francuske, grof Henri de Menthon, tajno i skromno je spasio jevrejsku djecu za vrijeme Drugog svjetskog rata.

U vrijeme kada je imala samo osam godina, Klara Farhi, mlada Jevrejka koja je živjela u Parizu, odvojena je od roditelja i troje braće i sestara.

U jeku Drugog svjetskog rata, 1943.godine, ponovo se suočila sa odvajanjem od ostatka porodice, kada su radnici Službe za spašavanje pokušali da je stave pod starteljstvo porodice u istočnoj Francuskoj.

Djevojčica je bila uzrujana činjenicom da možda neće opet vidjeti svoja dva brata.

Bila je očajna znajući da neće biti u mogućnosti da održi obećanje koje je dala svojm ocu poslednji put kada ga je vidjela prije nego je porodica razdvojena tokom bombardovanja Pariza.

„Autobus je došao (da nas povede do sela) i dva moja brata su ušla, i odjednom me otac zaustavio,“ napisala je u svjedočenju preživjelih u Jad Vašem. „On (kleknuo je), zagrlio me je i rekao „obećaj mi dvije stvari: „Jedna je da nikada nećeš zaboraviti da si Jevrejka, a druga - ostanete zajedno (ti i tvoja braća).“

Pošto je autobus uspio da izbjegne bombardovanje Pariza, zaustavljajući se u francuskim gradovima i selima, svaki put kada bi socijalni radnici pokušali da je odvoje, ona bi plakala. Ali kada su stigli u udaljeno selo sa samo četvoro preostale djece u autobusu, praktično je bilo nemoguće da oстане sa braćom.

Kada su socijalni radnici fizički pokušali da je povedu do porodice na selu, ponovo je počela da plače, a kada je jedan od njene braće vidio paniku na njenom licu, počeo je da vrišti.

Gradonačelnik istočno francuskog grada Saint Loup les Gray, grof Henri de Menthon, je upravo prolazio kada je čuo svu tu buku. Ušao je u autobus i vidio izraz lica te jadne djece. Grof je mahnuo rukom, i rekao da bi želio da povede svo troje djece u svoj zamak.

„Toliko sam plakala da me čuo grof koji je išao u park, pa je došao da vidi šta se dešava. Napravio je pokret rukom koji ni danas ne mogu zaboraviti, i rekao: „Uzimam svo troje,“ rekla je Farhi, koja danas nosi ime Dina Godschalk, na ceremoniji prije nekoliko godina u čast grofa de Menthona.

U Saint les Gray, Klara i njena braća su išli u školu, crkvu, potpuno umiješani sa ostalima da bi se spasili od nacista.

■ Zamak u kom su se skrivala djeca iz porodice Farhi

Tada 78-godišnji de Menthon, koji potiče iz porodice sa dugom katoličkom tradicijom, i koji je bio heroj iz Prvog svjetskog rata, odlikovan sa Ordenom Legije časti krstom rata, nikada nije pomislio o herojskom činu koji je uradio – što je još i više herojsko djelo, znajući da je osoblje u zamku i svako u selu znao da su djeca bila jevrejskog porijekla.

U stvari, on nikada nije mislio da je uradio herojsko djelo. „U čemu je razlika? Njemu bi vjerovatno bilo neprijatno,“ napisano je u „L'est Republicain“ daily's Sebastien Michaux u kolumni.

Olivier de Menthon je na ceremoniji 2012. Kada je grof de Menthon proglašen za Pravednika među narodima, rekao, da njegov djed, koji je umro 1952, nije nikome rekao da je spasio jevrejsku djecu.

„Moj djed je bio diskretan i mi nismo ništa znali o ovome prije nego što nas je Dina kontaktirala prije dvije godine. Danas, mi smo jedna porodica,“ kaže Olivier de Menthon.

Dinini roditelji i troje njenih braće i sestara su nestali za vrijeme rata, a de Menthon je ostao heroj koji je spasio nju i njena dva brata.

„Dao nam je najveći poklon. Hvala mu, život je pobijedio.“

De Menthon nije bio jedini u porodici koji je vjerovao u pravdu za sve. Njegov sin, Francois de Menthon, koji se borio zajedno sa Šarlom de Golom u Otporu, postao je Ministar pravde u prvoj vladi nakon rata i bio je glavni državni tužioc na sudu za Holokaust i ratne zločine u Nirnbergu.

Jad Vašem je grofa Henrija de Menthona proglasio za Pravednika među narodima 5.septembra 2012.

SVJETSKI JEVREJSKI KONGRES

19. april 2017.

Predstojeća Generalna skupština Svjetskog jevrejskog kongresa u Njujorku

■ NJ.E.Ronald Lauder, predsjednik SJK-a i Antonio Gutereš, generalni sekretar UN-a

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija Antonio Gutereš obratiće se u nedjelju okupljenim jevrejskim liderima u Njujorku.

Oko 600 predstavnika zajednica Jevreja iz 90 zemalja okupiće se u Njujorku od 23. do 25. aprila 2017.

Njujork – Usled porasta zabrinutosti zbog predrasuda koje preovlađuju u Ujedinjenim nacijama, novi generalni sekretar Antonio Gutereš razgovaraće sa preko 600 predstavnika zajednica Jevreja iz preko 90 zemalja koji će se okupiti na Generalnoj skupštini od nedjelje do utorka u Njujorku.

Guterešov govor na večeri otvaranja, koja je zakazana za 23.april 2017. u 18h, biće i prvo obraćanje generalnog sekretara Ujedinjenih nacija skupu najvećih jevrejskih lidera iz čitavog svijeta.

Na Generalnoj skupštini, koja je najveće tijelo za donošenje odluka u SJK-u, planirano je da se podnesu izvještaji o stanju u zajednicama Jevreja širom svijeta, razgovaraće se i o najvažnijim pitanjima, uključujući antisemitizam i

porast ekstremnih političkih pokreta. Takođe, očekuje se podnošenje izvještaja SJK-a sa detaljno opisanim antisemitizmomi njegovim širenjem putem interneta. Razmotriće se i plan borbe za suzbijanje takvih pojava. Delegati će izabrati rukovodstvo za naredni četvorogodišnji period. Aktuelni predsjednik SJK-a Ronald S. Lauder očekuje reizbor.

Na ovom važnom skupu govoriće: Irina Bokova, generalna direktorica UNESKA, Nikki Haley, američka ambasadorica u Ujedinjenim nacijama, Jizreal Katz, izraelski ministar za obavještajne poslove i transport, Dani Danon, izraelski ambasador u Ujedinjenim nacijama, Eliot Engel, Nita Lovej i Li Zeldin, predstavnici iz Amerike, Katarina von Šnurbein, koordinator Evropske komisije za borbu protiv antisemitizma, kao i jevrejski dobitnici Nobelove nagrade; Roald Hofman iz oblasti hemije, Daniel Kahneman iz oblasti ekonomije i Erik Kandel za medicinu.

SVJETSKI JEVREJSKI KONGRES

24. april 2017.

UNESKO pokreće prvi vodič za edukaciju o Holokaustu i sprečavanje genocida

■ Memorijal Holokausta, Međunarodna dimenzija obrazovanja o Holokaustu

Agencija za obrazovanje i kulturu pri Ujedinjenim nacijama pokrenula je prvi politički vodič za edukaciju o Holokaustu, u širem smislu, genocidu i masovnim zločinima.

„Borbu protiv ksenofobije, rasizma i antisemitizma stavili smo u centar našeg aktivizma za mir,“ istakla je Irina Bokova, generalna direktorica UNESKA, obrazovne, kulturne i naučne organizacije Ujedinjenih nacija, na petnaestoj Generalnoj skupštini Svjetskog jevrejskog kongresa u Njujorku, juče kada je pokrenula novi vodič.

Edukacija o Holokaustu i sprečavanju genocida osmišljena je kao pomoćno sredstvo za političare, autore udžbenika i nastavnih programa da se pozabave time i razviju obrazovanje o Holokaustu i sprečavanju genocida.

Ovaj vodič pruža efektne odgovore i preporuke kojima se olakšava rasprava o ovim pitanjima u učionicama, a to je i prvi korak u nizu projekata sprovedenih u saradnji sa Memorijalnim muzejom Holokausta Sjedinjenih Država i uz saradnju kanadskog Ministarstva inostranih poslova.

„Uvjerena sam da su danas obrazovanje, kultura i znanje ključna bezbjedonosna pitanja u svijetu kojima se možemo boriti protiv nasilnog ekstremizma nastalog na izvrtanju vjere ili istorije,“ rekla je gospođa Bokova.

Među prisutnima je bio i generalni sekretar Ujedinjenih nacija Antonio Gutereš, koji je rekao da će biti na prvoj liniji u borbi protiv antisemitizma kako bi bio uvjeren da je osuđen i iskorijenjen.

Prema riječima njegovog portparola, gospodin Gutereš je rekao da, iako smo se nadali da će užasi i šok Holokausta dovesti do kraja antisemitizam, na žalost to se nije desilo jer je antisemitizam i dalje prisutan i živ.

Rekao je da je antisemitizam, u svijetu sa mnoštvom različitih formi populizma, ksenofobije i mržnje, dobio na intezitetu što je neprihvatljivo i zbog toga se moramo odlučnije boriti.

Gutereš je dodao da je moderni oblik antisemitizma poricanje prava državi Izrael da postoji, napominjući da Izrael ima neosporno pravo da opstane i živi bezbjedno i u miru sa svojim susjedima. On je ponovio i svoju podršku rješenju za dvije države.

SVJETSKI JEVREJSKI KONGRES

25. april 2017.

Lauder ponovo izabran za predsjednika Svjetskog jevrejskog kongresa

Nj.E. Ronald Lauder izabran je, po treći put, za predsjednika Svjetskog jevrejskog kongresa, u ponedjeljak na 15.plenarnoj skupštini SJK-a, održanoj u Njujorku.

U obraćanju pred više od 600 delegata iz 90 zemalja, Lauder je rekao: „U životu sam uradio dosta toga, ali ne postoji postignuće, titula, čast na šta sam više ponosan od vršenja funkcije predsjednika Svjetskog jevrejskog kongresa... mi smo jedan narod i mi brinemo jedni o drugima.“

Lauder je govorio delegatima o izazovima sa kojima se jevrejski narod suočava, uključujući i antisemitsku prirodu koja je povezana sa delegitimizacijom i demonizacijom države Izrael. Nedavno sprovedena anketa Svjetskog jevrejskog kongresa u glavnim zajednicama Jevreja širom svijeta otkrila je da „danas najveću zabrinutost Jevreja predstavlja porast antisemitizma...i rast radikalnog islama,“ rekao je Lauder.

On je dodao: „Danas postoji i novi oblik antisemitizma. Antisemitizam je sada svoju mržnju prema Jevrejima fokusirao na jedinu jevrejsku državu na svijetu. Možete da se ne slažete sa politikom Izraela, ali kada pričate o njemu i tražite eliminaciju Izraela, onda ste antisemita. Dakle, kada čujete da neki kažu da nijesu antisemite, samo su protiv Izraela, ustanite i re-

cite im da je to laž. To je laž, jer kada lažete o prošlosti i sadašnjosti Izraela i kada stalno tražite njegovo uništenje, šta je to? To vas ne čini anticionistom već antisemitom.“

Lauder je ukazao na preovladavanje antiizrael-skog raspoloženja u Ujedinjenim nacijama ističući: „U Ujedinjenim nacijama istina nije bitna. Činjenice nijesu važne. Zdrav razum nije bitan.“ Međutim, predsjednik SJK je pohvalio generalnog sekretara UN, Antonia Gutereša, koji se u nedjelju obratio delegatima i izrazio svoje posvećenost tome da Izrael treba da bude tretiran kao i sve druge države.

Svjetski jevrejski kongres je ojačao i ostvario progresivan napredak za posljednjih 10 godina njegovog upravljanja, rekao je Lauder. Glavni poduhvat SJK-a za vrijeme njegovog mandata je bilo pokretanje odjeljenja za bezbjednost koji radi zajedno sa vladama širom svijeta na zaštiti zajednica Jevreja kao i proširenje diplomatskog rada, radi zaštite značajnih međunarodnih vodećih lidera širom svijeta u ime jevrejskog naroda, rekao je Lauder.

SVJETSKI JEVREJSKI KONGRES

19. maj 2017.

Prvi njemački profesor Holokausta započeo sa radom u zgradi koja je nekada korišćena za proizvodnju pesticida, Ciklon- B, za gasne komore

■ Profesor Sibil Steinbaker

Neka predavanja istoričarke Sibil Steinbaker će se održavati u bivšem sjedištu I.G. Farben kompanije u kojoj se za vrijeme rata pravio otrovni gas koji je korišten za likvidaciju miliona Jevreja.

Profesorica je ove nedjelje imenovana na prestižnom njemačkom univerzitetu za prvog akademika koji će studentima predavati o Holokaustu. Neka od njenih predavanja će biti održana u bivšem sjedištu I.G. Farben kompanije u kojoj se za vrijeme rata proizvodio gas koji je korišten za uništenje miliona Jevreja.

Imenovanje profesorice Steinbaker na Univerzitetu „Goete“ i na Institutu Frankfurt Fritz Bauer je, po riječima državnog ministra za ekonomiju Borisa Reina, označeno kao „prekretnica na putu ka boljem razumijevanju nacističkih zločina i njihovog uticaja na sadašnju istoriju“.

Profesorica savremene istorije koja je predavala na Bečkom univerzitetu, smatra se poznatim stručnjakom u istraživanju Holokausta.

Nova profesura je podržana sa donacijom od blizu £400,000 godišnje.

Rođena 1966. u Minhenu, Steinbaker je studirala historiju i političke nauke u rodnom gradu. Doktorirala je 1998. na Ruhr Univerzitetu u Bochumu, a potom je radila kao naučni asistent na katedri moderne i novije historije.

Bila je članica Njemačkog historijskog instituta u Varšavi, Harvard univerziteta i član Memorijalnog muzeja Holokausta Sjedinjenih Država.

Fakultet će biti smješten u zgradi bivše I.G. Farben kompanije, nekada najvećem poslovnom prostoru na svijetu.

I.G. Farben kompanija je bila industrijski konglomerat trećeg Rajha koja je, pored ostalog, proizvodila pesticid Ciklon-B koji su nacisti koristili u gasnim komorama Aušvica.

Tokom rata, I.G. Farben kompanija je proizvodila otrovni gas koji je korišten za likvidaciju miliona Jevreja.

Berlin je ustupio I.G. Farben zgradu Univerzitetu 1988., a otvorena je 2001. nakon obimne rekonstrukcije.

Ploča na ulazu je postavljena u čast žrtava.

Studenti će učiti o metodologiji, demografiji, sociologiji i psihologiji nacističkog programa istrebljenja koji je izbrisao 6 miliona jevrejskih života.

Ministar Rein je rekao: „Željeli smo da prva katedra za Holokaust u Njemačkoj bude smještena u Frankfurtu. To će biti jedinstveno mjesto za grad, zajedno sa Institutom, Fritz-Bauer.“ Institut smješten na Univerzitetu, takođe je posvećen historiji i uticaju Holokausta.

FRANKFURT I NJEGOVA JEVREJSKA ISTORIJA

Frankfurt ima dugu i bogatu historiju jevrejskog života, koja je uništavana korak po korak po dolasku Hitlera na vlast 1933.godine.

Ana Frank, poznata tinejdžerka koja je pisala dnevnik, rođena je i podignuta u gradu prije nego je bila prisiljena da pobjegne u Holandiju,

gdje će skrivena na tavanu pisati svoj dnevnik prije hapšenja i odvođenja u logor, kao i smrti u koncentracionom logoru Bergen-Belsen, 1945. godine. Njen dom za djecu, Jevrejski muzej i groblje, kao i Institut za jevrejsko obrazovanje svjedoče da je grad imao Jevrejsku zajednicu od oko 30.000 ljudi prije Drugog svjetskog rata, a sada ima 7.000.

To je i prvi njemački grad koji je nakon Holokausta izabrao Jevreja za gradonačelnika – Petera Feldmana 2012.godine. Frankfurt je nekada imao jednog jevrejskog gradonačelnika, Ludviga Landmana, koji je bio na funkciji 9 godina dok nacisti nijesu došli na vlast.

Ministar Rein je dodao: „Sa katedrom za Holokaust i Institutom Fritz-Bauer, mislim da ćemo u Frankfurtu postići nešto veoma revolucionarno.“

SVJETSKI JEVREJSKI KONGRES

5. jul 2017.

Svjetski jevrejski kongres žali zbog odlaska Simon Vej, francuske političarke i žene koja je preživjela Holokaust

Njujork – Svjetski jevrejski kongres žali zbog odlaska Simon Vej, žene koja je preživjela Holokaust i istaknute francuske političarke, koja je umrla 30.juna u 89. godini života. Uoči zvanične državne komemoracije održane u srijedu u znak sjećanja na Vej, predsjednik Svjetskog jevrejskog kongresa Ronald S. Lauder je rekao: „Svjetski jevrejski kongres je, uz predsjednika Emanuela Makrona i zajednicu Jevreja Francuske, sa francuskim narodom koji danas žali zbog odlaska Simon Vej, jedinstvene aktivistkinje koja je neumorno radila na odbrani vrijednosti života i slobode u ime evropskog društva.“

■ Simon Vej

Simon Vej je preživjela užase Aušvica dok su njeni roditelji i brat nestali u nacističkim logorima smrti. Doživljena svirepost je odredila njenu životnu stazu kao pobornika za ljudska prava, a ne žrtvu patnje. Bila je nezaboravna ličnost, a njeno protivljenje ugnjetavanju i borba za prava žena je promijenilo ne samo područje Francuske već i šire, izvan njenih granica.

„Ona je bila jedna od najpopularnijih i najpouzdanijih političara. Kao prva žena predsjednik Evropskog parlamenta, posvetila se glavnom cilju – promovisanju kontinentalnog ujedinjenja.

„Vej se beskrajno zalagala za očuvanje sjećanja na Holokaust, upozoravala je na opasnost od krajnje desnice, borila se za podršku žrtvama genocida i zločina protiv čovječnosti, snažno se identifikujući sa njihovim stradanjima kao preživjela Holokausta.“

„Kao Jevrejka i žena koja je preživjela Holokaust, a čija se politička karijera odvijala u turbulentnom vremenu, shvatila je da se sloboda ne može uzimati zdravo za gotovo, pa je posvetila svaki atom svog znanja i moći kako bi sačuvala vrijednosti slobode i pravde kako za francuski narod tako i za sve Evropljane.“

STVARALAŠTVO

Rabini sa područja Balkana

Rabin nadgleda rad svih opštinskih institucija: skupštine, škola, sinagoga, odbora... Odbrana interesa zajednica kao i čuvanje istih od spoljnih uticaja su ciljevi ka kojima su rabini, hahami i dajani usmjeravali svoje napore. Rabin nadgleda da sve u jednoj jevrejskoj opštini teče u skladu sa Torom i njenom tradicionalnom interpretacijom. On sudi u slučaju sporova i daje uputstva u nejasnim situacijama trudeći se da se nikada ne skrene sa puta pravde i bogobojazljivosti.

Zbog posebnih zasluga pomenućemo sljedeće rabine koji su djelovali u Sarajevu:

Ham Avram Kapon je bio izdavač, urednik i pisac velikog broja članaka „La Alborada“, književnog informativnog časopisa koji je u Sarajevu izlazio samo devet mjeseci (1900 – 1901). Kao priznati učenjak i pisac, izabran je za rabina u modernoj sinagogi „Il Kal Di Los Modernos“. U liturgiju je unosio mnogo novosti i reformi, a prvi sinagogalni hor u Sarajevu je upravo on organizovao. Kako je bio odličan propovjednik, mladi ljudi su rado dolazili da ga čuju.

Ham Moše Maestro, zvani Ham Bohor, mudar, opštepoštovan i prihvaćen rabin, bio je doživotni predsjednik Dobrotvornog društva „Ezrat Jetomin“. Pored rabina Ham Ješu Saloma, najzaslužniji je za ograđivanje starog jevrejskog groblja u Kovačićima.

U Sarajevu su djelovali i aškenški rabini: Bernard Buchvald, na dužnosti rabina je bio od 1885 – 1896.

Dr N.Funk, na funkciji rabina je bio samo dvije godine, od 1896. do 1898.

Nadrabin dr Samuel Vesel, bio je teolog i dobar poznavalac talmudskih nauka i istorije. Prilikom osvećenja novog aškenaskog hrama 1902. godine unaprijeđen je za nad rabina. Na funkciji rabina i nad rabina ostao je punih 30 godina (1898. do 1928.). Sa sefardskim rabinima je bio član vjerskog suda za aškenaske slučajeve. Cijenjen i poštovan kao odličan propovjednik,

isticao se u člancima filozofsko – moralne sadržine u almanahu rabina Jugoslavije, kao i u jevrejskoj štampi Sarajeva, Beograda i Zagreba.

Nadrabin dr Hinko Urbah je bio ozbiljan učenjak. Pisao je članke i studije, izuzetno poštovan od svoje Opštine. Na funkciji nadrabina je bio od 1928. do 1941. Rodio se 1872. u selu Moravka, u siromašnoj porodici. Kako mu je majka umrla mlada, ostavivši četvoro siročadi, bio je prinuđen da rano napusti roditeljski dom. Slijedio je posljednje želje svoje majke da ode u heder, zatim u ješivu i postao, baš kao što je i željela, dobar Jevrejin.

Nakon hedera, Hinko prelazi u slavnu Bratislavsku ješivu, koju je u XVIII vijeku osnovao čuveni učenjak Hatam Sofer. Nastava se vršila u smjeru jevrejske ortodoksije sa jasnom tendencijom ujedinjenja Jevreja cijelog svijeta u jedan jedinstveni narod i povratak u Svetu zemlju, što je u to vrijeme, (1885.-1900. prije Teodora Herlca i osnivanja cionističkog pokreta) u pobožnim krugovima bilo neprihvatljivo. Nakon petogodišnjeg obrazovanja, ostao je u ješivi kao vaspitač.

Kako su u višu rabinsku školu u Budimpešti primali samo maturante, Hinko je uspio da na većernjim kursevima dođe do mature za 3 godine. Paralelno sa programom više rabinske škole, koji je u ješivi već bio savladao, upisao se i na filozofski fakultet Budimpeštanskog univerziteta, na studije uporedne filologije semitskih jezika: hebrejskog, aramejskog, arapskog i persijskog. Tezu je napisao na latinskom jeziku i doktorirao 1904.g.

Umjesto da postane državni rabin Danske, pošto nije htio prihvatiti da blagoslovi mješovite brakove, što je bio običaj u liberalnoj Danskoj, našao se dr Urbah u tada maloj i dalekoj bosanskoj kasabi Tuzli, gdje je bilo ukupno oko 140 Jevreja, pola su bili sefardi, starosjedioci, a druga polovina aškenazi iz Austrije. Ostajući vjeran svom ubjeđenju da je jevrejski narod jedan i nedjeljiv, aškenaz dr Urbah je u sinagogi uredio obred naizmjenično sefardski i aškenaski. Ujedinio je izgovor hebrejskih molitvi na sefardsku fonetiku. U Tuzli je ostao 6 godina.

Dr Urbah je 1911. postavljen za rabina u Zemunu. Pastva se sastojala od 680 Jevreja, pola sefarda, pola aškenaza, kao što je bilo i u Tuzli. U Prvom svjetskom ratu mobilisan je kao austro-ugarski vojnik sveštenik. Nakon 1918. odnosno stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je bila naklonjena jevrejskom stanovništvu, dr Urbah je zatražio državljanstvo nove kraljevine i ostao je u Zemunu.

Nakon smrti nadrabina dr Samuela Vesela, za njegovog naslijednika postavljen je dr H. Urbah gdje bio odgovoran za sve aškenaske opštine Bosne i Hercegovine. Tri sefardske sinagoge, pet manjih hramova, aškenaska sinagoga, srednja teološka škola, brojna dobrotvorna društva, muzički horovi, pozorišna grupa, 4 sportska kluba, kulturni klub, cionističke stranke, dvije jevrejske banke itd. svjedočili su o bogatoj aktivnosti jevrejskog života u Sarajevu. U sinagogi je bilo dovoljno aškenaza pa zajednička molitva nije bila potrebna. Pored toga, oba nadrabina, dr Hinko Urbah i dr Moric Levi, su nastojali da odje grupe ujedine.

U Jevrejskom glasu je 4. januara, 1929. objavljeno obavještenje o predavanju dr H. Urbaha:

Na poziv „La Benevolencije“ da održi jedno predavanje u toku ovogodišnjih njenih predavanja, ašk. nadrabin g. dr. H. Urbach odazvao se najpripravnije, tako da će on ovo održati u utorak 8. o. mj., u 8.30 sati u večer, u Jevrejskom Domu. 0 sposobnostima g. dr Hinka Urbacha ne trebamo više govoriti, jer smo ga u ovo malo dana što je u našoj sredini već upoznali kao vještog govornika i temeljnog poznavaoča stvari o kojima govori. Nije imalo cijelo naše građanstvo priliku da ga upozna, i eto, mu se sada pruža ugodna prilika da ga čuje, i to baš u jednoj temi koja je interesantna i poučna. Pozivamo cij. građanstvo da u što većem broju prisustvuje predavanju g. dr H. Urbacha u „La Benevolenciji“.

U Drugom svjetskom ratu nastala je „šoa“ – istrebljenje: 6500 sarajevskih Jevreja pobijeno je od strane ustaša, Njemaca i njihovih saradnika. U junu 1941. godine, bogati Njemci su poslali dva profesora berlinskog i drezdenskog

univerziteta da zaplijene bogatu ličnu biblioteku dr Urbaha. Kako je situacija postala beznadežna, dr Urbah je pobjegao do Italije zahvaljujući preporuci sarajevskog nadbiskupa, a supruga Sara uz pomoć muslimanskog radnika. Posle kapitulacije Italije, sklonište nalaze u Švajcarskoj gdje dr Urbah služi u sinagogi u Lozani. Nakon rata se vraća u Sarajevo sa željom da sačuva jevrejski život među preživjelima.

Kako je 1946.g. u Zagrebu bilo više Jevreja nego u Sarajevu, dr Urbah biva premješten tamo, da bi nakon priznavanja države Izrael od strane Ujedinjenih Nacija, dr Urbah sa suprugom napustio Jugoslaviju. U Jerusalimu se nijesu dugo zadržali pošto ih je rodbina pozvala da svoje posljednje godine života provedu u Parizu

Dr Urbah je umro u Parizu 1960.godine, a supruga Sara godinu dana ranije.

O dr Urbahu korišćeni podaci koje je zapisao Benjamin Urbah, Pariz.

Pripremila: **LJ.V.**

Feliks Mendelson Bartoldi (Felix Mendelssohn Bartholdy)

Nastojanja i tragovi

Autor: prof. Biljana Milaković

■ Feliks Mendelson

Njemački muzički romantizam karakteriše cijeli 19. vijek, pomenimo samo najistaknutije predstavnike: Veber, Šubert, Šuman, Mendelson, Vagner, List i Brams. To je doba popularizacije muzike, otvaranja značajnih konzervatorijuma kao centara muzičkog života Evrope, prenošenja izvođačke muzike iz salonslog ili kućnog okruženja u koncertne dvorane, doba razvoja klavira kao instrumenta koji će se zbog svojih zvučnih i tehničkih karakteristika ustoličiti kao najvažniji muzički instrument.

Porodica Mendelson

Bogata istorija porodice Mendelson započinje 1743. prelaskom 14 - godišnjeg jevrejskog dečaka Mojsija Mendelzona (Mozes Mendelssohn) iz njemačkog grada Desaua (grad danas čuven po školi Bauhaus) u Berlin. Njegov dolazak u Berlin označava početak međusobnog prožimanja jevrejske i njemačke kulture. Mojsije se sam obrazovao učeći klasične i moderne jezike zapada, čitajući djela filozofije i književnosti koja su činila obrazovni kanon tog vremena. Zajedno s pjesnikom i dramatičarem Lezingom (Gotthold Ephraim Lessing) i autorom i izdavačem Nikolajem (Friedrich Nicolai) činio je dio intelektualnog trijumvirata koji je praktično donio u Berlin misao i filozofiju Prosvjetiteljstva. Kao stručnjak uključen od strane jevrejskih autoriteta i pruske vlade, on je pridonio modernizaciji oba administrativna sistema. Postao je slavan širom Evrope po svojim najprodavanijim knjigama, a zbog svog integriteta nazvan „Jevrejin u Berlinu“.

Mojsije je imao šestoro djece sa suprugom Fromet Gugenhajm. Među njima sina Abrahama koji zajedno sa braćom postaje bogat i ugledni banakar. Abraham se ženi sa Leom Salomon sa kojom ima četvoro djece. Čerka Fani (Fanny) i sin Feliks bili su neobično umjetnički obdareni i uspješni su da, zahvaljujući podršci porodice, razviju svoje talente i postanu ugledni kompozitori i izvođači svog vremena, a njihov život i djela ostvariće neprocjenjiv uticaj na Evropsku kulturu.

Zadržaćemo se na najistaknutijem i u svijetu svima poznatom predstavniku ove jevrejske porodice, ranoromantičarskom kompozitoru, Feliksu Mendelsonu.

Feliks je rođen u Hamburgu 3. februara 1809. u imućnoj bankarskoj porodici. Njegov veliki talenat rano je primijetila njegova majka koja ga je već od druge godine učila da svira na klaviru. Feliks ima 3 godine kada se njegova porodica trajno preseljava u Berlin (1812). Očigledno čudo od djeteta, svoje učenje sviranja na klaviru intenzivno nastavlja u Berlinu, uči kod poznatog profesora Celtera i već u devetoj godini priređuje svoj prvi koncert. **Ono što je interesantno vezano za njegovo rano ispoljavanje muzičkog talenta je da je ono bilo tako nevjerovatno da je u poređenju sa najpoznatijim vunderkindima u istoriji muzike bio možda obdareniji od svih. Pomenimo samo dvojicu najpoznatijih: Mocarta i Sen Sansa, jer djela koja je Feliks napisao u ranoj mladosti daleko nadmašuju ona koja su ova dva takođe čuda od djeteta pisala u istom uzrastu.**

Godine 1821. Feliks se preko svog profesora Celtera upoznaje sa slavnim Geteom sa kojim će ostvariti dugotrajno i stabilno prijateljstvo tokom kojeg će nastojati da u Geteu probudi ljubav ka Betovenovoj muzici, svirajući mu na klaviru njegove simfonije. Gete sam kaže da se beskrajno divi Betovenovoj muzici ali „*da ona nekako ne uspijeva da ga potrese*“.

1825. odlazi za Pariz gde će učiti od slavnog Kerubinija, dolazi u kontakt sa Rosinijem, Majerberom, Šopenom i drugim vodećim kompozitorima epohe koji su aktivno djelovali u francuskoj prijestonici, a već naredne godina piše jedno od svojih najljepših i najsvežijih orkestarskih djela, *Uvertira San ljetnje noći* pisana za i inspirisana Šekspirovim istoimenim djelom. Stoga nije za čuditi da je ovo djelo, za razliku od mnogih drugih, ostalo netaknuto od strane autora, onako kako je prvobitno originalno zamišljeno.

Od 1826. do '29. posjećuje beskrajna predavanja na univezitetu u Berlinu, posebno ona o estetici koja je vodio Hegel i predavanja o geografiji koja je vodio slavni istraživač Karl Ritter. Hegelovom uticaju se mogu pripisati određene osobine Mendelsonove muzike: aristokratska emotivna suzdržanost, oprez nad autobiografičnosti i deskriptivnosti, poštovanje poetske riječi s jedne strane i traganje za apstraktnom zvučnom ekspresijom.

1829. Mendelson ima samo 20 godina kada odlučuje da, nakon sto godina, postavi na scenu Bahovo djelo *Pasija po Mateju*, otrgnuvši ga iz zaborava, za sva vremena i time označi početak ere ponovnog vrijednovanja Baha kao kompozitora čija su djela bila nepoznata široj publici, a sjećali su ga se i priznavali mahom kao izuzetnog izvođača svoje epohe. Pomenuti koncert obilježio je i početak profesionalne muzičke karijera Feliksa Mendelsona. Iste godine odlaskom za Veliku Britaniju započinje veliku turneju, putuje širom Evrope, kako bi se 1832. vratio ponovo u London, nakon čega se vraća u Nemačku prihvativši ponudu da radi u svojstvu Muzičkog direktora u Dizeldorfu.

1833. završava simfoniju, takozvana *Italijanska Simfonija*, danas klasifikovana kao četvrta po redu, inspirisana njegovim dugim i sretnim boravkom u Italiji. Iz pisama porodici saznajemo koliko je pozitivno, na njegov duh kao i na njegovo zdravlje, djelovao ovaj boravak. Sam autor za nju kaže „*ovo je najvedrije djelo koje sam ikad napisao*“. Finalni „*Saltarello*“ je odraz čistog zadovoljstva, zdrave i neodoljive radosti, tu se smjenjuju plesovi juga Italije u kojima se uživa zaista na jedan visoko civilizovan i kulturn način.

1835. prihvata da bude dirigent Lajpciškog Gevandhausa gdje će se trajno zadržati i osam godina kasnije osnovati ugledni Konzervatorijum.

Treba podvući da je Feliks Mendelson bio izuzetno dobro prihvaćen u Velikoj Britaniji i da je njegov doprinos od neprocjenjivog značaja za Englesku kulturu. **Zajedno sa Hendlom i Hajdnom, Mendelson je jedan od muzičara koji su uspješno ispunjavali prazninu u koju je, iz neobjašnjivih razloga, ciklično zapadalo muzičko stvaralaštvo Velike Britanije u periodu između 17. i 20. vijeka.**

Betovenov koncert za violinu i orkestar u D-duru koji je prvi put izveden 1806. godine i bio loše prihvaćen od strane kritike, nije više bio izvođen. 1844. godine, trinaestogodišnji violinista Jozef Joakim izveo je u Londonu sa ogromnim uspjehom ovaj koncert

pod dirigentskim vođstvom Feliksa Mendelsona, od kada ovaj koncert predstavlja jedan od kamena temeljaca violinskog koncertnog repertoara. Mendelson nastavlja redovno da putuje za Englesku gdje kao dirigent uživa slavu i gdje će ga 1847. čekati vijest o smrti voljene sestre Fani, čiji je nestanak za mladog muzičala značio nenadoknativ gubitak i umnogome doprinijeo njegovoj neočekivanoj i preuranjenoj smrti, 4. novembra 1847., samo 6 mjeseci nakon sestrine. Smrt Feliksa Mendelso

na je bio moderna ličnost, neobično aktivan na organizacionom planu kao rijetko koji muzičar, pravi kosmopolita. Odrastao okružen kultom ljepote, stvorio je svoj ideal i u muzici, što se očituje u njegovom bogatom opusu koji karakterišu djela velike formalne uravnoteženosti, melodijska i instrumentalna elegancija, stopljenost strogosti sa neobično jakom fantazijom što od njega čini „klasičnog“ predstavnika njemačkog romantizma. Moćni romantičar je zapravo u njemu uvijek kontrolisan, on se povinuje poštovanju zakonitosti forme, posjeduje budnu svijest koja radije realizuje lirske i briljantne momente naspram tragičnih i zabrinutih.

Mendelson je kao muzičar u osnovi optimista. Njegova djela odaju sigurnost i blagostanje bezbrižnog života aktivne aristokracije, kakav je vodio zahvaljujući svom porijeklu iz bogate i uticajne berlinske jevrejske porodice. On je slobodan umjetnik u najhumanističijem smislu te riječi, vedri predstavnik svijeta kojem pripada. Superkritičan prema svojim djelima često ih do

radovi otkrivaju veliki talenat za figurativnu umjetnost. Preciznost linija se s pravom povezuje sa preciznošću i jasnoćom koja krasi njegova muzička djela.

■ Groenmarkt, akvarel, Mendelson

Ka njemu su hrlili muzičari cijele Evrope da uživaju u njegovom prijateljstvu i da nauče tajne muzičke umjetnosti, **a njegova muzika postaće modelom mnogim kompozitorima i indirektno doprinijeti formiranju nacionalnih škola 19. vijeka naročito u zemljama Skandinavije gdje je bio prihvaćen sa posebnim simpatijama.**

Mendelson i klavir

Feliks Mendelson spada u red najuzornijih pijanista romantizma. Iako solističko koncertiranje nije bila njegova glavna preokupacija pojavljivao se najčešće svirajući djela za klavir i orkestar. Sa osam godina znao je napamet na klaviru da izvodi sve Betovenove simfonije. Slavni Mošeles koji je bio njegov prijatelj, povremeno i učitelj, bio je zadivljen njegovim sviranjem na klaviru. Mendelson je posjedovao neverovat

u to vrijeme publika je tražila da čuje operске parafraze, razne salonske komade i ponekad prazna virtuoзна djela koja je Feliks odbijao da svira. Spomenimo u prilog ovim tvrdnjama jedan opis Salamana:

„Sjećam se interesantnog slučaja koji se zbilo na promenadnom koncertu juna 1844. godine u čast tog obdarenog i najpatetičnijeg od svih velikih violinista-Hajnriha Ernsta. Bahov Koncert za tri klavira u d-molu svirali su Mošeles, Talberg i Mendelson – kakav trio džinova! Svaki izvođač je trebalo da odsvira svoju kadencu. Prvo je Mošeles, čuven po svojim improvizacijama, izveo vrlo lijepu kadencu. Zatim je slijedio Talberg izuzetno briljantno. Naposljetku Mendelson koji je dok su ostali svirali, sjedio mirno, zavaljen u svojoj stolici, a onda počeo polako, koristeći motive iz Koncerta, zatim, kao da se prenuo, krenuo žestoko, oktavnim pljuskom. Nemoguće je dočarati taj nezaboravni utisak. Publika je bila toliko uzbuđena da je na kraju sam Mendelson dobio sav aplauz.“ Njegovi savremenici pišu da je „na publiku djelovao opčinjujuće nekom svojom posebnom privlačnošću“, ta harizma vladala je osjećanjima publike od prvog do posljednjeg tona. Nesumljivo je da se ono što danas imamo prilike da prepoznamo u njegovim djelima čulo i u njegovom izvođenju na koncertnim podijumima, ta lakoća i sloboda inteligentnog, emotivnog i poetskog poigravanja idejama. Mendelson je klaviru posvijetio veliki broj djela: 8 svezaka Pjesama bez riječi, Ozbiljne varijacije op.54, popularno virtuožno djelo Rondo capriccioso Op.14, Andante con variazioni op.82, kao i dva veća originalno pisana djela za klavir četvororučno, Op.83a i Op.92, jedina objavljena nakon njegove smrti i bez njegovog nadzora. Dva kvalitetna klavirska koncerta danas doživljavaju svoj preporod i sve češće se nalaze na koncertnim programima.

Orkestarska djela

Osvrnimo se još malo na pet simfonija Feliksa Mendelzona. One predstavljaju prave modele kako po dimenzijama tako i po eleganciji forme, držeći se pretežno formalnih uzora već usavršenih od strane Hajdna i Betovena. Svoju prvu simfoniju napisao je u 15. godini života.

Druga Simfonija poznata pod nazivom *Pohvalnica* komponovana 1840. u čast proslave 400 godina Gutenbergovog izuma štamparije, pa je još nazivaju i *Gutenberg kantata*. Po uzoru na devetu Betovenovu simfoniju Mendelson u četvrti stav uvodi hor i soliste. Sam autor kaže da je ovo „Simfonija-kantata na riječi iz svete Biblije pisana za soliste, hor i orkestar“. Tri stava koja se izvode bez pauze za kojima, po uzoru na Betovena slijedi obimni Finale za soliste, hor i orkestar.

Treća nazvana Škotska simfonija je najvjerojatnije i Mendelsonova najuspješnija orkestarska kompozicija, skicirana još 1831. nakon putovanja po Škotskoj ali završena tek 1842. Iz pisama sestri saznajemo da je Mendelson bio očaran Škotskom što se ogleda i u muzici te se ova simfonija ubraja u najslikovitije i najkomunikativnije od svih Mendelsonovih djela. Ovo je bez sumnje njegovo najuzvišenije instrumentalno djelo i nije slučajno da je ona i hronološki gledano, poslednja koju je napisao bez obzira na numeraciju koja je danas u upotrebi.

O četvrtoj simfoniji smo ranije govorili. *Peta simfonija* je zapravo druga po hronološkom redu nastajanja (1830), posvećena 300 godišnjici protestantske reformacije pa je nazivju još i *Reformacijska simfonija*. Fizionomija ove kompozicije je izuzetno stroga i možda iz tog razloga ne uživa veliku popularnost koncertne publike. U posljednja dva stava javlja se instrument serpent (*serpentone, stariduvački instrument*) čiji specifičan ton doprinosi težini završnice. I u ovoj simfoniji kao i u drugoj u finalu se javlja hor.

Recimo još da je Mendelson napisao brojne uvertire, klavirska tria, kvartete, gudačke kvartete i kvintete, sonate, orguljska, vokalnoinstrumentalna i mnoga druga djela. Spomenimo još i genijalni *Koncert za violinu i orkestar op.64 u e-molu* (1844), neprolazni i nezaobilazni dragulj violinske literature.

Božanski eho Mendelsonovog postojanja doprijeće do nas ako se vratimo trinaestogodišnjem Jozefu Joakimu, budućoj legendi violinskog izvođaštva, koji će mnogo godina kasnije, nastavivši prijateljstvo sa porodicom Mendelson, prihvatiti ulogu za-

štitnika obrazovanja mladog Artura Rubinštajna (pijanistička legenda 20. vijeka o kojem je bilo riječi u Almanahu br.2). Joakim će od Roberta Mendelzona (praunuka Feliksa Mendelzona) izdejstvovati finansijsku pomoć za Rubinštajnov život i školovanje u Berlinu.

Feliks Mendelson je bio i isuviše kosmopolita da bi se priklonio pangermanskom patriotizmu koji je želio da ujedini sve Njemce. Imao je svoje političke preference i stavove. Anglofil bez sumnje, pozdravlja ustavnu revoluciju u Parizu, nema povjerenja u Austriju i prezire carski režim Rusije. Volio bi da živi u jednoj republici federalnog tipa koju krase tolerancija prema svim nacijama i vjerama, što jedino nalazi u voljenoj Švajcarskoj.

Potomak jedne od najuglednijih jevrejskih porodica Evrope s početka 19. vijeka, Feliks

Mendelson dao je nevjerovatan doprinos njenoj kulturi, kako svojim djelima tako i kompletnim svojim nastojanjima i aktivnostima. Sigurno bi, samo da je htio ili živjeo nešto duže, kao tako utjecajan umjetnik, ugledan čovjek i inteligentan organizator, umio da promovise i stavi u funkciju svoje zdravorazumske stavove. Na žalost sudbina nije ni njemu, a ni čovječanstvu dala prostora za to, te nam preostaje da, diveći se ovom čovjeku kontempliramo jednu drugačiju i srećniju istoriju Evrope i njenog jevrejskog naroda. (op.a.)

Biljana Milaković, profesor klavira, član Jevrejske zajednice Crne Gore

Neočekivano zavodljiv - Saša Baron Koen

Pravila ljubavne igre sa našim filmskim i TV simpatijama se menjaju kako vreme odmiče. U moderno doba naizgled očigledni "kandidati" na koje se svi lože ponekad su zapravo samo dobro snimljenje ljuštore koje izgovaraju scenario. Kad se glumac pojavi u civilu, vidimo otromboljeno škembe i ćelu. Pogledajte Di Kaprija. Iako je na svim listama najpoželjnijih muškaraca današnjice, on se polako pretvara u

Džeka Nikolsona. Na žalost, Leo već sad izgleda kao Džek kad je postao čiča. Dok se, kao kuvani krompir, baškari na jahtama nije ni iz daljine ona momčina iz "Bandi Njujorka", srce-lomac iz "Titanika" ili Vuk sa Volstrita. Slično važi i za čiku Breda Pita, koji je na tragu nekakvog nju-ejdz hipstera.

Ali, postoje i oni obrnuti slučajevi u kojima je lik na ekranu toliko jeziv, oduran i degutant da samo iskusni znalac, samo žensko oko kome ništa kvalitetno ne promiče, samo ona može da shvati potencijal. Ona? Mislim na sebe, naravno.

"Ko ti je sladak?" – preneraženo me pita drugarica.

"Ma iz engleskih serija, što igra Borata. Visok, markantan, pojavljuje se i u Madoninom spotu" - ne stidim se da ponovim još jednom.

"Markantan...Čekaj. Onaj što vuče na ranog Momira Bulatovića ili na sovjetskog poslovnog partnera Gige Moravca?" – zgranuta je drugarica, misli da nisam baš sigurna da znam o kome govorim...

"Ali, on super izgleda u prirodi..."

Bolje je da svoje otkriće zadržim za sebe. Ideja o tome kako je Saša top tip je pre desetak godina zaista bila škola avangardnog mišljenja. A, ako se ni danas ne slažemo, ostaće istine dvije...

Iskreno, nisam ja do Barona Koena došla pravolinijskim putem. Gledala sam zabavne britanske programe i skečeve u kojima su se pojavljivali Ali G i Borat ali mi nikad nije palo na pamet da tragam za detaljima o tom glumcu. Onda mi je neko rekao da je "lik što glumi tog debila završio Kembridž".

Jeste, družo sudija, osećam se krivom što sam snob i što sam tek posle te informacije počela da guglam Sašu kao luda.

Internet je otkrio nisku bisera o Saletu: odrastao u kreativnom okruženju, diplomirao na najboljim školama, aktivista, introvertan, ne daje intervju kao Saša već samo kao persone koje tumači. Privatno je kompletan namćor i disci-

plinovana cepidlaka. Potiče iz jevrejske porodice a i on i braća su usvojili tradicionalne kućne principe. Ne izlazi. Pretežno sedi u stanu i čita knjige.

Čekaj, čekaj...A da vidimo kako izgleda kad odlepi brkove Borata i skine kajle Alija Džija...? Bingo.

I tako počinje moj nežni odnos prema Saši koji traje do današnjih dana. Njegov brak sa Ajlom Fišer nije preterano poremetio našu ljubav. Svakim narednim filmom sam bila sve više ubeđena u njegovu genijalnost, a čak su i drugarice (koje su me smatrale za čaknutu) počele da mi daju za pravo. Pored toga što je crn, visok i zgodan Saša je "penicilin" za malograđane i primitivce a njegova satira ubada baš one koji su se najviše uljuljkali, i to sa obe strane Okeana.

Ukratno, SBK je "ceo paket".

Ako se i dalje smejete i mislite da je ovo trik kolumna, molim lepo: šta nema u tekstizlogu, ima u foto-radnji. Probrali smo najrepresentativnije Baronove fotografije da potkrepe moju tezu: *E moj Saša* u smokingu je jedna od najzgodnijih muških pojava na crvenom tepihu.

SVI SAŠINI TV LIKOVI

Ali G:

Koen je osmislio Alistera Leslija Grejema kao sitnog kriminalca iz londonskog predgrađa Stejnisa, u parodiji na belce koji su pokušavali da oponašaju način govora i ponašanja emigranata sa Jamajke. U televizijskoj emisiji "Da Ali G Show" ugostio je i intervjuisao mnoge poznate osobe. Postavljanjem trivijalnih i glupih pitanja svoje je goste znao da dovede i do smeha i do besa, jer često uopšte nisu razumeli ironiju.

Kao ni gosti, tako ni brojni mediji u početku nisu ukapirali ideju fiktivnog lika, pa su Ali G-ja u stvari smatrali Koenom, i obrnuto. Zbog brojnih aluzija na seks, droge, kriminal i druga osetljiva pitanja u britanskom društvu ali i šire, na sebe je navukao i bes i kritike konzervativnih krugova.

Borat:

Borat se prvi put pojavio u Ali G šou kao kazahstanski novinar koji je došao u posetu Velikoj Britaniji.

Humoristični efekat Borat postiže potpunim nezumevanjem osnovnih civilizacijskih postulata (od oblačenja i manira do političke korektnosti tj. nekorektnosti.)

Borat se pojavio u tri različita razdoblja karijere Saše Koena: u Velikoj Britaniji, SAD i na kraju na velikom platnu u filmu "Kulturno uzdizanje u Americi za pravljenje koristi slavne nacije Kazahstana". Kratki segmenti koji su snimljeni za potrebe serije Ali G su predstavljeni kao vodiči-upustva kroz englesku i američku kulturu, običaje i manire.

Kroz Borata Koen je otišao korak dalje pa su sagovornici postajali meta brutalno tačne satire. "Kazahstanski novinar" nije birao žrtve: od boraca za ljudska prava, preko Lejdi Čelsi do članova "Kluba džentlmena".

Bruno:

Brüno Gehard je lik veoma ekspresivnog homoseksualca, modnog reportera iz Austrije. Prvi put se pojavio u The Paramount Comedy Channel 1998., a kasnije u serijalu Da Ali G Show.

Brünova lažna biografija: Rođen u Klagenfurtu. Iako izgleda kao mator čovek, tvrdi da uvek ima 19 godina. Otac mu je bio prodavac satova na tržnici u Schleswig-Holstein.

Tokom osamdesetih godina prošlog veka, Bruno je radio kao plesač i prijateljio se s Robom Pilatusom i Fabriceom Morvanom iz sastava Milli Vanilli. Prvo pojavljivanje na televiziji mu je bilo u emisiji Get Uber It, kao i Funkyzeit mit Brüno.

ZANIMLJIVOSTI:

Saša Baron Koen je rođen u Londonu 13. oktobra 1971.

Odrastao je u četvrti Hamersmit sa braćom Eranom i Amnomom. Eran je kompozitor koji

je radio originalnu muziku za većinu Sašinih filmovima. Njihov brat od tetke Simon je jedan od najpoznatijih svjetskih stručnjaka iz oblasti pružavanja bolesti autizma.

Posle fakulteta Koen je neko vreme radio kao maneken.

Glumački uzor mu je Piter Selers

Ali G počinje da se pojavljuje na britanskom Channel 4 1998, a već sledeće godine Saša počinje da dobija prve nacionalne nagrade za komediju

Svetskoj javnosti postaje poznat posle Madoninog spota "Music" koji je režirao čuveni Tomas Akerlund.

Deo detinjstva i mladosti proveo je u Izraelu i to kao aktivista u kibucu.

U retkim izjavama koje je dao kao "privatno lice" često govori o Holokaustu koji su preživeli njegovi pretci. Na Kembridžu se susreo sa radom istoričara lana Kershawa od koga je naučio da do velikih zločina dolazi upravo zbog apatije. Koen tvrdi da se kroz komediju i satiru upravo bori protiv nezainteresovanosti i ravnodušnosti.

Tokom karijere je dao samo jedan intervju za štampane medije. U pitanju je "Rolling Stone" a sa njihovim novinarima je razgovarao pre deset godina.

Oženjen je glumicom Ajlom Fišer i imaju troje dece. Ajla se konvertovala u Judaizam na čemu je Saša insistirao.

Na filmu je briljirao kao Borat, Bruno, Diktator Aladin i navijač Nobi (poslednji uradak - "Grim-sbi").

Osvojio je BAFTA i Emi nagrade, kao i Zlatni globus a bio je nominovan i za Oskara u kategoriji "Najbolji scenario".

Gradić Staines ("rodno mesto" Ali G-ja) je zbog negativnog imidža koji mu je doneo ovaj lik morao da promeni ime. Od 2012. se zove Staines-upon-Thames.

Koena su tužili seljaci iz grada Glod u Rumuniji, zatim mnogi nepoznati ljudi koje je "preveslao" u svojim skečevima, ali i Esmu Redžepova koja je za autorska prava na pesmu "Čaje Šukarije" dobila obeštećenje od Koenovih producenata. U isto vreme su ga osuđivale jevrejske i romske organizacije, Rusija je apelovala na vlasnike bioskopa da ne puštaju Borata a film je zabranjen u celom arapskom svetu osim u Libanu. Kazahstanci su na početku Boratove slave imali izrazito negativan stav koji se vremenom menjao – poslednje izjave tamošnjih zvaničnika kažu da je Borat "vratio Kazahstan na mapu sveta" a i da je turizam doživeo nagli skok.

Jelena Đurović, potpredsjednica
Jevrejske zajednice Crne Gore

Pol Sajmon & Artur Garfankel

Godine 1941, 13. oktobra u državi Nju Džersi na svijet je došao jedan život koji je tokom svog postojanja ostavio neizbrisiv trag na muzičku svjetsku baštinu. Život koji i dan danas prenosi snažnu emociju uz zvuke gitare i anđeoski glas... Tog 13. oktobra od oca Luisa i majke Bele rođen je Pol Sajmon.

Dvadeset i tri dana od Paulovog rođenja, na svega stotinak kilometara udaljenosti od njega, rodila se druga muzička zvijezda, zvijezda koja i dalje sija. Od oca Džeka i majke Rose, 05. novembra 1941. godine u Forest Hilsu rođen je Artur Ira Garfankel.

Sticajem okolnosti, putevi ove dvije duše su se ujedinili od najranijeg njihovog djetinjstva i povelili ih u istom pravcu. Svega četiri godine po Polovom rođenju, njegova porodica se seli u

Forest Hills, gdje Pol postaje komšija Artura Garfankela. Međutim, blizina stanovanja nije bila presudna za njihovo poznanstvo, presudno je bilo obrazovanje u osnovnoj školi. Pohađanje iste škole rezultiralo je snažnim prijateljstvom, a potom i započinjanjem zajedničke muzičke karijere.

Ljubav prema muzici je bila sudbinska veza između dva mlada umjetka. Već u šestom razredu osnovne škole, školsko osoblje prepoznaje kvalitet zajedničkog izvođačkog izlaganja ova dva druga. U svrhe školskih priredbi Pol i Garfunkel nastupaju pod imenom "Tom & Jerry", gdje započinju svoju najraniju karijeru. Na večernjim igrankama drugari stižu veliku popularnost čak i među starijim generacijama. Međutim, to je bio samo početak. Već tada, 1956. godine izbacuju svoj prvi singl pod nazivom "Hey School Girl".

Pjesma je izazvala veliki pozitivni odjek među njihovom prvobitnim fanovima. Popularnost je počela naglo da raste i da se širi van školskih okvira. Uskoro „Tom & Jerry“ počinju da nastupaju i za druge vrste priredbi i igranki pod pokroviteljstvom raznih organizatora. Tolika popularnost je u potpunosti odgovarala ovim dječacima, pogotovo u fazi prerastanja u mlade momke, jer je izazivala veliku pažnju kod mlade ženske populacije. Nakon plasiranja ovog hita, vlasnik izdavačke kuće Big Records, Sid Prosen, nakon razgovora sa roditeljima Paoa i Garfankela potpisuje sa njima ugovor. Nakon potpisivanja ugovora, oni izbacuju još nekoliko pjesama: „Dancin' Wild“, „Our Song“, „That's My Story“ i „Don't say Goodby“, međutim, ove pjesme nisu doživjele veliki uspjeh. Odrastanje je uzelo svoj mah i privremeno se odrazilo na njihovu zajedničku karijeru. Različita interesovanja i potraga za svojim budućim životnim pozivom razdvojila je privremeno Paulov i Garfunkelov put. Po završetku osnovne škole Pol upisuje engleski jezik na Queens College, City University of New York, a Garfunkel upisuje arhitekturu. Međutim, ni arhitektura nije bila konačan Garfunkelov izbor, brzo se prepisuje na istoriju umjetnosti na Columbia College, Columbia University. U tom

periodu obojica nastavljaju sa solo karijerama. Po završetku školovanja 1963. godine, Pol se ponovo pridružuje Garfalkenu u Kolumbiji gdje se odazivaju na audiciju u Columbia Records. Direktor ove izdavačke kuće Clive Davis biva oduševljen njihovim izvođenjem i sa zadovoljstvom im nudi ugovor o zastupanju obnavljajući na taj način njihovu saradnju u zajedničkom muzičkom stvaralaštvu, ali ovaj put pod imenom "Pol and Garfunkel".

■ Sajmon i Garfunkel na koncertu

Pod novim nazivom grupe, album prvijenac "Wednesday morning 3 AM" plasiran je 19. oktobra 1964. godine. Na albumu je bilo 12 pjesama, od kojih su četiri originalne Paulove kompozicije. Pored svog uloženog napora i ogromnog truda album na žalost nije zadovoljio očekivane rezultate, prodat je u svega 3000 primjeraka. To je bio uzrok ponovnog razilaženja ova dva umjetnika usled čega se Pol seli za Englesku, a Garfunkel nastavlja sa školovanjem u Kolumbiji, gdje je diplomirao, a potom i magistrirao matematiku. U toku Polovog boravka u Engleskoj dolazi do niza iznenadnih pozitivnih dešavanja usled kojih pjesma „Zvuk tišine“ sa njihovog albuma "Wednesday morning 3 AM" postaje pravi hit u Americi. To je uzrokovalo ponovnim povratkom Pola u SAD gdje se ponovo sastao sa Garfankelom usled čega su snimili još nekoliko pjesama za novi album koji je nosio naziv njihovog hita „Zvuk tišine“ (Sound of silence) na zahtjev CBSa. Godine 1966. album je prodat u preko milion primjeraka. To je ohrabrilо CBS da još jedanput plasira njihov prethodni album "Wednesday morning 3 AM" koji je pri prvobitnom plasmanu doživio krah. Nakon ponovnog plasmana album zauzima trideseto

mjesto u SADu među najprodavanijim albumima. Tada započinju i njihove zajedničke turneje, kao i saradnja sa mnogim režiserima i scenaristima za korištenje njihovih pjesama i komponovanje novih za filmsku produkciju. U međuvremenu Polov i Garfalkenov odnos ima konstantne varijacije. Mnogobrojni usponi i padovi izazvani međusobnim nerazumijevanjem doveli su do njihovih čestih razilaženja i mirenja. To se odrazilo i na snimanje njihovog četvrtog album „Bookends“, koje je trajalo punih dvije godine.

„Bookends“ se pak nakon plasiranja našao na prvom mjestu Billboard Top liste i tu poziciju je zadržao punih šest nedelja. Nakon toga duo se upustio ponovo u snimanje muzike za filmove, između ostalog i film „Diplomac“ (The Graduate) gdje se Garfunkel našao i u ulozi glumca. Peti i posljednji zajednički album Simona i Garfalkena je „Most iznad uzburkane rijeke“ (Bridge over troubled water). Ovaj album je doživio ogroman uspjeh uz veoma pozitivne ocjene kritičara. Dobio je čak i dvije Gremi nagrade. Međutim, sav ovaj uspjeh nije bio dovoljan da učvrsti prijateljsku vezu i međusobnu saradnju. Nakon snimanja ovog albuma duo se zvanično raspao usled čega Garfunkel nastavlja sa svojom glumačkom karijerom, dok se Simon orjentisao isključivo na muziku. Na inicijativu mnogobrojnih uticajnih osoba Simon i Garfunkel su se još nekoliko puta okupljali radi zajedničkih javnih nastupa. Najveći uspjeh zabilježen je na njihovom zajedničkom koncertu u Central Parku koji je organizovao Ron Delsener 19. septembra 1981. godine gdje se okupilo više od 500 000 ljudi. To je do tada bio najveći koncert ikada organizovan.

To je podstaklo ova dva muzičara da organizuju zajedničku turneju usled koje su uspjeli da snime još tri pjesme. Ali „novo ujedinjenje“ je kratko trajalo, istorija se ponovila. Ubijedjeni da više nikada neće sklopiti mir nisu se ustručavavali da javno iznose negativna mišljenja jedan o drugome. To je trajalo sve do 2003. godine, do dodjele 45. po redu Gremi nagrade, kada im je uručena nagrada za životno djelo. Ideja i cilj organizatora Gremi-ja je bila da se nakon završetka Gremi-ja napravi emisija sa nazivom „The Sound Of Silence“ kako bi se „ratne sjekire“ između Simona i Garfankela zakopale i kako bi se realizovao uzajamni interes i sa organizatorima što je rezultiralo plodom. Tim povodom organizovana je

još jedna turneja sa mnogobrojnim koncertima u SAD-u i Evropi koja im je obezbijedila zaradu više od 123 miliona dolara. Poslednje turneje organizovane su u Aziji i Australiji tokom 2009. i 2010. godine. Ove godine su bile veoma teške za Garfankela kojem je glas počeo da otkazuje. Njemu je uspostavljena dijagnoza pareza glasnih žica. To su bili posljednji pokušaji očuvanja ovog dua čiji je razlaz bio neminovan.

Vođeni ovom pričom o životima ova dva velika umjetnika možemo samo da vjerujemo i da se nadamo da ćemo barem još jednom uspjeti da čujemo uživo njihovo zajedničko izvođenje barem jedne pjesme koje će rezultirati obnavljanjem njihovog prijateljstva i uspostavljanjem doživotnog međusobnog mira prije nego što jedan od njih napusti ovaj svijet.

The Sound Of Silence

Hello darkness, my old friend
 I've come to talk with you again
 Because a vision softly creeping
 Left its seeds while I was sleeping
 And the vision that was planted in my brain
 Still remains
 Within the sound of silence

 In restless dreams I walked alone
 Narrow streets of cobblestone
 'Neath the halo of a street lamp
 I turned my collar to the cold and damp
 When my eyes were stabbed by the flash of a
 neon light
 That split the night
 And touched the sound of silence

And in the naked light I saw
Ten thousand people, maybe more
People talking without speaking
People hearing without listening
People writing songs that voices never share
And no one dared
Disturb the sound of silence

"Fools", said I, "You do not know
Silence like a cancer grows
Hear my words that I might teach you
Take my arms that I might reach you"
But my words, like silent raindrops fell
And echoed

In the wells of silence
And the people bowed and prayed
To the neon god they made
And the sign flashed out its warning
In the words that it was forming
And the sign said, "The words of the prophets
are written on the subway walls
And tenement halls"
And whispered in the sounds of silence

Neda Bokan, ekonomista, član JZCG

„Violinista na krovu“

Kada se za osnovu umjetničkog djela uzme roman klasika jidiš književnosti Šolema Alejhema, „Tejvje i njegove kćeri“, narodna muzika ruskih i poljskih Jevreja, te slika Marka Šagala, onda mora nastati nešto izvanredno, u ovom slučaju sigurno najpopularniji mjuzikl na svijetu „Violinista na krovu“ iz 1964. Scenario, muziku i režiju su uradili: Džosef Stejn, Džeri Bok i Šeldon Harnik.

Ovaj mjuzikl, bio je jedan od najduže izvođenih u istoriji Brodveja, prenijet je na veliko platno. Film u režiji Normana Džejvisona 1971. je nominovan za pet Oskara, uključujući i kategoriju za najbolji film.

Stradanje Jevreja u carskoj Rusiji početkom 20. vijeka je centralne tema „Violiniste“, a glavni lik, mljekadžija Tejvje, mora da prevaziđe klasne, vjerske i ideološke razlike, pošto mu se kćeri zaljubljuju i udaju za siromahe, komuniste i Ruse, te stoga i humanistička poruka „Violiniste“ je sasvim jasna. Teško je održati tradiciju u neprijateljski raspoloženom svijetu, pa Tejvje ima konstantan dijalog sa Bogom, tako da je film protkan sa spasonosnim povremenim prisustvom humora, koji predstavlja (ne) ravnopravni odnos prema višoj sili. Tejvje objašnjava da bi bez svoje tradicije bili nesigurni kao „violinista na krovu“.

Melodije pripadaju klezmer muzici, a najpoznatija je „If I were a rich man“ („Kad bih bio bogat“)

I Šagal i Alejhem, potiču iz istog svijeta istočno evropskog jevrejstva: tradicije Kidiša, narodskog oblika hasidizma i shtetla – malih jevrejskih sela rasijanih po zapadnim predjelima carske Rusije, gdje su se skoro isključivo naseljavali Jevreji. Stanovnici shtetla su istovremeno i tužni i veseli, pomalo naivni, te nije čudno što za tim i takvim životom čeznu većinom američki aškenazi, čiji su preci upravo živjeli na tim prostorima.

A kako je nastao „Violinista“ Šagalov? Lako, jer je slikar odlično znao da upija znanje i uticaje iz mnogih područja: od modernog ruskog i zapadnog slikarstva, filozofije, muzike, književnosti... Znao je odlično da se igra i tu igru da oblikuje

u svoj poseban lični, umjetnički jezik. Tako je nastao i njegov „violonista“, ujak Noa, koga je slušao jedne subotnje večeri kako svira violinu ocu koji ga oduševljeno sluša i uživa. Istovremeno sjedi na stolici i stoji, balansirajući na krovovima dvije seoske kuće, među kojima se jedva vidi mala, ruska crkva. To je u stvari vječno balansiranje između dva svijeta, dijaspore i obećane zemlje, ovoga sada i nečeg lijepog, zamišljenog što će doći u budućnosti. Važan detalj na slici je Talith katan - mali molitveni šal – koji proviruje ispod dugog mantila. Šagalova porodica je bila sljedbenik hasidskog pokreta Habad, koji je u 18.vijeku bio veoma raširen i popularan u Bjelosrusiji. Ime Habad potiče od inicijala kabalističkih pojmova u značenju mudrost – razumijevanje – znanje, a ideja je bila da svaki, najobičniji Jevrej, a ne samo odabrani vođa pokreta, kroz predanost radu koji je obavljao, ma koliko bio jednostavan, fizički posao, te kroz učenje i posvećenost Tori, može dostići blaženstvo. To je slučaj sa siromašnim vodo-nošom, u Šagalovom slučaju to je njegov ujak – danju prodaje meso i pomaže ocu – pretvara se u vjernika ali radnim danima radi najteže poslove, da bi se kroz učenje Tore ili – na Šagalovoj slici – sviranje violine – uveče, pri izlasku šabata, približio božanskom.

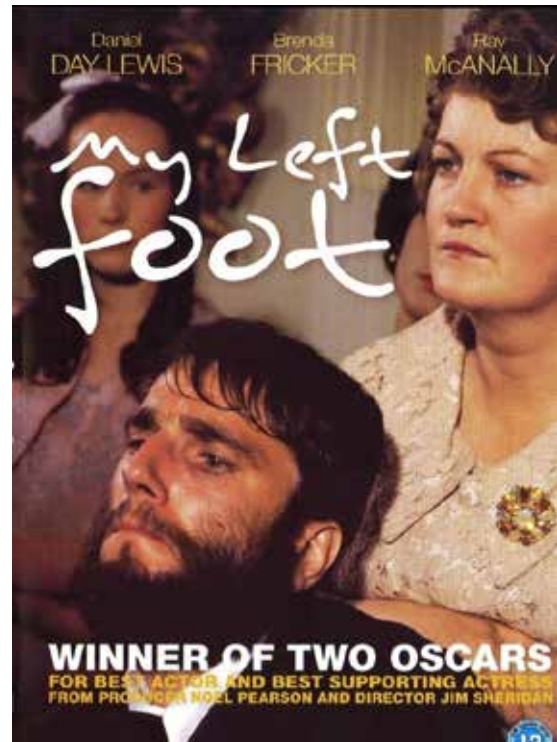
Violina je, takođe, veoma bitan instrumen, značajan za Jevreje. Može se naći naslikana na zidovima istočno-evropskih sinagoga od 18.vijeka. Često je povezana sa šofarom uz vrata ormara u kojem se čuvaju Tore (Aron ha Kodesh), te u tom kontekstu podsjeća na niz instrumenata koji su se koristili u jerusalimskom Hramu. Violina je i instrument koji je okupljenim vjernicima u sinagogama daleke Poljske i Rusije budio radost i nadu u izbavljenje i povratak u Svetu Zemlju. Pored ovoga, violina se javlja na slikama na zidovima sinagoga i tu podsjeća na Psalm kojim se oplakuje vavilonsko ropstvo: „Na obali rijeka babilonskih sjedamo i plakamo spominjući se Siona; o vrbe naokolo harfe svoje bijasmo povješali“ (Ps 137: 1,2.)

Tema mjuzikla, iako se bavi kao što smo rekli pitanjem osiromašenih Jevreja u carskoj Rusiji, je univerzalana tako da je svi mogu prihvatiti kao svoju. Ako još niste pronašli put do „Violiniste“ sigurni smo da će on uspjeti da prodre do

vas, jer zbilja ga vrijedi pogledati.

Ljiljana Vuković

Danijel Dej-Luis, glumac

■ Plakat za film "Moje lijevo stopalo"

Danijel Dej – Luis, englesko-irski glumac, rođen je u porodici umjetnika; majka je glumica Džil Balkon, potiče iz jevrejske porodice, a otac je Sesil Dej – Luis, britanski pjesnik i pisac. Danijel je odrastao sa svojom starijom sestrom Lidijom Tamašin, koja je poznati reditelj dokumentarnih filmova. Danijel za školu nije mnogo mario, radio je samo ono što je volio, pohađao Pozorište mladih i radio zanatske radove u drvetu. Kao dječak, zbog jevrejskog porijekla, u kraju u koji su se doselili, bio je, od vršnjaka, napadan, pa se prilagođavao tako što je naučio sve njihove lokalizme, za koju vještinu je kasnije izjavio da su bile prve, uspješno savladane, lekcije iz glume. Sa 14 godina imao je filmsko iskustvo, koje ga je oduševilo. To je bio debi u filmu "Nedelja, prokleta nedelja". Kada je trebalo da odluči kojom će se profesijom baviti,

ipak je odabrao stolarski zanat i prijavio se za petogodišnje šegrtovanje, gdje nije bio primljen zbog neiskustva. Tako je ostala jedino gluma, pa je upisao trogodišnju Pozorišnu školu - Bristol Old Vic Theatre School, u kojoj je na kraju i sam nastupao.

Pažnju publike i kritike je privukao ulogom u filmu "Soba s pogledom". Igrao je u poznatim filmovima: "Bande Njujorka", "Balada o Džeku i Rouz", "Doba nevinosti", "Nepodnošljiva lakoća postojanja", "Poslednji Mohikanac"... Dobitnik je mnogih nagrada za glumu, kao i tri "Oskara" za najboljeg glumca u glavnoj ulozi. U tom uspjehu niko ga, do sada nije dostigao, čak ni oni koje dugo poznajemo kao najbolje i za koje smo navikli da pobjeđuju, poput recimo Dastina Hofmana.

Lik Kristi Brauna, irskog pisca i slikara, koji je bolovao od cerebralne paralize, poznatog po svojoj autobiografiji pod nazivom "Moje lijevo stopalo", odigrao je Danijel Dej – Luis upečatljivo i zanosno, u istoimenom filmu, za koju ulogu je dobio prvog "Oskara".

Zatim slijedi Film "Biće krvi", u kojem glumi pohlepnog biznismena tokom procvata naftne industrije, početkom dvadesetog vijeka, za koju ulogu dobija drugog "Oskara".

I trećeg "Oskar", koji ga vodi u istoriju filma, dobija za ulogu američkog predsjednika Abrahama Linkolna, u filmu "Linkoln", u kojem dočarava borbu Predsjednika sa Predstavničkim domom, da se ukine ropstvo.

Glumac je poznat po svojoj posvećenosti i istraživanju prilikom pristupanja ulogama, koje bira sa velikom pažnjom i pravi velike vremenske pauze, između filmova. Sve njegove ulogu su teške jer zahtjevaju veliki rad, a za njega to znači potpuno poistovjećivanje sa karakterima koje glumi, temeljno predhodno upoznavanje sa svakim detaljem koji može da utiče na kreiranje likova. I kada se ugase reflektori, kamere i kada se scena zatvori, on i dalje nastavlja da živi život svog junaka, do završetka same produkcije. Ovako poistovjećivanje troši veliku energiju, pa zbog toga glumac pravi velike prekide između filmova. Sjaj Holivuda, reflektori, poziranje, javni događaji, intervjui, nisu njegov

način života. Samo nekoliko dana po dobijanju trećeg "Oskara", glumac već napušta Holivud i vraća se mirnom porodičnom životu, u irskom selu Wiclow, gdje živi sa svojom suprugom Rebeikom Miler, koja je inače pisac, i sa sinovima. To je njegov dom zadnjih dvadeset godina. Ovo mjesto, koje se naziva "Vrt Irske" je izabrao zbog živopisnih terena, prirodne ljepote, lijepih uspomena koje, iz djetinstva, nosi odatle. Svoju privatnost okružen gustom šumom kao i blatnjavim putem -za svaki slučaj da odbije radoznalce – glumac opsesivno čuva. To je mjesto u koje je, kako sam kaže, "sebe posadio", koje ga održava i daje mu energiju. Podržava mnoge društvene i individualne akcije kojima se promovise Irska i povratak irske dijaspore svojim korjenima.

Filmski radnici, publika, obožavaoci sa šokom su primili vijest, u junu mjesecu 2017. godine da se glumac povlači i "da više neće raditi kao glumac i da je neizmjereno zahvalan svim saradnicima i publici tokom mnogo godina". To je bila kratka vijest koja je upućena javnosti, preko predstavnika, kojom prilikom je rečeno da je to glumčeva privatna odluka, na koju neće biti nikakvih daljih komentara.

Poslednji film koji je Danijel Dej – Luis snimio je "Phantom Thread" koji izlazi u decembru, a u kome on igra modnog dizajnera u Londonu 50-ih godina.

Nada Radulović

VREMEPLOV

Svi tekstovi, koje ovdje prenosimo, preuzeti su iz Jevrejskog almanaha 1955 -1956 godine, kao i Jevrejskog almanaha 1965 - 1967, koje je objavio Savez jevrejskih opština Jugoslavije.

VLADISLAV ROTBART, NOVI SAD

ČIJE JE DELO NOVOSADSKA RACIJA

Prilog istoriji Jevreja u Bačkoj

U istoriji evropskog jevrejstva zabeleženi su mnogi tragični događaji. Hitlerizam, za koji se na žalost ne može reći da je u celom svetu u potpunosti izgubio tlo pod nogama, uneo je u istoriju Jevreja na Starom kontinentu toliko tragičnih događaja da pored njih bleđi i najsirovije orgijanje srednjovekovne inkvizicije. Teško je u nizu zverstava hitlerovskih dželata i njegovih saveznika, hortijevskih, ustaških, četničkih i drugih fašista izdvojiti najgnusnije zločine počinjene protiv pripadnika jevrejske nacije. Nesumnjivo je, međutim, da su novosadski Jevreji doživeli od 21—23. januara 1942. godine najgnusniji i najkrvaviji zločin koji su Hortijevi fašisti počinili za vreme svoje strahovlade.

Početkom januara u selima Južne Bačke, tzv. Šajkaškoj, organizovani su sistematski pogromi koje je okupator nazvao racijama, pročešljanjima, čišćenjima itd. Padale su nevine glave Srba, Jevreja, staraca, žena i dece sve pod izgovorom borbe protiv partizanskih odreda. Ni danas nije bez interesa da se razjasni nekoliko pitanja u vezi ovog događaja koji spada u najtragičnije iz nedavne istorije jedne od jugoslovenskih jevrejskih zajednica koja je bila među najmnogobrojnijim u Jugoslaviji.

Pre svega treba odgovoriti na pitanje zašto je januara 1942. godine mađarski fašizam prolio more krvi po šajkaškim selima i u Novom Sadu? Kome je to bilo potrebno? Ko je bio inspirator ovog nečuvenog masakra i da li je tadašnja civilna vlast učestvovala u sprovođenju ovog masovnog zločina? Sem toga, nije bez interesa upoznati kako su reagovali mađarska javnost, mađarski narod pa i zvanični mađarski krugovi na ova gnusna zlodela. I na kraju, treba rasčistiti jedno pitanje koje se često postavlja: da li je posle svega što se desilo onog žalosnog januara 1942. godine moguće zbliženje srpskog i jevrejskog naroda s jedne strane i mađarskog naroda s druge strane?

I

Povod za organizovanje krvoprolića u južnobačkim selima i u Novom Sadu januara 1942. godine bio je takozvani žabaljski sukob. Poznato nam je da su posle ulaska mađarskih okupatorskih trupa u Bačku članovi Komunističke partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije, posle kratkotrajnog prikupljanja snaga, još daleko pre izbijanja rata između Sovjetskog Saveza i Nemačke i opšteg ustanka protiv okupatora u našoj zemlji, počeli da pripremaju i organizuju narod na ustanak protiv zavojevača. Mreža partijskih i skojevskih organizacija proširila se na čitavu Bačku. Posle izbijanja oružanog ustanka i u Bačkoj je počeo bespoštedni rat. Gori žito, kudelja, okupatorski automobili naleću na svakom koraku na prepreke, a 7. septembra čitava Bačka je osvanula sa crvenim natpisima na zidovima kuća, pa i kasarni: »Smrt fašizmu—Sloboda narodu!« Počinju i prva vešanja i hapšenja bačkih rodoljuba. Međutim, to nisu bila prva zverstva okupatora u ovim krajevima. Devet meseci pre krvavog pokolja u Novom Sadu i drugim mestima širom Bačke mađarski regent Horti izdao je naređenje mađarskoj vojsci da zauzme Bačku i Baranju i prisajedini je Kraljevini Mađarskoj. Mirno zapošedanje ovih krajeva, omogućeno raspadom jugoslovenske vojske, nije odgovaralo interesima i potrebama mađarskih vlastodržaca. Njima je bila potrebna dramatika, izveštaji o borbama, o herojskim podvizima, kako bi se odvratila pažnja mađarskog naroda od nemaštine, bede i drugih unutrašnje-političkih i društvenih problema. Otpora, međutim, nije bilo. Stanovnici Bačke sa suzama u očima su posmatrali tih ranih kišovitih prolećnih dana kako se jugoslovenska kraljevska vojska, predvođena svojim generalima-izdajnicima, povlači iz Bačke ne ispaljujući ni jedan jedini metak na osvajače. Pošto nije bilo otpora, on je insceniran. Pale su prve žrtve okupatora u ravnoj Bačkoj. Širom ove porobljene pokrajine zavile su se u crninu majke, žene, očevi i deca. U to doba nije bilo ni partizanskih odreda, ni paljenja žita i kudelje, ni crvenim slovima ispisanih pretećih parola, a nevina krv je ipak potekla. Potekla je, jer je fašističkim glavešinama to trebalo.

Prošli su prvi meseci okupacije, izbio je rat između Nemačke i njenih trabanata i Sovjetskog Saveza. Bojišta su se protezala širom ukrajinskih zaleđenih polja, a mađarskim vlastodršcima ponovo je bilo potrebno da, kako pred svojim stanovništvom, tako i pred svojim nemačkim saveznicima, prikažu da su u Bačkoj ugroženi interesi mađarske države. Povod za pripremanje krvavih orgija širom Južne Bačke bio je sukob između mađarskih oružanih snaga i žabaljskog partizanskog odreda. Iz dokumenata, koja potiču od nadležnih organa mađarskih okupacionih vlasti, da se zaključiti da postojanje ove partizanske jedinice nije u vojnom pogledu predstavljalo takvu opasnost zbog koje bi bilo potrebno da se preduzimaju vojne akcije većeg opsega, kako je to u januaru 1942. godine učinjeno. Postoji jedna verzija, koja sve do sada nije mogla da dobije punu potvrdu, da je

akcija »pročešljavanja« (kako se u zvaničnim okupatorskim dokumentima nazivaju masovna klanja u Bačkoj početkom druge okupacijske godine) planirana i sprovedena sa namerom da se Hitlerovom emisaru Ribentropu, koji je upravo u to vreme pripremao dolazak u Budimpeštu, prikaže policijska vlast u Banatu nedovoljno efikasnom u vođenju borbe protiv sve više rastućeg Narodno oslobodilačkog pokreta u Banatu, te da se zbog toga zahteva dozvola da mađarske vojne jedinice okupiraju i Banat. Možda je upravo zbog toga žabaljski partizanski odred u okupatorskim izveštajima uvek tretiran kao grupa od 4—5 banatskih partizana koji oko sebe okupljaju meštane komuniste. Nije isključeno ni to da su pripadnici rukovodećeg sastava mađarske kraljevske vojske smatrali da će insceniranjem borbe u Bačkoj uspjeti da svoje jedinice, pa naravno i sebe, zadrže od odašiljanja na prilično neprijatno bojište na istoku, smatrajući da je mnogo priyatnije »ratovati« po bačkim čardama nego po prostranstvima Sovjetskog Saveza.

Pogrešili bismo ako bismo želeli da iz niza razloga za sprovođenje racija u Južnoj Bačkoj izdvojimo jedan i njemu pripišemo odlučujuću ulogu. Nepobitno je da je zverski protusrpski šovinizam i antisemitizam vladajućih krugova u Hortijevoj Mađarskoj, a posebno kod vojnih glavešina, igrao veliku ulogu prilikom odlučivanja o sprovođenju ovih zverstava u Južnoj Bačkoj.

Elementat pritiska na nemačkog saveznika takođe se ne može potpuno eliminisati. Zna se da žabaljski partizanski odred nije bio sastavljen od banatskih partizana, a pošto je od strane mađarskih vlasti banatsko poreklo ovog odreda konsekvntno naglašavano, možemo tvrditi ako i ne da je to bila priprema za okupiranje Banata a ono da su fašističke vlasti imale određenog političkog interesa da se ova okolnost preterano naglašava. U sklopu ovih činjenica, mada ovu tezu doduše potpuno ne potvrđuje, interesantan je izveštaj mađarskog generalnog konzula Bole iz Beograda od 8. januara 1942. godine koji glasi:

»Dr Valter Polaček, sekretar konzulata, koji se nalazi sa službom u ovdašnjem nemačkom konzulatu, 4. om. prilikom razgovora sa sekretarom Pap Almošom upitao ga je nemamo li zabrinjavajućih vesti iz Bačke. Kada ga je Pap upitao zbog čega ovo misli, Polaček je odgovorio da je saznao da će se komunistički pokret iz Srbije u najkraćem vremenu proširiti i na Bačku. S obzirom na okolnost da je Žabaljska srpska komunistička pobuna izbila 5. o. m. u svakom slučaju smatram vrednim pomena da su u ovdašnjem nemačkom konzulatu već 24 časa, a možda i ranije, bili pripremljeni na događaje u Bačkoj.«)

Samo apsolutni nepoznavalac političkih prilika u okupiranoj Jugoslaviji može pripisati neki poseban značaj ovom razgovoru između dva konzularna sekretara. Ovaj razgovor iskoristiti kao dokaz da je Oslobodilački pokret u Bačkoj nikao pod uticajem ubačenih partizanskih grupa iz Banata i Srbije u suprotnosti je sa dokazanim

istorijskim činjenicama. Prilikom raspravljanja o uzrocima novosadske racije često se usvaja ova koncepcija, možda u nameri da se poveća odgovornost mađarskih fašista zbog njihovih zločina u Bačkoj. U stvari time se nanosi velika nepravda narodima Bačke koji su od prvog dana okupacije počeli organizovanu borbu protiv stranog zavojevača. I sami okupatorski organi su priznavali da Narodno oslobodilački pokret u Bačkoj nije rezultat dejstva sa strane ubačenih grupa, tako MTI (Mađarska telegrafaska agencija) od 1. avgusta 1941. godine javlja:

»Prošle subote su komunisti Živko Radovanović, Rada Smiljanov, Milan Simin i jedan komunista po imenu Nemet napali čuvara stanice u Čeneju blizu Novog Sada a na oružanu snagu koja je prispela otvorili su vatru iz pušaka i bacili ručne bombe. Tokom puškaranja Simin Milan i onaj Nemet su ubijeni dok su druga dvojica uhapšeni. Preki sud novosadske vojne komande u subotu će im izreći presude.«⁷⁾

U fašističkoj Mađarskoj bilo je premnogo nerešenih socijalnih problema. Masa bezemljaša bedno je životarila, nadnice poljoprivrednih i industrijskih radnika bile su mizerne. Hitlerovska Nemačka je iz Mađarske izvozila ogromne količine životnih namirnica, čije su cene i pored racionalisanog snabdevanja bile u stalnom porastu. Unutrašnje socijalne reforme nisu dolazile u obzir. Na unutrašnje političkom planu jedino sredstvo pomoću kojeg su vlastodršci pokušali da zataškaju nerešene socijalne probleme bio je antisemitizam, to staro oprobano sredstvo reakcionarnih vlastodržaca u sličnim društvenim situacijama, ali ni to nije bilo dovoljno.

Ovim problemom bavi se i mađarska vladajuća klasa i, uviđajući da unutrašnje socijalne probleme ne može rešiti sopstvenim snagama u okviru postojećeg društvenog sistema, priprema ekspanziju prema jugu još mnogo pre beogradskog puča od 27. marta 1941. godine. Sačuvana je jedna studija sačinjena u Predsedništvu mađarske vlade koja je datirana 20. marta 1941. godine u čijem petom poglavlju između ostalog stoji:

»Mađare su posle prvog svetskog rata lišili prastarih teritorija na osnovu parole: »Čija je zemlja, tome pripada i država«, i njen veliki deo dali slovenskim elementima doseljenim iz stare Srbije i drugih krajeva. Jačanje mađarske nacije može da se započne samo pod uslovom da se bez ikakve milosti neodložno iseše slovenski elementi naseljeni ili doseljeni u Vojvodinu posle 1914. godine...«

»Zemlju slovenskih naseljenika i doseljenika koje treba u najkraćem mogućem roku energičnim sredstvima iseliti treba pre svega dodeliti onim mađarskim zemljičarima i porodicama koje na osnovu broja dece pružaju garanciju da će se pomoću njih ostvariti politika energične brojčane prevage mađarskog življa. Naravno treba naći mogućnosti i za to da se primerno obeštete i upropašteni mađarski srednji posednici i, gde god je to moguće, a da se mađarski interesi ne okrnje, treba dopuniti mađarske srednje posede koji su u velikom broju onesposobljeni za egzistiranje.

Uporedo sa iseljnjem kolonista treba ponovo naseliti u Bačku one mađarske zemljoradnike i ostale mađarske narodne slojeve koji su se iselili u Južnu Srbiju i ostale krajeve Jugoslavije. . . .³⁾

Ovakvu »socijalnu« politiku okupator je počeo da sprovodi odmah po ulasku u ove krajeve. Pljačkanja za vreme ovih akcija »pročešljavanja« od strane pripadnika regularnih trupa žandarmerije i policije kao i razularene fašističke rulje takođe upućuju na zaključak da je i ovaj momenat bio presudan u donošenju odluke o masovnom pokolju u Šajkaškoj i Novom Sadu. O tome nam svedoči i proglas Mađarske komunističke partije od februara 1942. godine u kome posle oštre osude događaja u Bačkoj slede parole u kojima su sadržani socijalni problemi mađarskih trudbenika:

»Neodložni mir Mađarskoj!
 Napustiti Trojni pakt!
 Ni jednog vojnika Hitleru!
 Pred sud sa vinovnicima krvoprolića u južnim krajevima!
 Samoopredeljenje i ravnopravnost narodima koji žive sa nama!
 Mađarsko žito — mađarskom narodu!
 Veće nadnice!

Agrarnu reformu! Brisanje poreskih i bankarskih dugova seljaštva! Samostalnu slobodnu demokratsku Mađarsku!⁴⁾

Nije ovo bio prvi slučaj u istoriji jevrejskog naroda da nerešeni socijalni problemi postanu uzrok njihovog masovnog pogubljenja. U pogovoru napisanom za Kratku istoriju jevrejskog naroda od Simona Dubnova, dr Andrija Gams, govoreći o razlozima zbog kojih je za vreme krstaških ratova došlo do masovnog pogubljenja Jevreja, između ostalog kaže: »Tačno je da su u velikoj meri povod i uzrok tim progonima bili verski fanatizam i opšta želja za pljačkom. Ali dublji uzrok je u nečem drugom: u privrednim prilikama tog razdoblja. Naime, krstaški ratovi su izraz izvesne krize feudalizma. Zapadni feudalizam dostigao je krajnje granice svog razvoja u okviru feudalne i prirodne zemljoradničke privrede. Javljali su se u sve većem broju izvesni slojevi stanovništva koji postaju suvišni u postojećem privrednom i društvenom uređenju: plemići za koje više nije bilo slobodnih feuda ni svetovnih ni crkvenih i kmetovi za koje više nije bilo slobodne zemlje. Zato su išli da osvajaju nove zemlje u ime oslobođenja Hristovog groba od nevernika. No, ubijanje Jevreja kao navodnih Hristovih ubica — pored zadovoljenja potreba masovnog sadizma koje se u ljudskom društvu povremeno javlja — imalo je i drugi razlog. Trebalo je, pre svega, potisnuti Jevreje sa privrednih položaja koje su dotle zauzimali, iz zemljoradnje i nekih zanata. Od tog vremena Jevreji su bili prinuđeni da u postojećem privrednom uređenju nađu drugo mesto (koje su već i ranije u manjoj meri imali): da se bave novčanim poslovima i uzimanjem kamate. Ovo zanimanje je u ranijoj fazi feudalizma bilo suvišno pa zato i zabranjeno. No, na zapadu, počev od krstaških ratova ono stiče sve veći značaj. Feudalci imaju sve jače potrebe za novcem. Jevreji dobijaju ulogu da

nabavljaju novac za feudalce. Položaj kmetova postaje sve teži, ranija naturalna davanja feudalcima pretvaraju se u novčana. To je bio objektivan tok društvenog razvoja, ali pošto su u tom toku Jevreji bili na isturenim položajima, mržnja seljaka se okreće protiv njih. Još je opasnija bila mržnja nove gradske buržoazije koja se takođe još kreće u okvirima feudalizma, ali koja u Jevrejima vidi opasne konkurente...«³⁾

Ako usvojimo ovo rezonovanje lako je shvatiti u kojoj meri su nerešeni socijalni momenti u fašističkoj Mađarskoj, a pored njih i zverski antisemitizam i protusrpski šovinizam vladajućih krugova u velikoj meri imali uticaja na donošenje odluke o sprovođenju masovnog pokolja mirnog stanovništva u Južnoj Bačkoj, tokom januara 1942. godine.

Razlozi bezbednosti okupatorskog režima takođe su imali vidnog udela u rešenosti da se Šajkaška natopi krvlju nevinih žrtava. U to vreme mađarski zatvori su bili već puni bačkih rodoljuba, a pokret za oslobođenje je stalno jačao. Partijske i skojevske organizacije su bile desetkovane. »Početkom 1942. godine preostali kadrovi, članovi Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Vojvodinu, Svetozar Marković-Toza, Branko Bajić, Geza Tikvicki, Nikola Petrović i drugi rade u Bačkoj na obnavljanju i učvršćivanju partijskih organizacija i oslobodilačkog pokreta. U tom periodu Pokrajinski komitet izdaje »Proglas narodima Bačke i Baranje« i uputstvo partijskim rukovodiocima o organizovanju partizanskih odreda i desetina.

4. januara 1942. godine okupatorske snage od nekoliko hiljada fašističkih vojnika napale su Šajkaški partizanski odred. U ovoj borbi, koja je na Pustajićevom salašu trajala čitav dan, deo odreda od 40 boraca uništio je preko 50 neprijateljskih vojnika i oficira, dok je odred izgubio 8 boraca, od kojih su 5 pali na nasipu Tise probijajući se kroz obruč. Odred je uspeo da se istog dana probije u Morotvanski salaš, a u toku noći u manjim grupama borci su se razišli u sela, gde je neprijatelj odpočeo masovno uništavanje srpskog stanovništva na području Šajkaške.«⁴⁾

Ovo je kratka ocena Žabaljskog sukoba na osnovu prikupljenih istorijskih dokumenata i svedočanstava učesnika i očevidaca. Tačno je da je odred sa vojničke tačke gledišta bio likvidiran, ali okupator je znao da Šajkaški odred nije usamljena grupa očajnika, već istureni odred porobljenog naroda, predvođen Komunističkom partijom Jugoslavije. I, mada su izveštaji sa ovog po okupatora neslavnog bojišta javljali o herojskim poredama i fizičkom likvidiranju odreda, okupator je znao da opasnost po njega nije prošla. Nije potrebno podceniti ulogu, snagu i značaj Narodno oslobodilačkog pokreta u Bačkoj početkom prve ratne zime, u nameri da time svalimo veću odgovornost na vinovnike krvavih januarskih racija. Time bismo se spustili na nivo okupatorske propagande, koja se svodila na to, da su njihova zverstva rezultat akcija Narodno oslobodilačkog pokreta. Pri

tome propagandni aparat okupatora, naravno, nije mogao drukčije da objasni ubijanja i maltretiranja ljudi prilikom okupiranja Bačke, već insceniranjem borbi sa izmišljenim četnicima, koji su bili izmišljeni i u nepristupačnoj kupoli novosadske jevrejske sinagoge. I, upravo zato, treba prilikom ocene razloga za sprovođenje januarskih pokolja uzeti u obzir razne elemente, počev od pokušaja rešavanja unutrašnjih socijalnih i političkih problema, pa preko spoljno-političkih kombinacija, sve do potrebe da se u cilju jačanja bezbednosti sprovede ovakva akcija odmazde, a u cilju zastrašivanja življa u Bačkoj. U svakom slučaju, šovinističko, a posebno antisemitsko raspoloženje oficirskog kadra i rukovodećih ljudi državne uprave, takođe je jedan od elemenata koji su doprineli sazrevanju ideje i donošenju odluke o sprovođenju masovnog pokolja srpskog i jevrejskog stanovništva u ovim krajevima.

II

Nakon pokušaja da se sagledaju razlozi i motivi januarskih pokolja u Bačkoj pokušaćemo da objasnimo ko je bio inspirator i inicijator ovih masovnih zločina.

Ima pokušaja da se uloga inicijatora i organizatora ovog ratnog zločina pripiše isključivo višim vojnim funkcionerima, pri čemu se civilne vlasti prikazuju skoro kao faktori koji su se suprotstavljali ovoj akciji. Teško je utvrditi ko je šta hteo, šta priželjkivao i šta mislio u to vreme. Međutim, iz hronologije događaja lako se može doći do veoma određenih zaključaka.

Dvadeseti mart 1941. godine. Citirali smo već studiju sastavljenu u Predsedništvu budimpeštanske vlade u kojoj se kao cilj postavlja da »Slovenske naseljenike i doseljenike treba u najkraćem mogućem roku energičnim sredstvima iseliti . . .«¹⁾

Sedmi oktobar 1941. godine. »Sedmog oktobra 1941. godine, u 10 časova pre podne, održana je konferencija u prostorijama Zvanja velikog župana u Novom Sadu. Prisutni su dr apatini Fernbah Peter, veliki žukan; Trunkvalter Eden, viši štabni kapetan, komandant mesta; vitez dr Nađ Mikloš, gradonačelnik; Dr Zombori Đula, mađarski kraljevski policijski savetnik, šef policijske kapetanije; vitez Batori Geza, mađarski kraljevski žandarmerijski potpukovnik, zapovednik žandarmerijskih trupa; Slavik Erne, štabni kapetan i Horkai Jožef, žandarmerijski major, komandant islednika.

Predmet: Javno bezbedni položaj grada i njegove okoline.

Konferencija je posle razgovora po ovom predmetu ustanovila sledeće:

— sabotaze koje su u poslednjim danima učestale, kao i paljba, ubistva i ostali atentati, stavljaju potrebu za pooštreno čuvanje javne bezbednosti. U interesu ove:

1. Za pojačanje stalne javno-bezbedne službe Komisija drži za potrebno da se policijske patrole pojačaju vojskom. Zato moli uspostavljanje 4—6 vojnih patrola, što komandant mesta određuje.

2. Komisija nalazi za potrebno da se i nadalje održavaju već odpočete manje racije, iznenadne i po kvartovima. Komandant mesta će odrediti oružanu silu za ovaj rad policije.

3. Komisija drži za potrebno održavanje racije sa većim opkoljavanjem. Za ovo nema raspoložive oružane snage, zato se umoljava Komanda mesta da učini potrebno u pogledu osiguranja ove oružane sile.

4. S obzirom na to da je garnizon nesrazmerno malen, a teritorija grada je velika i pošto se saboterska dela ne dešavaju ponegde već stalno, šta više i u okolini, a konci vode u Novi Sad kao u centralu, to konferencija nalazi za potrebno da se žandarmerijska škola iz Njiredjhaze premesti u Novi Sad...«¹)

Na konferenciji je zatraženo i brojno povećanje policije i policijskih agenata, kontrola prelaska preko Dunava i slično.

»S obzirom na izvanredan položaj grada, zaključuje konferencija, kao i na to da se javni mir samo na taj način može obezbediti, konferencija drži za potrebno da se u ovim tačkama iznete mere hitno i prekoredno uvedu, jer njihovu potrebu iziskuju granični položaj garada, teški ekonomski položaj, kao i stalno vraćanje nepoverljivih elemenata, kao i ta okolnost da se u buduće može računati sa povišenjem atrociteta.«²)

Osmi novembar 1941. godine. Specijalni izaslanik mađarskog ministarstva unutrašnjih poslova dolazi oktobra 1941. godine u Bačku da ispita stanje u ovim krajevima, i 8. novembra 1941. godine šalje izveštaj u kome, pored ostalih mera za borbu protiv Narodno oslobodilačkog pokreta predlaže organizovanje racija širokih razmera.

Drugi januar 1942. godine. Mađarska kraljevska državna policija u Novom Sadu šalje svim građanskim i vojnim vlastima u Bačkoj poverljivi cirkular u kome izveštava da je »neko lice iz sela Maradika u Sremu donelo naredbu da se o pravoslavnom božiću odpočne sa napadom na Mađare i Nemce i da je istog dana uhvaćen razgovor dva lica, od kojih je jedno jevrejskog izgleda, koji su u istom smislu govorili.«³) Ovaj cirkular je još istog dana dostavljen svim opštinama.

Početak januara 1942. godine. Početkom januara 1942. godine održana je konferencija kojoj su prisustvovali ministar unutrašnjih poslova Mađarske Keresteš-Fišer Ferenc, ministar narodne odbrane Barta Karolj i šef mađarskog kraljevskog generalštaba general pukovnik Sambathelji Ferenc. Na tom sastanku Keresteš-Fišer Ferenc postavio je zahtev za preduzimanje zamašnih akcija čišćenja u Južnoj Bačkoj. Kako su se žandarmerijske snage pokazale nedovoljnim, zatražio je pomoć vojske. Povod za preduzimanje ove akcije, kao što je već rečeno, bio je pomenuti sukob od 4. januara 1942. godine, između mađarskih oružanih snaga i Šajkaškog par-

tizanskog odreda. Na osnovu izveštaja o ovom sukobu, koji je upućen komandantu žandarmerijskih snaga u Segedinu, ovaj je naredio koncentrisanje žandarmerijskih snaga u Žablju i uputio zahtev Komandi V mađarskog korpusa da uputi jače vojne snage u Žabalj.

Šesti januar 1942. godine. Šef Mađarskog kraljevskog generalštaba izdaje pismenu zapovest da se određena teritorija »pročešlja« i na njoj izvrše najenergičnije odmazde.

Dvanaesti januar 1942. godine. U Budimpešti se održava sastanak kome predsedava ministar unutrašnjih poslova Keresteš-Fišer Ferenc. Na ovom sastanku, na kome su prisustvovali ministar narodne odbrane Barta Karolj i šef generalštaba Sombathelji Ferenc, doneta je odluka da se akcija čišćenja proširi i da se racijom obuhvati i Novi Sad.

Trinaesti januar 1942. godine. Sutradan, nakon što je doneta odluka o sprovođenju novosadske racije, veliki župan novosadski, Fernbah Peter, podnosi zahtev da se i na Novi Sad protegne akcija »pročešljavanja«.

Petnaesti januar 1942. godine. Na osnovu odobrenja tadašnjeg predsednika Mađarske vlade, dr Bardoši Lasla, Sombathelji Ferenc izdaje sledeće naređenje:

»U vezi srpskih četničkih, komunističkih nereda u Bačkoj, na molbu ministra unutrašnjih poslova, naređujem:

1. Tokom čišćenja imaju se primeniti najenergičnije mere i kazne, ali treba paziti na to da se ne dese velike nepravde. Neka akcija čišćenja i odmazde ne pređe u bezrazložnu svirepost i krvoproliće. Zbog toga se u odmazdi — ukoliko je to moguće — ima praviti razlika između Srba koji već od ranije tu stanuju i onih koji su doseljeni u Bačku za vreme srpske vladavine.

2. Komandanti oružane snage na području njihove akcije imaju postupati bezuslovno u saradnji sa upravnim vlastima.

3. Područje akcije oružane snage (čišćenje) proširujem na sledeće teritorije: teritoriju ograničenu Starim Bečejom, Srbobranom, Pašićevom, Petrovcem, Gajdobrom, Tovariševom (sve uključivo), Palankom, Dunavom i Tisom, uključivši i Novi Sad.

Osamnaestog januara 1942. godine Feketehalmi Cajdner Ferenc, vrhovni komandant jedinica koje su učestvovala u raciji na proširenoj teritoriji, izdaje naređenje u kome između ostalog stoji:

»Tokom čišćenja treba upotrebljavati najenergičnije mere i odmazdu. Upadljive nepravde treba izbegavati. Ukoliko je to moguće treba praviti razliku između onih Srba koji već od ranije stanuju ovde i onih koji su se naselili na teritoriju Bačke za vreme srpske vladavine.

Komandanti oružane sile imaju da postupaju u sporazumu sa upravnim vlastima, tamo gde je to moguće, njihovom bezuslovnom odanošću državi i njihovom bezuslovnom poverljivošću u mađarskom nacionalnom pogledu.

Partizane koji su tokom oružanog ustanka u Bačkoj pali u borbi ili ubijeni, treba sahraniti uz učešće vlasti. U matici umrlih,

poginulih i nestalih osoba (i kod onih koji su do sada nestali i sahranjeni) treba kao okolnost smrti navesti izraz »ubijen tokom komunističkog oružanog ustanka«. Ovaj postupak je potreban zbog toga da se na osnovu njega može pokrenuti postupak radi oduzimanja imovine.«¹²)

Devetnaesti januar 1942. godine. Feketehalmi Cajdner Ferenc se u Srbobranu dogovara sa Graši Jožefom, Deak Laslom, potpukovnicima Eše Miklošom, Litomerinski Oskarom i Vašvari Karoljem, i tom prilikom ovlašćuje Grašia da sprovede raciju u Novom Sadu. Na ovom sastanku preporučeno je Grašiju da se koristi Deakovim iskustvima stečenim prilikom masovnog klanja nedužnog stanovništva u Šajkaškim selima.

Dvadeseti januar 1942. godine. Graši Jožef izdaje pismenu zapovest u kojoj između ostalog stoji:

»U gradu Novom Sadu sprovodim 21. o. m. raciju skopčanu sa garnizonom uzbunom, koja će trajati do 23 o. m.«¹³)

Dvadesetprvi januar 1942. godine. Jutro je osvanulo i grad Novi Sad je bio dekorisan crvenim »objavama«:

»Upućujem građansko stanovništvo grada da se strogo drži sledećih naređenja prilikom racije koja će se obavljati po organima oružane sile i javne bezbednosti.

1. Prilikom racije će ostati privatna svojina nepovrediva. Prijave zbog krađe i nasilja izvideću na licu mesta i krivce ću privedi Prekom sudu.

2. Zabranjujem svako suvišno kretanje ulicama. Ulicom se mogu slobodno kretati samo javni službenici, radnici javnih preduzeća i nameštenici preduzeća za ishranu. I ovi neka ponesu sa sobom svaki put odgovarajuću legitimaciju. Ostali građani smeju se zadržavati na ulicama samo između 8 i 18 časova i to samo radi obavljanja najnužnijih poslova. (Na pr. nabavljanje namirnica). Zabranjeno je sastajanje na ulici i sakupljanje više od dva lica, odnosno kretanje zajedno. Kretanje po ulicama dozvoljeno je samo peške korakom i samo sredinom ulice.

3. Vozom može otputovati samo onaj ko može da dokaže da mu je putovanje neodložno. (Smrt bliskog rođaka itd.)

4. U grad (Opštinu) ne može niko ući spolja. Izuzetak čine kola koja dovoze namirnice i ogrev i koja će za napuštanje grada (Opštine) dobiti posebnu legitimaciju.

5. Sve radnje se imaju zatvoriti. Izuzetak čine radnje životnih namirnica koje se imaju držati otvorene od 8 do 18 časova.

6. Vlasnik kuće (nadzornik kuće) u svakoj kući, vlasnik u svakoj radnji ili članovi porodice ovih treba da u svako vreme mogu biti odmah pronađeni.

7. Zabranjujem svaki saobraćaj autobusa, automobila i kola, kao i poštansko uručenje.

8. Zabranjeno je slušati radio.

9. Privatni telefonski promet se obustavlja.

10. Opšta zabrana alkohola.

11. Sva javna mesta za zabavu, kao bioskopi, pozorišta, poslastičarnice, kafane itd. imaju biti zatvoreni. Izuzetak čine restorani koji mogu biti otvoreni od 8—20 časova. Zadržavanje u restoranima mora se, međutim, ograničiti na vreme potrebno za uzimanje hrane.

12. Sve crkve, kapele i bogomolje imaju stalno biti zatvorene. Zvonjenje je zabranjeno.

13. Sav društveni život, poseta klubovima se obustavlja.

14. Svi društveni sastanci — dakle i u privatnim stanovima — zabranjeni su.

15. Prozori se imaju ceo dan držati zatvoreni i zastrti.

16. Sve kapije na kućama imaju i danju i noću biti zaključane. Zvaničnim organima koji vrše raciju, ima se, međutim, kapija odmah otvoriti. Strogo je zabranjeno pustiti u kuće strane osobe.

17. Strogo je zabranjeno trpeti (sakrivati) strane ljude u kućama (privatnim stanovima, podrumima, tavanima, skladištima, radnjama, fabrikama itd). Ove odmah treba predati organima vlasti. Za to odgovaraju vlasnik kuće, nadzornik kuće, stanar itd.

18. Ima se bezodložno predati svo oružje, municija i eksploziv. Prema osobama, koje sakrivaju oružje, municiju i eksploziv postupiću nemilosrdno.

19. One koji se ogreše o moje gornje naređenje pozvaću najstrožije na odgovornost.«¹⁴⁾

Istoga dana, zajedno sa ovom objavom, izašla je i sledeća naredba:

»U vezi sa racijom koja je u toku naređujem sledeće:

1. Ko bez dozvole drži ili sakriva kod sebe ili u svom stanu (stan, kuća, bašta itd.) oružje, municiju i eksploziv,

2. ko bez prijavljivanja vlasti trpi ili sakriva u svom mestu stanovanja stranu osobu, neka to odmah prijavi vlastima, jer će u protivnom biti stavljen pod Vojni preki sud i u slučaju krivice kažnjen smrću.

Isto će se postupati i prema onome koji ima samo saznanje o tome da se kod nekoga nalazi oružje, municija itd, ili strana osoba i to vlastima odmah ne prijavi. — Komandant mesta.«¹⁵⁾

21—23. januar 1942. godine. Nemilice je tekla krv nevinih ljudi, žena, staraca i dece novosadskim ulicama, a debeo ledeni pokrivač na Dunavu gutao je žrtve pobesnelih Hortijevih fašista.

23. januar 1942. godine. Uveče, oko 20 časova, novi plakati su preplavili grad:

»Građani Novog Sada!

Predstavnici građana, sa gradskim gradonačelnikom na čelu potražili su me uveče 23. i molili me da spokojstvo građana Novog Sada odmah po završetku istrage protiv komunista, partizana i drugih elemenata koji su u savezu sa protivnicima mađarske vlasti naređenu od strane Mađarske kraljevske vlade, što pre uspostavam.

Iako su za vreme trodnevne — nama nemile i mađarskoj prirodi ne odgovarajuće istrage — neodgovorni i buntovni elementi ba-

rem u 30—40 slučajeva pucali, odnosno bacali među njih bombe, tako da su brojni među njima ranjeni, ipak, popuštajući pred molbom gradonačelnika i predstavnika građanstva ukidam dalje vojničke naredbe u odnosu prema stanovnicima grada od 23. januara u 21 čas. Teško sam se odlučio na tako brzo ukidanje vojnih propisa ali verujući ozbiljnosti rodoljuba stanovnika grada Novog Sada ipak sam to učinio u nadi da će dobronamernost oružanih snaga biti uzvraćena dobronamernošću od strane građana i tako biti uspostavljen od svih poželjen miran i zajednički život. Upozoravam, međutim, svakog pojedinog stanovnika grada da ću spokojstvo moći samo dotle obezbediti dok prva, nama neprijateljska puška ne pukne ili dok mi ne dođe do znanja prva zavera protiv Mađarske vlade, bila ona partizanska ili uopšte protudržavna.

Jer, ukoliko bi se to i u buduće desilo, tako bi i spokojstvo grada ponovo bilo narušeno. Ako i jednom vojniku bilo Honvedu bilo žandarmu s neprijateljskim namerama bude oštećena i jedna vlas, tada ću nad novosadskim taocima evidentiranim kod mene dvadesetostruku odmazdu učiniti, ukoliko atentator ne bude uhvaćen.

Ukoliko pak bude uhvaćen tada će, posle postupka pred Prekim sudom, atentator smrću ispaštati.

Isto tako će biti priveden Prekom sudu i smrću kažnjen koji komuniste ili lice povezano sa našim neprijateljima, oružje ili drugi ratni materijal skriva, ili onaj koji znajući za to sve odmah ne prijavi.

Akcije oko ove sada dovršene istrage imaju i nevinih žrtava. Neka niko ne krivi zbog toga Honvede. Odgovoran je zbog svega ovoga onaj koji je sa oružjem napao Honvede za vreme vršenja službene dužnosti.

Za vreme legitimisanja i istrage kod izviđajnih organa, usled velike gužve, ostali su vrednosni predmeti i novac koji predstavljaju vlasništvo na slobodu puštenih lica a vlasnike istih ne možemo utvrditi.

Pozivam zato sve one koji su na taj način pretrpeli gubitak da svoje zahteve prijave u roku od 48 sati gradskoj kapetaniji uz tačan opis, da bi mogli biti vraćeni pravom vlasniku. Vrednosti onih koji se ne budu javili biće zadržani za račun države, u cilju pomaganja onih koji žive u nemaštini. Honvedski komandant mesta.«¹⁶⁾

Već i ovi podaci dovoljno govore o tome da je nepotrebno praviti ma kakvu razliku između vojnih i civilnih glavešina Hortijeve fašističke klike, kada želimo da ustanovimo čije je delo bilo sprovođenje bačkih racija. Pri tome ne treba uzeti u obzir dokumente i izjave učesnika u pripremama i sprovođenju ovog masovnog zločina, date posle ovih jezivih događaja, jer su oni puni pokušaja svaljivanja odgovornosti jednih na druge. Ostanimo zato samo na dokumentima koje smo delimično citirali.

Iz njih se, pre svega, vidi da je to bila stvar mađarskih fašističkih rukovodilaca, bez obzira na to da li su na ramenima nosili

generalske platenice ili im je zvanična odeća bila crni frak i bele rukavice. Fernbah Peter, novosadski veliki župan, pozvao je vojne vlasti da i na njegovom području »zavedu red«. Zakasnio je. Dan ranije odluka je već pala. Možda se nikada neće ni saznati da li se ova dva datuma slučajno ne podudaraju ili je Fernbah sa zakašnjenjem izvršio zadatak, da inscenira »inicijativu odozdo«. Nje ga ne može brisati iz ovog kola masovnih ubica to, što se on, kao i gradonačelnik dr Nađ Mikloš, ograđuje od saučesništva u zločinu. Naravno, tek posle izvršene racije. Mađarski publicista Buzaši Janoš u svojoj knjizi »Novosadska racija 1942« o ovom pitanju između ostalog kaže:

»Dr Nađ Mikloš oštro je protestovao kod Feketehalmi — Cajdner Ferenc zbog racije i upotrebe oružja i rekao mu da su i nevine ubijali, kao i to da su se dešavale mnoge protivzakonitosti. Ne samo gradonačelnik već i drugi rukovodeći ljudi, među njima i veliki župan Fernbah, protestovali su zbog novosadskih događaja. Dr Nađ Mikloš je protestovao još prvog i drugog dana racije, ali Feketehalmi Cajdner Ferenc nije preduzimao nikakve korake.

Civilni rukovodioci grada u principu nisu bili protivni da se sprovedu akcije »čišćenja«, ali ovakav pogrom su i oni smatrali preteranim, naročito iz razloga političkog prestiža. Bili su uvređeni što su vojne vlasti skoro potpuno isključile civilne vlasti u sprovođenju racije. O ovom momentu veliki župan piše nakon četiri nedelje, 18. februara 1942. godine, u svom izveštaju ministru unutrašnjih poslova sledeće:

— U vezi sprovedene racije najponiznije moram javiti i to da je ona po mom mišljenju sprovedena kao neki državni udar te da ni današnjeg dana ne vidim jasno da li se tu radilo o samovoljnoj akciji pojedinih neuračunljivih sadističkih rukovodilaca, ili je rukovođenje zaista iskliznulo iz ruku rukovodstva.

Način kako je ceo postupak započeo, uz isključenje velikog župana i gradonačelnika i okolnost da sve do sada, nakon što je prošlo već četiri nedelje vojne vlasti koje su sprovodile postupak nisu preduzele nikakav akt zbližavanja, odnosno nisu podnele izveštaj ni velikom županu, niti gradonačelniku, dozvoljava mi da poverujem u navedenu hipotezu.«¹⁷⁾

Velikog župana su možda potresli — kaže nadalje Buzaši — krvavi događaji, kojima je i on delimično doprineo. Možda je tako i bilo, ali on je prigovarao načinu sprovođenja racije i broju žrtava jer je predpostavljao da sve to ne može da ostane u tajnosti i da događaji mogu da poprime neprijatne posledice. 23. januara uputio je Grašiju sledeće pismo:

— Danas pre podne raširile su se alarmantne vesti da su prilikom akcije čišćenja ubijena i mala deca. Kao vladin poverenik smatrao sam svojom dužnošću da se lično uverim u to da li su ove glasine opravdane.

Zato sam otišao, u zajednici sa gradonačelnikom, njegovim gospodstvom dr Nađ Miklošem na lice mesta u Košutovu ulicu.

Stigli smo već onda kada su poslednje leševe uklanjali, ali smo među njima obojica svojim očima videli i leš jedne devojčice stare najviše 10 godina.

Najenergičnije zahtevam da Vaše gospodstvo izda najstrožije naređenje svojim trupama radi izbegavanja ovakvih atrociteta.«¹⁸⁾

Fernbah je posle sprovođenja racije sastavio jedan izveštaj o nepravdama učinjenim za vreme racije. Čitajući ovaj izveštaj jasno se vidi šta je bila Fernbahova primedba na način sprovođenja novosadske racije. On se zgražava što su mađarski vojnici, policajci i žandarmi ubili Stojana Bičanskog, protiv koga je sud u staroj Jugoslaviji vodio postupak što je navodno bio prijatelj Mađarske i Hitlerove Nemačke, zatim njegovu ženu, koja je bila čistokrvna Nemica. On se zgražava i što je za vreme racije ubijen neki Kostić i njegova žena Gabriš Katalin, čiji je sin iz prvog braka Gombar Đula jedan od najvršnjih članova mađarske fašističke omladinske organizacije. Međutim, veliki župan Fernbah ostaje hladan nad sudbinama stotine i stotine nevino ubijenih Jevreja i Srba, jevrejske i srpske dece, žena i staraca. I tako je izveštaj, kojim je Fernbah pokušao da se ogradi od ovog monstruoznog zločina, možda najbolji dokaz koliko je on sam želeo i odobravao ovaj masakr.

III

Trodnevno klanje Srba i Jevreja po novosadskim ulicama je završeno. Zaledeni Dunav je bio pun leševa. Vesti o zloglasnoj raciji širile su se u početku šapatom, a kasnije sve glasnije. Mnogi su komentarisali ove događaje. Opravdavati ih, međutim, nije mogao niko.

Novosadskim policijskim vlastima podneo je tehnički savetnik Terek Laslo, mađarski kraljevski obrtni nadzornik, sledeći izveštaj:

»28. januara 1942. godine došlo mi je izaslanstvo radnika i izjavilo sledeće:

»Oni mogu da shvate, ako se pravda primeni prema Srbima i Jevrejima koji su uzeli učešća u nedozvoljenom organizovanju, ali ne mogu da shvate istrebljenje nevinih žrtava, među njima i mnogih Mađara, žena i sitne dece bez presude. Mnogo su muka pretrpeli pod jugoslovenskom vladavinom i gordo su se držali svog mađarstva, ali sada moraju da crvene kada kažu da su Mađari, zbog proteklih događaja i ne mogu da shvate zašto je bilo potrebno, onda kada su vlasti u Novom Sadu bile u punom posedu faktičke vlasti da dođe do samovolje i neodgovornih postupaka običnih vojnika i do masovnog prolivanja krvi i ubijanja bez ikakvog prethodnog saslušanja, opomene ili legitimisanja. Znaju da je u vezi toga bilo i pljačke. Traže da se vojne osobe koje odgovaraju za naređenja stave pred vojni sud i osude, jer im je nakon toga što se dogodilo poljuljana vera u poštenje mađarske države i u pravednost mađarskog prava.«¹⁹⁾

Dr Kadoča Ištvan, mađarski kraljevski policijski pristav, koji nije učestvovao u raciji, opisao je u svom izveštaju, koji je sačuvan, razna zverstva i pljačke koje su se odigrale tih dana, a završava svoj izveštaj sledećim rečima:

»S poštovanjem javljam da je moja ljubav prema otadžbini toliko jaka da sa očajanjem gledam na ove ekscese, jer mislim da to neće biti na korist našoj otadžbini, već na njenu štetu.«²⁰⁾

Ova reagovanja, međutim, nisu dospela pred javnost. Ne zna se ni kakva je kasnije bila sudbina onih radnika, jer im imena nisu nigde zabeležena, niti se zna koliko je dr Kadoča posle podnošenja svog izveštaja nosio policijsku uniformu. Mnogo je, međutim, bilo značajnije reagovanje Komunističke partije Mađarske i tadašnjeg narodnog poslanika Bajči-Žilinski Endrea, koji je još 21. januara 1942. godine, znači prvog dana novosadske racije, uputio pismo predsedniku vlade Bardošiju u kome mu je skrenuo pažnju na zločine koje su oružane snage počinile u Šajkaškoj. Četvrtog februara 1942. godine on je uputio memorandum lično Horti Miklošu, regentu Mađarske.

Pišući o pogromu u Šajkaškoj i iznoseći podatke o broju žrtava, za koje tvrdi da nije siguran da su sasvim tačni, on kaže:

»Ali, ove brojke stvarno ne menjaju na činjenici da se u Mađarskoj odigralo bez sudske presude masovno klanje sa punom odgovornošću vojnika i žandarma, odnosno honvedskih i žandarmerijskih oficira. Nema opravdanja — smatra Žilinski — za to jer zaboga sve se to desilo tada, kada je vojnička strana čitave stvari već bila likvidirana i to ne na neprijateljskoj već na mađarskoj državnoj teritoriji... Kada je uistinu oružana pobuna, zbilja malog stila, bila već likvidirana, pa ipak stanovništvo čitavih sela u dva sreza prepuštiti na milost i nemilost vojnicima, žandarmima i narodnoj straži i pustiti ga da pune dve nedelje trpi takav krvavi zulum, najnečovečnije i najnemađarskije masovno ubijanje, to je tako strahovita greška i takav potres mađarskog pravnog poretka i tako opasna pojava građanskog rata protiv čega se mora pobuniti svaki čestiti Mađar.«²¹⁾

Govoreći o novosadskoj raciji, koja je po svojoj svireposti nadmašila raciju u Šajkaškoj, za koju tvrdi da je po svom karakteru bila očigledni oficijelni vojnički pogrom, Žilinski je, između ostalog, pisao:

»Ne menja ništa na ovoj neizmernoj sramoti da se sa očevitim znanjem višeg vojnog zapovedništva i njegovom odgovornošću dešava ovo gadno »klanje« i to sa metodima koji se sukobljavaju sa Mađarskim duhom, kukavički i anonimno, u ime Mađarske države i oružanih snaga, pozivajući se na vladu... i to sve u okviru najzvaničnije forme.«²²⁾

Pišući dalje o postojanju pravne tradicije Mađarske države, Žilinski ističe:

»Koliko ja znam za svih 1000 godina nije u Mađarskoj bilo zvaničnih pogroma, koji bi pokrenuli ili u kojima bi sarađivali državni faktori. Kod našeg je naroda skoro hiljadugodišnje osnovno

načelo o pravosuđu, da se niko ne može lišiti svog nadležnog sudije...«²³⁾

»Otvoreni, zvanični program, bez podizanja optužbe i sa isključivanjem odbrane, masovnog ubijanja velikog stila može istorija u Mađarskoj da zabeleži januara 1942. godine.«²⁴⁾

Na poslednjim stranicama svog memoranduma Žilinski zahteva hitno sprovođenje istrage i nemilosrdno kažnjavanje krivaca. To je potrebno sprovesti u interesu čovečanske pravde, kaže Žilinski i dodaje: »jer glasovi o ovakvim nečovečnostima dopiru do neba i ne mogu da ostanu bez osвете. Postavlja se pitanje da li će ove grehe kazniti Mađarska i namesnik Mađarske slobodom i punom snagom mađarskih zakona, ili će to učiniti drugi i to višestrukom, bilo po strašnom zakonu krvave osвете, bilo koji međunarodni forum za zelenim stolom, kada mu bude diktirao mir ali tada već kazna neće stići prave krivce, već naš, dragi i nesrećni narod. Hitno je potrebno kažnjavanje i vraćanje pravnog poretka a ove mere morale bi da preduhitre izbijanje pogroma u svetsku javnost.«²⁵⁾

Po memorandumu Bajči Žilinski Endrea nije urađeno ništa. Dva dana posle podnošenja ovog memoranduma Komunistička partija mađarske uputila je svoj proglas mađarskom narodu u kome razobličava mađarsku fašističku soldatesku i obaveštava mađarski narod o gnusnom zločinu mađarskih okupatora u Južnoj Bačkoj. U proglasu se ističe kategoričan zahtev da se vinovnici ovih krvoprolića izvedu pred sud.

Pritešnjeni sve oštrijim reagovanjem javnosti mađarski vlastodršci se odlučuju na insceniranje jedne parlamentarne lakrdije. Lakej Mađarske vlade, narodni poslanik Milan Popović, podnosi interpelaciju kojom traži objašnjenje za događaje u raciji. Predsednik vlade Kalai Mikloš počeo je svoj odgovor u Parlamentu sledećim rečima:

»Pred Mađarski parlament iznet je problem koji nema samo mađarski već i međunarodni značaj. Meni je mило što je ovaj problem ovde iznet, jer ova okolnost može najbolje da posluži kao najubedljiviji demanti jednog dela svih onih optužbi koje su se čule protiv nas.«²⁶⁾ Zatim sledi čitav niz izjava, dokaza i argumenata, kojima niko ni tada, ni posle tog zasedanja Parlamenta, ni u njemu, ni van njega nije mogao da poveruje. Tu su iznete izmišljotine o borbama, herojskim podvizima mađarskih Honveda i žandarma, o slučajno zalutalim mecima, koji su tu i tamo okrznuli i po kojeg nevinog građanina. Stepen Kalaijevog cinizma nije potrebno komentarisati. Njega su demantovali i sami rukovodioci Mađarske fašističke države, kada su početkom 1944. godine izveli pred sud glavne krivce za južno-bačka krvoprolića, ali su, međutim, omogućili glavnim okrivljenim Feketehalmiju, Grašiu, Zeldiu i Deakuda pobegnu u Nemačku i da izbegnu suđenje.

U kolikoj meri su rukovodioci Mađarske fašističke države bili spremni da kazne vinovnike januarskih događaja i kolika je njihova rešenost da krivce zaista i kazne bila zavisna od daljine frontova,

Buzaši Janoš u svojoj veoma interesantnoj knjizi dokazuje čitavim nizom zanimljivih dokumenata.

Posle oslobođenja od fašističke vlasti, pred narodnim sudom u Mađarskoj, na pitanje kada su Hortijeve vlasti započele istragu povodom zločina počinjenih za vreme racije, Graši je izjavio:

»Uskoro posle samog događaja. Međutim, taj postupak je poništio šef generalštaba. Tada su poslali Baboša na lice mesta koji je slučaj ispitivao od sredine aprila do sredine juna. Ja sam tada izašao na front. Tada je Baboš sačinio jedan referat od 80 stranica, koji je dostavio šefu generalštaba. 1942. godine regent je potpisao rešenje o obustavljanju postupka. 1943. godine ponovo je pokrenut postupak protiv nas, ali pre izricanja presude otišao sam u Nemačku. Tada sam bio ubeđen u to da je intencija vlade da mi izađemo. Bio sam ubeđen da je to želja Kalaia i vlade.«²⁷⁾

Na drugom mestu Graši još bolje osvetljava pozadinu svog bekstva:

»Naše bekstvo je pripremao Cajdner, koji nikome ništa nije ranije odao, jer je onome ko je pripremao bekstvo obećao da će to držati u tajnosti. Raspoloženje je bilo takvo da Kalaieva vlada želi da sedi na dve stolice. S jedne strane, sprovođenje procesa bilo je potrebno prema vani, jer su hteli da pokažu da će da sprovedu odmazdu zbog novosadskih događaja, a s druge strane nama su dozvolili da se branimo sa slobode za delo za koje se može izreći i smrtna kazna, još i tada, kada je Zeldi već pobegao, jer ni na pretresu posle njegovog bekstva nije određeno naše pritvaranje.

Smatrao sam apsurdnim optužbu za veleizdaju. Po mojoj oceni Baboš je to zato učinio da bi stekao neke zasluge, jer je on bio rukovodilac posebnog vojnog suda u vreme kada su donešene smrtno kazne u procesima protiv komunista iz južnih krajeva i očigledno je da je za slučaj preokreta, koji se već mogao očekivati, želeo sebi da pribavi pozitivne bodove.

U više navrata sam se zbog svega ovog žalio adutantu ministra odbrane pukovniku Keri Kalmanu, koji me je tešio govoreći mi da neće biti nikakve nevolje. Jednom prilikom, kada sam silazio od njega, sreo sam general-majora Ujsasia, koji mi je smejući se rekao: »Zašto da pobegnute, zato su vas i ostavili na slobodi da biste mogli otići.« On je u to vreme bio dodeljen kao vojni rukovodilac odeljenja narodne odbrane pri Ministarstvu unutrašnjih poslova.«²⁸⁾

Ne ulazeći u motive koji su Baboša nagnali da predloži kažnjavanje Grašija i njegovih saučesnika zbog krivičnog dela veleizdaje, citiraćemo i deo njegove izjave pred mađarskim sudom, jer ćemo iz njega videti mnoge pojedinosti koje govore o moralu Hortijeve soldateske:

»Feketehalmi-Cajdner Ferenca video sam prvi put u prvoj polovini januara 1942. godine, jednom prilikom kada smo obojica bili na referisanju kod Sombathelji Ferenca.

To je bilo u vreme kada su se u južnim krajevima desila mnoga zlodela. Na događaje u južnim krajevima meni je skrenuo

pažnju Bajči-Žilinski Endre, koji mi je saopštio da se u Bačkoj dešavaju mnogi atociteti, te da se dešavaju ubistva pod izgovorom da traže partizane. Saopštio mi je da će u vezi toga da preduzme odgovarajuće korake i zamolio me je da se interesujem za tamošnje događaje. Pošto sam i sam saznao za atocitete u južnim krajevima, podneo sam o tome izveštaj Sombatheljiu. Sombathelji mi je odgovorio da o svemu tome ne zna ništa i da ne može da pretpostavi da bi jedan komandant divizije mogao da se toliko zaboravi. Ja sam mu tada javio da se svuda samo o tome govori i molio sam ga da preduzme odgovarajuće korake protiv odgovornih. Sombathelji mi je tada odgovorio da će da se zainteresuje za stvar i ako se ispostavi da su vesti istinite, da će preduzeti mere da se prestane sa atocitetima i da će pokrenuti krivični postupak protiv odgovornih lica. Još me je samo to zamolio da mu podnesem pismeni izveštaj o tome. To sam i učinio, šta više, kada je Bajči-Žilinski Endre proverio svoje informacije ponovo sam podneo izveštaj Sombatheljiu. Sombathelji mi je na to odgovorio da je pozvao sebi Feketehalmi-Cajdner Ferencu i pozvao ga na odgovornost, ali da mu je ovaj odgovorio, da sve to ne odgovara istini i da nikome ni vlas sa kose ne fali. Pošto su u javnosti kružile veoma teške optužbe, Sombathelji je uputio Feketehalmi-Cajdner Ferencu kod Barđoši Lasla, tadašnjeg predsednika vlade i kod ministara narodne odbrane i unutrašnjih poslova. Od Sombatheljia sam saznao da je Feketehalmi-Cajdner Ferenc informisao ministre isto tako kao i šefa generalštaba. To se desilo za vreme žalbajskih događaja.«²¹⁾

Bekstvo četvorice kolovođa zločina u Bačkoj, ma koliko da su ga organizatori suđenja i sami predviđali, a možda sami i organizovali, zadalo je glavobolje Hortijevom režimu. Dan posle njihovog bekstva Mađarska telegrafaska agencija (MTI) donela je sledeći komunikat:

»Desio se nečuveni događaj, bez presedana u mađarskoj vojnoj istoriji: vojnici visokog čina pobjegli su ispred pravosuđa. Penzionisani general-potpukovnik Feketehalmi-Cajdner Ferenc, general-major Graši Jožef, i penzionisani pukovnik Deak Lasko, protiv kojih je pokrenut vojno krivični postupak u vezi sa događajima koji su se odigrali januara 1942. godine u Novom Sadu, pobjegli su pre nego što je protiv njih bila izrečena presuda, mada im je bilo omogućeno da organizuju svoju odbranu, šta više nisu bili ni pritvoreni. Izneverili su svoje saučesnike, čiji su bili rukovodioci i time su sami sebi izrekli presude. Ovim svojim postupkom sami sebe su okvalifikovali i kao najobičnije dezertere, i u vezi toga neće moći da mimođu posledice ni za ovo svoje delo. Nadležne vojne vlasti izdale su poternice za svom trojicom. Takođe je izdata poternica i za žandarmeriskim kapetanom dr Zeldi Martinom.«²⁰⁾

Nije neshvatljivo koliko je teško bilo mađarskim vlastodršcima da organizuju ovu sudsku lakrdiju. S jedne strane, trebalo je zadovoljiti svetsko javno mnjenje, pa i izvesne domaće političare, koji su još krajem 1942. godine upozoravali regenta Hortia da javno

mnjenje u SAD veoma nepovoljno reaguje na varvarske postupke mađarskih vlasti u okupiranim krajevima. S druge strane, trebalo je suditi ljudima koji su zverstva činili na osnovu naređenja same mađarske vlade i sprovodili metode koje u istoriji Hortijeve vladavine nisu bile ni ranije nepoznate, jer ih je Horti, razračunavajući se sa mađarskim komunarima, primenjivao prema svom sopstvenom narodu još pre nego što je postao regent. On je na taj položaj došao ponoću masovnog terorisanja mađarske radničke klase i seljaštva.

Ceneći iz ovog aspekta položaj mađarske vlade, interesantno je pročitati zapisnik sa sednice mađarske vlade od 18. januara 1944. godine, u kome između ostalog stoji:

»Gospodin predsednik vlade upućuje na kominike kojeg je u zajednici sa šefom generalštaba izdao putem mađarske telegrafske agencije povodom bekstva penzionisanog general-potpukovnika Feketehalmi-Cajdner Ferenca, aktivnog general majora Graši Jožefa i njihovih drugova. Pred posebnim sudom šefa generalštaba bio je u toku protiv njih krivični postupak zbog žaljenja dostojnih događaja, koji su se odigrali januara 1942. godine u Novom Sadu. Istragom je utvrđeno da su ove krvave orgije, koje se u cilju dobrog ugleda naše države imaju oštro osuditi, imale 3.309 žrtava, za šta prvenstveno snose odgovornost gore pomenuti generali i njihovi podređeni oficiri koji se sada nalaze u bekstu. Šef generalštaba je bio protiv toga da se ovi okrivljeni stave u istražni zatvor.

Njihovo bekstvo se ne može u dovoljnoj meri osuditi. Za to još nije bilo primera u istoriji mađarske vojske. To je bilo nedrugarski i prema okrivljenim krupnim i višim oficirima koje su ostavili ovde bez zaštite, i koji će zbog njihovog bekstva verovatno dobiti strožije kazne. Oni su pobjegli ispred presude. Zato se on, predsednik vlade, založio za tako oštar kominike. Država se sa sve većim revoltom podseća na ta preterana krvoprolića, koja su u tolikoj suprotnosti sa karakterom i dosadašnjim shvatanjima Mađara. Prema izjavi ministra narodne odbrane generali i oficiri koji se nalaze u begstvu su znali da neće biti izricane smrtne kazne. Može se pretpostaviti da su pobjegli zbog toga što su se bojali narodnog suda, za slučaj eventualnih promena do kojih može da dođe tokom vremena, ili da će Mađarska vlada, sticajem izvesnih okolnosti biti prinuđena da ih izda radi kažnjavanja.«³¹⁾

Cinizam kojim mađarska vlada razmatra problem bekstva svojih generala i ne osuđuje krvoproliće kao metod održavanja reda, već to čini samo sa »preteranim krvoprolicem«, možda je najbolji dokaz koliko je apsurdno tražiti krivce za ovaj masovni pokolj samo među pojedinim generalima, jer njih je bilo svuda gde god je fašistička državna mašina imala svoje funkcionere. Ni jedan trezveni pripadnik naroda čiji su sinovi pali kao žrtve ovih pobesnelih fašističkih zlikovaca nije nikada ni pokušao da izjednači ove monstrume sa milionima mađarskih trudbenika. Zar i Mađarska fašistička vlada, konstatujući činjenicu da su njeni generali pobjegli verovatno u strahu od budućeg narodnog suda, nije dovoljno dokazala da se

mađarski narod ne može poistovetiti sa fašističkom rukovodećom grupom iz vremena drugog svetskog rata? Zar tom konstatacijom zlikovci n'su sami na najplastičniji način izjavili da njihova dela nisu činjena u interesu mađarskog naroda?

Osnovni princip modernog krivičnog prava u celom svetu je princip da svako može da odgovara samo za svoja dela. Sistemom odmazde nad taocima i sprovođenjem genocida fašistički vlastodršci su u potpunosti odbacili ovaj princip. Ali ne samo prema narodima okupiranih krajeva i prema Jevrejima, već i prema sopstvenim oficirima. Zar o tome ne svedoči rečenica u citiranom zapisniku u kojoj se kaže da su odbegli oficiri znali da će njihovi saučesnici »zbog njihovog bekstva dobiti strožije kazne«?

Narodi oslobođeni posle drugog svetskog rata, a zajedno sa njima i jevrejski narod, nikada nisu smatrali da su čitavi narodi krivi za zverstva fašista.

I upravo zato smatramo da obelodanjivanjem istina o bačkim zločinima, a posebno razotkrivanjem organizatora, inspiratora i izvršilaca ovog genocida, njihovog morala i pobuda, dajemo skroman doprinos borbi protiv povampirenja fašizma u svetu i odajemo dužnu poštu žrtvama ovih bestijalnih zločina, čiji se tačan broj nikada neće saznati, ali je daleko veći od onog koji se spominje u zvaničnim fašističkim dokumentima.

NAPOMENA:

1. Buzáši Jánoš: *Az újvideki »razzia«* Budapest 1963. (U daljem tekstu B. J.) str. 36.
2. B. J. str. 32.
3. B. J. str. 10.
4. B. J. str. 116.
5. Dr Andrija Gams: *Pogovor u »Kratkoj istoriji Jevrejskog naroda«* od Simona Dubnova, Bgd. 1963. str. 252.
6. *»Vojvodina u borbi«* str. 48.
7. B. J. str. 10.
8. Zvonimir Golubović: *»Racije januara 1942. u Južnoj Bačkoj«* (Zbornik za društvene nauke Matice Srpske sv. 35. za 1963.) str. 167.
9. Isto str. 168.
10. Istorijski arhiv PKSKS za Vojvodinu (u daljem tekstu I. A.) arh. br. 22047.
11. I. A. arh. br. 12443.
12. Isto.
13. Isto.

BATA GEDALJA, JERUSALIM

Dr FRIDRIH POPS

Dr Fridrih Pops

Pisati o dru Fridrihu Popsu znači, jednovremeno, pisati istoriju razvitka Jevrejske aškenaske opštine u Beogradu i Saveza jevrejskih opština Jugoslavije za poslednjih dvadeset godina, između dva velika rata¹⁾.

Dr Fridrih Pops spadao je u grupu eminentnih predstavnika jevrejske zajednice u Jugoslaviji, koji su vodili i davali pravac njenoj mnogostrukoj delatnosti na kulturnom, verskom, socijalnom i političkom polju. Oni su se sa ljubavlju i razumevanjem odnosili prema složenosti svih problema koji su se postavljali ovoj zajednici, punoj individualnosti i heterogenosti.

Početak aktivnog rada dr Fridriha Popsa, kao predsednika Jevrejske aškenaske opštine u Beogradu, pada u prve godine našeg stoleća. On je ušao u javni život posle smrti svoga oca, dr Samuila Popsa,

poznatog lekara u Beogradu i ranijeg predsednika Aškenaske opštine.

¹⁾ Kao čovek koji je kroz 15 godina bio u neposrednoj blizini dr Fridriha Popsa, bilo kao službenik Saveza, ili u radu u cionističkim ustanovama u Beogradu, koji je pratio njegov rad i aktivnost kako u Savezu jevrejskih opština tako i u drugim jevrejskim ustanovama, ja sam srećan što mi je redakcija „Almanaha“ omogućila da objavim ovo nekoliko redaka umesto biografije dr Fridriha Popsa.

U to vreme, Aškenaska je opština bila tek u razvitku. Preuzimanjem predsedničkog mesta u Aškenaskoj opštini, dr Pops je odredio svoj pravac rada, a time i svoju buduću karijeru. Napustivši mesto službenika u Ministarstvu inostranih poslova, on je izabrao advokatski poziv, koji će mu omogućiti široku delatnost na jevrejskom javnom poslu, a i dati vremena da se bavi i političkim javnim životom. Njegova advokatska kancelarija, vremenom, postaće velika i ugledna, kako u zemlji tako i u inostranstvu.

Gotovo u isto vreme javlja se i nadržabin Ignjat Šlang, koji će, kao rabin i veroučitelj, a naročito kao saradnik dr Popsa, umnogome doprineti da ova opština postane napredna i značajna ustanova, koja će činiti čast Jevrejima u Jugoslaviji.

Međutim, onaj autohtoni jevrejski element, sefardski Jevreji, daleko mnogobrojniji, živeli su svojim patrijarhalnim životom na Jaliji i Dorćolu, čuvajući svoje bogate jevrejske tradicije, u okviru porodice, koja je značila sve. Još se pevalo na španskom jeziku i još su se slavili jevrejski praznici sa „svima tasima i talambasima”, kao u pričama Hajima Daviča. Purim, vašar i maske, „mezas” i „bodas”, daju još uvek šarolik karakter toj sredini. Ali snažni izdanci tog stabla već uveliko izbijaju ka centru grada. Nova generacija intelektualaca i školovanih privrednika uveliko osvaja pozicije u svekolikom jevrejskom javnom životu.

Osetivši taj polet sefardskih Jevreja, dr Pops i Ignjat Šlang su uneli više daha i razumevanja prema njima tražeći užu i jaču saradnju, suzbijajući razlike, koje su postojale kroz generacije, kako u mentalitetu tako i u vaspitanju. Trebalo je izbrisati tragove prošlosti, bez predrasuda i uskogrudosti.

Ličnost dr Popsa značila je u našoj zajednici gipkost u radu i dinamiku aktivnosti. On nije bio ideolog, niti ličnost vezana za izvestan napisani, kruto fiksirani program. On je bio u javnom životu ono što je bio u privatnom radu — advokat. Širokogrud, sve drugo samo ne krut dogmatičar, boreći se protiv svake netrpeljivosti, dr Pops je mnogo doprineo da se „nivelišu” i srede odnosi između onih „di ariva” tj. gornjih, i onih „di abašo”, sa donjeg kraja, sa Jalije. Njemu i Ignjatu Šlangu ima da se pripíše kao lična zasluga što su umeli među Sefardima da nađu mnoge sumišljenike i saradnike, i mnoge lične prijatelje. On je bio čovek koji se trudio, nekad sa više a nekad sa manje uspeha, da nađe kompromisno, povoljno rešenje za probleme jevrejske zajednice u Jugoslaviji, bilo da su to bili problemi na verskom, kulturnom, socijalnom ili političkom polju. To je rešenje bilo diktovano i trenutnim raspoloženjem u samoj zajednici ili van nje. Nije radio po utvrđenim kalupima, niti je bio zadržan fanatik. Njegova gipkost u poslu, spremnost na kompromis koji ne odstupa od osnovne težnje, ali je i ne naglašava — to je valjda bila tajna njegovog uspeha, te je kroz 30 godina stajao na čelu Aškenaske opštine, a kroz 20 godina de-

lovao kao predsednik Izvršnog odbora Saveza jevrejskih opština, tog vrhovnog tela i centralnog predstavnika jevrejske zajednice u Jugoslaviji.

Prvi svetski rat zatekao je jevrejsku zajednicu u Srbiji administrativno dosta sređenu. Jevrejska zajednica u Srbiji, koja nije brojala više od 25.000 duša, živela je svojim mirnim patrijarhalnim životom. Priključenje Stare Srbije i Makedonije nije donelo veliko povećanje u broju duša, tako da nije bilo ni većih organizatorskih ili administrativnih promena.

1914 godina donosi nagli preokret. Mnogi Jevreji su otstupali sa srpskom vojskom preko Albanije, u inostranstvo, u izgnanstvo. Mnogi su Jevreji odvedeni u zarobljeništvo i internaciju, a mnogo je dobara opljačkano i uništeno za vreme bombardovanja Beograda.

Dr Pops je bio oficir i, kao takav, povlačio se sa vojskom. Ozbiljno bolestan, bio je poslat, kao i mnogi drugi, na lečenje u Švajcarsku. To njegovo bavljenje u Švajcarskoj dovelo ga je u bližu vezu sa Rafajlom Fincijem, takođe advokatom i predsednikom Jevrejske sefardske opštine u Beogradu, i dr Jakovom Čelebonovićem, koji je bio jedan od aktivnih saradnika u Jevrejskoj sefardskoj opštini. Kako su se pred kraj I svetskog rata počele nazirati konture raspada Austro-Ugarske Monarhije i težnja za priključenjem izvesnih njenih delova Srbiji, počelo se raspravljati i došlo se na misao da se osnuje jedan centralni organ, koji će organizaciono povezati sve jevrejske opštine u proširenoj Otadžbini. To je bila osnova, koja će docnije dovesti do osnivanja Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.

Sa proglašenjem Ujedinjenja, i za jevrejsku zajednicu nastali su mnogi i komplikovani problemi. Finansijski ruinirana, jevrejska zajednica u Srbiji predstavljala je nešto sasvim drugo od sređenog i uravnoteženog života jevrejskih zajednica u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini. Broj inteligencije u novoprisajedinjenim krajevima je bio daleko veći od intelektualnog kadra koji se zatekao na teritoriji Srbije. Dok su u Srbiji, na čelu duhovnog života, stajali hahami ili samouki rabini, — na drugoj strani bili su brojni rabini sa fakultetskom spremom, muzički školovani kantori i spremni veroučitelji. Najzad, na teritoriji Hrvatske i Vojvodine uveliko je bila uzela maha asimilacija, što je još više komplikovalo međusobne odnose. — Valja spomenuti i ekstremno-nacionalne struje u novoj Otadžbini, koje su, kako to često biva posle ratova, ubacile antisemitske parole, i one su u pojedinim pokrajinama, naročito u Bosni, trebalo da dovedu i do tragičnih posledica. Sve je to nametalo mirno rasuđivanje, staloženost, mnogo takta i umerenosti. S druge strane, Jevreji iz Hrvatske su doneli u novu državu jedan ideološki pokret, ideju o osnivanju jevrejske države, koji nije bio nepoznat u Srbiji, ali koji nije do toga vremena imao izričito ideološku bazu, organizovanu administraciju, stalnu štampu i vezu sa ostalim jevrejskim svetom. Oni su taj novi pokret, cio-

nizam, bujno i stihijski prihvatili, ali sad mu je trebalo dati formu, uobličiti ga i saobraziti mentalitetu srbijanske sredine, dati mu zakonski oblik i pravo „domaćinstva”.

Vodeća ličnost tog jugoslovenskog Jevrejstva postaje, polako ali sigurno, dr Fridrih Pops. Pristupačan i bez nadmenosti, čovek širokih vidika, a uz to pretsednik Aškenaske prestoničke opštine, oko njega su se počeli skupljati pretstavnici, naročito vojvođanskih opština, koji su imali mnogo štošta da srede kod zemaljskih-državnih centralnih vlasti.

Sad se u saradnji sa pretstavicima Sefarda u Beogradu, koji su već bili dostigli i zavidan politički ugled, naime u saradnji sa Šemajom de Majom, Rafajlom Fincijem, dr Davidom Alkalajem, dr Solomonom Alkalajem, dr Davidom Albalom, dr Bukićem Pijade i Aronom Alkalajem — da spomenemo samo najvažnije — traži put i način za sređivanje međusobnih odnosa, sondira se teren koji će dovesti do prve konferencije pretstavnika jevrejskih opština, što će biti preteča prvog osnivačkog kongresa Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. Ovom brzom razvoju stvari mnogo doprinose dr Isak Alkalaj, koji je u to vreme bio predestinirani vrhovni rabin, i vrlo aktivni nadržabin Šlang. Osnivački kongres Saveza i njegovi dočniji kongresi dovode do jedinstvenog stava, kao i jedinstva organizacije svih članova jugoslovenskog Jevrejstva. Ta sloga će dati osnovu za budući jedinstveni rad i na drugim poljima jevrejske delatnosti. Iako se to razvijalo u dosta brzom tempu, jer je prva konferencija održana već 1919 godine, a prvi kongres Saveza u novembru 1920 godine, — osnove su bile konkretne, formulisane u pravilima Saveza, koja će važiti do kraja 1929 godine, kada će biti donet i Zakon o verskoj zajednici Jevreja u Jugoslaviji. — Iako je na kongresu za pretsednika Saveza izabran dr Hugo Špicer, jedna čestita starina, aktivan cionistički dugogodišnji radnik, advokat i pretsednik Jevrejske opštine u Osijeku, koji je za dugi niz godina značio pojam u jevrejskom javnom radu, — za pretsednika Izvršnog odbora Saveza, sa sedištem u Beogradu, izabran je dr Pops. On je i stvarni rukovodeći pretsednik Saveza i posle smrti dr Huga Špicera on ga zamenjuje na položaju pretsednika i to ostaje do kraja svoga života, biran redovno na svima kongresima.

Savez jevrejskih opština, stvoren u saradnji sa ostalim pretstavicima jevrejske zajednice u Jugoslaviji, primio je od svog osnivanja pravac rada, značaj i ulogu koju mu je dr Pops već od ranije bio odredio. U tome i jeste značajna i istorijska zasluga dr Popsa. Nisu ništa manje zasluge i značaj dr Popsa kao pretsednika Aškenaske opštine.

Ta do I svetskog rata skromna i malena opština počela je da se razvija gigantskim tempom, blagodareći tome što su se mnogobrojni aškenaski Jevreji iz novopriključenih pokrajina preselili u Beograd.

U harmoničnoj saradnji sa novim saradnicima, dr Pops pristupa zidanju velikog hrama u Kosmajskoj ulici 1925 godine, ulazeći u obaveze koje ni daleko veća zajednica ne bi izdržala. Ali, dr Pops je ostao onaj stari optimista, elastičan i gibak u poslu, znajući već unapred da će jevrejsko srce njegovih opština, u zemlji i van nje, podneti sve potrebne žrtve. Nisu to bile male brige i obaveze, ali njegova durušnost i istrajnost u poslu, njegova umešnost da obezbedi saradnju drugih, a naročito mlađih, omogućili su mu pun uspeh, i ne samo u ovom poduhvatu koji je kruna njegovog rada u Aškenaskoj opštini. — Ako ovome dodamo njegovu saradnju u ostalim opštinskim ustanovama, a naročito njegovu brigu za jevrejske studente, okupljene oko Jevrejske menze, koja je bila u istoj zgradi — da spomenemo samo najvažnije i najmarkantnije — dobiće se profil dr Popsa.

U istoriji jugoslovenskih Jevreja, cionistički pokret je bio važan i odlučujući činilac. Premda nije poticao iz porodice gde se insistiralo na jevrejskom vaspitanju, a dodirrom sa srpskom sredinom primio je i mnoge njene osobine, — dr Pops je kroz ceo svoj život bio vrlo napredan jevrejski cionistički radnik. Bio je dugogodišnji predsednik Mesne cionističke organizacije, a bio je i potpredsednik Saveza cionista Jugoslavije, aktivni saradnik u radu za Keren Kajemet i Keren Hajesod. Njegova je uloga bila vrlo vidna i značajna. Nije bio ideolog u cionističkim postulatima, ali budući njegov dobar izvršitelj, umnogome je doprineo uskoj saradnji i čvrstoj povezanosti oba Saveza, — Saveza jevrejskih opština i Saveza cionista Jugoslavije, što će 1936 godine dovesti i do revolucionarnih promena u sastavu jevrejskih opština.

Bez učešća i aktivne saradnje dr Popsa, teško je zamisliti da bi do ovakve jedne osnovne promene i moglo doći, jer dr Pops je imao uza sebe ne samo opštine na teritoriji Srbije i Južne Srbije, već i opštine Bosne i Hercegovine, a naročito Vojvodine. Godina 1936 pretstavlja prekretnicu u istoriji razvoja jevrejskih opština u Jugoslaviji. Ona je značila osnovnu promenu u funkciji jevrejske opštine. Od jedne amorfne, verski i socijalno samo administrativne jedinice, opština postaje dinamična ustanova, koja dobija svoj puni značaj ne samo u hramu već i u školi, poklanjajući punu pažnju nacionalnom vaspitanju omladine, brizi za njeno uzdizanje, zatim aktivnim pomaganjem nacionalnih aspiracija jevrejskih masa, radom za Erec Izrael, solidarnošću sa ostalim jevrejskim zajednicama u svetu, moralnim i materijalnim pomaganjem, težnji za osnivanje jevrejske države u Palestini.

Dom dr Fridriha Popsa, i njegove ljubazne supruge Ruže, primio je mnoge i uvažene goste, koji su značili ime i čast u jevrejskom svetu. Dr Nahum Sokolov i Menahem Usiškin, dr Nahum Goldman i dr Olsvanger, dr Joahim Prins i dr Rahela Klompus,

— da spomenemo samo nekoliko od najuglednijih, — bili su gosti naše zajednice, koji su nam donosili pozdrave i dobre želje širokih jevrejskih masa, a tražili našu saradnju na delu obnove Palestine. Takt i aktivnost dr Popsa doprinosili su uspehu svake od ovih poseta u Beogradu kod nadležnih državnih vlasti, i do najvišeg mesta. A njegov ugled u nejevrejskim krugovima obezbeđivao je već unapred pun uspeh i otvarao sva željena vrata.

Dr Fridrih Pops, iako je pretežno vodio jevrejski javni rad, bio je i politički aktivan u širem smislu. Pripadao je Demokratskoj stranci, koja je mnogo značila u političkom životu Srbije, a docnije i proširene Jugoslavije. On nije ušao u parlament, kao Šemaja de Majo, ali je više puta bio kandidovan u Demokratskoj stranci. Bio je predstavnik te stranke u beogradskoj gradskoj opštini, kao odbornik, a jedno vreme bio je i zamenik predsednika opštine.

Godina 1939 donosi teške promene u stavu Države prema jevrejskoj zajednici. Zao duh hitlerizma probija čvrste bedeme srbijanske i jugoslovenske demokratije. Dolaze režimi koji prihvataju teze mračnjaštva. Prihvataju se ideje i uvode razne forme fašizma, a sa dolaskom prvih izbeglica iz Nemačke i Austrije već se naziru konture mučne budućnosti. Antisemitska delatnost uzima maha sve drskije i bezobzirnije. Na čelu stoje razni Cicvarići i Ljotići. Donose se novi zakoni, ograničenja u školi i u trgovini, brišu se rasporedi rezervnih oficira. Dolazi i do opšte diskriminacije. Već jevrejski sveštenik nema pravo da sa predstavnicima drugih veroispovesti prisustvuje i činodejstvuje pri zaklinjanju regruta. Na kongresu Saveza u Beogradu 1939 godine nastaje lom. Vrhovni rabin se brani da je protestovao kod najviših nadležnih vlasti, ali da „verskim funkcionerima ne doliči da vrše demonstracije”. Dr Albala vodi uzbudljive i duge razgovore sa knezom Pavlom u Belom dvoru, zajedno razmatraju politička pitanja sa kartama rasprostrtim na bogatim tepisima. Ali sve je uzalud.

Ova situacija dovodi do velikog razočaranja u širokim krugovima jevrejskih masa. Glavni odbor Saveza, na čelu sa dr Popsom, i svi ostali njegovi saradnici, primio je sa protestom i negodovanjem ovu novu političku orijentaciju režima. Jednim cirkularnim proglasom oni protestuju protiv ovog kursa koji je suprotan svim načelima i mentalitetu širokih jugoslovenskih narodnih slojeva. Savez je izjavio da će se boriti svim legalnim sredstvima protivu diskriminacije jedne zajednice koja je, kroz ceo period borbe za oslobođenje i ujedinjenje, delila i dobro i zlo sa ostalim čestima jugoslovenskih građana.

U takvoj situaciji dr Pops nije izgubio dah i prisustvo duha a ni svoj večiti optimizam. Pa ipak, katastrofa je zatekla jevrejsku zajednicu i dr Popsa nespreme. Dve godine docnije hitle-

rovske hõrde će pregaziti našu zemlju i zajedno sa oko dva miliona drugih građana uništiće i 3/4 celokupnog jevrejskog življa. U toj stravičnoj atmosferi, Jevreji Jugoslavije, u svojoj ogromnoj većini nisu pobjegli iz zemlje. Mnogi naši rezervni oficiri i vojnici, ostavši bez rasporeda, jer im je „kao nepouzdanom elementu” bio oduzet, ostali su kod svojih kuća; drugi su se sami prijavljivali svojim nekadašnjim komandama, te je tako izvestan broj oficira i vojnika dopao nemačkog ropstva.

Savez je i u tim danima na čelu sa dr Popsom vršio svoju dužnost. Ali, i ta njegova funkcija bila je kratkog veka. Organizovani su logori uništenja, gde se skoncentrišu Jevreji Srbije i Banata. Dr Pops biva uhapšen i odveden u Grac, gde sreće dr Aleksandra Lihta, nadrabina Ignjata Šlanga, dr Morica Levija, sarajevskog nadrabina, Bernarda Robičeka i druge. Posle izvesnog vremena, dr Pops puštaju na slobodu. On se vraća u Beograd i tu će, pustivši dugu bradu i noseći crne naočare, pod imenom „čika Jova” kao „ilegalac” biti svedok streljanja Jevreja i masovnog uništenja u dušegupkama Topovskih šupa, Taš-Majdana, Jajinaca i Sajmišta. Šimu Špicera, generalnog sekretara Saveza i najbližeg saradnika dr Popsa, muče na Banjici i streljaju ga. Dr Bukić Pijade, u svojstvu lekara na Banjici, presvisnuo je od bola.

Po završetku rata, 1945 godine, dr Pops je onaj koji će ponovo obnoviti Savez jevrejskih opština. Ove godine slavila se deseto-godišnjica tog značajnog datuma. Ali sada, pod novim vidicima i sa drugim političkim nazorima, voćstvo u Savezu preuzima mlađa generacija javnih radnika, iako formalno, iz pažnje i poštovanja prema njemu kao osnivaču i inicijatoru Saveza, dr Pops ostaje njegov pretседnik.

To više nije bio dr Pops koga smo poznavali. Slomljena opštom tragedijom, hapšenjima i gonjenjem za vreme okupacije, snaga dr Popsa je počela da kopni. Doduše, on je, iako slab i oronuo, svakog dana dolazio u Savez, gde je tražio da bude obavešten o svakom događaju. Pročitavši poštu i obavivši telefonske razgovore — on bi mirna koraka i sa tašnom u ruci odlazio svojoj kući, verujući da je ispunio svoju redovnu dužnost prema zajednici kojoj je on verno služio skoro četrdeset godina. To više nije bio stari dr Fridrih Pops.

Njegov nekadašnji mlađi saradnik u Izvršnom odboru Saveza jevrejskih opština, i nekadašnji prvi potpretsednik Aškenaske opštine u Beogradu, dr Albert Vajs, preuzima funkciju pretседnika Saveza jevrejskih opština, posle smrti dr Popsa.

Dr Popsu je bilo 74 godine kada je na dan 28 maja 1948 godine umro u Beogradu. Sahranjen je na Sefardskom groblju u Beogradu.

Nestalo je jevrejske Jaliје, možemo slobodno reći i jevrejskog Dorćola. Nestalo je jevrejskog života u staroj sinagozi, nekadašnjoj osnovnoj školi, „el meldar”, u ženskoj zanatskoj školi, u Jevrejskoj

ulici, u „Oneg Šabatu”, u Domu jevrejskog ženskog društva. Nema više ni velikih dvorišta, ni maski na Purim, ni vašara. Nema ni gospođe Estire i Šaloma Ruso, nema više ni Haku „el burekdži”, ni čika Haima Koena, ni Tuću. Sve je to nestalo, a sa njim i obeležje Dorćola, Jaliije, i sveg onog sveta koji je bio karakterističan za beogradsku jevrejsku sredinu do Drugog svetskog rata.

Tragična je i pomisao da je ceo taj jevrejski život, kao preko noći, nestao. Usahnuo, kao kap vode u pustinji.

U sjajnoj plejadi idealnih jevrejskih radnika u Beogradu i Srbiji naš stari Bard, dr Fridrih Pops, zauzeće istaknuto mesto, kao dugogodišnji predsednik Jevrejske aškenaske opštine u Beogradu i kao predsednik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.

VUK VINAVER, BEOGRAD

JEVREJI U SRBIJI POČETKOM XX VEKA

Jevreja je na Balkanu bilo još u Starom veku. Apostol Pavle je došao u dodir sa njihovom opštinom u Solunu u I veku naše ere. U ranom Srednjem veku nalazili su se oni u nekoliko važnijih centara na primorju, u Carigradu u većem broju od V veka. Venijamin iz Tudele ih je u XII veku zatekao u više varoši Grčke i Makedonije (bavili su se i zanatima i zemljoradnjom). U XIII veku našli su se u bugarskom Trnovu, pa je i jedna bugarska carica bila iz njihovih redova. U Srbiji se izuzetno retko spominju, i to, kako je primetio još istoričar Č. Mijatović, samo u osvojenim vizantiskim oblastima. U jednoj Dušanovoj povelji pominju se i „jevrejski dol” i „jevrejska rečica”. U okolini Zihne obrađivali su neki Jevreji zemlju. Car Uroš je 1361 svetogorskoj Lavri potvrdio imanja označena u jednoj Dušanovoj povelji. Tu je zapisan i „drugi vinograd... bliz Svetog Konstandina mesto, na njem že i sedet Evreji, dajušte na svako leto uzakoni tem telos”. I ovde je reč o seljacima. Jedan je Jevrejin 1442 bio zakupnik carine za glamsko srebro u Prištini kada su je zaposeli Turci. Verovatno je došao iz turskih krajeva, gde su Jevreji bili cenjeni: 1477 bio je lekar Jakov aktivan u službi sultana.

Ali pravo naseljavanje naših krajeva počinje tek krajem XV veka. Tada su Jevreji proterani iz Španije (1492) bežali u Afriku i Italiju i već oko 1495 preko Dubrovnika, Soluna i Carigrada prelazili u Tursku. Kao lekari, tumači i majstori za izradu oružja oni su se naseljavali u velikim lučkim gradovima i odande, naročito iz Soluna, kretali na sever da osnuju nove kolonije po varošima. Ove dve struje, sa Jadrana i sa Egeja, omogućile su brzo formiranje jakih jevrejskih opština na Balkanu. Utvrđeno je da se gradovi u Srbiji nisu baš naglo razvijali odmah po dolasku Turaka, kao što se dugo verovalo, nego da je do procvata gradskih naselja došlo nešto kasnije, uoči dolaska Jevreja, a to je ove naročito privuklo. U teferu trgovca Matka Pribisaljića zabeleženi su 1505 i Ivan Rahić iz Jagodine, Filip iz Ivanjice, Đurašin iz Pelelice, Radulo iz Rače, Radosav iz Ublja i Lazar Jevrejin, iz Severne Srbije.

Jevreji su u XVI i XVII veku živeli u Beogradu, Plovdivu, Jedrenu, Skoplju, Čustendilu, Bitolju, Sarajevu, Sofiji, Solunu, Valoni, Draču, Novom Brdu, Hercegovom, Risnu, Foči, Užicu. Jedan je u XVI veku trgovao u Plevlju. Neki putnik ih je video i u nizu malih palanki Srbije, od Beograda do Pirota. Bili su to španski Jevreji, ali je bilo i dosta nemačkih (Budim, Beograd, čak i Serez).

Od kraja XVI veka oni znatno jačaju. Njihove naseobine u Sofiji, Solunu, Sarajevu i Carigradu više nisu male kolonije već celi kvartovi sa kompaktnim jevrejskim stanovništvom. Godine 1600 zapisao je jedan stranac da „sve carine u Turskoj drže Jevreji”. Sofiski Jevreji bavili su se masovno zanatima (obučari, sedlari, opančari, kasapi). Imali su tri sinagoge. Prvih godina XVII veka najmanje 35% sve robe koja je iz Dubrovnika odlazila na Zapad bila je vlasništvo balkanskih Jevreja i njihovih dubrovačkih ortaka. A u vremenu od 1600—1650 bilo je na Balkanu najmanje 700 dubrovačkih trgovaca koji su slali robu u svoj matični grad (razume se, sukcesivno). Jevreji su radili i u radionicama srebra na Halkidici. Zabeleženo je da su njihovi trgovci obilno darivali čivot sv. Save u Mileševu. Preko Rumunije održavali su veze sa Poljskom i Baltikom.

Strancima se Beograd činio kao Nirnberg, Plovdiv kao Nerdlingen, Jedrene i Skoplje kao Prag, Sofija kao Vorms, samo što je bilo više Jevreja.

Ledi Montegju je 1717 zabeležila u jednom pismu da Jevreji drže svu trgovinu u Turskoj. „Svaki paša ima svoga Jevrejina koji mu vodi novčane poslove”. Uz gospođu Ruđinu, udovu srpskog velmože Mrkše Žarkovića, stajao je Franko Jozefović (Valona 1416), uz Mehmed-pašu Kukavicu bio je Aron Danon (Sarajevo 1766), Mehmed-paša držao je Elijasafa Jevrejina (Niš 1737). I austrijski upravljач Severne Srbije držao je kraj sebe čuvenog Zisa.

Pored trgovine, bavili su se Jevreji i davanjem novca pod interes. U Nišu su početkom XVII veka naplaćivali 15, 20 i 30%. To su bile srazmerno niske stope u ono doba, te su od Jevreja novac pod kamatu uzimali pravoslavni manastiri, pečki patrijarsi i zanatlije iz Prokuplja kada su gradili crkvu. Ugledniji trgovci nosili su tada titulu „šjor” (primorsku): šjor David (1736), šjor Aron Jehudija (1737).

Severnu Srbiju bili su okupirali Austrijanci 1717—39. Tada se ovde naselilo dosta nemačkih Jevreja. Živeli su u Beogradu, Paležu (Obrenovac), Grockoj. Nemačka i španjolska opština u Beogradu su u svojim rukama držale trgovinu žitom i alkoholom. U Beogradu se broj Jevreja kretao ovako:

1663	800 duša
1717	250 „
1777	800 „
1804	1000 „

Veliki deo Jevreja morao je izbeći iz Beograda kada su ga opet zauzeli Turci (1739).

U Novom Pazaru su oko 1730 trgovali Avram Kaskon, Jakov Dinaroj, Bekor Tolentino, Samuel Franko, Isak Angelis, David Gabaj.

Naročito su u ovo vreme ojačali sarajevski Jevreji. Katolički trgovci su mnogo stradali u ratu 1697, pravoslavni su tek izrastali iz svoga čurčiskog esnafa. Jevreji su u Sarajevo bili došli u većim grupama oko 1540 i 1604. Trgovali su s Dubrovnikom i sa Splitom

Panorama Beograda, dunavski deo i tvrđava. Bakrorez iz početka XVIII veka. U donjem delu kratka istorija Beograda do 1717 god. u kojoj se pored ostalih naroda koji nastanjuju Beograd spominju i Jevreji

(Slika se nalazi u Muzeju grada Beograda)

i imali brojnu koloniju. Turski hroničar Mula Mustafa Bašeskija priča kako im je u XVIII veku često gorela „čifutana“, što im nije mnogo smetalo. Dolazili su tada i u Dubrovnik, gde njihovi savremenici više nisu igrali veću ulogu, kao u XVII veku. Vlada je tamo bila tolerantna, mada je 1737 demonstrativno sam knez prisustvovao krštavanju jednog Jevrejina u manastiru sv. Klare.

Rat 1737—39 naneo je velike štete našim zemljama. Bio je to treći rat za pedeset godina. Pustoš je obuzela široke oblasti. U nenaseljenim, nekad bogatim krajevima iz manastirskih oltara izrastali su hrastovi. Samo se još pričalo kako je nekada mačka mogla s krova na krov da prelazi preko kasnije zaraslih dolina, da se na

kosidbu iz mnogih kuća po sedam kolevki iznosilo, da je na zavetine iz dobnije iščezlih sela sedamdesetsedam nevesta izlazilo, da su rojevi pčela nebo zamračivali a da je siromah čovek od vune što se od silnih ovaca zadržavala po granju retke šume mogao sebi ruho načiniti. Ostala su crkvišta, čumina groblja, zarasli carski drumovi, po celi dan se u čestaru sunce nije moglo spaziti, guju za rep čovek nije mogao izvući iz šume, gde se petlov glas nije čuo i gde se drvoseča uspraviti nije mogao. Jednom Francuzu se Srbija učinila kao zemlja sutradan po stvaranju sveta! Iznova se naseljavala. I već oko 1790 putnici vide vinograde, polja kraj puteva i veća sela.

Jevreji su se održali u ovim katastrofama. Putnici su ih oko 1785 zaticali u mnogim malim palankama Srbije kako trgovcima nude menjačke usluge. Najviše ih je bilo u glavnom gradu. „U Beogradu žive Turci, Srbi i Jevreji” (1781).

Putnik koji bi 1790 ušao u beogradsku varoš kroz Stambol-kapiju (kod Pozorišta), mogao je Stambol-ulicom (Vasinom), kraj Velikog trga i kroz Spahisku ulicu da dođe do Kalemegdana. Niz padinu je vodila velika Deli-Ahmedova ulica. Njom se izbijalo na Vidin-kapiju. Odande je vodila široka Vidinska ulica (paralelno sa Stambolskom i Barjak-ulicom, između njih). S leve strane Vidinske ulice bile su ulice Kujundžiska, Kamena (velika poprečna), Eski-agina i Bitpazarska. Sa desne strane nizale su se Uska, Žablja, Vodena, Jaja-pašina, Kafanska, Stare pošte, Apotekarska, Grčka, Jevrejska, Arnautska i Sirotinjska. Jevreji su ponajviše živeli u svojoj ulici. Gornji deo, prema džamiji na uglu Vidinske i Bitpazarske, bio je u baštama. U blizini Dunava (još iznad Dunavske ulice) bila je dugačka Smederevska ulica sa jednom džamijom, a tu se završavala Jevrejska ulica.

Austrijanci su 1789 osvojili Beograd. Kada su ga evakuisali 1791, izbegao je i jedan deo Jevreja u Zemun.

U Zemunu su 1740 bile samo tri jevrejske porodice, a 1752 je osnovana opština. Tamo su živeli siromašni Sefardi, zanatlije, nakupci, velikim delom turski podanici. Godine 1754 bilo je u Zemunu samo 76 Jevreja — gvoždara, pečača rakije, staklara, krojača, obućara, trgovaca. Zemun je 1801 imao 7089 stanovnika, od toga 157 Jevreja. Nije marilo što je „Čivutin” još bio velika psovka kojom su zlobni kaluđeri gonili nesrećnog istoričara Rajića (1780) i što se mladi Sava Tekelija na balu u Budimpešti maskirao u egzotičnog Jevrejina (1789). Dositejev učenik Pavle Solarić pisao je u ovo doba: „Otmenejša trgovina (Turske) est u ruku Grkom, Armenom i Judeom”.

Avram Almoslino (umro 1796) imao je u Beogradu pet dućana i pet magacina za robu. Njegovi drugovi snabdeli su vezirov konak skupocenim nameštajem.

Beogradski Jevreji su u ovo doba mnogo stradali od kuge. Julia 1794 umiralo je u varoši dnevno 50—60 Turaka, 8—16 Srba i isto toliko Jevreja. Toga leta propalo je oko 4470 duša u Beogradu!

Izbegli Jevreji naišli su i u Sapcu na kugu. Iduće godine buntovni janičari iz Vidina izvrše napad na Beograd. Izgorele su pravoslavna crkva i sinagoga, a stradalo je i vrlo mnogo jevrejskih kuća. Mustafa-paša je 1796 preduzimao mere protiv austriskih Jevreja i jedva je dozvolio rad onima koji su se već duže bavili u Beogradu i prodavali samo „nemačku robu“.

Imovno stanje beogradskih Jevreja vidi se po jednom nametu koji je 1798 udario paša. Osam najbogatijih srpskih svinjarskih trgovaca imalo je dati po 1000 groša, Smederevo i Požarevac po 1000 groša, beogradski esnafi — abadžije, zidari, kčmari, terzije, handžije — 1600 groša, a beogradski Jevreji 10.000 groša.

Seljačka buna u rano proleće 1804 uništila je niz turskih palanki i isterala jevrejske trgovce iz njih ka Beogradu. Uskoro su ustaničke čete došle pod Beograd. Ovde se videlo da buna prerasta u revoluciju.

Dahije su jula 1804 udarile namet na beogradsko stanovništvo i silom realizirali zajam od 20.000 groša koje su dali Jevreji i hrišćani. Zato su Jevreji pozdravili nosioca centralne vlasti i reda — Bećir-pašu, kome su i srpske čete klicale „živeo“. Veća grupa jevrejskih radnika, oko 50, izrađivala je u Zemunu municiju za ustanike, za račun trgovca Stevana Živkovića. Ustanici su uspeali da privuku i četiri beogradska Jevrejina da dođu i rade municiju u Topčideru, usred ustaničkog tabora.

U Beogradu je zavladao naslednik dahija, komandant jedne grupe neregularnih pljačkaških jedinica Alija Gušanac. On je terorizao stanovništvo koje je trpelo još i tešku glad. Pred njime su mnogi Jevreji bežali u Zemun. Trgovac Benvenisti sklonio se preko Save i u Zemun kupio kuću i magazu.

Položaj beogradskih Jevreja bio je veoma težak. Ustanak ništa nije dobra obećavao varošima. Palanke su redom paljene i u prvim pregovorima zahtevali su neki ustanici da se varoši zauvek unište. Od 12 članova Sovjeta samo je jedan bio varošanin. Ustanici su često palili kuće po gradovima da bi iz pepela makar klinove izvadili. Strahovita osveta harambaše Gliše Mladenovića nad bosanskim Jevrejinom-varošaninom, koji je hteo da izda družinu hajduka, dugo se prepričavala među ustanicima. Ilija Milosavljević, rođen 1800 u Kolarima, sećao se kasnije kako su u njegovom detinjstvu vojnici iz osvojenih varoši donosili veliki plen. Neki su u osvojenom Beogradu 1806 čak pljačkali kuće varošana-Srba. A 1811 su Karađorđevi protivnici pomišljali da podignu seljake iz okoline da spale i unište Beograd. Mržnja seljaka prema tuđoj i ugnjetačkoj varoši dostigla je velike razmere i mogla je imati kobnih posledica za varošane, osobito za nesrpsko stanovništvo.

Više je Jevreja zaista pobijeno u velikom jurišu na beogradsku varoš 12 decembra 1806. Od 240 mrtvih ljudi većina su bila Turci koji su pali neposredno u uličnim borbama. Karađorđe je streljao pljačkaše i postavljao straže da zaštite građane. Ali su već i turski vojnici bili opljačkali beogradske Jevreje. Još juna 1806, za vreme

opsade, askeri su prisiljavali Jevreje da danonoćno i pod strogim nadzorom prave municiju. Pod stražom su ih noću sprovodili iz Vodenog grada u Gornji grad, da ne odbegnu Srbima. Kada je došlo do juriša na Beograd, Turci su navalili na jevrejske kuće i dućane i poharali ih, a plen odneli u tvrđavu. Ali su i tu uskoro ušle ustaničke trupe.

Pljačkani od Turaka i u strahu od ustaničkih četa, beogradski Jevreji su morali bežati u Zemun. Tamo je 13 januara 1807 stigla grupa od 182 Jevreja. Bili su to sve žene i deca, opljačkani u Beogradu, a mogli su se evakuisati tek uz veliki otkup. Najinteligentniji među ustaničkim starešinama, Mladen Milovanović, proterao je sve Jevreje iz Beograda, znajući da posle boja i pljačke dolazi naseljavanje novih srpskih gradova, u kojima nije hteo da trpi nikakvu konkurenciju. Zaplenjene kuće prodavane su na licitaciji, isto kao i turske nekretnine. Još u decembru 1807 mogle su se u Beogradu za male pare nabaviti zgrade.

Beogradski Sefardi su nagrnuli u Zemun. Tada su došle i porodice Ruso i Farki. Neki su se odande sklanjali u Bosnu pa ih je maja 1807 bilo već i u Travniku. U Bosni su Jevreji živeli u Sarajevu, Travniku, Novom Pazaru (spadao je pod Bosnu) i Mostaru, gde su bili poznati po svojoj dobroj rakiji, prijateljstvu prema Francuzima i trgovini koju su vodili „na evropski način”.

Nekoliko beogradskih Jevreja stradalo je i u pokolju Turaka 7 i 8 marta 1807. Tada se nešto Jevreja i pokrstilo. Zapis u manastiru Nikolju kaže „ama mnogo se pokrsti u Beogradu, 3000 Turaka i Čifutina” (silno preterano).

Izbegli Jevreji su se u Beču žalili ruskom poslaniku. Knez Razumovski je odmah intervenisao pa je i komandant ruske dunavske armije, koja se borila uz Srbe, pisao Karađorđu u korist Jevreja. Sovjet je odgovarao da su „Jevreji u svemu služili Turcima”, ali je obustavio mere protiv njih. Jevreji su tada u Rusiji lepo živeli. Jedan Srbin, poznat inače kao monden, ljubitelj veselja i sladokusac, plemić, nalazio je u ruskoj državi mnoštvo jevrejskih kafana i menjačnica i bio iznenađen slobodom Jevreja u Odesi, gde je „tancovao” na njihovom balu (1811).

Jevrejske zanatlije su u Beogradu dobile sva prava. Jedna grupa je uproleće 1807 radila municiju i dobila zajemčen posed imovine. Lili su tanad i vijali fišeke za veliku srpsku ofanzivu. I 1808 su jevrejske zanatlije radile municiju u Beogradu.

Kod jednog jevrejskog terzije počeo je 1807 da uči zanat mladi Maksim Evgenović. Za godinu dana naučio je „šiti i španjolski govoriti”. Nekoliko jevrejskih dućana slobodno je radilo u Beogradu 1808, kako su se kasnije sećali učesnici borbi u svojim zapisima. Izbegli Jevreji su ubrzo stupili u dobre odnose sa Beogradom i liferovali robu za starešine. Ove su dolazile u zemunski karantin i poručivale stvari. Jevrejina Almoslina izabrao je jedan austriski

komandant za posrednika u pregovorima sa Karađorđem i slao ga u Topolu. Ovi slučajevi svedoče da su beogradski Jevreji već stekli manjinska prava.

U ovo doba je nekoliko Jevreja i aktivno učestvovalo u srpskoj ofanzivi. Zemunske vlasti su neprestano dobijale obaveštenja da iz Rusije i Varšave stižu tajni emisari da povezuju i podbunjuju ustalasani narod na Balkanu. Prilikom jedne akcije čišćenja zaista su Turci kod Kladova uhvatili dva nemačka Jevrejina. Oni su dolazili iz Vlaške i imali ruske isprave. Kod Sofije su otkrivena dva poljska Jevrejina. Oni su išli iz Carigrada Karađorđu. To su bili ljudi koji su prenosili pisma i učestvovali u organizovanju narodnih pokreta u turskoj pozadini. Inače je ofanziva propala, kao i ona iz 1809.

Malobrojni Jevreji su 1811—13 živeli u Beogradu. Preko Srbije su oni opet organizovali veliki tranzitni put iz Turske za Beč. Vlasti su ponekad cenzurisale jevrejska pisma (kao marta 1813), bojeći se poruka sa neprijateljskog, turskog terena. Ova je trgovina propala kada je u leto 1813 počeo rat. Tada su sa ostalim građanima iz Beograda morali izbeći i Jevreji.

AVRAM R. MEVORAH, BEOGRAD

O RADU SAVEZA JEVREJSKIH OPŠTINA PRVIH DANA PO OSLOBODENJU BEOGRADA

Vest o oslobođenju Beograda pronela se vrlo brzo širom grada. Staro i mlado izašlo je iz svojih skrovišta da pozdravi i zagrlji oslobodioce. Toga se dana pojavio na ulici i naš drug dr Fridrih Pops, dugogodišnji predsednik Saveza jevrejskih opština, koji se za vreme okupacije krio u Beogradu i uspeo da se spase.

Mada je dr Pops u to vreme bio ostareo i iznemogao od patnji koje je pretrpeo u toku okupacije, on je još uvek bio pun energije i mladalačkog elana i ljubavi za svoju zajednicu, koju je decenijama s ponosom predstavljao. Njegova prva misao bila je da što pre obnovi rad Saveza, jer je bio svestan da će biti potrebno da Savez jevrejskih opština Jugoslavije mnogima, kada se budu vratili iz emigracije i logora, pruži pomoć.

U želji da pomogne povratnicima koji su se već prvog dana po Oslobođenju vraćali u zemlju iz izbeglištva i raznih radnih i koncentracionih logora, dr Pops je dva dana po oslobođenju Beograda širom otvorio vrata Saveza jevrejskih opština u ulici Kneginje Ljubice br. 34 (danas Zmaj-Jovina ulica) i na ulazu krupnim slovima istakao natpis:

„Savez jevrejskih veroispovednih opština Jugoslavije”.

Tako je Savez zaslugom dr Popsa počeo rad 22 oktobra 1944.

*

Među prvim povratnicima pojavio sam se i ja krajem oktobra 1944.

Slika Beograda u to vreme bila je vrlo tužna. Grad je bio pun dima od popaljenih zgrada, koje je neprijatelj pred svoje bekstvo zapalio. Ulice Beograda bile su još pune krša od polomljenih neprijateljskih kola i uništenih tenkova, a tu i tamo ležali su leševi nemačkih vojnika...

Ušao sam u zgradu Saveza. Tu sam zatekao dr Popsa. Kada sam mu prišao da ga pozdravim, on me je očinski zagrlio i sa mnom se zaplakao. To je bio moj prvi susret sa dragim i nezaboravnim dr Fridrihom Popsom, prvim predsednikom Saveza jevrejskih opština FNRJ.

Na vest da je Savez otpočeo sa radom, mnogi Srbi i Jevrejke udate za Srbe dotrčali su i ponudili svoju pomoć: jedni u novcu a drugi da nam pomognu u radu Saveza koji je imao pred sobom velike zadatke oko zbrinjavanja nezbrinutih Jevreja.

Zahvaljujući toj pomoći naših sugrađana bez obzira na veru i narodnost, Savez je ubrzo u svojim prostorijama uredio prihvatilište za povratnike, ambulantu za slabe i bolesne i menzu za one koji nisu imali sredstava za život.

U ambulanti se ukazivala pomoć mnogim našim sugrađanima, zatim velikom broju mađarskih Jevreja koji su se po Oslobođenju spasili iz Borskog rudnika, gde su za vreme okupacije bili na prinudnom radu. Tu je isto tako ukazana pomoć i mnogim ranjenicima, jer je Državna bolnica bila prepuna ranjenika koji su učestvovali u Narodno-oslobodilačkom ratu. Lekar ambulante bila je dr Sarina Mandil, koja je vrlo požrtvovano radila, danju i noću, ukazujući pomoć svakome koji se njoj obratio, a po povratku dr Žaka Konfina iz emigracije dalje vođenje ambulante povereno je njemu.

Prihvatilište bilo je skromno, sa oko 20 postelja, ali lepo uređeno.

U menzi se hranilo oko stotinu lica, a njenim radom su rukovodile Ruža Pops i Regina Flajšer, poznate jevrejske javne radnice.

Početkom decembra 1944 godine dr Pops je doneo odluku da se pristupi obnovi rada Jevrejske opštine u Beogradu. Njegovom inicijativom zakazan je prvi zbor naših građana, na kome je jednoglasno odlučeno da se, umesto ranijih dveju jevrejskih opština, osnuje Jevrejska veroispovedna opština u Beogradu.

U znak priznanja i zahvalnosti prema dr Popsu za njegov neumorni rad za dobro jevrejske zajednice, on je tom prilikom izabran za počasnog predsednika Jevrejske opštine u Beogradu, dok je za predsednika izabran dr Žak Konfino, lekar i književnik.

Na konferenciji je takođe doneta odluka da se i ženama da aktivno i pasivno biračko pravo.

*

Zbog sve većih potreba, zatražena je pomoć od Jevreja iz Bugarske, koji su se odazvali molbi tako da je bilo omogućeno efikasno pružanje pomoći siročadi. Radi ostvarenja ove zamisli, putovao je krajem 1944 sekretar Saveza Moric Abinun u Bugarsku, a početkom januara 1945 posetila je Beograd delegacija bugarskih Jevreja, članova Konzistorije.

Ova pažnja bugarskih Jevreja prema našoj zajednici zaslužuje da bude ovde pomenuta, jer je doprinela da se olakša teški položaj u kome su se našli mnogi u prvim danima Oslobođenja.

*

Inicijativom Saveza osnovano je u Beogradu Srpsko-jevrejsko pevačko društvo, koje je već krajem decembra 1944 priredilo svoj vrlo uspeli koncert u velikoj sali Jevrejskog doma.

Mada su u sali još svi prozori bili polupani od bombardovanja, a sala nezagrejana, sva su mesta bila zauzeta. Sala je bila prepuna ne samo Jevreja već i Srba, koji su došli da zajedno s nama proslave oslobođenje Beograda. Prvi put posle skoro četiri godine teškog robovanja i stradanja, čula se u ovom domu narodna pesma i državna himna. U koncertnom delu programa učestvovao je i omiljeni umetnik Dobrica Milutinović, koji je na njemu svojstven način recitovao patriotske pesme. Horom je dirigovala Meri Levi-Dragutinović. Na klaviru je pratila Rea Ašerović. Prihod sa ove vrlo uspele priredbe Savez je ustupio Srpskom crvenom krstu u dobrotvorne svrhe. Ovaj koncert je na zahtev publike ponovljen u velikoj sali Kolarčeve zadužbine i opet odlično uspeo, tako da je ostao u lepoj uspomeni mnogim Beograđanima, koji su toplim aplauzom pozdravljali izvođenje programa.

*

Staru sinagogu u Jevrejskoj mahali Nemci su uništili još za vreme bombardovanja Beograda.

Sinagogu u Ulici Cara Uroša, tzv. „Bet-Izrael”, okupator je pretvorio u magacin, gde je smestio opljačkane stvari iz jevrejskih stanova posle odvođenja preostalih Jevreja u logor na „Sajmištu”.

Pred svoje bekstvo Nemci su ovaj hram zapalili zajedno sa preostalim stvarima.

Eškenasku sinagogu u Kosmajskoj ulici Nemci su za vreme okupacije pretvorili u bar, gde su dano-noćno orgijali. Po oslobođenju Beograda Savez je pristupio uređenju ovog hrama, te je početkom decembra 1944 izvršeno njegovo osvećenje. Tom prilikom priređen je pomen palim borcima i žrtvama rata. Ovoj tužnoj svečanosti prisustvovali su drug Moša Pijade, veliki broj oficira JA i mnogi Beograđani. Svečani govor održao je dr Konfino. Njegove reči bile su često prekidane plačem prisutne publike, koja je odala dužnu poštu palim borcima i žrtvama fašizma. To je bio prvi pomen žrtvama rata i palim borcima za slobodu Domovine u Beogradu.

*

Pred samu evakuaciju Beograda, oktobra 1944, Gestapo je izdao naređenje da se strelja i poslednji pritvorenik Banjičkog logora, kako bi na taj način prikrio tragove svojih zločina.

10 oktobra 1944, u zoru, odvedeno je na jevrejsko groblje oko 60 muškaraca, žena i dece. Svi su bili vezani žicom. Tu su mučki ubijeni i sahranjeni na gomilu u jednoj raci. Među ovim poslednjim žrtvama Banjičkog logora bila je i jedna Jevrejka, koja je dotada slučajno ostala u životu. To je bila dr Rakila Levi. Ona je streljana sa detetom od godinu dana, koje je grčevito držala u naručju do poslednjega daha...

U sporazumu sa narodnim vlastima, Savez je početkom decembra 1944 izvršio ekshumaciju žrtava, koje su uz veliko učešće Beograđana istoga dana sahranjene na pravoslavnom groblju u Beogradu. Uz zvuke Betovenovog posmrtnog marša i bolni jecaj nesrećne dece za izgubljenim roditeljima, završena je ova tužna svečanost. Počasni plotun naših boraca bio je i poslednji pozdrav ovim mučenicima.

*

Za vreme Hitlerovog proгона Jevreja u Nemačkoj i Austriji, u toku 1938 godine, prebeglo je u našu zemlju više stotina Jevreja. Njima je ukazano gostoprimstvo naših naroda, a mahom su se nastanili u Šapcu i okolini.

Početkom septembra 1941 Nemci su sve ove Jevreje sakupili i odveli u logor. Nekoliko dana docnije, jedne noći, Nemci su ih naterali da trče ka selu Zasavici. One koji su na tome putu od iznemoglosti klonuli i pali, mučki su ubili na samom drumu. Ostale, oko 850, streljali su u selu Zasavici nedaleko od Šapca.

Početkom decembra 1944 Savez jevrejskih opština je na poziv Saveza boraca toga kraja uputio svoje pretstavnike da prisustvuju ekshumaciji ovih žrtava, koje su svečano sahranjene na samome drumu, na putu ka selu Zasavici, gde im je podignut i skroman spomenik, na kome su uklesane ove reči:

„Žrtvama zločinačkog okupatora —

Narodno-oslobodilački odbor sela Zasavice”.

Iako skroman, ovaj spomenik potseća svakoga prolaznika na tragediju naših naroda pod okupacijom, a potsećaće i buduće generacije na jedno mračno doba istorije, kada su fašistički zločinci vladali ovom zemljom i vršili nasilja nad nevinim Srbima i Jevrejima. Kao takav, ovaj će spomenik u isto vreme biti i opomena svakome Jugoslovenu da iznad svega čuva velike tekovine naše Narodno-oslobodilačke borbe, da se nikada više u istoriji naših naroda ne bi ponovile kobne godine okupacije.

JEVREJSKA KULTURA TRADICIJA I ISTORIJA

Antički Izrael u dokumentima susednih naroda i zemalja

Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari

Vavilonska hronika asirskog kralja Salmanazara V – 722.g.p.n.e.

Tiglat-Pileser III umire 727.g.p.n.e. i na njegovo mesto dolazi asirski kralj Salmanazar V (727.- 722.g.p.n.e.) koji započinje finalno uništenje severnog jevrejskog kraljevstva Izrael. Poslednji izraelski kralj Osija (Hošea, 731.-722.g.p.n.e.) iako postavljen uz pomoć asirskog kralja Tiglat-Pilesera III, priklanja se antiasirskoj politici egipatskog faraona Osorkona IV (730.-715.g.p.n.e.) i prestaje plaćati danak, što koristi Salmanazar V, zarobljava ga i otpočinje trogodišnju opsadu Samarije, glavnog grada severnog Jevrejskog kraljevstva. U kasno leto ili ranu jesen 722.g.p.n.e. Salmanazar V osvaja Samariju, ali i umire u decembru iste godine. Iza njega ostaje samo jedan do sada pronađeni dokument u kojem se pominje ovo njegovo osvajanje Samarije.

Reč je o zapisu iz tzv. „**Vavilonske hronike**“ kataloški broj COS 1.137, pp.467- 468, u kojem piše: „*Na 27-mi Tebet (727.g.p.n.e.) Salmanazar (V) ustoliči se na tron Asirije i Vavilona. On razori Samariju* (misli se na prestonicu Izraela – grad Samariju, o.a.)“.

■ Vavilonska hronika, kataloški broj COS 1.137, pp 467

Dokumenti i izvori asirskog kralja Sargona II – 722.- 705.g.p.n.e.

Asirski kralj Sargon II (722.- 705.g.p.n.e.) nastavlja ovu vojnu kampanju protiv severnog jevrejskog kraljevstva Izraela (Samarije) i već 721.g.p.n.e. on započinje sa masovnom deportacijom izraelskog stanovništva nasilno ih preseljavajući u oblasti današnje severne Sirije, Iraka i delova Irana, a na njihovo mesto doseljava stanovništvo iz Vavilona. To je dovelo do potpunog nestanka deset jevrejskih plemena severnog jevrejskog kraljevstva Izrael.

Ovaj momenat Sargonove kampanje osvajanja i porobljavanja Izraela (Samarije) opisan je u više asirskih dokumenata: u „**Analima**“, „**Prizmi iz Nimruda**“, u „**Velikoj zbirci zapisa**“, u „**Maloj zbirci zapisa**“, na „**Pločastoj inskripciji iz grada Dur-Šarukina**“, u „**Zapisu o Aziku**“ i na „**Kamenoj steli iz Ašdoda**“.

„**Anali**“ predstavljaju gipsanu prizmu na čijim se stranama nalaze tekstovi ispisani klinastim pismom, u kojima susrećemo sledeće pominjanje Izraela (Samarije):

Još dva dokumenta pominju uzimanje plena i porobljavanje Samarije (Izraela). To je skoro identični tekst u „**Maloj zbirci zapisa**“ i tzv. „**Pločastoj inskripciji iz grada Dur-Šarukina**“. Tekst je sledeći: „**Poharao sam Sinuhtu, Samariju** (ovde se misli na grad, o.a.) **i celu zemlju Bit-Humri** (asirsko ime za Izrael, o.a.), a u „**Pločastoj inskripciji iz grada Dur-Šarukina**“

piše: „(Sargon II) **koji je pokorio Samariju i celu zemlju Bit-Humri** (asirsko ime za Izrael, o.a.), **i opljačkao Ašdod...**“

Međutim, po sadržaju svoga teksta posebno je interesantan sledeći asirski dokument Sargona II, a to je „**Prizma iz Nimruda**“. Nastala je (pisana je) 720.g.p.n.e. (slika na sledećoj strani, desno).

Dva su odeljka teksta na ovoj prizmi koji se odnose na Izrael. U njima se takođe pominje ova Sargonova vojna kampanja i pokoravanje Samarije (Izraela) uz sledeći opis: „(Stanovnici Sa)**marije koji su se slagali** (i podržavali) **kralja** (neprijateljskog prema) **meni, koji se nisu pokoravali i nisu prinostili žrtvu (Ašuru) i koji su se pobunili, ja sam zaratio sa njima pomognut snagom velikog boga, moga Gospodara. Uzeo sam kao ratni plen 27.900 ljudi, zajedno sa njihovim kolima, i stvarima do kojih im je stalo. Formirao sam jedinicu od 200 (njihovih) kola za moju kraljevsku vojku. A ostale sam naselio u centralnu Asiriju. Raselio sam Samarićana (stanovnika Samarije, Izraela, o.a.) mnogo više nego pre. Naselio sam među njih ljudi iz zemalja koje sam pokorio mojom rukom. Imenovao sam mog evnuha kao guvernera nad njima. I tretirao sam ih kao Asirce.“**

Ovu okolnost porobljavanja Samarije (Izraela) i odvođenja i raseljavanje Izraelaca u Asiriju pominje i Biblija u Drugoj knjizi kraljeva; 17:5-6.

Još jedan asirski dokument, „**Velika zbirka**

zapisa“, sadrži vrlo sličan opis ovih događaja i to daje kroz sledeći tekst: „Opsednuo sam i pokorio Samariju. Uzeo sam kao plen 27.900 ljudi koji su tu živeli. Uzeo sam 50 bojnih kola od njih. Od ostalih porobljenih podučio sam njihove veštine i znanja. Postavio sam mog evnuha nad njima i nametnuo im porez kao i prethodni kralj (Salmanazar V).“

■ Prizma iz Nimruda

U drugom tekstu na „Prizmi iz Nimruda“, kao deo šireg opisa nailazimo takođe na pominjanje jevrejske kraljevine, ovaj put Judeje. U kratkom tekstu piše: „(Sargon/ II /)...**potčinio sam** (pokorio, o.a.) **Judah** (Judeju, o.a.) **koja se nalazi daleko...**“

„**Zapis o Aziku (Azeka)**“ je sledeći dokument u kojem je dat opis etape u borbi asirskog kralja Sargona II protiv jevrejskih država. Reč je o Sargonovom opisu bitke za judejski grad i jaku vojnu utvrdu Azika (Azeka, danas u centralnom Izraelu) u blizini Jerusalema, a na njegovom putu osvajanja i pretnji kraljevini Judeji i Jerusalemu i njenom tadašnjem kralju Jezeckiji (715.- 686.g.p.n.e.). U pomenutom dokumentu opisuju se događaji koji su se desili između 712. i 701.g.p.n.e. i tu, između ostalog piše: „Sa snagom i moći Ašura, moga Gospodara, **ja sam ovladao krajevima od Jezeckije od Judeje... Azikom, njegovim jakim utvrđenjem, koje se nalazi između moje zemlje i zemlje Judeje... Opkolio sam ga sa svojim zemljanim nasipima, a velike opsadne ovnove** (sprava za opsadu i osvajanje grada, o.a.) **doveo sam pred njegove zidine, pripremajući napad pešadije () Oni su videli...od moje konjice i čuli su zvuke moćnih trupa boga Ašura, i njihova srca su se preplašila. Osvojio sam ovu utvrdu, i poharao je** (opljačkao je, o.a.), **razbio je i uništio, spalio je u vatri. Približio sam se**

Ekronu, prestolnom gradu Filistejaca, koji je Jezequije osvojio i utvrdio za sebe... On je tu (u Ekronu, o.a.) postavio svoje iskusne ratnike vojnike“.

Poslednji u nizu dokumenata kralja Sargona II, a u kome se pominje i Izrael, je tzv. „**Kamena stela iz Ašdoda**“. Već i ranije pomenuti dokumenti daju nam dosta informacija i opisa Sargonovih pohoda i kampanja protiv ovog pomorskog grada i utvrde - Ašdoda.

Naime, 711.g.p.n.e usled pobune i odbijanja plaćanja danka od strane vladara pomorskog grada i luke Ašdoda, Sargon II napada i zauzima gradove Ašdod i Gat. U gradu Ašdodu (današnji Izrael) pronađen je vredan fragment kamene stele na kojoj je dat opis Sargonove vojne kampanje na ovim teritorijama, kao i samo zauzimanje luke Ašdod i grada Gat. Na njoj je pisalo (slike na sledećoj strani): „Vlasništvo Sargona, kralja Asirije, **osvajачa Samarije** i čitavog Bit-Humria (asirsko ime za Izrael, o.a.) koji je oteo i porobio Ašdod i Gat, i zatočio Grke koji su živeli na ostrvima na moru...“

■ Sargonove stele iz Ašdoda

■ Detalj sa stele iz Ašdoda

I Biblija nam, takođe opisuje ovu Sargonovu vojnu kampanju i zauzimanje Ašdoda u *Knjizi proroka Isaije; 20: 1.*

Dokumenti i izvori asirskog kralja Sanheriba – 701.- 689.g.p.n.e.

Pošto su njegovi prethodnici, asirski kraljevi, već pokorili severno jevrejsko kraljevstvo Izrael, asirski kralj Sanherib (705.- 681.g.p.n.e.), sin Sargona II, u sklopu svog trećeg vojnog pohoda protiv zemalja zapada, 701.g.p.n.e. jakim vojnim snagama napada i južno jevrejsko kraljevstvo Judeju, kojom tada vlada jevrejski kralj Jezequija (715.- 686.g.p.n.e.). Te svoje vojne kampanje opisao je na tri cilindra (prizme) koje su poznate kao „**Sanheribovi anali (hronike)**“.

Reč je o tri šestougone prizme od pečene gline, pisane akadskim klinastim pismom. Najpoznatija je tzv. „Tejlorova prizma“. Otkrio ju je britanski konzul u Bagdadu pukovnik R.Tejlor 1830.g. na lokalitetu antičke Ninive (severni Irak), a otkupio ju je Britanski muzej u Londonu 1855.g. Njena visine je 38,5 cm, širina svake strane 8,57 cm i prečnik 16,5 cm. Na sve tri prizme je dat opis osam njegovih vojnih kampanja, uključujući i treću u kojoj, između ostalih gradova, napada i osvaja drugi najvažniji grad Judeje, jako vojno utvrđenje Lahiš, te vrši (neuspešnu) opsadu Jerusalema.

■ 701./ Izraelski muzej u Jerusalemu

■ 691./ “Tejlorova prizma” Britanski muzej u Londonu

■ 689./ Orijentalni institut u Cikagu

Iako su nastale u vremenu od desetak godina: 701.g.p.n.e. (sada u Izraelskom muzeju u Jerusalemu), 691.g.p.n.e. - „Tejlorova prizma” (sada u Britanskom muzeju u Londonu) i 689.g.p.n.e. (pronađena na brdu Kujunik kod Mosula, 1919/20.g. otkupljena od Orijentalnog instituta u Čikagu), na sve tri je opisan i taj treći vojni pohod protiv Judeje i opsada Jerusalema i jevrejskog kralja Jezekeje (715.- 686.g.p.n.e.).

Zapisi (tekstovi) na sve tri prizme počinju sa glorifikacijom samog lika kralja Sanheriba. Ovde je dat tekst sa „Tejlorove prizme”: „Sanherib, veliki kralj, moćni kralj, kralj sveta, kralj Asirije, kralj od četiri strane sveta, mudri i besmrtni vođa, branitelj pravedni i sudija, oslonac i podrška...”, itd., a u okviru opisa treće vojne kampanje piše sledeće: „Guverneri, plemstvo i narod Ekrona, baciše u gvozdene okove svoga kralja Padija, saveznika i zakletog vazala Asirije, **i predadoše ga kao neprijatelja Jezekeji od zemlje Judejske na porugu i uvredu...Ja izbavih Padija njihova kralja iz Jerusalema (Ur-sa-li-im-mu) i postavih ga ponovo na tron vlasti nad njima, i nametnuh mu danak za mene...Pošto Jezekeje (Ha-za-qi-(i)a-u), kralj Judeje, nije hteo da mi se počini (preda) pošao sam protiv njega, i svojom snažnom vojskom izvršio opsadu 46 njegovih utvrđenih gradova i onih koji to nisu bili i napao ih opsadnim spravama, pešadijom, minama, prokopima, da bi ih konačno pokorio i zauzeo, a 200.150 ljudi, odraslih i dece, muškaraca i žena, konja, mazgi, kamila, bezbroj ovaca i druge stoke porobio i opljačkao. A Jezekeju kao pticu u kavezu zatvorio u Jerusalemu, njegovom kraljevskom**

gradu. I počeh graditi opsadne kule oko grada i zemljane nasipe kod kapija da bih sprečio bežanje iz grada, i odsekao ga od ostalih delova njegova kraljevstva. Gradove Judeje koje sam osvojio dao sam na upravu Mitinti, vladaru Ašdoda, Padiju, vladaru Ekrona i Silibelu, vladaru Gaze...Jezekeje, koji je bio zapanjen mojom snagom i moći, bio je ostavljen od svojih elitnih trupa koje je doveo u Jerusalemu...Bio je primoran da mi pošalje u Ninivu (grad i nova prestolnica Asirije, o.a.) 30 talenata zlata, 800 talenata srebra, malih i velikih komada dragog kamenja, ležaje i sedaljke od slonove kosti, ebonovine i šimšira, raznog blaga i vrednosti...njegove kćeri, konkubine, muške i ženske svirače...Poslao je svog ličnog glasnika da mi preda ove darove i da mi se pokloni i ponudi poslušnost”.

Posebno vredan dokument koji nam daje informaciju o ovom Sanheribovom pohodu na Judeju i osvajanja jake jevrejske utvrde i grada Lahiša pronadjen je na jugozapadnom zidu kraljevske palate u antičkoj Ninivi, novom prestolnom gradu Asirije. Ovaj značajni arheološko-istorijski artefakt koji nam pre svega slikom (reljefom) ali i pratećim tekstom daje dodatne informaciju o ovoj velikoj pobedi Sanherima u osvajanju Judeje, nosi nazin „**Reljef iz Lahiša**”.

Reč je o 12 iscrpnih, slikovitih i detaljno datih reljefa – slika u alabasteru iz kojih se vidi više faza ove, za Sanheriba značajne opsade, vojne pobeđe i deportacija Jevreja Judeje. Njima se veliča i slavi osvajanje ove jake jevrejske utvrde, drugog grada po značaju i veličini posle Jerusalema. U prilogu slede slike – reljefi sa pojedinim pratećim tekstovima uz njih (slike na sledećim stranama).

■ Skica reljefa sa zida palate u Ninivi sa prikazom opsade jevrejskog-jevrejskog grada Lahiša

■ Skica reljefa sa zida palate u Ninivi sa prikazom opsade judejskog-jevrejskog grada Lahiša

■ Asirski teško oklopljeni vojnici potpomognuti opsadnim rampama napadaju Lahiš (slika levo) – Pobjednički asirski vojnici nose svoj plen, terajući pred sobom zarobljene stanovnike grada (slika desno)

■ Reljef sa prikazom detalja bitke za Lahiš – opsada i osvajanje

■ Asirski teško oklopljeni vojnici potpomognuti opsadnim rampama napadaju Lahiš (slika levo) – Pobjednički asirski vojnici nose svoj plen, terajući pred sobom zarobljene stanovnike grada (slika desno)

Biblija, Knjiga proroka Isaije;36:1-2 „Četrnaeste godine Jezekijina kraljevanja asirski kralj Saneherib napade sve utvrđene judejske gradove i osvoji ih. Tada pošalje asirski kralj iz Lahiša u Jerusalem kralju Jezekiji velikog glasnika...“

■ Asirski vojnici strelama i vatrenim pračkama gađaju Lahiš, dok teška pešadija napada grad

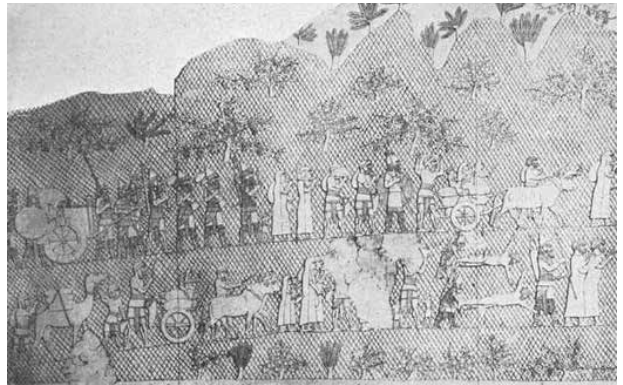

■ Reljefni prikaz etape bitke na kojoj se vide borbene opsadne sprave i zemljani nasipi koje koriste Asirci u opsadi zidina Lahiša

Sledeća slika-reljef (kataloški broj COS2, 304, 2.119C) sadrži i inskripciju – akadski tekst koji opisuje sadržaj slike: „**Sanherib, kralj sveta, kralj Asirije, sedi u zatvorenoj nosiljci, dok plen Lahiša prolazi pred njim**“.

■ Poraženi Judejci-Jevreji u procesiji pred Sanheribom koji sedi na tronu i posmatra i prima ratni plen i zarobljenike

■ Zarobljeni Judejci-Jevreji posle opsade Lahiša na putu u ropstvo u Asiriju

■ Detalj koji prikazuje tri ratna zarobljenika, Jevreja iz Lahiša, koji sviraju liru u pratnji asirskog vojnika. Rombasta pozadina asocira na šumu

■ Detalj reljefa sa prethodne slike koji prikazuje Sanheriba kako sedi na tronu i prima plen svoje pobeđe. Povorku zarobljenika Jevreja predvodi neimenovani (nepoznati) judejski-jevrejski vojni komadant sa nižim oficirima

Biblija, *Psalm 137; 3* „I tada oni koji nas porobiše zaiskaše od nas da pjevamo, porobljivači naši zaiskaše da se veselimo: Pjevajte nam pjesmu Sionsku!“.

- Preživeli stanovnici Lahiša, sa stvarima koje nose u izbeglištvu, prolaze pored svojih zarobljenih vođa kojima Asirci „na živo“ deru kožu

- Uvećani detalj reljefa prethodne slike na kome je prikaz zarobljenih judejskih vođa kojima Asirci „na živo“ deru kožu

- Više reljefnih prikaza deportovanih Judejaca-Jevreja sa ženama, decom i stvarima

Biblija, *Knjiga proroka Miheja*;1:13-16 “Upregni brze konje u kola, stanovnice Lahiška...domovi Ahsivski razočaraće kraljeve Izraelske. Još ću ti dovesti osvajača...Čupaj kosu i ostriži se za milom djecom svojom...jer se vode izgnana daleko od tebe u ropstvo“.

- Reljefni prikazi deportovanih Judejaca (Jevreja) sa ženama, decom i stvarima

„Reljefi iz Lahiša“ su dakle značajan istorijski dokument koji prikazuje i pominje ovu važnu bitku u asirskom osvajanju Judeje. Činjenica da je komemorativni prikaz i slavljenje ove pobeđe našlo svoje mesto u tolikom broju reljefa na zidovima kraljevske palate u Ninivi, govori koliko je ovo osvajanje grada Lahiša bilo važno i značajno asirskom kralju Sanheribu. Pomenuti reljefi su istorijski bitni i zbog toga jer nam daju uvid i o načinu odevanja Jevreja toga vremena.

Svi ovi zidni reljefi (slike) koji upečatljivo prikazuju ovu značajnu vojnu pobeđu Sanheriba i slave asirsko osvajanje ovog jakog i utvrđenog jevrejskog judejskog grada Lahiša, nalaze se sada izloženi u Britanskom muzeju u Londonu.

Kamena prizma asirskog kralja Esaradona – oko 677.g.p.n.e.

Asirski kralj Esaradon (Asarhadon, 681.-669.g.p.n.e.) bio je najmlađi sin kralja Sanheriba, koji ga je prvo postavio za guvernera osvojenog Vavilona, a na presto Asirije dolazi posle dva meseca borbe i osvajanja Ninive (antičke prestolnice Asirije) u obračunu protiv svoja dva brata (Adrameleha i Sarasara) koji su ubili njihovog oca Sanheriba. Neposredno potom, nakon što je osvojio i odsekao glavu pobunjenom vladaru grada Sidona 677.g.p.n.e., napada i

ostale zemlje Hati (što je ime koje se odnosi na zemlje zapadno od reke Eufkrat). Ovaj svoj pohod opisao je na kamenoj prizmi koja po njemu nosi ime „**Kamena prizma Esaradona**“.

Interesantno je da i Biblija u *Drugoj knjizi dnevnika*; 33:11, 13 govori o ovom Manasijevom izgnanstvu u Vavilon, ali i njegovom povratku iz tog zarobljeništva.

Esaradon 671.g.p.n.e. postiže značajnu vojnu pobjedu protiv egipatskog faraona Tirhaka (Taharka, 690.- 664.g.p.n.e.) oduzevši mu najveći deo teritorija Donjeg Egipta i osvojivši mu glavni grad Memfis. Zarobljava i odvodi u ropstvo njegovog sina i brata, ali posle dve godine tokom nove vojne kampanje protiv Tirhaka, Esaradon umire.

„Kamena prizma Esaradona“ nalazi se sada u Britanskom muzeju u Londonu.

Anali asirskog kralja Asurbanipala (Ašurbanipala) – 639.- 631.g.p.n.e.

Asirski kralj Asurbanipal (akadski Ašur-bani-apli, 668.- 627.g.p.n.e.), mlađi sin kralja Esaradona, bio je poslednji asirski kralj kojeg Biblija imenom (Asenapar) pominje (*Knjiga o Ezri:4:10*). i uopšte, bio je poslednji od velikih vladara Asirije posle čije vladavine počinje pad moći i snage carstva, da bi mu konačni udar zadali Vavilonci i Medejci 612.g.p.n.e., kada posle tromesečne opsade (od meseca Sivana maj/juni do meseca Ava juli/avgust) osvajaju,

pljačkaju, ruše i pale asirsku prestolnicu Ninivu.

Jedan je od retkih vladara koji je bio posvećen i pisanju i poznat je po tome što je ustrojio prvu sistematski organizovanu biblioteku antičkog Srednjeg istoka poznatu pod imenom Anali Asurbanipala. Nalazila se u njegovoj palati u asirskoj prestolnici Ninivi, gde se nalazi i danas u muzejskoj postavci u delu u kojem je preživela.

Ukupno je pronađeno 30.000 glinenih pločica (tabli) pisanih akadskim pismom, hijeroglifima, na kojima je zapisano 11.000 tekstova i 15.000 različitih naslova: epova (uključujući i „Ep o Gilgamešu“), molitvi, mitova, istorijskih tekstova, proročanstava, bajalica, kao i stručnih tekstova iz medicine, rečnika i slično.

Reljef Asurbanipala iz Ninive simbolično prikazuje kralja kako noseći korpu „obnavlja“ hram u Esagili u Vavilonu, Britanski muzej u Londonu (slike levo)

Anali vremenski završavaju sa tridesetom godinom njegove vladavine (639.g.p.n.e.), a poslednji pisani dokument (tabla) je iz 631.g.p.n.e.

Kao i njegov otac, veliki deo svoje vladavine i vojnih pohoda na zapad proveo je u borbama sa Egiptom (faraonima Taharkom /690.-664.g.p.n.e./ i Nekom i /672.-664.g.p.n.e./), ali i sa vladarima manjih zemalja i kraljevstava Bliskog istoka. Sve to zabeležio

je i u svojim analima u kojima u dva od njih spominje i jevrejsku kraljevinu Judeju i njenog vladara Manasiju (686.- 641.g.p.n.e.).

U tzv. „**Listi danaka Asurbanipala**“ (slika levo) u nabranju naroda od kojih prima i ubire porez (danak) pominje i Judeju: „Dve mere zlata od stanovnika Bit-Amona (Bit-Amman-na-a-a-), jednu meru zlata od stanovnika Moaba (Mu-ba-a-a), *deset mera srebra od stanovnika Judeje* (la-uda-a-a),...*(me)ra srebra od stanovnika Edoma* (U-du-ma)...“.

Tekst pomenuta liste se sada nalazi u Britanskom muzeju u Londonu (kataloški broj teksta K 1295 /Anet 301/).

Sledeći dokument (anal-hronika) je **cilindar** (kataloški broj C, ANET 294-95) gde ponavlja

nabranje imena pokorenih vladara „*12 kraljeva sa obale*“, koje je pokorio njegov otac Esaradon još 677.g.p.n.e. i koji su od tada bili asirski vazali. U tekstu na tom cilindru on, nabranjujući te kraljeve i narode, kaže: „...Bal kralj Tira, **Manasije** (Me-na-si-i) **kralj Judeje** (la-u-di), *Kaušgabri kralj Edoma...sve zajedno 12 kraljeva sa obale, ostrva i kopna: služitelja koji pripadaju meni, koji mi prinose velike darove i ljube mi stopala. Učinio sam da ovi kraljevi udruže snage sa mojom vojskom na zemlji i na moru, sa njihovim vojnicima i brodovima...*“ Ovde Asurbanipal, ustvari, opisuje pridruživanje vojski pokorenih vladara Bliskog istoka, svojoj predstojećoj vojnoj kampanji i napadu na egipatskog faraona Taharku (Tirhaku, 690.-664.g.p.n.e.) 667.g.p.n.e.

Asurbanipal umire 627.g.p.n.e.

Vavilonski izvori i dokumenta

Posle skoro trista godina postojanja i moći, porazom asirskog generala Asur-ubalita i padom grada Harana (današnja jugoistočna Turska) 610.g.p.n.e., palo je i prestalo da postoji nekad moćno asirsko carstvo. Njega je pokorio i srušio vladar novog carstva srednjeg istoka i antičkog sveta – kralj kaldejske Desete dinastije Akada (Vavilona) - Nabopolasar (625.-

605.g.p.n.e.). On, a potom i njegov najstariji sin kralj Nabukodonosor II (Navuhodonosor, 605.- 562.g.p.n.e.) obnavljaju staru vavilonsku prestolnicu grad Vavilon koji postaje čak i raskošniji nego pre. Ambicije novog carstva i njegovih vladara vrlo brzo su se usmerile prema Bliskom istoku i Egiptu. Nabukodonosor II je 605.g.p.n.e. porazio egipatsku vojsku faraona Neke II (610.- 595.g.p.n.e.) kod grada Kerkemiša na reci Eufrat (sada na granici između Turske i Sirije), a potom idući na jug napao Judeju i Jerusalem 604.g.p.n.e., sa ciljem da osigura lojalnost ranijeg vazala i saveznika faraona Neke II, jevrejskog judejskog kralja Joakima (609.- 598.g.p.n.e.).

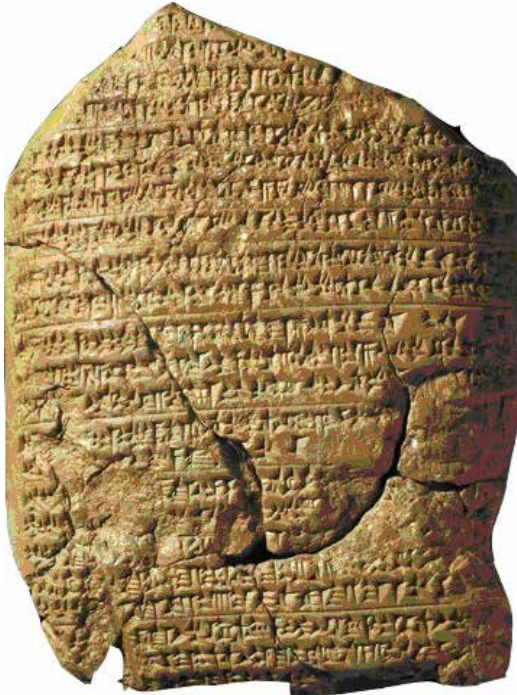
Vavilonska hronika kralja Nabukodonosora II - 597.g.p.n.e.

Ova hronika predstavlja seriju kamenih i glinenih ploča (tabli) na kojima su zabeleženi značajni događaji iz istorije Vavilona. Pisane su klinastim pismom i prate dugi istorijski period Vavilona počev od starovavilonskog kralja Nabonasara (Nabu-nasira, 747.- 734.g.p.n.e.) i beleže od tada događaje za svaku godinu uz opise vladara (kraljeva) i događanja za vreme njihovog vladanja.

Nama je interesantna „Vavilonska hronika Nabukodonosora II“ (kataloški broj ABC 5) koja u 12 i 13 redu za „sedmu godinu“ (vladavine Nabukodonosora II) beleži epizodu Nabukodonosorovog osvajanja Jerusalema 597.g.p.n.e. i odvođenje judejskog kralja Joahina (598.-597.g.p.n.e.) u vavilonsko ropstvo. Zato se ova hronika zove još i „**Jerusalemska hronika**“.

Naime, nakon što se jevrejski judejski kralj Joakim, otac pomenutog Joahina, pokorio Nabukodonosoru II 604.g.p.n.e. prilikom njegove prve opsade Jerusalema, ovaj je kao plen odneo neke stvari iz Hrama u Jerusalemu kao i nekoliko mladih ljudi iz plemićkih porodica (Danila, Ananija, Misaila i Azarija, *Knjiga proroka Danijela;1:1-6*). Bila je to prva i nevelika deportacija Jevreja u vavilonsko ropstvo. Tri godine kasnije Joakim se pobunio (uz ohrabrenje Egipta) i odbio da plaća danak Vavilonu, nakon čega

je Nabukodonosor II ponovo 598.g.p.n.e. opseo Jerusalem i zarobio tridesetšestogodišnjeg vladara Judeje, odvođeći ga u ropstvo u Vavilon gde on i umire (ne zna se da li prirodnom ili nasilnom smrću).

Njega je potom na prestolu nasledio njegov osamnaestogodišnji sin Joahin, ali je on vladao samo tri meseca i deset dana, pošto je Nabukodonosor II 597.g.p.n.e. ponovo opseo Jerusalem i u mesecu Adaru (15. ili 16. marta) osvojio grad i zarobio mladog kralja Joahina, deportujući u Vavilon i njega i njegovu ženu, sinove, dvorjane i zvaničnike, ukupno oko 10.000 ljudi, noseći sa sobom ogromno blago i ratni plen. Bila je to druga deportacija Jevreja u vavilonsko ropstvo. Na mesto Joahina, za kralja Judeje Nabukodonosor II postavlja njegovog ujaka Mataniju, promenivši mu ime u Sedakija (vladao 597.- 586.g.p.n.e.)

I upravo ovu epizodu osvajanja Jerusalema, odvođenja Joahina sa plenom u Vavilon i postavljenje na presto Sedekije beleži pomenuta „Vavilonska hronika Nabukodonosora II“ sledećim tekstom:

- 11. red; „**Sedma godina:** U mesecu Kislevu kralj Akada (Vavilona, o.a.) prikupi svoju vojsku i krenu na Hati.

- 12. red; Ulogorio se protiv grada judejskog (Jerusalema, o.a.) i drugog dana meseca Adara (16. marta 597.g.p.n.e., o.a.) **osvojio je grad** (i) zarobio (njegovog) kralja (Joahina, o.a.).

- 13. red; po svom izboru postavi kralja u gradu (Sedakija, o.a.) (i) ponese ogroman danak (blago, o.a.) i vrati se u Vavilon.“

Ovu okolnost postavljenja na presto, kao i zarobljavanja i odvođenja u ropstvo Joahina, kao i postavljenje na presto Sedakije, beleži i Biblija u *Drugoj knjizi dnevnika*; 36:9-10, i u *Drugoj knjizi kraljeva*; 24:14-17.

Četiri otkrivene kamene ploče ispisane klinastim pismom pronašao je američki arheolog Vilijem Foksveld Olbrajt (direktor Američke škole za Orijentalna istraživanja – danas V.F.Olbrajtovo institut arheoloških istraživanja u Bostonu) u svojim iskopavanjima koja je vršio na lokalitetu antičkog Vavilona u kraljevskoj arhivi Nabukodonosora II, u vremenu između 1920. i 1930. godine.

Istoriografska vrednost ovog otkrića je u egzaktnom navođenju datuma - tačnog dana kada se ovo osvajanje Jerusalema dogodilo, a to je drugi dan meseca Adara po vavilonskom kalendaru, sedme godine vladavine kralja Nabukodonosora II, što odgovara 15/16. martu 597.g.p.n.e.

■ Uvećani detalj natpisa sa „Vavilonske hronike Nabukodonosora II“ sa opisom i datumom osvajanja Jerusalema, 597.g.p.n.e. (slika desno)

Sudbina novopostavljenog kralja Judeje Sedekije je takođe neslavna i tragična jer je zbog kasnijeg odbijanja lojalnosti Vavilonu, a sve uz podršku egipatskog faraona Psamteka II (595.-589.g.p.n.e.- što je i opisano u tzv. „*Psamtekovim zapisima*“), Nabukodonosor II kaznio tako što je 15. januara 588.g.p.n.e. ponovo započeo opsadu Jerusalema, koju okončava 18. jula 586.g.p.n.e. zauzimanjem grada. Mesec dana posle, 14. avgusta, njegov vojni zapovednik Navuzardan porušio je i spalio ceo grad i jevrejski Hram. Kralj Sedekija je zarobljen kod Jerihona i oslepljen i zajedno sa velikim brojem naroda poslat u ropstvo u Vavilon. Bila je to treća deportacija Jevreja od strane Nabukodonosora II.

Kamena ploča „Vavilonske hronike Nabukodonosora II“ nalazi se danas u Britanskom muzeju u Londonu.

Ploče dnevnog sledovanja jevrejskog judejskog kralja Joahina 595.- 570.g.n.p.e

Posle samo tri meseca i deset dana pošto je nasledeo svoga oca Joakima (609.- 598.g.p.n.e.), novi osamnaestogodišnji vladar Judeje Joahin (598.-597.g.p.n.e.) će doživeti istu sudbinu kao i njegov otac i biti odveden u Vavilon u ropstvo. To se desilo u mesecu martu 597.g.p.n.e.

U iskopavanjima koje je u Iraku vršio nemački arhitekta i arheolog Robert Johan Koldevej, u vremenu od 1899. do 1917. godine, postigao je značajne rezultate otkrićem struktura antičkog grada i prestolnice Vavilona i carske rezidencije

vavilonskog kralja Nabukodonosora II, tzv „Severne palate“ sa poznatom Ištar kapijom. U tim iskopavanjima oko palate pronašao je i glinene ploče koje su se odnosile na dnevna sledovanja u hrani, a među njima i one koje su sadržavale ime zarobljenog judejskog kralja Joahina i njegovih pet sinova.

Pronađene glinene ploče su zbog značaja otkrivenog upisanog imena jevrejskog kralja Joahina odmah i dobile simbolično ime „**Joahinove table sledovanja**“. Pronađene su ukupno četiri ploče sličnog sadržaja sa opisom količine sledovanja hrane, ulja i vina za kralja i njegove sinove.

Najočuvanija ploča (slika dole) bila je visoka 9,2 cm i široka 10,5 cm, pisana na akadskom jeziku, klinastim pismom. Ime Joahina na akadskom jeziku se piše i čita „Ja’u-kinu“, a Judeja „Jahudu“ (Jaudu, Jakundu).

Procenjuje se da je ploča napisana između 595. i 570.g.p.n.e, dakle u vreme vladavine Nabukodonosora II (605.- 562.g.p.n.e.). Interesantno je i značajno da se Joahinovo ime ispisuje (pominje) još uvek uz naznaku njegove titule kralja Judeje.

Ploča je, dakle sadržavala sledeći tekst: „*Za Ja’u-kina, kralja (zemlje Jaudu). Pola panu (mera, ekvivalent 14 litara, o.a.) za Jau-kinu, kralja zemlje Ja (hu-du). Dva i po sila (mera, ekvivalent oko 2 litra) za pe(t) sinova kralja zemlje Jahudu. Četiri sila za osam ljudi, Judejaca (svakom) pola (sila)*“.

I na ostalim pločama je sličan sadržaj ispisa: „*Pola panu za Jau(-kinu). Dva i po sila za pet sinova...Deset sila za Jaku-kinu (Ja-ku-u-ki-nu), sina kralja zemlje Jakudu. Dva i po sila za pet sinova kralja od Jakundu iz ruke Kanama (verovatno ime vavilonskog služitelja koji je bio zadužen za davanje ovog sledovanja hrane, ulja i vina, o.a.)...(Ja)u-kinu, kralj zemlje Jahudu*

(...pet sinova kralja) zemlje Jahudu iz ruke Kanama“.

Trideset i sedam godina proveo je Joahin u vavilonskom zarobljeništvu, ali uz ovaj privilegovan tretman. Po Nabukodonosorovoj smrti, njegov sin i naslednik vavilonskog prestola kralj Amel-Marduk (Evil-Merodah, 562.-560.g.p.n.e.), oslobodio ga je iz zatvora ali on i dalje ostaje živeti u Vavilonu. Ovo beleži i Biblija u *Drugoj knjizi kraljeva*; 25:27-30 i u *Knjizi proroka Jeremije*;52:31-34.

Pronađene ploče „**Joahinovih tabli sledovanja**“ nalaze se danas u Muzeju starog Bliskog istoka Pergamon, u Berlinu.

Rukopis „Nabonidova molitva“ - 250.g.p.n.e.

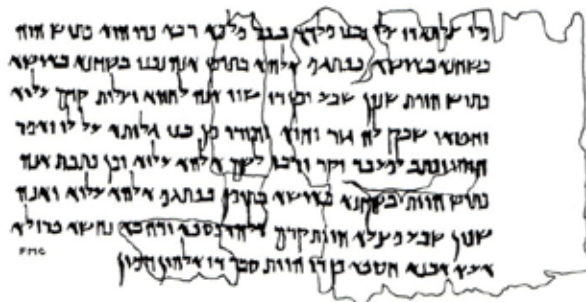
Reč je o rukopisu, aramejskom tekstu, koji čini deo tzv. „Rukopisa sa Mrtvog mora“ iz Kumrana. Pronađen je u pećini broj 4, i to iz pet delova pergamenta kojima je dat kataloški broj 4Q242. U njima se govori o vavilonskom kralju Nabonidu (556.- 539.g.p.n.e.) poslednjem vladaru neovavilonskog carstva.

On se u trećoj godini svoje vladavine 553.g.p.n.e. povukao (verovatno zbog bolesti) u oazu Temu u zapadnoarabijskoj pustinji, gde ostaje 10 godina do 543.p.n.e., pritom imenujući svoga sina – princa Bel-Šar-Usura (Belšazara, Baltazara) za svog regenta i suvladara.

Sa aspekta ovoga rada rukopis „Nabonidova molitva“, iako nastao par stotina godina nakon života i smrti Nabonida, značajan je jer pominje i okolnost prisustva Jevreja u egzilu, pa i u oazi Tema u kojoj boravi Nabonid, čime se i kroz ovaj tekst potvrđuje rasejanost i izbeglištvo Jevreja u Vavilonu.

Puni tekst od osam redova je sledeći: „Reči m(o)litve koje je Nabonid, kralj (Va)vilona, veliki kralj, moli(o) kada je bio duševno ophrvan, sa zlom bolešću od Boga poslatom, u Temi. (Ja Nabonid) ophrvan zlom bolešću sedam godina, i od (tada) bio sam (posvećen molitvi prema Svevišnjem) i ovaj moj greh On mi je oprostio. Prorok, koji je bio Jevrej (iz egzila dođe do mene i reče): *pripovedaj i zabeleži (sledeće) da bi odao počast i veličinu) imenu B(o)žijem Svevišnjem. Stoga ja napisah: (Ja) bih ophrvan zlom bolešću u Temi (od boga Svevišnjeg poslatom na mene), sedam godina ja sam se molio božanstvima srebra i zlata, (bronze i gvožđa), drveta, kamena (i) gline, jer (sam verova) da su o(ni) božanstva“.*

■ Pomenuti rukopis sa tekстом „Nabonidova molitva“ nalazi se danas u Izraelskom muzeju u Jerusalemu.

Perzijski izvori i dokumenta

Dok je kralj Vavilona Nabonid boravio u dobrovoljnoj izolaciji u oazi Tema u zapadnoarabijskoj pustinji, a njegov sin Baltazar (Bel-Šar-Usur, Belšazar) kao regent i suvladar stolovao u samoj prestolnici Vavilonu, nova svetska sila, Medejci i Perzijanci predvođeni Kirom II (Kir Veliki, vladao 559.- 530.g.p.n.e., poznatim u istoriji i pod imenom „Darije Medejac“) započinjaju opsadu Vavilona. 12. oktobra 539.g.p.n.e. Perzijanci osvajaju Vavilon bez borbe, a 29. oktobra u Vavilon ulazi i kralj Kir II lično.

Cilindar perzijskog kralja Kira II – 538.p.n.e.

538.g.p.n.e. kralj Kir II izdaje veliki proglas (dekret) kojim definiše svoj blagonakloni odnos prema porobljenim stanovnicima Vavilona, ali i svim ostalim narodima uključujući i Jevreje. Taj svoj proglas je dao da se ispiše (iskleše) na glinenom cilindru koji je poznat kao „Cilindar kralja Kira“. Zbog sloboda i prava (ljudskih i verskih) koje je kralj Kir II garantovao Vaviloncima i drugim porobljenim narodima, mnogi istoričari ovaj proglas smatraju prvom poveljom ljudskih prava.

„Kirov cilindar“ otkrio je 1879. godine britanski arheolog Hormuz Rasam u temeljima vavilonskog hrama Esagile u Vavilonu. On je napisan starovavilonskim akadskim klinastim pismom. Iako ovaj tekst ne sadrži direktno pominjanje Jevreja i njihovo pravo na povratak u domovinu Judeju i obnovu porušenog jevrejskog hrama u Jerusalemu, odredbe iz ovog proglašenja posredno se tiču i odnose i na Jevreje u vavilonskom ropstvu, te je i njihov povratak u Judeju i usledio posle njega.

Ovde dajemo skraćeni tekst ove značajne odluke na pravo porobljenih naroda na povratak u njihove domovine i pravo na obnovu i poštovanje svojih hramova i bogova: „*Ja sam Kuraš (Kir, o.a.), Kralj sveta, Veliki kralj, Zakoniti kralj, kralj Vavilona, kralj od Kiengire i Akade, kralj četiri strane sveta...Kada uđoh u Vavilon kao prijatelj i kad ustanovih vlast u dvoru vladara uz radovanje i veselje...pobudih velikodušnost stanovnika Vavilona da me zavole i učinih sve da me poštuju...U zemlje koje su daleko...povratih u svete gradove koji su sa druge strane Tigrisa, svetilišta koja su bila ruševine dugo vremena, obnovih kipove (božanstva, o.a.) koji su stajali na tim mestima i uredih za njih stalna svetilišta (hramove, o.a.). Ja skupih sve njihove bivše stanovnike i povratih ih njihovim domovima. Osim toga, ja povratih...sve bogove...u njihove bivše hramove, u mesta koja ih čine sretnim“*

„Kirov cilindar“ nalazi se danas u Britanskom muzeju u Londonu.

Grčki izvori i dokumenta

Grčka pretenzija, uticaj i konačno dominacija Bliiskim istokom otpočela je drugom polovinom 4. veka p.n.e. sa osvajanjima Aleksandra Velikog Makedonskog (334.- 323.g.p.n.e.). Posle smrti Aleksandra Velikog, njegovo ogromno carstvo podeljeno je između Ptolomeja i Sotera (323.- 285.g.p.n.e.) koji osniva dinastiju koja će vladati Egiptom, i Seleuka i Nikatora (311.- 280.g.p.n.e.) koji osniva dinastiju koja će vladati Sirijom. Judeja i teritorija nekadašnje kraljevine Izrael, od 323.g.p.n.e. je pod kontrolom egipatske grčke dinastije Ptolomeja, sve do 198.g.p.n.e. kada kontrolu nad Judejom preuzima seleukidski grčki vladar i kralj Antioh III Sirijski (223.-187.g.p.n.e.). Sa političkim i vojnim osvajanjima došla je i nametala se i grčka kultura. Svoju političku i vojnu samostalnost jevrejska država i kraljevina Judeja obnovila je posle pobune i pobede koju ce izvojevati jevrejska dinastija Hašmonejaca u vremenu od 166.- 37.g.p.n.e. (mada je već od 63.g.p.n.e. otpočela rimska dominacija i uticaj nad Judejom). Iz ovog vremena je otkriveno nekoliko pisanih grčkih izvora (dokumenta) koji govore o političkoj relaciji jevrejske Judeje i grčkih upravitelja.

Heliodor je bio ministar na dvoru seleukidskog grčkog kralja Seleuka IV Filopatora (187.-175.g.p.n.e.), brata Antioha IV Epifana (175.-164.g.p.n.e.). Godine 178.p.n.e. kralj ga je imenovao nadglednikom svih hramova i dao mu zadatak da iz njih prikupi zlato i druga blaga, kako bi mogao isplatiti ratnu odštetu Rimljanima.

U iskopavanjima vršenim 2007. godine u nacionalnom parku Beit Guvrin (na lokalitetu antičkog grada Marisa) otkrivena je kraljevska stela (ploča) koja je verovatno bila deo grčkog hrama u Marisi, u vreme grčke dominacije nad Judejom. Ona u svom tekstu sadrži proglas poslat Apoloniju (Olimpiodorusu), tadašnjem grčkom upravitelju u Siriji, Feniciji i Judeji, kojim se opunomoćuje državni upravitelj Heliodor koga kralj šalje u Judeju, da za potrebe državne

blagajne preuzme blago (zlato, srebro i drugo) koje se nalazilo i u jevrejskom Hramu u Jerusalemu.

Ova ploča od krečnjačkog kamena, datirana je 20-tog dana, meseca gorpaiusa, godine 134. (što odgovara avgustu 178.g.p.n.e.). Ona sadrži 28 redova ispisanih na grčkom jeziku, sa proklamacijom (proglasom) koja počinje (slika ne sledećoj strani): „Kralj Seleuk, Heliodoru uz bratske pozdrave: Uzimajući sa najvećom pažnjom i bezbednošću za naš interes i potrebe za naše kraljevstvo i za omogućavanje kvalitetnog života i bez straha naših podanika...izdajem naređenje da se iz hramova koji se nalaze u drugim satrapijama (oblastima, o.a.), a koji primaju i ubiru tradicionalne prilode, prikupe (oduzmu, o.a.) ta njihova

dobra. Ali kako događaji u Koile-Siriji i Feniciji zahtevaju imenovanje nekoga da uzme brigu o

ovome (hramovima, o.a.)... Olimpiodorus (Apolonije, o.a.)....“

Dalji tekst je nečitak!

Koile-Sirija je latinski naziv za Celesiriju (Kelesiriju), što doslovno znači „Praznu Siriju“, teritoriju koju u antičko doba predstavlja Levant, što uključuje i Judeju i obalu (današnjeg Izraela) do grada i luke Jafe.

Δορυμένης Διοφάνει χαίρειν τῆς παρὰ Ἡλιοδώρου τοῦ ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἀποδοθείσης ἡμῖν ἐπιστολῆς κατακεχώρισται τὸ ἀντίγραφον. Εὐ οὖν ποιήσεις φρονιτέζων ἵνα ἕκαστα συντελήται ἀκολούθως τοῖς ἐπεσταλμένοις.

(Ἔτους) δαρ' Γορπιαίου κβ'

Ἡλιοῶρος Δορυμένει τῶι ἀδελφῶι χαίρειν τοῦ ἀποδοθέντος ἡμῖν προστάγματος παρὰ τοῦ βασιλέως περὶ τῶν κατὰ Ὀλυμπιόδωρον ὑποτέτακται τὸ ἀντίγραφον. Εὐ οὖν ποιήσεις κατακολοιθήσας τοῖς ἐπεσταλμένοις.

(Ἔτους) δαρ' Γορπιαίου κ[γ]'

Βασιλεὺς Σέλευκος Ἡλιοῶροι τῶι ἀδελφῶι χαίρειν πλείστην πρόνοιαν ποιούμενοι περὶ τῆς τῶν ὑποτεταγμένων ἀσφαλείας καὶ μέγιστον ἀγαθόν[ιν] εἶναι νομίζοντες τοῖς πράγμασιν, ὅταν οἱ κατὰ τὴν βασιλείαν ἀδεῶς τοῖς ἑαυτῶν βίους δικαίωσιν, καὶ συλθεωροῦντες, ὡς οὐθὲν δύναται μεταλαμβάνειν τῆς καθηκούσης εὐδαιμονίας ἀνευ τῆς τῶν θεῶν εὐμενείας, ἵνα μὲν τὰ καθιδρυμένα κατὰ τὰς ἄλλας σατραπείας ἱερά τὰς πατρίο[υς] κομίζηται τιμὰς μετὰ τῆς ἀρμοζούσης θεραπείας], [ἐξ ἀρχῆς τυγχάνομεν τεταγμένοι, τῶν δὲ κ[ατά] [Κο]λίην Συρίαν καὶ Φοινίκην πραγμάτων οὐκ ἔχοντων] [τὸν τα]σόμενον πρὸς τῆι τοῦτῶν ἐπιμελείαι - ca. 6 -] -----μεν ὅτι σωφρόνως πρὸς τῆ[ν] -----] -----των Ἡλιοπιδώρος -----] -----κρήμεις ΕΚΤ -----]

Integralni tekst sa Heliodorove stele u originalu na grčkom jeziku

Pošto se ovaj proglas odnosio i na oduzimanje prihoda koji su tradicionalno pripadali jevrejskom Hramu u Jerusalemu, a koje je ubiralo lokalno jevrejsko sveštenstvo, faktički ovim se proglasom ostvaruje povreda tih autonomnih verskih prava Jevreja, što će sve ukupno doprineti pobuni i ustanku protiv grčke okupaci-

one vlasti. Ovi i sledeći postupci Seleuka IV, a posebno posle njegovog ubistva (verovatno od strane Heliodora) potezi njegovog mlađeg brata i naslednika kralja Antioha IV Epifana, izazvaće ustanak Jevreja predvođenih Matatjom i njegovim sinom Judom Makabijem (vladao 166.-160.g.p.n.e), što će

rezultirati konačnim oslobađanjem Jevreja od grčke dominacije.

Interesantno je da se i Apolonije i Heliodor, koji se imenom pominju na ovoj steli, takođe imenom pominju (u kontekstu ovih događaja i kao predstavnici grčke okupacione vlasti) i u Bibliji, u *Drugoj knjizi o Makabejcima*; 3:1- 9, „...ode ka Apoloniju...koji je u to vrijeme bio upravitelj Fenicije (i Judeje, o.a.)...Apolonije ga (misli se na grčkog kralja Seleuka IV, o.a.) obavijesti o prokazanom blagu, kralj izabra Heliodora, svoga državnog upravitelja, i posla ga s nalogom da preuzme spomenuto (hramsko, o.a.) blago. Heliodor odmah krenu na put...“

Ova kamena stela koju čine tri fragmentna od krečnjackog kamena, predstavlja jedan od najznačajnijih dokaza – artefakata pronađenih u Izraelu iz vremena grčke dominacije (okupacije) koji daju više informacija o jednom važnom periodu iz jevrejske istorije, a odnose se na vreme makabejskog ustanka protiv Grčke.

Stela se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu.

Rukopisi grčkih antičkih istoričara

Više grčkih istoričara antičkog vremena je u svojim radovima pisalo o pojedinim segmentima iz istorije antičke Judeje i samih Jevreja. Nekada su to osnovni istorijski prikazi, a ponekad i određene filozofske i teološke opservacije o Jevrejima, njihovoj veri i istorijsko-verskom nasleđu, često (ti tekstovi) opterećeni tonom etnocentrične grčke vizije sveta.

Obzirom na kompleksnost tih međusobnih odnosa, koja se bazirala na stalnoj težnji eksponenata grčke vlasti u Judeji da uguše ne samo političke aspiracije, već još više nacionalna osećanja i praksu jevrejskih verskih običaja i verovanja u samo jednog Boga, ti komentari i opisi Jevreja su uglavnom u negativnom kontekstu, kao „mizantropa i negostoljubivih protivnika grčke kulture i helinizacije“.

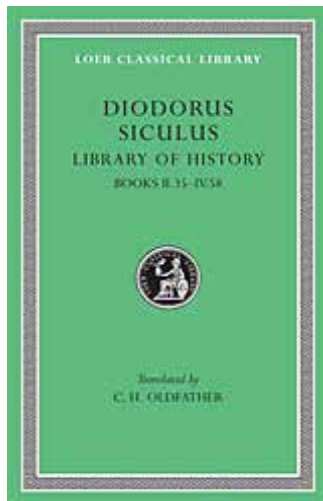
Diodorus Sikulus Pisao je između 60.-30.g.p.n.e. Rođen je na Siciliji u gradu Agriumu (današnji Agira). Autor je svetske istorije koju je nazvao „Biblioteka istorije“ („*Bibliotheca Historica*“), napisane u 40 knjiga od kojih su sačuvane knjige 1-5 i knjige 11-20, podeljene u tri sekcije. Poslednja kopija kompleta njegovih knjiga uništena je u turskom osvajanju Konstantinopolisa 1453. godine.

U odeljku knjige „**Egiptika**“ („Starine“), 40.3 („*Mitovi i kraljevi antičkog Egipta*“), verovatno koristeći za svoj izvor rad i pisanje **Hekataeusa iz Abdere**, grčkog filozofa skeptika i istoričara iz 4. veka p.n.e., prenosi njegov „grčki ugao“ viđenja Jevreja iz helenističkog vremena, kao naroda i religije koja se ne želi helinizirati, i opisuje ih kao „mizantropne“.

U tom odeljku opisa istorije antičkog Egipta on za Jevreje koji su u egipatskom ropstvu između ostalog piše i sledeće:

„*Ali veliki broj je onih koji su došli iz onoga što se danas zove Judeja, koja nije daleko od Egipta i koja je u to doba bila slabo naseljena. Zajednicu*

je vodio čovek koji se zvao Mojsije, koji se isticao po svojoj mudrosti i hrabrosti. Zauzimajući zemlju koju su naselili, pored ostalih gradova, onaj koji je danas najpoznatiji je Jerusalem. Pored toga on podiže hram koji postaje mesto njihovog najvećeg poštovanja, ustanovljavajući bogoslužjenje i rituale, zapisao je njihove zakone i ustanovio njihovu državu i institucije. Podelio ih je u dvanaest plemena smatrajući da će time postići najbolju raspodelu među njima koja odgovara i broju meseci u godini.“

U daljem tekstu se zatim počinje sa kritikom „ovakvog ponašanja Jevreja“, koje „*ma koliko predstavljalo ono što oni čine u pokoravanju svome bogu*“, to ih toliko razlikuje od ostalih naroda oko njih, i prema njemu, Diodorusu, „*to nije način života i verovanja kojim treba ići*“.

Jazon iz Sirene Bio je helenizirani Jevrej koji je živeo oko 100.g.p.n.e. Napisao je istoriju o vremenu Makabejskog ustanka, zaključno sa pobedom ustanika i pogubljenjem grčkog seleukidskog generala Nikanora 161.g.p.n.e. To je vreme vladavine kralja Antioha IV Epifana (175.- 164.g.p.n.e.) nad Judejom, kada se Jevreji pod vođstvom Matatije i Jude Makabija (167.- 161.g.p.n.e.) zbog političkog i verskog ugnjetavanja i nasilne helenizacije dižu na ustanak protiv grčke dominacije. Istorijsko viđenje tog vremena opisao je u pet knjiga koje predstavljaju osnovu onoga što je opisano i u Bibliji u Drugoj knjizi o Makabejcima.

Ovaj značajni događaj iz jevrejske istorije posebno je opisivan i od strane kasnijih anonimnih autora, pa se u 2. veku pod imenom „**Megilat Antiohus**“ („Svitci iz Antiohije“) pojavljuju i novi radovi na ovu temu pisani na aramejskom jeziku, odnosno od 5. do 7. veka prevodi i na hebrejskom jeziku. U 9. veku istaknuti rabin i jevrejski mislilac **Sadia ben Jozef Gaon** (rođen u Egiptu 882/892.– umro u Bagdadu 942.) prevodi „*Megilat Antiohus*“ i na arapski jezik.

Apian od Aleksandrije (95.- 165. god.) Grčki istoričar, autor knjige „*Rimska istorija*“.

Rođen je u Aleksandriji u bogatoj i dobrostojećoj grčkoj porodici, ali rimskim podanicima. Iako su od njegove „*Rimske istorije*“ u potpunosti ostale sačuvane samo knjige koje opisuju rimski građanski rat pre perioda careva, značajni su i delovi njegovih preostalih sačuvanih knjiga koje nam daju informaciju i opis iz vremenu seleukidske grčke imperije, rimskom pokoravanju grčke i posebno o ratu Rima i seleukidskog kralja Antioha III Sirijskog (223.- 187.g.p.n.e.) vođenom od 192. do 188.g.p.n.e.

Na kraju njegove 24. knjige („*Trajanov Arabljanski rat*“, fragment 1) on opisuje i svoje bežanje iz Egipta u vreme jevrejske pobune protiv rimskog cara Trajana (98.- 117.god.) 115.- 117.godine. On tu kaže „*Jednom, noću, kada sam bežao od Jevreja za vreme rata u Egiptu, i pokušavao doći do Petre u Arabiji... Sve je bilo puno neprijateljstva i ja nisam mogao da se vratim neprijateljima (Jevrejima, o.a.) od kojih sam pokušavao pobeći...Pobegao sam brodom i ovo mi je spasilo život. Brod sa drugima je uhvaćen od Jevreja. Meni je sreća bila naklonjena i spasio sam se*“.

Naime, 115. godine, kulminira nezadovoljstvo Jevreja grada Sirene (antički grad na obali današnje istočne Libije), Egipta, Kipra i Mesopotamije, i ono prerasta u oružanu pobunu protiv rimske vlasti. Apian u gornjem opisu ustvari spominje okolnosti koje su bile vezane za početak te pobune i njegov beg iz Egipta. Pobunu u Sireni je ugušio rimski vojskovođa Kvintus Markus Turbo.

- Kamena ploča iz javnog kupatila u Sireni, koja komemoriše obnovu grada posle Tumulto Judaico (Pobune Jevreja), nereda izazvanih pobunom od strane Jevreja (slika levo)

Porfirije od Tira (234.- 305. godina)

Grčki filozof neoplatonizma, jedan od najvestranijih mislilaca svoga vremena. Pokazao je značajno interesovanje za judaizam, i kao jednu od antičkih religija Bliskog istoka, i kao izvoriste hrišćanstva (protiv kojeg je, inače bio).

Njegovi pogledi i stavovi prema judaizmu odražavali su simpatiju. Bio je jedini antički istoričar koji je citirao Jozefa Flavija, romaniziranog Jevreja, jednog od značajnih istoričara toga vremena. To čini u svom delu „Apstinencija“ („*De Abstinentia*“), gde citira Flavijeve opise jevrejske sekte Esena. Sa saosećanjem opisuje i nesreću i stradanje Jevreja za vreme grčke okupacije i vlasti Antioha IV Epifana (175.- 164.g.p.n.e.) kao i pod rimskom vlašću.

U svom delu „Život Pitagore“ predstavlja ga (Jozefa Flavija) kao sljedbenika i pristalicu judaizma.

Autor je i odlomaka „**Komentara Knjige o Danijelu**“ koji predstavljaju ekstrakte iz dvanaeste knjige njegovog dugog i poznatog polemičkog dela „Protiv hrišćana“, koje je napisao krajem 3.veka. U svojim komentarima *Knjige o Danijelu*, te dvadesetsedme značajne knjige iz jevrejske Biblije i Jevrejskog verskog i istorijskog nasleđa, a koja predstavlja opus proročanstava izvesnog Jevrejina Danijela iz Vavilona i čije pisanje obuhvata period od oko 618. do 536. g.p.n.e., Porfirije komentariše da je ta knjiga napisana ne od strane čoveka po kome nosi ime (Danijela) i u Vavilonu, već od strane nekoga ko je živeo u Judeji u vreme grčkog vladara Antioha IV Epifana, te da ona ne predstavlja predviđanja budućnosti, već opisuje ono što se već dogodilo. Dakle, da je to prava istorija, a ono što se u njoj pominje nakon vladavine Antioha, da predstavlja autorovu fikciju. Jer, po Porfiriju, budućnost je nepredvidiva! Svoje komentare na ovaj njegov stav o istorijskom osnovu biblijske *Knjige o Danijelu*, dali su kasniji grčki i rimski istoričari, kao što su Euzebio, Apolinarije i Metodije.

U svakom slučaju, ne iznenađuje da je celi ovaj njegov rad zabranjen od strane Rima kada je hrišćanstvo postalo zvanična religija carstva, a sve preostale kopije njegovog pisanja su spaljene 448. godine. Ipak, neki odlomci iz njegovih „*Komentara Knjige o Danijelu*“ su preživeli jer su citirani u radovima i komentarima o Danijelu, rimskog hrišćanskog sveštenika, ispovednika, teologa i istoričara - Svetog Jeronima (347.- 420.g.), sina poznatijeg istoričara Euzebija iz Cezareje.

Maneton (Maneto) – 3. vek p.n.e.

Premda je Maneton bio egipatski sveštenik i istoričar, svoja dela je pisao na grčkom jeziku pa se stoga i tretira kao grčki narativni istoričar. Svakako najpoznatije mu je i najobimnije delo „*Aegyptiaca*“ što je starogrčki izgovor za „Egipat“, pa se prevodi kao „*Istorija Egipta*“. Ovaj njegov rad je nastao najverovatnije u vre-

menu oko 271.g.p.n.e. i u njemu je dat prikaz života, rada i kulture Egipćana. Podeljen je u tri organizovane hronološke celine i ono po čemu je posebno značajan je prikaz „liste egipatskih faraona“. Za nas je značajan zbog njegovog kratkog pominjanja dolaska Jevreja u Egipat i njihovog izlaska iz njega.

Tekst originala ovoga rada je izgubljen, a današnji poznati tekst je proizašao iz kasnijih sažetaka rimskih i hrišćanskih istoričara.

Najstarije poznato pominjanje i citiranje ovoga rada dolazi sa kraja 1. veka, od strane rimsko-jevrejskog istoričara Jozefa Flavija, u njegovom delu „Protiv Grka“ (ili „Protiv Apiona“). U tom svom radu Jozef Flavije u svojoj Prvoj knjizi, u odeljcima od 14-og do 16-og i u 26-om, iz Manetonove „Istorije Egipta“, II tom, između ostalog citira i sledeće navode koji se tiču Jevreja, pa kaže (26): *„Nakon što je prošlo dosta vremena kako su se oni (Jevreji-Izraelicani, o.a.) u kamenolomima mučili, kralj namoljen pristade da im za stanovanje i zaklon dodeli grad Avaris...A oni, ušavši u njega, dobiju time uporište za ustanak...Postave sebi za vođu jednog od heliopskih sveštenika...i zakunu se da će mu se u svemu pokoravati...A on im kao prvo naredi da se ne klanjaju bogovima, niti susdržavaju da jedu životinje koje su u Egiptu svete...Postavivši im taj zakon, kao i mnoge druge posve protivne egipatskim običajima, zapovedi im neka izvrše pripreme za rat protiv faraona Amenofisa... (15): Nakon što je narod pastira (Jevreji-Izraelicani, o.a.) otišao iz Egipta u **Jerusalem**, faraon Tetmozis, koji ih je izbacio iz Egipta...“.*

Ovde se mora napomenuti da u Manetonovom tekstu, za pojedine istorijske okolnosti vezane za ovaj događaj, svakako postoje određena odstupanja, ali činjenica jevrejskog boravka približno u tom vremenu i na tom prostoru, i sa navedenim istorijskim okolnostima i sledom, svakako je bila istorijska činjenica. A to znamo i iz drugih izvora.

Menander Efežanin (Menander iz Efesa) – početak 2. veka p.n.e.

Ovaj grčki istoričar iz ranog perioda 2. veka p.n.e. rodnom je iz grčkog grada Efesa (sada u Turskoj) gde je živela značajna populacija heleniziranih Jevreja. Autor je rada „**Lista tirskih kraljeva**“ koji govori o istoriji grada Tira (u današnjem Libanu) i hronologiji njegovih vladara. Taj njegov rad nije sačuvan u originalu, a informaciju o njemu i njegovom sadržaju znamo samo iz radova već pomenutog rimsko-jevrejskog istoričara Jozefa Flavija – „*Jevrejske starine*“ i „*Protiv Grka*“ („*Protiv Apiona*“), kao i iz citiranja ovih Flavijevih radova od strane kasnijih istoričara, kao: hrišćanskog patrijarha Teofila iz Antiohije, rimskog Euzebija iz Cezareje i vizantijskog sveštenika i hroničara Georgija Sinkela.

Ova okolnost je dovela do pitanja da li je citiranje i uopšte prenošenje sadržaja iz pomenute liste tirskih kraljeva od strane Jozefa Flavije, zaista autentični izvor ili su to samo njegove „ubačene informacije“. Međutim, više istoričara (Vilijem H. Barns, Jakob Kecenštajn, Frank Mur Kros, Valerijus Kouc)^{2*} su upoređivanjem sa nekim drugim izvorima, ipak zaključili da je dosta verovatno da je Jozef Flavije zaista citirao ili bar imao validnu informaciju o sadržaju rada Menandera iz Efesa i iz njegovog autentičnog rada „Lista tirskih kraljeva“.

Ovde dajemo citat iz ovog Menanderovog rada, koji nam prenosi Flavije u svojoj knjizi „*Protiv Grka*“ („*Protiv Apiona*“), Prva knjiga, odeljak 18, u kojem navodi Menanderovo pominjanje mudrosti jevrejskog kralja Solomona (970-930.g.p.n.e.). Pa kaže: *„...kraljevstvo je nasledio njegov sin Hiram...Za njegove je vladavine živeo Abdemun, prilično mlad čovek koji je uvek uspevao rešiti zagonetke koje je sastavljao jerusalemski kralj Solomon“.*

^{2*} (William Barnes / H. Jacob Katzenstein / Frank Moore Cross, Jr. / Valerius Josephus

I u svom radu „*Jevrejske starine*“ (8.5.3.) Flavije navodi Menanderov opis sadržaja korespondencije koju je Tirski kralj Hiram I (980- 947.g.p.n.e.) vodio sa izraelskim kraljem Solomonom iz Jerusalemu.

Pa tako citira Menandera: „Kada je Abibal (kralj Tira, ?- 981.g.p.n.e., o.a.) umro, njegov sin Hiram (kralj Tira, 980- 947.g.p.n.e., o.a.) nasledi kraljevstvo od njega....Priča se da je **jerusalem-ski vladar Solomon** Hiramu poslao zagonetke i od njega zatražio druge zauzvrat, uz uslov da onaj ko ih ne uspe rešiti bude obavezan onome ko ih reši platiti određen novčani iznos. Hiram se složio, ali kako nije mogao rešiti zagonetke, poslao je **Solomonu** mnogo novca za naknadu: Ali kasnije je Abdemun, neki Tiranin, rešio te zagonetke i postavio druge koje **Solomon** nije znao rešiti, pa je sad on Hiramu morao platiti još više novca“.

Iz ove korespondencije se svakako može uočiti prijateljski odnos koji je postojao između jevrejskog kralja Solomona i kralja Tira – Hiram I, što nam je poznato i iz zapisa iz jevrejske Biblije.

Beros (Berosos) – 340- 270.g.p.n.e. Bio je vavilonsko – kaldejski sveštenik, astronom i istoričar iz helenističkog vremena koji je pisao na grčkom jeziku. Autor je upravo na grčkom jeziku pisane istorije Vavilona u 3 knjige „**Babyloniaca**“, koje je napisao u vremenu između 290- 278.g.p.n.e., pod patronatom grčkoseleukidskog kralja Antioha i Sotera (324/3- 261.g.p.n.e.).

Upravo taj njegov rad citira i Jozef Flavije, pa u svojoj knjizi „**Protiv Grka**“ („**Protiv Apiona**“), Prva knjiga, odeljak 19, navodi i iz drugih izvora poznatu istorijsku okolnost osvajanja Judeje i Jerusalema od strane vavilonskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosor, 605.- 562.g.p.n.e.) 597.g.p.n.e., kada je on tom prilikom opljačkao jevrejski Hram, obnovši ga zajedno sa velikim brojem jevrejskih zarobljenika, u Vavilon.

Pa se u tom citatu Berose, kaže: „...podredi (vavilonski kralja Nabopalasar, o.a.) dio vojske sinu Nabukodonosoru...te ga pošalje protiv satripa...**Nabukodonosor** najprije sredi prilike u Egiptu i ostaloj zemlji, a onda zapovjedi nekim svojim podređenima da **zarobljenike – Jevreje**...- zajedno sa najteže naoružanim delom vojske i **ostalim plenom** dopreme u Vavilon...Naredi da se zarobljenicima po njihovom dolasku dodele naseobine u najprikladnijim područjima

Vavilona. Od ratnog plena (i iz jevrejskoh Hrama u Jerusalemu, o.a.) raskošno ukrasi Belov hram i ostala svetišta...“.

Agatarhid (grčki Agatharkhides, Agatharchos) – 2. vek p.n.e.

Bio je grčki istoričar i geograf iz grčkog grada Knida (sada u Turskoj). Autor je dela „Geografija i istorija Evrope“ (49 knjiga), „Geografija i istorija Azije“ (10 knjiga) i „O Crvenome moru“ („O Eritrejskom moru“, 5 knjiga), sačuvanih u fragmentima.

Iako je kao mnogi grčki istoričari imao podrugljiv stav i mišljenje o jevrejskoj veri i Jevrejima, ipak informacije koje je zapisao o njima predstavljaju važan istorijski **dokument**. **Pa tako u jednom od radova iz knjige „O Eritrejskom moru“** („O Crvenome moru“) on pominje i istorijsku okolnost kada je osnivač grčke vladarske dinastije Ptolomeja u Egiptu – Ptolomej I Soter (323- 285.g.p.n.e.), 320 godine zauzeo Jerusalem.

Dakle, iako je ovaj opis zauzimanja jevrejske države Judeje i Jerusalema, podrugljiv u opisu razloga slabe odbrane Jevreja, on je ipak važan istorijski pomen o samim Jevrejima i njihovim verskim običajima, njihovom glavnom gradu Jerusalemu i tada aktuelnim istorijskim događajima. Pa tako on u tom svom radu kaže sledeće: „*Ima narod koji se zove **Jevreji**, koji borave u najutvrđenijem gradu, stanovnici ga zovu **Jerusalem**, imaju običaj odmarati svaki sedmi dan (šabat, subota, Jevrejima sveti dan, o.a.), i tada niti nose oružje, niti se prihvataju obrađivanja zemlje, niti se bave ikakvom javnom službom, nego se u hramovima šireci ruke mole sve do večeri. Tako, kad je u grad sa vojskom ušao Ptolomej sin Lagov, ljudi su se, umesto da brane grad, držali te ludosti (šabata – subote, o.a.). Domovina im (Judeja, o.a.) je dobila okrutnog gospodara, te se pokazalo da njihov zakon podržava štetan običaj. Taj je događaj sve druge osim njih poučio, neka snoviđenjima i nasleđenim nagađanjima o zakonu (verovanju u jevrejske verske zakone, o.a.) pribegavaju samo onda kad, s obzirom na bezizlaznost, sva ljudska razmišljanja zakažu“ (citata iz Agatarhidove knjige „O Crvenome moru“*

„O Eritrejskom moru“, koji nam prenosi Jozef Flavije u svojim knjigama „Protiv Grka“ i „Protiv Apiona“, Prva knjiga, odeljak 22 i „Jevrejske starine“, knjiga 12, poglavlje I).

■ Slika „Zauzimanje Jerusalema od strane Ptolomeja I Sotera oko 320.g.p.n.e.“. Ova slika je potpuno slobodno umetničko viđenje stvarnog istorijskog događaja koji se desio 320.g.p.n.e., od strane francuskog autora Žan Fukea (1470- 1475.g.), crtana 1470. godine, sada u Parizu, na Odelu rukopisa, u knjizi XII

Aron Albahari, diplomirani pravnik, II dio, slijedi završetak u sledećem broju

ISTORIJA JEVREJA

Od Davida do Vavilonskog ropstva

Čitava vladavina cara Saula protekla je u ratovima. Nesklad koji je vladao između njegove carske pozicije i niskog porijekla bili su previše za čovjeka nestalne čudi, koji je vremenom postao melanholičan i povučen. Kad se pojavio David, mladi heroj, postao je i paranoičan. Bio je ubijeđen da svi, pa čak i njegov sin Jonatan, kuju zavjeru protiv njega.

Odlučujuća bitka Filistejaca sa Saulom se odigrala na gori Gelvuji. Izrailjska vojska je bila razbijena, tri sina Saulova su poginula, a očajni car je sam sebi oduzeo život. Filistejci su caru odsjekli glavu i zajedno sa tijelima njegovih sinova objesili o zidove grada Vet Sana.

Isvotej (Isval), Saulov jedini preživjeli sin, je tvrdio da je kralj cijelog Izraela. U Hevronu je tada David, nesumnjivo uz pomoć Filistejaca, zvanično proglašen za cara Jude. Njegova vlast je obuhvatala širu oblast od one u kojoj je plemo Juda bilo naseljeno i ta oblast je praktično predstavljala državu. Isvotej je bio nesposoban vladar i nakon dvije godine vladavine ubila su ga dvojica njegovih oficira. Glavu svog vladara su ponijeli Davidu očekujući nagradu, umjesto toga, David ih je pogubio i time vješto stavio do znanja da nije saučesnik u ubistvu. Pošto iz Saulove porodice nije bilo više nikoga da polaže pravo na presto, narod je pohrlio Davidu u Hevron i tamo ga je, uz svečano polaganje zavjeta, proglasio za cara cijele jevrejske države, cara koga je odredio Jahve. Filistejci su odmah pokrenuli svoju vojsku protiv novog cara. Međutim, David im je nanio više teških poraza, nakon kojih su Filistejci morali plaćati danak Davidu, a veliki broj filistejskih profesionalnih vojnika su kao plaćenici prešli u carevu vojsku.

Nakon rješavanja spoljne opasnosti, car David se okreće rješavanju stabilizovanja sopstvenog carstva. Nekoliko godina je vladao iz Hevrona, a nakon osvajanja jevuzitskog grada Jerusali-ma, oko 1000. prije Hrista, učinio ga je svojom prestonicom. Ovaj grad je bio odličan da se vlada iz njega jer je bio smješten na sredini, između sjevernih i južnih plemena, ali van teri-

torija i jednih i drugih. David je i kovčeg Zavjeta prenio u Jerusalem, tako da ga je tim činom učinio i religijskom i političkom prestonicom svoga kraljevstva.

Učvrstivši se na prestolu svoje zemlje koja je bila jedinstvenija nego ikada ranije (i nego što će biti ikad kasnije), David se posvetio politici vojnog širenja, pa je izrailjska država u periodu od samo nekoliko godina postala najjača sila na teritoriji Palestine i Sirije. Davidovo carstvo se prostiralo od Fenikije na zapadu, do Arabijske pustinje na istoku i od rijeke Oronta na sjeveru do vrha Akavskog zaliva na jugu. Hananci iz Palestine su bili dio tog carstva, dok su Filistejsci, zajedno sa plemenima Moav, Edom i Amon, plaćali danak.

Ova osvajanja su uzrokovala i velike promjene u postojećem poretku – izrailjska država više nije bila plemenska amfiktonija na čijem je čelu bio harizmatični zastupnik Jahvea, već složeno carstvo organizovano kao monarhija.

■ Car Saul i mladi David

U Bibliji je dosta zapisano o Davidovom upravnom aparatu koji se zasnivao na egipatskim modelima. Dvor Davidov je bio veličanstven u poređenju sa Saulovim, iako se po luksuzu nije mogao mjeriti sa Solomonovim, koji će doći nakon njega.

Što se tiče religijskih stvari, David je učinio sve da ozakoni državu i da učini sve da ona bude prihvaćena kao istinski nasljednik izrailjskog starog poretka.

U vrijeme Davidove vladavine, koja je trajala 40 godina, država je napredovala. Jerusalemsko svetište je obezbjeđivalo odanost svih plemena. Prednosti autokratske vladavine s vremenom su se pretvorile u slabosti. Nova država koja je bila djelo samog Davida u velikoj mjeri, usredsredivši se na njegovu ličnost, pitanje njegovog nasljednika je pretvorila u žestoko suparništvo. Sve je to dovelo do pobune njegovih sinova, raznih intriga, slabljenja starih odanosti i opadanja lične moći. Kao u klasičnim tragedijama, David odlazi u grob kao nemoćni starac, nesposoban da nosi teret vlasti. Naslijedio ga je ni najstariji niti najpopularniji ali svakako najmudriji od sinova, Solomon.

Solomon će vladati 40 godina, od oko 960-920. godine prije Hrista. Iako nije posjedovao ratničku vještinu, mudrim savezima je uspio da održi Davidovo carstvo netaknuto. Njegov brak (jedan od mnogobrojnih) sa ćerkom faraona bio je izraz novostvorenog ugleda Izraela, ali i niskih grana na koje je pao nekada veličanstveni Egipat, u vrijeme vladavine Dvadeset prve dinastije.

Car Solomon je imao smisla za razvoj industrije i trgovine. Shvatio je ekonomski značaj geografskog položaja jevrejske države, koja se nalazila na glavnim trgovačkim putevima iz Egipta i Arabije, pa je do najveće mjere razvio njene trgovačke potencijale. Trgovačka flota je obavljala redovna putovanja iz Crvenog mora sve do Ofira – današnje Somalije – i donosila zlato i srebro, građu od rijetkog drveta, drago kamenje, slonovaču, pa čak, za zabavu njegovog veličanstva, i majmune. Kopnena trgovina karavanima sa Arabijom je ubirala poreze i carine koje su punile carsku blagajnu. Najveće postrojenje za prečišćavanje za koje se zna da je postojalo na drevnom Orijentu, u kome je prerađivan bakar za domaće potrebe ili je liven u poluge za izvoz, sagrađen je u Esion – Gaveru. Dodatni prihodi su dolazili od monopola na kilkijske konje i egipatske borbene kočije (oboje od najboljih u svojoj vrsti).

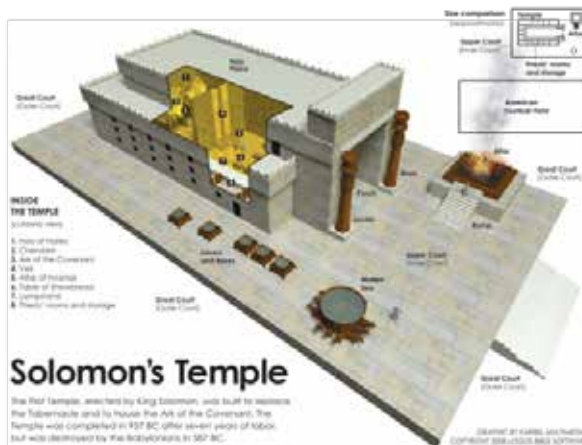
Biblija vjerodostojno opisuje napredak ostvaren u vrijeme Solomonove vladavine. Umjetnost i nauka su doživjeli procvat, muzika i pjevanje psalma dostigli su nivo kvaliteta, koji se može

mjeriti sa savremenim. Razvijala se i književnost uglavnom istorijska (ali i starozavjetna) koja je pripovijedala o podvizima prvih jevrejskih junaka i, u okviru istorijata Davidovog dvora (Druga knjiga Samuilova, 9-20; Prva knjiga o carevima, 1-2), dala prikaz jasnoće, dramatičnosti i psihološkog uvida. Jahvisti su vjerovatno za vrijeme Solomonove vladavine, iz izraelskog predanja o patrijarsima, izlasku i osvajanjima, odabrali one priče od kojih su sastavili veliku teološku istoriju Jahveovih kontakata sa Njegovim narodom. To je dokument koji čini osnovu pripovijedanja u Petoknjižju.

U vrijeme Solomonove vladavine preduzeti su brojni građevinski poduhvati. Pored vojnih i industrijskih objekata, sjeverno od zidina starog grada u Jerusalimu, sagradio je Solomon više raskošnih zdanja, među kojima i svoju velelepnu palatu, arsenal poznat kao „livanska šumska kuća“ zbog masivnih stubova od kedrovog drveta koji su ga držali, sud, palatu za faraonovu kćerku i, kao vrhunac, Hram. Hram je sagradio majstor iz Tira. Solomon je održavao najjače trgovačke veze sa carem Tira, Hiramom. Gradnja Hrama je trajala 7 godina. Jedanaeste godine Solomon je Hram posvetio Bogu, što je bio veliki korak od običnog šatora koji su prvi Jevreji podigli u pustinji.

slobodnih Jevreja koji su danonoćno sjekli drveće za drvenu građu u Livanu. Prisilni rad je stvorio neprijateljstvo, koje je uz to povećano i dodatnim porezima, jer veliki kraljevski prihodi nijesu bili dovoljni za održavanje dvora, vojske, brojnog upravljačkog aparat... U očajničkom pokušaju prikupljanja poreza, podijelio je zemlju na 12 upravnih odlasti, koje se nijesu poklapale sa starim plemenskim granicama i svaka tu oblast je obavezao da mjesec dana izdržava njegov dvor. Čak je i prodao dio svoje teritorije, ustupivši caru Tira neke gradove duž zaliva Aka. Sve ovo je uslovilo pojavu nezadovoljstva i mržnje, ali osim odmah ugušenih pobuna u vrijeme njegove vladavine nije bilo ozbiljnih nemira.

Solomon je umro oko 920.g prije Hrista, pa na presto dolazi njegov sin Rovoam. Kao nasljednik Davidove loze, u carskom gradu je prihvaćen bez teškoće, ali kada je otišao u Sihem, hladno su ga dočekala sjeverna plemena. Kako je bio nadmen i nepromišljen mladić, oglušio se o zahtjeve sjevernih plemena, koji su tražili da se nameti i prisilni rad smanje. U ljutnji su sjeverna plemena proglasila odvajanje, linčovali Rovoamovog upravnika za prisilni rad, natjerali cara da posramljen pobjegne i na njegovo mjesto izabrali Jerovoama, te je time došao kraj ujedinjenom i velikom carstvu koje je David strpljivo stvarao, a Solomon mudro održavao. Onda su postojale dvije odvojene države manjeg značaja, koje su nekada međusobno ratovale, a ponekad živjele u nesigurnom savezništvu, sve dok sjevernu carevinu nijesu uništili Asirci, a južna Judejska carevina nije nestala pod napadima Vavilonjana, oko sto pedeset godina kasnije. Sjaj izrailjskog carstva je kratko trajao – oko 70 godina. Nakon ovoga slijedi duga, iscrpljujuća borba i na sjeveru i na jugu za opstanak male carevine u neprijateljskom okruženju.

SOLOMONOV HRAM

Iako mudar, Solomon nije shvatio da je izgradnjom Hrama posijao sjeme propasti svoje dinastije. Hram je izgrađen prisilnim radom državnih robova, Hananaca koji su dugovali porez i

Jerovoamova nova carevina Izrailj, ili Samarija, odnosno, kako se ponekad u Bibliji naziva, Jefrem (Efrajim), obuhvatala je deset sjevernih plemena. Plemena Juda i, posle izvjesnog vremena, Venijamin su ostala vjerna Rovoamu. Mala južna carevina se održala duže od svog sjevernog, bogatijeg susjeda, a razlog za to su i dvije prednosti: bila je smještena oko Jerusalima, prirodnog odbrambenog utvrđenja čiji je

Hram imao posebno mjesto kod svih obožavalaca Jahvea, a i njome su upravljali relativno sposobni vladari iz Davidove loze.

Nedostaci Rovoamove vladavine su doveli do invazije Egipćana što je izazvalo katastrofalne posljedice. Osnovana je nova carevna Izrailj, koja nije imala ni prestonicu, ni upravni aparat, ni vojsku, ni vjeru. Na drugoj strani, Jerovoam je to sve organizovao sa Sihemom koji je uzeo za prestonicu. Jerovoam je uspostavio dva zvanična svetišta čiji su sveštenici tvrdili da ne pripadaju istoj lozi kao sveštenici Hrama. Umjesto praznika sedmog mjeseca koji je važio u Jerusalimu, Jerovoam je uveo godišnji praznik osmog mjeseca, a umjesto figure anđela s krilima, koja se nalazila u Hramu, sagradio je, u Danu i Vetilju, figure dva pozlaćena telea. Proroci na sjeveru nijesu mogli da prihvate Jerovoamovu religijsku politiku, te je njegov raniji pokrovitelj, Ahija iz Siloma, ubrzo prekinuo veze sa njim i odbacio ga, kao što je i Samuilo učinio sa Saulom.

Jerovoamovu čitavu porodicu je pobio Vasa, nakon njegove smrti. Vasa će vladati dvadeset tri godine (900-877.prije Hrista). Vasinog sina Ilu sa cijelom porodicom, ubiće Zimrije, koji će izvršiti samoubistvo nedjelju dana nakon ovog zločina (Prva knjiga o carevima, 16:15-23) kada se suočio sa pobunom svog generala Amrija. Vlast je tri puta nasilno preuzimana tokom pedeset godina.

Car Asa je tokom čitavog ovog perioda (913-873.prije Hrista) vladao Judejom. Naslijedio ga je sin Josafat, koji je vladao dvadeset četiri godine koje su poznate po stabilnosti i napretku, pošto su trgovački putevi ka jugu, preko Akavskog zaliva, bili pod njegovom kontrolom.

Amrije je u Samariji vladao samo sedam godina (876-869.prije Hrista) ali je za to vrijeme uspio da povрати dobar dio bogatstva Izrailja i da uspostavi dinastiju koja će vladati kroz tri generacije. Vladalačku strategiju je usmjerio na unutrašnji napredak, prijateljske odnose sa plemenom Juda u mudre saveze sa susjedima, posebno Tirom, pa je iz tog vremena poznat najpoznatiji savez u istoriji, gdje je kao zalog stabilnosti trgovačkog ugovora sklopljen brak

između ćerke cara Tira, Jezavelje, i Amrijevog sina Ahava. Ova fanatična carica je nastavila sa obožavanjem svojih božanstava Vala Melkarta i Ašere, pa je carski dvor ubrzo postao paganski. Nije samo svoju volju sprovođila u religiji, već je gvozdenom rukom vladala zemljom.

Tada na scenu stupa biblijska ličnost sa najizraženijim svojstvima vizionarstva, neustrašivosti i spremnosti da se bori za ideju Jahvea – prorok Ilija. Ne postoje biblijske knjige koje nose njegovo ime niti zapisana proročanstva, osim kratkih detalja iz njegovog života koji su pomenuti u nekoliko poglavlja Prve i Druge knjige o carevima, ali sjećanje na sebe koje je ostavio bilo je tako čudesno da su njegova djela prešla u legendu, a generacije koje su dolazile su ga obožavale kao predhodnika Mesije.

Ilija je bio prorok u pravom smislu riječi, predan, iskren u svojoj odanosti Bogu s kojim je na Sinaju sklopljen savez. Kad god je vjera u Jahvea bila ugrožena, pojavljivao se iz pustinje, ogrnut proročkim ogrtačem. Borio se protiv iskvarenog cara i carice koji su bili najveći prokletnici i protivnici njegovog Boga sa Sinaja. Jezavelja ga je smatrala svojim smrtnim neprijateljem, ali nije dočekao da vidi njen pad. Kako se pojavio tako je i nestao, ostavivši svoj ogrtač učeniku Jelisiju.

Nakon što je Ahav poginuo u borbi protiv Aramejaca, naslijedio ga je najstariji sin, Ohozija, koji će vladati samo nekoliko mjeseci, jer je izgubio život nesrećnim slučajem. Naslijedio ga je brat Jorom. Pokušavajući da ukloni one paganske idole koji su izazivali najveće nezadovoljstvo, biva uvučen u dva neuspješna rata, prvo protiv Moava, a zatim protiv damaska. Carica majka je i dalje upravljala luksuznim dvorom. U odsustvu cara koji se oporavljao od rana, Jelisije koji je raspirivao plemenske pobune, je ustoličio generala Juja za cara. Juj je prvo ubio Jorma i njegovog rođaka Ohoziju, a zatim je ušao s borbenim kolima u Jezrael. Kao što je Zimrije trideset četiri godine prije toga pobio cijelu Vasinu porodicu, tako je Juj pobio cijelu Ahavovu porodicu i dvorsku pratnju, a caricu su bacili s prozora u dvorište, gdje su je izgazili konji, a zatim psi rastrgli njeno unakaženo tijelo. Obračunao se i sa brojnim poklonicima Vala tako što

ih je pozvao u njihov hram gdje su bili iskasa-pljeni. Hram je srušio sa zemljom.

Vjera u Vala je za neko vrijeme bila iskorijenjena, iako je Juj zadržao zlatnu telad u Danu i Vetilju. Ostao je na vlasti dvadeset sedam godina i osnovao dinastiju koja je trajala čitav vijek.

Samariju je uništio asirski kralj Sargon II (722.p.n.e.). Deset plemena koja su živjela u sjevernom izraelskom Kraljevstvu, nestalo je. Asirski kralj Shalmanser V. ih je porazio i oni su odvedeni u gornju Mesopotamiju i Mediju, današnja Sirija i Irak. Deset plemena nikada se nije vratilo.

Judeju je zauzeo vavilonski kralj Nabukodonosar II (587.p.n.e.) i odveo Jevreje u Vavilonsko ropstvo.

U sljedećem broju: Širenje Vavilonskog carstva/ Grčki period/ Rimska vlast

Izvori: Jevreji, istorija i religija – Dejvid Dž. Goldberg, Džon D.Rejner

Kratka istorija jevrejskog naroda – Simon Dubnov

Pripremila: **Ljiljana Vuković**

Jevrejski simboli i predmeti

Čaša za kiduš

Kiduš je religiozna praksa izgovaranja blagoslova nad vinom. Sama riječ kiduš dolazi od hebrejske i aramejske riječi koja znači posvećivanje. Vino u jevrejskoj tradiciji ima izuzetno veliki značaj prilikom obilježavanja Šabata i drugih praznika, te se tako čaša za kiduš, u koju se vino sipa, posebno izrađuje i ukrašava. Čaša za kiduš može biti izrađena od srebra ili drugih metalnih legura i često je ukrašena različitim simbolima važnim za jevrejsku tradiciju. Kao simbol, sama čaša za kiduš predstavlja asocijaciju na praznične i važne trenutke u jevrejskom životu.

Tfilin

Tfilin predstavlja par crnih kožnih kutija sa kaiševima unutar kojih se nalaze pergamenti sa ispisanim riječima iz Tore. Tfilin se nose tokom jutarnje molitve, i to tako što se jedan tfilin vezuje za ruku (stavlja se na nadlakticu i učvršćuje kaiševima), a drugi za glavu (stavlja se iznad čela). Tfilin služi podsjećanju na riječi Tore, kao i povećanju koncentracije na riječi izgovarane prilikom molitve.

Hai

Hai je simbol koji zapravo predstavlja riječ – hai, što na hebrejskom jeziku znači život. Sam život ima veliku vrijednost u jevrejskoj tradiciji i čuva se iznad svega. Hai kao simbol često se nosi u vidu nakita (recimo, priveska na ogrlici) ili je izrezbaren ili ugraviran na nekim drugim predmetima.

Megilat Ester (hebr.) – svitak ili knjiga o Esteri - jedna od dvadeset i četiri biblijske knjige. Čitanje (ili slušanje) Megilat Ester na Purim je obaveza i za muškarce i za žene. Megilat Ester se na Purim čita dva puta – iza arvita i iza šahrta.

Lulav, označava četiri vrste“ i predstavlja snop sastavljen od listova palme, tri grsnčice mirte i dvije grančice vrbe i plod citrusa. Te biljke su sastavni dio narodnog običaja u vrijeme praznika Sukota, a uveden je kao simbol uspješne poljoprivrede posle lutanja po pustinji.

Kruna: Kruna je znak ponovnog uspostavljenja kraljevine Judah. Postoje tri bitne krune keter malchut – Kruna kraljeva; keter Torah – Kruna Tore i keter kehunah – Kruna Svestenstva.

Krčag za vodu i posuda za umivanje: Krčag za vodu i posuda za umivanje je simbol Levita, članova sveštenečkog plemena Levi. Oni tokom bogoslužjenja u Sinagogi imaju određene privilegije; jedna od njih je i pranje ruku sveštenika prije početka službe.

Pripremila: **LJ.V.**

JEVREJSKA KUHINJA

*Dragi prijatelji, gost u našoj kuhinji je **Dr Eli Tauber**, koji će nam se predstaviti sa receptima iz svoje nove knjige "Kuhar bosanskih Sefarda". Inače Dr Eli Tauber je završio političke nauke – odsjek žurnalistike, u Sarajevu a doktorski rad odbranio na Filozofskom fakultetu, u Sarajevu. Zaposlen je kao naučni saradnik, istraživač Holokausta, na Univerzitetu u Sarajevu. Volonterski radi kao savjetnik za kulturu i religiju u Jevrejskoj zajednici BiH. Autor je mnoguh izložbi, pisanih radova, knjiga, na temu Holokausta.*

Svoje interesovanje za sefardsku kuhinju, zajedno sa suprugom Mirjam iskazao je, pored ostalog i kroz pomenutu knjigu, koja je u Crnoj Gori prvi put predstavljena na konferenciji MAHAR 2016.

Slijedi uvodni tekst Dr Taubera, a nakon toga i recepti:

Sjećanje na Španiju i dalje živi među potomcima Sefarda, uključujući i one u Bosni i Hercegovini.

Postoji legenda koja govori da su jevrejske porodice protjerane iz Španije u 15.stoljeću zadržale ključeve svojih kuća u Toledu, a mnogo godina kasnije jedan od njihovih potomaka vraća se u Toledo, pronalazi kuću, okreće ključ i otvara vrata.

Hiljadu i petsto godina, sefardska dijaspora je uspjela sačuvati svoje kulinarske tradicije i košer zakone širom svijeta.

Sefardska kuhinja je riznica puna živopisnih, klasičnih sezonskih recepata i zdrave hrane koja obuhvata upotrebu svježeg voća i povrća; žitarica i mahunarki; male porcije mesa, peradi i ribe; i zdravu mješavinu bilja i začina. To je ujedno i priča o tome kako su jevrejski kuhari uspješno donijeli lokalne sastojke, tehnike, i tradicije u svoju novu domovinu i sačuvali je u svojim kuhinjama. Sve to je sačuvano zahvaljujući, izvanrednim ženama, našim nonama (bakama) i prabakama koje su tu tradiciju ljubomorno čuvale i prenosile na svoje kćeri i unuke.

Kuhar bosanskih Sefarda, posljednji je pokušaj da se tradicionalna bosanska sefardska kuhinja sačuva, da se prenese na nove generacije i da se svijetu predstavi sva njena vrijednost, neobičnost i originalnost.

BURIKITAS DI KARNI – Paštete od mesa

Materijal:

40 dkg. brašna (ili 2 pakovanja lisnatog tijesta)

1 žumance

Pola šoljice ulja

250 g. margarina

sok od pola limuna ili malo sirćeta

1 glavica crnog luka

300 g mljevenog mesa

ulje

so

biber

Priprema lisnatog tijesta:

40 dkg. Brašna zamijesiti sa žumancem, sokom od pola limuna (ili malo sirćeta)

uljem soli i mlakom vodom. Margarin podijeliti na tri dijela. Razvijati tijesto i premazati prvim dijelom margarina i staviti ga u rolnu i presaviti na troje i ostaviti polasa ta u frižideru. Na isti način postupati i sa druga dva dijela margarina i staviti u frižider sat-dva, a može i cijelu noć.

Ovo tijesto možete imati i ranije pripremljeno u zamrzivaču.

Priprema fila:

Izdinstati luk na malo ulja, vode, dinstati dok luk ne porumeni. Skloniti sa vatre.

Dodati mljeveno meso, začine, sve dobro izjednačiti malo prodinstati.

Po potrebi, dodati malo vode.

Oklagijom razviti lisnato tjesto po dužini. Na dva mjesta nešto dalje od početka stavitimalo fila, pa pokriti fil prethodnim dijelom tijesta, kao jastučić. Podmazati ivice jastučića tankim slojem žumanca, da se jastučić bolje sastavi. Radlom za tijesto ili čašom

odvajati polulopte, pritisnuti po rubovima da se dobro spoje i redati ih u tepsiju malo udaljene jedna od druge.

Ostatkom žumanca premazati jastučić – burikitas.

Rernu prethodno zagrijati na 250°C, unijeti tepsiju i peći 10-ak minuta, zatim smanjiti na 200°C, i nastaviti sa pečenjem dok se burikitas ne razlistaju i blago porumene.

Savjet: Sa tijestom treba raditi brzo, u prohladenoj kuhinji da tijesto ne bi omekšalo.

PAŠAS DI PATATAS - Šnicle od krompira

Materijal:

½ kg krompira

2 jaja

1 šolja brašna

ulje

so

biber

Priprema:

Krompir skuhati u ljusci, ohlađen oljuštiti, izgnječiti, dodati prethodno umućena jaja

(snijeg od bjelanca, a potom dodati žumance), zatim brašno i začine. Sve dobro

izjednačiti, oblikovati rukama loptice, istanjiti ih i pržiti prvo s jedne, a zatim i sa

druge strane na vrelom ulju. Pržene su kad dobiju tamnožutu boju.

Servirati toplo.

GUEVUS INHAMINADUS - Jaja u ulju

Materijal:

10 jaja minimum (količina po želji)

2 - 3 šake kore od luka

2 šolje ulja

biber u zrnu

2 supene kašike soli

4 - 5 lovorova lista

Priprema:

U odgovarajući lonac staviti polovinu količine kore od crnog luka da se pokrije dno.

Poredati jaja po kori od crnog luka. Naliti vodom, dodati ulje, so, biber, lovorov list i

na kraju prekriti ostatkom kore od crnog luka. Što je više kore od luka, jaja će biti tamnija. Kuhati u početku na jačoj temperaturi, oko pola sata, a zatim smanjiti jačinu i kuhati na niskoj temperaturi dugo (najmanje 5 - 6 sati, a preporučuje se dva dana ili cijelu noć na 50°C).

Voditi računa da uvijek ima dovoljno vode.

Može se kuhati u loncu pod pritiskom, tzv. pritis loncu, tada je dovoljno kuhati pola sata. Napomena: Rezultat nije isti kao kada se kuha na starinski način.

Služiti toplo.

MINA DI SPINAKA - Pita od špinata sa macesom

Materijal:

- 1 kg špinata
- 500 g kravljeg/ovčijeg sira
- ¼ kg kajmaka
- ½ litre mlijeka
- 6 jaja + 2 jaja
- 200 ml. kisele pavlake
- 6 tabli macesa
- ulje
- so

Priprema:

Špinat očistiti, oprati i staviti u cjediljku da se ocijedi. Isjeckati na rezance.

Table macesa potopiti (jednu po jednu) u hladnu vodu i položiti na krpu da se višak vode ocijedi.

Izrendati sir, dodati kajmak, 6 žumanaca i isjeckani špinat. Posoliti, promiješati, dodati više od pola količine mlijeka i ostaviti da malo odstoji. Za to vrijeme umutiti snijeg od 6 bjelanaca i dodati pripremljenoj smjesi. Sve dobro i ravnomjerno izmiješati.

Table macesa poredati na podmazanu tepsiju, izručiti smjesu i ravnomjerno je nanijeti, preko toga ponovo poredati maces table i pouljiti. Isjeći provizorno (samo po tablama macesa) i peći.

Pred kraj pečenja, pitu zaliti sa 2 umućena jaja, kiselom pavlakom i ostatkom mlijeka.

Peći još 5 minuta. Izvući tepsiju iz rerne, prekriti salvetom da se pita postepeno ohladi.

Ovo jelo se pravi za Pesah.

PASTELIKJU DI PURIM – Pita za praznik Purim

Materijal:

Za lisnato tijesto:

- 45 dkg. brašna
- 1 žumance
- sok od pola limuna (ili malo sirćeta)
- 2 kašikice ulja

Priprema:

Zamjesiti brašno, žumance, sok od pola limuna ili malo sirćeta, 2 male kašikice ulja, so i mlake vode.

Margarin podijeliti na tri djela. Razvaljati tijesto i premazati prvim dijelom margarina, saviti ga u rolnu i presaviti na troje i ostaviti pola sata u frižideru. Tijesto ponovo razvaljati i ponoviti postupak sa druga dva dijela margarina. Staviti u frižider sat-dva, a može i cijelu noć. Prije nego se razvije tijesto treba pripremiti fil za pastelikus.

Fil za pastelikus:

½ kg. faširanog mesa

jedno žumance

1 glavica luka

so

biber

goveđa supa

1/2 kg. faširanog mesa prepržiti na ulju i isjecanom luku. Kada se ohladi, dodati jaje, posoliti i pobiberiti. Razvaljati prvi dio lisnatog tijesta i staviti ga u okruglu malu tepsiju. Jufka treba da prekrije i ivice tepsije. Na tijesto koje smo stavili na tepsiju rasporediti fil koji će biti dovoljan za jednu porciju. Prekriti drugom jufkom i spojiti tijesto. Palcem utiskivati rub praveći cakne od malih polukrugova.

Peći u toploj rerni.

Servirati toplo.

Navedena količina materijala je dovoljna za 4 osobe. (četiri male okrugle tepsije).

P R I J A T N O !

Pripremila: **N.R.**

Izdavač: Jevrejska zajednica Crne Gore

Za izdavača: Jaša Alfandari

Urednik: Nada Radulović

Tekstovi: Članova Jevrejske zajednice Crne Gore, prijatelja Zajednice, saradnika

Fotografije: U vlasništvu Jevrejske zajednice Crne Gore

Dizajn i štampa: AP Print, Podgorica

Tiraž: 170

Ul. Filipa Lainovića br.19, stan 17

81000 Podgorica

+382 20 622 930

e-mail: jevjajcg@gmail.com

www.jevzajcg.me

ISSN 2337-0157

9 772337 015002 >